

**GOCE DELCEV UNIVERSITY – STIP
FACULTY OF LAW**

ISSN 2545-4021

**STUDENT'S
SOCIAL
SCIENCE
JOURNAL**

ISSUE 3

VOLUME III

YEAR 2017

**STUDENT'S SOCIAL SCIENCE JOURNAL
FACULTY OF LAW
UNIVERSITY GOCE DELCEV – STIP**

**Year 2017, Issue Number 3
ISSN 2545-4021**

Publisher:
prof. Jovan Ananiev, Ph.D

Editorial Board
prof. Blažo Boev, Ph.D
prof. Liljana Gudeva – Koleva, Ph.D
Risto Kostruranov, LL.M
prof. Jovan Ananiev, Ph.D
Ass. Prof. Ana Nikodinovska Krstevska, Ph.D

International Editorial Board

Ivan Ilic
Faculty of Law, University in Nis, Serbia

Agim Nuhii
Faculty of Law, State University of Tetovo, Macedonia

Dunja Duić
Faculty of Law in Osijek, Croatia

Olga Koshevaliska
Assistant professor at the Faculty of Law
Goce Delchev University in Shtip, Macedonia

Elena Maksimova
Teaching assistant at the Faculty of Law,
Goce Delchev University in Shtip, Macedonia

Ana Nikodinovska Krstevska
Assistant professor at Faculty of Law,
Goce Delchev University in Shtip, Macedonia

Olga Sidenko
Senior lecturer in political science at Voronezh state University,
Lecturer at Voronezh State University, Russia

Dimitar Apasiev
Assistant professor at the Faculty of Law,
University Goce Delcev – Shtip, Macedonia

Andon Majhoshev
Assistant professor at the Faculty of Law,
University Goce Delcev – Shtip, Macedonia

Darya Scheglova,
Senior lecturer in political science at Voronezh state University,
Lecturer at Voronezh State University, Russia

Boryana Aleksandrova
Sofia University "St. Kliment Ohridski", Bulgaria;
Faculty of Law, Department for International Law and International Relations, Bulgaria

Giorgia Bevilacqua
National Research Council, Institute for Research on Innovation and Services for
Development “,” Italy

Nives Mazur Kumrić
Faculty of Law, University of Liège, Belgium

Editorial Staff
Ass. Prof. Ana Nikodinovska Krstevska, Ph. D
Ass. Elena Maksimova, LL.M.
Elena Trajkovska, Student
Kire Ivanov, Student

Editor in chief
Ass. Prof. Ana Nikodinovska Krstevska, Ph. D

Language editor
Danica Gavrilovska-Atanasovska
(Macedonian language)

Technical editor
Slave Dimitrov

Address of the Editorial office
University Goce Delcev – Stip
Faculty of Law
ul. "Krste Misirkov" 10-A, P.O. BOX 201
P.O. Box 201, 2000 Stip
Republic of Macedonia

СОДРЖИНА

АНДРЕОСКИ Сашо , Управниот суд и неговото работење основа за ефикасна државна служба во Република Македонија	5
АТАНАСОВ Таско , Феноменологија на детското престапништво во Македонија во периодот 2006-2015 година	19
ВЕЗЕНКОВ Давор , МОТ: историски развој, улога, значење и организациска структура	33
ДЕЈАНОВСКА Дејана , Практични импликации на пробивање на велот на правното лице од перспектива на стечајот и стечајната постапка	49
КОЦЕВА Анастасија , ДОНЕВА Наташа , Нирнбершки процес	67
ИЛИЈЕВА Македонка , Судска соработка во кривичните предмети помеѓу Македонија и ЕУ	89
ЈОВАНОВА Мартина , Питачењето кај малолетници како социјално-девијантна појава	105
КИЦЕВ Марјан , Правен поим за јавниот ред и мир	131
КИЦЕВА Благица , Охридски рамковен договор, потпишување, норматива и имплементација	143
КОСТАДИНОВСКА Мартина , Децентрализација на инспекциските служби во Република Македонија	159
KOROV- LATYNZEV ANDREY , Ethical pathos in the pholosophical language of F.M. Dostoyevsky	171
КОШЕВАЛИСКА Марија , Корупција во системот на јавни финансии	177
МАЈХОШЕВ ДАРКО , Кривичните дела против злоупотреба на службената должност во Република Македонија согласно со Кривичниот законик	191
МАКСИМОВ Стефан , СТОЈЧЕВСКА Марија , Изборот на соодветно парче облека следен од социолошки аспект	215
МИЛЕВ Баже , Безбедност во сообраќајот на патиштата во Република Македонија	225
МИТЕВСКИ Андреј , СТОИЛОВ Антонио , МИТЕВА Надица , Анализа на пресуда Предраг Бановиќ	237
МИТРЕВА Рената , КЕСКИНОВ Михаил , Аналитички пристап кон случајот Лукиќ, Вишеград - судење за геноцид пред Хашкиот трибунал	251
МЛАДЕНОВСКИ Александар , Европскиот идентитет, неизбежна иднина или недостиген концепт	267
НИКОЛОВА Валерија , Улогата на Европскиот социјален фонд за постигнување на економска и социјална кохезија	281
RYAPOLOV Sergey , Political philosophy of N.F. Fedorov as the development of his philosophy of rejection of death	289
СТОЈАНОВ Златко , Етничкиот национализам на Балканот	297
ТИМОВ Кирил , Народниот правобранител во земјите од регионот (за правата на пациентите, здравствена заштита и здравствено осигурување	323

УПРАВНИОТ СУД И НЕГОВОТО РАБОТЕЊЕ ОСНОВА ЗА ЕФИКАСНА ДРЖАВНА СЛУЖБА ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Апстракт: Промените во однос на поставеноста на администрацијата во Република Македонија како значаен сегмент за остварување на функцијата на државата, наложија потреба од менување на моделот на судска контрола на администрацијата. Ваквата промена се должеше на фактот дека со претходниот (англосаксонски модел) на контрола на администрацијата не се постигнуваа ефектите при решавањето на административните предмети. Резултатот беше на многубројни нерешени предмети кои се одразуваа на неефикасно работење и незадоволство кај граѓаните. Од тие причини дојде до промена на Уставот на Република Македонија во делот на поставеноста на судската власт, во 2005 година со Амандан XXV. Во 2006 година се формираше Управниот суд со седиште во Врховниот суд на РМ - Скопје, како еден од носителите на судската власт во судскиот систем на Република Македонија, кој судската власт ја врши на целата територија на РМ и е основан согласно со Законот за судовите и Законот за Управен спор кој со работа започна на 5.12.2007 година, со преземање на нерешените предмети од управната област од Врховниот суд на Република Македонија. Целта на овој труд е да согледа какви се ефектите од основањето на Управниот суд, односно дали истиот ја оправда целта на своето основање. Прашањето е дали се зголеми ефикасноста на работењето на администрацијата, дали се намалија предметите од овој донен и дали временски се решаваат брзо и ефикасно. Анализата на трудот се базира на статистички податоци за бројот на нерешени предмети, како и анализа на законските и подзаконските акти кои упатуваат на процедурата во оставајувањето на судската функција на Управниот суд. Резултатите од истражувањето упатуваат на заклучокот дека практикувањето на овој модел не придонесува да се постигне поефикасна заштита на правата, правните интереси и слободи на граѓаните во Република Македонија.

Клучни зборови: *ефикасност, Управен суд, организација на управното судство, заштита на правата и слободите на граѓаните*

¹⁾ Студент на втор циклус студии по јавна администрација на Правен факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип

Sasho ANDREOSKI

THE FUNCTION AND WORK OF THE ADMINISTRATIVE COURT OF REPUBLIC OF MACEDONIA- BASIS FOR EFFECTIVE GOVERNMENT SERVICE IN MACEDONIA

Abstract: Changes in the positioning of the administration of the Republic of Macedonia as an important segment for performing the function of state imposed need to change the model of judicial control of the administration. This change was due to the fact that the previous (Anglo-Saxon model) of the control of the administration has not achieved the effects of the resolution of administrative cases. The result was numerous pending cases which reflect the inefficiencies and dissatisfaction among citizens. For these reasons there is a change of the Constitution in terms of placing the judiciary in 2005 with Amendment XXV. In 2006 it was formed the Administrative Court of the Republic of Macedonia, with location in the premises of the Supreme Court of Republic of Macedonia Skopje, as one of the titulars of judicial power in the judicial system of the Republic of Macedonia, which is established with the Law on Courts („Official Gazette “ no.58 / 06), and started working on 05.12.2007 year by taking under his power the backlogs in the administrative area from the Supreme Court of the Republic of Macedonia. The purpose of this paper is to see the effects of the establishment of the Administrative Court, or whether it justified the purpose of its establishment. The question is whether the increased efficiency of the administration has dropped objects from this period and whether they are resolved quickly and efficiently. The analysis of labor is based on statistical data on the number of cases and the analysis of legal acts and the secondary acts indicating the procedure in developing the judicial function of the Administrative Court. The survey results point to the conclusion that the practice of this model contributes to a more efficient protection of rights, legal interests and freedoms of citizens in the country.

Key words: *efficiency, Administrative Court, organization of the administrative judiciary, protection of the rights and freedoms of citizens.*

БОБЕД

Во организацијата на судската контрола на актите на администрацијата денес главно се издиференцирани два модела: европско-континентален и англосаксонски. Едниот се карактеризира со конституирање на посебно административно судство за контрола на актите на администрацијата, а другиот со надлежност на редовното судство. Двата система имаат свои позитивни и негативни страни. При

изборот на системот државата мора да ги има предвид своите специфичности, потреби и цели кои се стреми да ги постигне. До донесување на новиот Закон за управни спорови надлежен орган за решавање на управните спорови, согласно со Уставот на Република Македонија (од 1991 година) и Законот за судовите (од 1995 година) беше Врховниот суд на Република Македонија, како највисок суд во државата од општа надлежност, во чиј состав се наоѓаше посебно специјализирано-управно одделение, надлежно за решавање на управните спорови. Законот, всушност, има прифатено модел на административно-судска контрола во кој се испреплетуваат елементи и на англосаксонскиот и на францускиот модел на административно-судска контрола, бидејќи контролата на законитоста на административните акти се вршела во посебна пропишана административно-судска постапка (елемент од францускиот модел на административно-судска контрола) од страна на Врховниот суд на Република Македонија, како највисок општ суд во државава (елемент од англосаксонскиот модел на административно судска контрола). Република Македонија веќе неколку години го практикува европско-континенталниот модел на административно-судска контрола. Со конституирањето на судскиот систем на Република Македонија во Управен суд во државава започна да функционира првостепено управно судство кое требаше да ја надмине практиката на бавното решавање на административно-правните предмети во долги, скапи и исцрпувачки административно-судски постапки кои порано беа во надлежност на Врховниот суд на Република Македонија. Оттука како причини кои претставуваат најсилен индикатор за потребата од менување на административното судство научниците и практичарите ги наведуваат следните: долгите, скапи и исцрпувачки административно-судски постапки; динамиката на процесите и работењето на администрацијата; барањата за тесна специјализација, стручност и познавање на особеностите на одделни правни институти на судиите надлежни за решавање на управните, практиката на задоцнето и бавно решавање на административно-правните предмети во Врховниот суд на Република Македонија, спорови. Оттука трудот се осврнува на тоа дали наведените причини се надминати, односно дали е зголемена ефикасноста при работењето на административниот судство, односно Управниот суд на Република Македонија. Како течеше целиот процес на промена на моделот. Како што наведовме најпрво претходеше измена на Уставот на Република Македонија. Генезата на Уставната поставеност и неопходност за воспоставување на новата судска контрола на администрацијата ќе ја согледаме преку следното претставување.

Уставот на Република Македонија во XXV амандман декларира дека судската власт во Република Македонија ја вршат самостојни

и независни судови кои судат врз основа на Уставот, законите и меѓународните договори ратификувани во согласност со Уставот. Истиот уставен амандман ги предвидува видовите, надлежноста, основањето, укинувањето, организацијата и составот на судовите, како и постапката пред нив, да се уредува со закон кој се донесува со двотретинско (квалифицирано) мнозинство гласови од вкупниот број пратеници.

Во Уставот на РМ Врховниот суд на РМ е предвиден како највисок суд во Република Македонија. Задача на овој суд е да обезбеди единство во примената на законите од страна на судовите. Уставот на Република Македонија (член 50, став 2) предвидува и судска контрола на законитостана поединечните акти на државната управа и на другите институции што вршат јавни овластувања, додека XXI амандман на Уставот на Република Македонија го гарантира правото на жалба против одлуките донесени во постапка во прв степен пред суд.

Законот за судовите предвидува дека во судскиот систем на Република Македонија судската власт ја вршат основните судови, апелациските судови, Управниот суд, Вишиот управен суд и Врховниот суд на Република Македонија. Надлежноста на Управниот суд ја дефинираат Законот за судовите и Законот за управните спорови.

АНАЛИЗА НА ЗАКОНСКАТА И ОРГАНИЗАЦИСКА ПОСТАВЕНОСТ НА УПРАВНОТО СУДСТВО

Управниот суд започна со работа на 5.12.2007 година со преземање на нерешените предмети од управната област од Врховниот суд на Република Македонија. Во тековната 2008 година врз основа на единствената методологија и технолошка основа е воведен судскиот информатички систем-СИС со што е овозможена електронска евиденција на битните податоци на списите од предметите, следење на движењето на предметите во судот, полесна техничка обработка на судските одлуки, како и електронско евидентирање на предметите од нивното примање во судот до моментот на експедитирање на списите. Со воведување на судскиот информатички систем евидентирањето на предметите во Управниот суд освен во соодветните уписници пропишани со судскиот деловник се евидентираат и електронски. Ова биле првите чекори за ефикасно електронско евидентирање на предметите кое претставувало добра основа за ефикасно остварување на судската управна функција. Значајно е да се спомене дека неопходната стручна литература била набавена во текот на 2008 година врз основа на спроведената постапка за јавна набавка се обезбедени одреден број на закони со коментари коишто се од големо значење за работењето на Управниот суд, со што и практично започнува организирањето на стручната библиотека предвидена во член 16 од Судскиот деловник.

Од гледна точка на човечки ресурси добро е да се напомене дека во 2008 година се избрани уште 4 судии во Управниот суд, така што бројката на судии во овој суд се искачува на 22, вклучувајќи го и претседателот на судот, а пред судскиот совет на Република Македонија во тој период била покрената постапка за избор на уште 3 нови судии во составот на Управниот суд. Поради појавата на реално потребен кадар во Управниот суд во текот на 2008 година примени се и преземени уште 6 државни службеници од Врховниот суд на РМ и 2 лица од Министерството за правда на Република Македонија, така што бројот на лица кои го опслужуваат Управниот суд се искачил на 33 лица вклучувајќи ги и судските полициски службеници.

Заради потребите на Управниот суд поради зголемувањето на бројот на предмети кои ги обработува судот, бројот на вработени лица расте, така што во 2009 година се избрани уште 3 нови судии во Управниот суд. Така нивниот број се искачува на 25 судии, вклучувајќи го и претседателот на судот, како и 1 судија чија судска функција е во мирување поради тоа што е избран за член на Судскиот совет на Република Македонија. Во тековната 2009 година се остварени поголем број на вработувања на судски службеници во судот согласно со НПАА програма, а на 3 судски службеници им престанал работниот однос по нивно лично барање. Така вкупниот број на судски службеници, други лица кои вршат технички и помошни работи и припадници на судската полиција во Управниот суд заклучно со истекот на 2009 година се искачува на 50. Во текот на 2010 година двајца судии кои се избрани за судии во Врховниот суд на РМ и еден во Апелациониот суд, па затоа поради потребите на Управниот суд се избрани тројца нови судии, така што бројот на судии останува непроменет. Во текот на 2010 година по барање на тројца вработени им престанува работниот однос, така што бројот на вработени во Управниот суд се намалува на 47 лица. Со зголемувањето на обемот на работата на судот низ годините расте и бројот на вработени со цел опслужување на Судот за навремено решавање на предметите, така што заклучно со 31.12.2014 година во овој суд биле вработени 58 лица во рамките на судската служба. Водејќи се од многубројноста на нерешени предмети и одолговлекување на постапките се поставува прашањето дали бројката на судии ги задоволува потребите за ефикасно судење.

Во текот на 2009 година се спроведува и нов судски програм наречен АКМИС за автоматско управување со судските предмети, сметководствената програма АБМС, Касперску антивирусна програма за заштита на компјутерските системи, како и други секојдневни активности што се состојат во одржување на серверите, компјутерите, печатачите и другата опрема која е во користење на судот, објавување на одлуки на огласната табла во судот, објавување на разни информации

и анонимизирани одлуки и ажурирање на податоците на интернет страната на Судот.

Како што претходно истакнавме, неопходноста на воведување на административното судство се базираше на претходна промена на Законот за судовите, каде што во членот (член 34) се определени надлежностите на Управниот суд да одлучува за:

- за законитостана поединечните акти донесени во изборната постапка и на поединечните акти за избори, именувања и разрешувања на носители на јавни функции, ако тоа е определено со закон, како и за актите за именување, назначување и разрешување на раководни државни службеници, ако поинаку не е определено со закон;
- за спор што ќе произлезе од спроведувањето и извршувањето на одредбите на концесиските договори, договорите за јавни набавки кои се од јавен интерес и за секој договор во кој една од страните е државен орган, организација со јавни овластувања, јавно претпријатие, општините и Град Скопје, склучен од јавен интерес или заради вршење јавна служба (управни договори);
- против поединечни акти на органите на државната управа, Владата, други државни органи, општините и Град Скопје, организации утврдени со закон и на правни и други лица во вршењето на јавни овластувања (носители на јавни овластувања), кога за решавање во втор степен против таквиот акт не е обезбедена друга правна заштита.

Вишиот управен суд се основа и ја врши судската власт на целата територија на Република Македонија.

Законот за управни спорови предвидува Управниот суд, во управен спор, во прв степен да одлучува по тужби против поединечни административни акти. Законитостана општите административни акти е во надлежност на Уставниот суд на Република Македонија. Законот за управните спорови пак, покрај наведените надлежности кои ги пропишува во член 2, во член 1 ја пропишува и стварната надлежност на Судот да одлучува за:

- законитостана актите на органите на државната управа, Владата, други државни органи, општините и Град Скопје, организации утврдени со закон и на правни и други лица во вршење на јавни овластувања, кога решаваат за правата и обврските во поединечните управни работи, како и за актите на тие органи донесени во прекршочна постапка.

Изменетиот и дополнет Закон за управни спорови од 2010 година, кој ќе започне да се применува по конституирањето на Вишиот управен суд, а кој требало да се формира најдоцна до 30.6.2011 година, во член 4 предвидува: „Управните спорови во Република Македонија да ги решаваат:

Управниот суд, како првостепен суд; Вишиот управен суд, како второстепен суд и Врховниот суд на Република Македонија, кој одлучува по вонредни правни средства во случаите кога тоа е уредено со овој закон”. „Управниот суд во управен спор одлучува во прв степен по тужба против управни акти. Вишиот управен суд одлучува по жалби против одлуките на Управниот суд донесени во прв степен. Вишиот управен суд е надлежен: да одлучува за судир на надлежности меѓу органите на Републиката, меѓу општините и Град Скопје, меѓу општините на Град Скопје и по споровите настанати за судир на надлежности меѓу општините и Град Скопје и носителите на јавните овластувања, ако тоа е предвидено со закон, доколку со Уставот или со законите не е предвидена поинаква судска заштита; да решава по жалбите против одлуките на Управниот суд; да врши други работи определени со закон.

Врховниот суд одлучува по вонредни правни средства против одлуките на Вишиот управен суд”, но и за „судир на надлежност меѓу Вишиот управен суд и друг суд”. Со ваквата поставеност на административното судство се овозможи заокружување на целокупниот процес на судската контрола на администрацијата и зголемување на нивото на ефикасност на администрацијата од една страна, како и ефикасноста на управните судови, имајќи ја предвид второстепената контрола и преиспитување на одлуките на судиите.

АНАЛИЗА НА РЕЗУЛТАТИТЕ НА ИСТРАЖУВАЊЕТО

Водејќи се од предметот на истражувањето и претходното претставување на законските надлежности и организациската поставеност на административното судство во Република Македонија направена е анализа на статистичките показатели за решени и нерешени управни предмети во периодот од 2008 до 2014 година. Како метод се користеше анализа на статистички показатели. Најпрво има пораст на поднесените тужби во периодот од 2008 до 2014 година. Така во 2008 година биле вкупно предмети за работа 14.301, а во 2014 година имало 26.138 предмети што претставува двојно зголемување на предмети за работа во Управниот суд. Бројот на решени предмети во 2008 година е 5.147, што изнесува 30% на решени предмети за една година. Во 2014 година биле решени 15.396 предмети што изнесува двојно зголемување на бројот на решени предмети што упатува на зголемена ефикасност на управното судство. Но во однос на бројот на нерешени предмети 10.743 покажува дека сè уше има голем број на нерешени предмети што покажува за неефикасноста на новата форма на судска контрола на администрацијата.

Табела 1. Предмети во работа во Управниот суд на РМ во периодот 2008-2014 година

Година	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Вкупно предмети во работа во Управниот суд на РМ	14301	18197	20132	25726	30591	27005	26138
Нерешени од претходната година	5804	9154	10340	13866	15980	14228	12461
Примени во тековната година	8497	9043	9792	11867	14675	12754	13583
Решени	5147	7857	6322	9746	16363	14544	15395
Нерешени	9154	10340	13810	15980	14228	12461	10743

(Годишни извештаи за работата на Управниот суд на Република Македонија за периодот 2008-2014 година)

Во однос на управни тужби во 2014 година показателите се дека има 26.138 предмети по управни тужби. Од вкупните тужби 15.359 предмети се решени, а 10.743 се нерешени предмети. Од вкупните тужби 13.585 предмети се новозаведени предмети, а 12.461 се заведени од претходната година. Тоа укажува дека високиот процент на предмети се должи на голем број на наследени предмети од претходните години што изнесува скоро 50% од вкупниот број на предмети за една година. Ваквиот број на нерешени предмети се јавува како резултат на заостанатите предмети од претходните години кои произлегуваат од наследени стари предмети, недоволен број на судии, недоволна просторна и техничка опременост. Сето ова укажува на потребата од продлабочени анализи на причините за ваквите состојби кои ќе произлезат од судот. Причините за големиот број на предмети можеби треба да се бараат и во неефикасно поставување на одредбите во законите кои овозможуваат управни постапки, посебно прекршочните постапки кои како второстепени постапки се водат во Управниот суд. Новите измени во Законот за општа управна постапка се очекува позитивно да влијаат на намалувањето на предметите во управните судови.

Табела 2. Предмети во работа во Управен суд на РМ

Година	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Вкупно предмети во работа							26138
Решени предмети	5145	7845	6322	9743	15417	29080	15359
Нерешени предмети	4446					12461	10743
Новозаведени предмети						12754	13585
Нерешени предмети од претходната година	2978					14228	12461

(Годишни извештаи за работата на Управен суд на Република Македонија за периодот 2008-2014 година)

Табела 3. Траење на постапката во управен спор

Година	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Решени предмети до 3 месеци	375	890	1058	2276	1966	7156	3825
Решени предмети до 6 месеци	781	2264	2136	2721	3540	10052	5211
Решени предмети над 6 месеци	3989	4691	3128	4746	9911	11872	6359

(Годишни извештаи за работата на Управен суд на Република Македонија за периодот 2008-2014 година)

Како недостаток кој би се одразил на релевантноста на статистичката анализа е различниот начин на презентирање на податоците во извештајните години на Управен суд на Република Македонија, што е причина истите да не можат да се прикажат подеднакво.

Исто така, од податоците се потврдува дека времетраењето на постапката во управните спорови во најголем број случаи трае над 6 месеци. Врховниот суд на РМ, во прв степен, во управен спор, одлучувал во два совети составени од по тројца судии.

Првиот совет одлучувал по предметите од областа на урбанизмот, градежништвото, станбените односи, премерот и катастарот, имотно-правните односи, земјоделството, шумарството, водостопанството, ветеринарството, стопанството, царините, таксите, избирачките списоци, внатрешните работи, одбраната, правосудството и управата и индустриската сопственост.

Вториот совет одлучувал по предметите од областа на пензиското и инвалидското осигурување, трудот, вработувањето, детската заштита, социјалната заштита, здравството, даноците, образованието, науката, културата, архивската дејност, информирањето и трансформацијата на општествениот капитал.

По жалба, кога таа беше дозволена како правен лек, Врховниот суд на РМ одлучувал во совет составен од пет судии. Советот го сочинуваа тројцата судии од првостепениот совет, кој немал одлучувано по предметот во прв степен и двајца други судии од Врховниот суд на РМ, распоредени во кривичниот и граѓанскиот оддел.

ЗАКЛУЧОЦИ И ПРЕПОРАКИ

Показателите од работата на Управниот суд во Република Македонија наметнуваат низа прашања, но и заклучоци. Показателите се однесуваат за период од пет години работа на овој суд забележителна е високата бројка на нерешени предмети која се пренесува од година во година, иако законските надлежности на овој суд се поголеми во однос на претходните. Но, факт е дека во Управниот суд неколкупати

беше зголемен и бројот на судии кои одлучуваат по предмети од административно-правната област. Денес тој број е дваесет и осум судии плус претседателката на Управниот суд. Во 2008 година бројот на нерешени предмети од административно-правната област изнесува 9.154 додека во 2009 година е 10.340, во 2010 изнесува 13.840, во 2011 бројката е покачена на 15.980, во 2012 година е 14.228, во 2013 година бројката изнесува 12.461, но во 2014 година регистрирано е намалување на бројот на нерешени предмети така што таа изнесува 10.743 нерешени судски предмети. Високота бројка на нерешени предмети неминовно го наметнува заклучокот дека во Република Македонија продолжува практиката на бавна заштита на правата, правните интереси и слободи на граѓаните во Република Македонија, кога истите се повредени со поединечни акти на администрацијата на Република Македонија. Се поставува прашањето каде да се бараат причините за ваквите состојби? Дали истите се резултат на несоодветните просторни и технички услови за работа на Управниот суд, како што се истакнува во годишните извештаи на овој суд, или е во прашање недоволниот број помошен и технички персонал вработен во судот, несоодветно избраниот, односно неспецијализиран судски кадар за овој вид правна материја? Или повторно не одговара моделот на административно-судска заштита? Или проблемот е во начинот на неговото практикување.

Секако дека просторното и техничко опремување на судот имаат одредено влијание врз неговото ефикасно работење и тоа не може да не се вреднува при барањето на причините за големиот број нерешени предмети. Влијание на ефикасното работење на судот има и недоволниот број стручен судски персонал во судот задолжен за стручна помош на судиите во работењето по предмети. Само за илустрација, во 2008 година ваков вид судски персонал во судот немало, додека во 2009 година тој број изнесувал само 18 лица, што значи, во просек, помалку од еден стручен судски соработник по судија. Но, колкаво влијание на големиот број нерешени предмети има и стручното искуство на судиите избрани во Управниот суд? Секако, не постои методологија да го измери тоа влијание, но показателите за нерешени предмети се едни од тие показатели. Ако се погледнат стручните и професионални биографии на лицата избрани за судии во Управниот суд може да се констатира дека иако истите ги исполнуваат критериумите за избор во судии предвидени во законските прописи, добар дел од нив пред да бидат избрани за судии во овој суд немале искуство со административно-правната материја. Решавале стопански спорови, работеле како адвокати или како стручни судски соработници чие внимание главно било насочено кон кривичната или граѓанската област. А токму, меѓу другото, искуството во административно-правната област, акумулираното знаење и следењето

на оваа голема, различна и многу често променлива правна материја во Република Македонија е услов за квалитетно и брзо решавање на предметите од оваа област.

Во Франција, чиј модел на специјализирано административно судство се применува во нашата држава, карактеристични се мерките насочени кон создавање директни повеќестрани врски меѓу административниот суд и администрацијата, кои се огледаат, пред сè, во составот на административните судови чии кадри се со широко административно образование кое е заедничко со другите административни службеници во Националната школа за административни работи. Членовите на административните судови честопати може да се префрлат и да продолжат да вршат активна административна функција, од каде што повторно се враќаат да ја вршат судската функција. Но, можно е и на ниво на повисоките административни судски тела номинација за вршење судска функција да се изврши и однадвор, односно се наменуваат административни функционери директно во судството. Овие директни врски постојат и при функционирањето и надлежноста на административното судство. Имено, консултативната надлежност ги поврзува судијата и администрацијата во извршување поедини активности, особено при изготвување пишани документи. Секако дека ваквите врски меѓу администрацијата и судството може да бидат и опасни, но без сомнение директната поврзаност меѓу судството и администрацијата придонела за ефикасност на француското административно судство.

Секако дека францускиот модел на административно судство има свои специфики кои можеби не би требало да се практикуваат и во нашето административно судство, но неспорно е дека лицата избрани за административни судии мора да бидат соодветно едуцирани и да имаат искуство во работењето за овој вид материја. Во предложените решенија на планот на организацијата на административното судство во Република Македонија, во политичката, стручната и научната јавност предизвикаа реакции, но јавна расправа по предлог-законот не беше организирана. Најголемиот дел од приговорите се однесуваа на новопредложената организација на административното судство, односно на потребата од конституирање нов Виш управен суд во Република Македонија. Предлагачот на законските измени и дополнувања поконкретно во својот предлог ниту ги образложува ниту ги аргументира причините за ваквите законски измени, ниту пак изнесува податоци за досегашното работење на Управниот суд во Република Македонија кои ќе бидат поткрепа за еден ваков потег на властите во РМ. Остана дилемата зошто власта се откажа од можноста Врховниот суд на РМ да постапува по жалбите против одлуките на првостепениот Управен суд само една година откако ваквата обврска за Врховниот суд на

Република Македонија беше конституирана, по одлуката на Уставниот суд на Република Македонија за организирање, согласно со Уставот на Република Македонија, второстепена административно-судска заштита по првостепените одлуки на Управниот суд.

Останува отворено прашањето има ли Република Македонија стратегија во дефинирањето на организацијата на административното судство?

Кои се очекувањата на овој план во иднина?

1. Кои би можеле да бидат причините за неефективноста и неефикасноста на управното судство во Република Македонија?
2. Дали англосаксонскиот модел на управно судство е подобар во однос на Европско-континенталниот во македонски услови?
3. Како можат да бидат подобрани условите за работа на Управното судство во Република Македонија?

Засега прашањата остануваат без одговор од страна на надлежните органи.

По конститутирањето на Вишиот управен суд повторно ќе се актуализира дилемата дали граѓаните ќе бидат соодветно правно третирани во однос на поединечните органи на администрацијата? Дали РМ е способна да организира Уставно дефиниран систем на административно судство кое ќе биде ефикасно и ефективно во заштитата на граѓанските права и слободи? Или повторно ќе се зборува за повреда на човековите права, меѓу другото, од поединечните акти на административните органи.

Библиографија

- Brown Newille L., Bell s John, French administrative Law, Oxford, 1993
Brebancic Gi, Administrativno pravo Francuske, Podgorica, 2002
Schwarze Jurgen, European administrative Law, Sweet E Maxweel, 1992
Годишни извештаи за работата на Управен суд на РМ за периодот 2008-2014 година
Давитковски Борче, Реферат од конференција на тема Реформи на судството, Ефикасно судство, Сервис на граѓаните, Воведување на управни (административни) судови во Република Македонија, 2005
Давитковски Борче, Павловска Данева Ана, Управниот спор во Република Македонија согласно новиот Закон за управни спорови, Зборник на трудови, Законската рамка на судската реформа во Република Македонија, Скопје, 2006
Закон за управни спорови од 1977 година, Службен лист на СФРЈ бр. 4/77
Закон за судовите, Службен весник на РМ бр. 58/06, 35/08
Закон за управните спорови, Службен весник на РМ бр.62/06, 150/10

Извештај за работата на Управниот суд за 2008, www.uskopje.mk/opsti_podatocii_2008

Извештај за работата на Управниот суд за 2009, www.uskopje.mk/opsti_podatocii_2009

Климовски Саво, Уставно право и политички систем, Скопје, 2005

Одлука на Уставниот суд на РМ У. Број: 231/2008-0-1 од 16.9.2009

Оценки и заклучоци на Врховниот суд на РМ по извештаите за работа на судовите во Република Македонија, усвоени на Општа седница на овој суд одржана на 26.5.2009 година, www.vsrn.gov.mk/ocenki_2009

Пеливанова Наташа, Управниот спор како инструмент за заштита на човековите права и слободи низ практиката на Врховниот суд на Република Македонија, Зборник на Правниот факултет Јустинијан Први, Скопје, 2007

Пеливанова Наташа, Административно судство, Факултет за администрација и менаџмент на информациски системи, Битола, 2009

Предлог-закон за управните спорови од април 2006 година

Предлог-закон за изменување и дополнување на Законот за управен спор, јули 2010

Предлог-закон за изменување и дополнување на Законот за управен спор, ноември 2010

Устав на Република Македонија, Службен весник на РМ, бр. 52/91; Одлука за прогласување на амандманите I-II на Уставот на РМ-1/92; Одлука за прогласување на Амандманот III на Уставот на РМ-31/98; Одлука за прогласување на амандманите IV-XVIII на Уставот на РМ-91/01; Одлука за прогласување на Амандманот XIX на Уставот на РМ-84/03; Одлука за прогласување на амандманите XX-XXX на Уставот на РМ-107/05; Одлука за прогласување на Амандманот XXXI на Уставот на РМ-3/09

ФЕНОМЕНОЛОГИЈА НА ДЕТСКОТО ПРЕСТАПНИШТВО ВО МАКЕДОНИЈА ВО ПЕРИОДОТ 2006-2015 ГОДИНА

Апстракт: Успехот во борбата против детското престапништво во голема мера зависи од адекватниот пристап на општеството кон оваа особено чувствителна проблематика. Со други зборови, правилниот модел на борба против овој глобален проблем овозможува не само соодветна реакција на надлежните органи, туку и превенирање на кривични дела каде што како сторители се јавуваат децата. Токму затоа новите приоди во постапувањето подразбираат приспособување на реакцијата кон причините што довеле до стореното. Целта на овој труд е да ја прикаже феноменологијата на детското престапништво во последнава декада. Ваквото истражување може многу да придонесе во истражувањето на етиологијата на детското престапништво, односно утврдување на причините поради кои децата се одлучиле да го прекршат законот. Откривањето на причините, пак, е единствениот начин за да се направи правилна стратегија за превенција на детското престапништво.

Клучни зборови: *дете, престапништво, кривично дело, феноменологија, етиологија.*

Tasko ATANASOV

PHENOMENOLOGY OF CHILDREN DELINQUENCY IN MACEDONIA FOR THE PERIOD FROM 2006 TO 2015

Abstract: Success in the fight against child delinquency largely depends from the adequate answer of society to this particularly sensitive issue. In other words, the correct model of countering this global phenomenon leads not only to adequate response to the authorities, but also guarantees prevention of crimes where the perpetrators are children. That is why new approaches to treatment include adjustment of the reaction to the causes that led to the crime. The purpose of this paper is to present the phenomenology of children delinquency in the last decade. This research may contribute to research the etiology of children delinquency or establishing the reasons why children have decided to break the law. The discovery of the reasons though, is the only way to make the correct strategy for the prevention of child delinquency.

¹⁾ Студент на постдипломски студии-втор циклус на Правен факултет при Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип

Key words: *child, delinquency, crime, phenomenology, etiology.*

БОБЕД

Успехот во борбата против детското престапништво во голема мера зависи од адекватниот пристап на општеството кон оваа особено чувствителна проблематика. Со други зборови, правилниот модел на борба против овој глобален проблем овозможува не само соодветна реакција на надлежните органи, туку и превенирање на кривични дела каде што како сторители се јавуваат децата. Токму затоа новите приоди во постапувањето подразбираат приспособување на реакцијата кон причините што довеле до стореното. Влијанието врз причините за недозволеното однесување придонесува за разноликост на методите и формите за постапување. Ваквиот приод во законското регулирање е поттикнат од меѓународните документи кои укажуваат на потребата од издвојување на постапувањето кон децата во посебен систем од материјални, процесни и извршни казненоправни норми. Концептот „правда за деца“ беше развиен во последните години преку одреден број на значајни меѓународни иницијативи, вклучително и следното:

- Упатства на економскиот и социјалниот совет за прашањата на правда кои вклучуваат деца жртви и сведоци на кривични дела, усвоени во 2005 г.;
- Белешка кон Упатствата за права за деца, издадена од генералниот секретар на ОН во 2008 г.;
- Модел на Закон за правда за предмети кои вклучуваат деца жртви и сведоци на кривични дела (2009);
- Упатства на Комитетот на министри при Советот на Европа за правда по мерка на децата, усвоени на 17 ноември 2010 г.²

Глобалните трендови во казнената политика свој одраз имаа и на полето на детското престапништво, кое е во сферата на непосреден и постојан интерес на криминолозите и теоретичарите од казненоправната област. Криминолозите и теоретичарите настојуваат да ги дефинираат методите за постапување и спречување на натамошно деликвентно однесување на децата, а задачата на законодавецот е легислативно да ги врами решенијата кои ја содржат општествената реакција по повод стореното, при што заедничката крајна цел им е намалување на детското престапништво и надминување на проблемите со повторот. Оттука од најголема важност е утврдување на најчестите појавни облици на детско престапништво. Целта на овој труд е да ја прикаже феноменологијата на детското престапништво во последнава декада. Ваквото истражување може многу да придонесе во истражувањето на етиологијата на детското

²⁾ Пирачник за правда за децата, УНИЦЕФ, 2014

престапништво односно утврдување на причините поради кои децата се одлучиле да го прекршат законот. Откривањето на причините, пак, е единствениот начин за да се направи правилна стратегија за превенција на детското престапништво.

ПОИМ НА ДЕТЕ

Определувањето на границата на способноста за казнена одговорност кога е во прашање детето отсекогаш во кривично-правната теорија и практика предизвикува голем интерес, покренува многубројни дилеми и постојано е во сферата на актуелност. Проблемот се изразува преку прашањето: која е таа возраст во која детето може да се смета за способно да го сфати значењето на своето казнено дело и да управува со своите постапки како основа за негово повикување на одговорност и примена на кривични санкции.³

Основен елемент кој служи за разграничување на детското престапништво од останатиот вид на криминалитет е возраста на сторителот на кривичното дело означена како малолетна возраст, а сторителот како дете. Категоријата дете настанува во кривичното право како потреба да се издвојат оние лица кои поради својата биолошка, емоционална, психолошка и социјална незрелост не треба да се третираат и казнуваат на ист начин како и возрасните.⁴ При определувањето на поимот дете постојат некои општи сфаќања и претпоставки кои сами по себе не се доволно прецизни и оставаат можност за нивно различно толкување. Објективно, малолетноста се идентификува со постигнување определена возраст, а субјективно кога е во прашање деликвентното поведение се поаѓа од сфаќањето дека детето е неоформена личност во развој која нема постигнато биолошка, емоционална, соматска, интелектуална, емоционална (психолошка) и социјална зрелост и поради тоа не е во состојба да го сфати значењето на своето поведение и да управува со своите постапки.⁵

Дете со проблематично однесување не е деликвент, туку тоа е дете изложено на ризик да стане престапник, да манифестира неприфаливо односно девијантно однесување. Сепак, и покрај посебната психичка состојба која може но и не мора да биде пропорционална со возраста на детето, не може да се допушти определени поведенија на детето да

³⁾ Бужаровска, Г., Нанев, Л., Кошевалиска, О. (2015): Кривично постапување спрема деца во ризик и деца во судир со законот, Правен факултет „Јустинијан Први“, Скопје, стр.93

⁴⁾ Арнаудовски, Љ. (1984): Малолетничко престапништво, Скопје, стр. 25

⁵⁾ Види Нанев, Л: (2003): Положбата на детето во кривичната постапка, СППМД, Кавадарци, стр.26; Види: 7-ми Конгрес на ОН за превенција на криминал и постапување со престапници, Милано, Италија, (26.8.-6.9.1985)

поминат без општествената реакција која укажува на допуштеноста односно недопуштеноста на таквото поведение во смисла на општествена и правна прифатливост.

Во Република Македонија пред донесувањето на ЗПД и пред донесувањето на неговиот претходник Закон за малолетничка правда⁶ – прашањето за кривичната одговорност на децата беше уредено со КЗ⁷. Имено, во КЗ - општ и посебен дел во Главата VI, која се однесуваше на општите правила за казнување на малолетниците, при што како помлад малолетник се сметаше лице кое во време на извршувањето на кривично дело наполнило 14, а не наполнило 16 години, а постар малолетник беше оној малолетник кој во време на извршувањето на кривичното дело наполнил 16, а не наполнил 18 години.⁸ Во чл. 71 од КЗ беше определен и поимот на дете, како малолетник кој во времето на извршувањето на кривичното дело не наполнил 14 години, додека во чл. 82, категоријата помлад полнолетник се однесуваше на полнолетен извршител кој во времето на извршување на кривичното дело не наполнил 21 година, што значи лице на возраст од 18 до 21 година.

Во Законот за малолетничка правда (понатаму во текстот ЗМП)⁹ дефинирањето на категориите што тој ги опфаќање беше двојно и ги познаваше и категоријата „дете“ и категоријата „малолетник“. Но заради усогласување со меѓународните инструменти, нашиот законодавец одлучи да го користи терминот „дете“ наместо „малолетник“, чијашто оправданост е доста дискутабилна.¹⁰

Во македонското казнено законодавство со Законот за правда за децата (во понатамошниот текст ЗПД)¹¹ се напушти терминот „малолетник“ и се прифати единствениот поим „дете“ по примерот на Конвенцијата за правата на детето (во понатамошниот текст КПД). Во КПД¹² „дете“ е секое човечко суштество кое не навршило 18 год. од животот, доколку, врз основа на закон кој се однесува на детето,

⁶) Службен весник на Република Македонија, бр. 87, 12 јули 2007, закон вон сила

⁷) Камбовски, В. (2008) Кривичен законик на РМ, интегрален текст, предговор, кратки објаснувања и регистар на поими, ЈП Службен весник на Р.Македонија

⁸) Камбовски, В. (2008) Кривичен законик на РМ, интегрален текст, предговор, кратки објаснувања и регистар на поими, ЈП Службен весник на Република Македонија, стр.77

⁹) Закон за малолетничка правда, Службен весник на Република Македонија, бр. 87 од 12 јули 2007, закон вон сила

¹⁰) За ова види повеќе во Koshevaliska, O., Nanev, L. (2014): Adequacy of the terminology in the Law for justice for children, BSSR, Vol.3

¹¹) Закон за правда за децата, Сл.весник на РМ бр.148/2013

¹²) Усвоена од страна на Генералното собрание на ОН со Резолуција 44/25 од 20 ноември 1989 г., стапила во сила на 2 септември 1990 г., согласно со член 49

полнолетството не се стекнува порано.¹³

Основната дефиниција во ЗПД е дека под **дете** се подразбира секое лице на возраст до 18 години.

Законот за правда за децата ги дава следниве дефиниции:

Дете во ризик е секое дете кое наполнило седум, а не наполнило 18 години со телесна попреченост или пречки во менталниот развој, жртва на насилство, воспитно и социјално запуштено, кое се наоѓа во таква состојба во која е отежнато или е оневозможено остварувањето на воспитната функција на родителите односно старателите, кое не е вклучено во системот на образованието и воспитувањето, вовлечено во питање, скитање или проституција, кое употребува дроги и други психотропни супстанции и прекурзори или алкохол, а кое поради ваквите состојби е или може да дојде во допир со закон како жртва или како сведок на дејствие кое со закон е предвидено како прекршок или дејствие кое со закон е предвидено како кривично дело.

Дете во ризик до 14 години е секое дете кое во времето на извршување на дејствието со закон предвидено како кривично дело за кое е утврдена парична казна или затвор над три години или дејствие со закон предвидено како прекршок наполнило седум, а не наполнило 14 години.

Дете во ризик од 14 до 18 години е секое дете кое во времето на извршување на дејствието со закон предвидено како кривично дело за кое е утврдена парична казна или затвор до три години или дејствие со закон предвидено како прекршок наполнило 14, а не наполнило 18 години.

Категории деца што подлежат на кривична одговорност:

Дете во судир со закон од 14 до 16 години е секое дете кое во времето на извршување на дејствието со закон предвидено како кривично дело за кое е утврдена казна затвор над три години наполнило 14, а не наполнило 16 години.

Дете во судир со закон над 16 години е секое дете кое во времето на извршување на дејствието со закон предвидено како кривично дело за кое е утврдена казна затвор над три години наполнило 16 години, а не наполнило 18 години.

Во оваа група спаѓаат, всушност, двете старосни категории деца кои со поранешната терминологија беа означувани како „помлади малолетници“ и како „постари малолетници“. Суштината на кривичната одговорност останува иста, а само е прифатена нова терминологија, со една важна разлика во однос на кривична одговорност само за потешки кривични дела казниви со затвор над три години, бидејќи за полесните се

¹³⁾ Види повеќе во Бужаровска, Г., Нанев, Л., Кошевалиска, О. (2012): Меѓународни документи за спроведување на малолетничката правда, СППМД, Кавадарци, стр.286

применува начелото на целесообразност и истите се третираат како деца во ризик.

Поим на детско престапништво

Поимот деликвенција (delinque – деликвентност односно кршење на законските норми, извршување на кривични дела), опфаќа облици на асоцијално, антисоцијално, социопатолошко и криминално однесување. Но од причини што деликвенцијата секогаш како поим е врзана за полнолетните сторители, ревидираното казнено законодавство го прифаќа новиот поим односно поимот на детско престапништво. На овој начин, всушност, се укажува дека детето ја престапило законската норма, дошло во судир со општествено прифатливото однесување со што всушност се укажува на поблагиот степен на повреда на правните норми.

Детското престапништво има бројни заеднички карактеристики со криминалитетот на полнолетните сторители на кривични дела, но поради своите посебни особености, типични и единствени само за него, истото се издвојува во посебна категорија.

Феноменологија на детско престапништво

Специфичностите или посебноста на детското престапништво се согледуваат, пред сè, во особените на личноста на детето коешто е во судир со законот, етиологијата на детското престапништво, феноменологијата, низата превентивни мерки кои општеството ги презема заради сузбивање на оваа општествено негативна појава и, конечно, во криминалната политика која државата ја води во случај на извршено кривично дело од страна на дете.

Најмногу кривични дела сторени од децата во Република Македонија спаѓаат во областа на имотниот криминалитет (близу 80% од вкупно сторените кривични дела), при што најчесто се вршат тешки кражби, но застапени се и разбојништвата, разбојничките кражби, одземањето моторни возила и оштетување туѓи предмети.

Во однос на начинот на сторување на кривичните дела, забележително е сторување кривични дела во групи со елементи на насилство. Освен насилството, детското престапништво го карактеризираат и зачестеност, агресивност, упорност и рецидивизам. Кога децата вршат кривични дела во групи, најчесто групирањата се од нефомален карактер. Причините за приклучување кон групата се различни но честопати се резултат од чувството на маргинализираност во општеството, проблеми со идентитетот, начин за надминување на проблемите со социјална приспособеност, можност да се дојде до парични средства во општество кое го карактеризира глобална криза,

висока стапка на невработеност и ниски плати. Поаѓајќи од степенот на психофизички развој, со припадноста кон групата кај детето се создава и одржува нетолеранција и непочитување на општествено прифатливите норми, наспроти меѓусебна доверба и поддршка помеѓу членовите на групата.

Децата во судир со законот учествуваат и во извршување кривични дела против животот и телото, дела против безбедноста на јавниот сообраќај, како и дела против јавниот ред. Многу ретко или единствено во група со полнолетни, децата може да се јават како сторители на политички кривични дела, кривични дела против службената должност, кривични дела против државата, кривични дела против вооружените сили, кривични дела против човечноста и меѓународното право и др.

Според старосната структура, две третини (близу 65%) од кривичните дела ги вршат децата во судир со законот со наполнети 16, но не наполнети 18 години.

Во однос на половата структура, доминираат сторители од машкиот пол (97%), додека женските лица учествуваат со 3% во вкупно сторените кривични дела.¹⁴

Феноменологија на детското престапништво во Македонија во периодот 2006-2015 година

Со цел да добиеме реална слика за феноменологијата на детското престапништво, направивме анализа на пријавените, обвинети и осудени деца според групите на кривични дела за периодот од 2006 до 2015 година. Ваквата анализа ни овозможува да видиме како секоја година се движи бројот на пријавени, обвинети и осудени деца според групата на кривичното дело што ни помага и етиолошки да пристапиме кон анализата, се разбира онаму каде што е има драстично зголемување или намалување на бројката на сторени кривични дела.

¹⁴⁾ Државен завод за статистика на Р.Македонија, достапно на <http://www.stat.gov.mk/PrikaziSooopstenie.aspx?rbtxt=14> последен пристап на 27.2.2017 г.

T-24: Reported children by types of criminal offences										
	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Вкупно	1 500	1 229	1 355	1 519	1 244	1 163	1 001	1 005	972	772
Кривични дела против животот и телото	83	72	84	103	107	88	60	66	64	68
Кривични дела против слободите и правата на човекот и граѓанинот	1	2	7	2	2	1	6	5	5	3
Кривични дела против честа и угледот	1	-	1	1	4	-	1	-	-	1
Кривични дела против половата слобода и половиот морал	24	19	18	17	24	14	10	19	25	19
Кривични дела против здравјето на луѓето	8	6	18	12	14	11	16	8	23	20
Кривични дела против јавните финансии, платниот промет и стопанството	7	12	21	12	14	14	10	4	5	2
Кривични дела против имотот	1 231	967	1 023	1 192	937	917	773	745	654	520
Кривични дела против општата сигурност на луѓето и имотот	13	11	4	1	10	14	9	8	6	4
Кривични дела против безбедноста на јавниот сообраќај	53	67	77	88	61	43	50	28	29	33
Кривични дела против правниот сообраќај	6	36	25	8	1	7	1	-	1	-
Кривични дела против јавниот ред	64	29	53	70	56	45	52	117	156	100
Останати кривични дела	9	8	24	13	14	9	13	5	4	2

Табела 1. Пријавени деца според видот на кривични дела, извор Државен завод за статистика, статистика за сторители на кривични дела по години, достапни на <http://www.stat.gov.mk/PublikaciiPoOblast.aspx?id=43&rbrObl=6>.

Од прикажаните податоци можеме да заклучиме дека бројот на *пријавени* деца за сторено кривично дело од 2006 до 2015 година се има намалено за скоро половина. Во оваа смисла, од 1.500 деца вкупно пријавени во 2006 година, до 2010 година имаме мало опаѓање но и зголемување на бројката која во 2009 г. го има максимумот од 1.519 пријавени деца. За пофалба е опаѓањето на бројот на пријавени деца која во периодот од 2009 до 2015 г. има тренд на постојано опаѓање, со тоа што во 2015 година бројката на пријавени е скоро за половина намалена

од 2006 година. Феноменолошки гледано, за целиот овој период, децата најчесто се пријавувани за кривични дела против имотот, потоа за кривични дела против животот и телото, кривични дела против јавниот ред и мир, кривични дела против безбедноста во јавниот сообраќај и кривични дела против половата слобода и морал.

T-29: Обвинети деца според групите на кривични дела
T-29: Accused children by types of criminal offences

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Вкупно	987	839	981	1 030	750	1 002	778	657	712	465
Кривични дела против животот и телото	66	56	54	60	68	100	58	57	52	53
Кривични дела против слободите и правата на човекот и граѓанинот	1	-	3	4	1	5	3	5	2	2
Кривични дела против честа и угледот	1	-	2	1	1	2	-	-	-	1
Кривични дела против половата слобода и половиот морал	15	12	20	15	15	21	11	5	17	15
Кривични дела против здравјето на луѓето	11	7	15	9	9	17	10	13	6	8
Кривични дела против јавните финансии, платниот промет и стопанството	6	11	7	5	13	8	9	3	4	6
Кривични дела против имотот	789	680	742	795	573	727	597	500	468	282
Кривични дела против општата сигурност на луѓето и имотот	4	10	10	2	1	9	5	4	8	5
Кривични дела против безбедноста на јавниот сообраќај	38	23	63	53	37	45	28	30	16	29
Кривични дела против правниот сообраќај	7	6	37	23	1	1	1	-	-	1
Кривични дела против јавниот ред	44	25	24	51	23	59	50	34	133	56
Останати кривични дела	5	9	4	12	8	8	6	6	6	7

Табела 2. Обвинети деца според групите на кривични дела за периодот 2006-2015, извор Државен завод за статистика, статистика за сторители на кривични дела по години, достапни на <http://www.stat.gov.mk/PublikaciiPoOblast.aspx?id=43&trbrObl=6>

Од анализа на табелата 2 можеме да го увидеме бројот на обвинети деца во периодот 2006 до 2015 година и тоа по групи на кривични дела, но и да ја споредиме табелата со табелата на пријавени и осудени деца (табели 1 и 3) за да видиме колкаво е отстапувањето. Чести се и случаите децата пријавени за кривично дело да не бидат и обвинети затоа што е преземено друго дејствие (медијација, посредување, порамнување и сл) или пак јавниот обвинител се откажал од гонењето од причини на целесообразност или ако сметал дека не постојат доволно докази дека детето го сторило кривичното дело. Во оваа смисла во 2006 година вкупно се пријавени 1.500 деца, од нив се обвинети 987, а осудени се 844. Во 2007 година од пријавени 1.229, обвинети се 839, а осудени 676 деца. Во 2008 година од пријавени 1.355, обвинети се 981, а осудени 715 деца. Во 2009 година кога се пријавени најголем број на деца – дури 1.519, обвинети се 1.030, а осудени 748 деца. Во 2010 година од пријавени 1.244, обвинети се 750, а осудени 547 деца. Во 2011 година од пријавени 1.163 деца, обвинети се 1.002, а осудени 722 деца. Во 2012 година од пријавени 1.001 дете, обвинети се 778, а осудени 556 деца. Во 2013 од пријавени 1.005, обвинети се 657, а осудени се 473 деца. Во 2014 година од пријавени 972 деца, обвинети се 712, а осудени 461 дете и конечно во 2015 година од пријавени 772 деца, обвинети се 465, а осудени 348 деца.

Од анализата и споредувањето на овие три табели можеме да дојдеме до заклучок дека феноменолошки детското престапништво во Македонија во релевантниот период од 2006 до 2015 г. е главно од областа на имотниот криминалитет и тоа со најголем процент и на пријавени и на обвинети и на осудени за секоја од годините во овој период, при што најголем е бројот на осудени деца во 2006 година и тоа 672 деца од вкупно осудени 844 деца. За среќа бројот на осудени деца за овие кривични дела бележи тренд на опаѓање и во 2015 година бројот на осудени за овие кривични дела е 198 од вкупно 348 деца. Веднаш по кривичните дела против имотот, се кривичните дела од групата против јавниот ред и мир, при што најголема бројка на осудени деца за овие кривични дела имаме во 2010 година дури 100 осудени деца од вкупна бројка на 467 осудени. Наредна група на кривични дела е групата на кривични дела против животот и телото каде што најкобна година е 2011 г. во која имаме дури 79 осудени деца за овие дела од вкупно 722 осудени деца. Потоа следат кривичните дела против безбедноста во јавниот сообраќај и кривичните дела против половата слобода и морал.

T-30: Осудени деца според групите на кривични дела
T-30: Convicted children by types of criminal offences

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Вкупно	844	676	715	748	547	722	556	473	461	348
Кривични дела против животот и телото	54	49	44	49	59	79	43	39	47	43
Кривични дела против слободите и правата на човекот и граѓанинот	1	-	2	4	1	5	1	5	-	2
Кривични дела против честа и угледот	1	-	-	1	-	2	-	-	-	1
Кривични дела против половата слобода и половиот морал	13	11	16	14	7	12	8	5	14	13
Кривични дела против здравјето на луѓето	9	5	5	6	7	15	7	12	4	7
Кривични дела против бракот, семејството и младината	1	2	-	-	1	1	-	1	1	-
Кривични дела против јавните финансии, платниот промет и стопанството	5	9	6	4	13	7	9	3	3	5
Кривични дела против имотот	672	537	529	547	403	513	409	353	267	198
Кривични дела против општата сигурност на луѓето и имотот	4	7	7	2	1	6	4	4	6	2
Кривични дела против безбедноста на јавниот сообраќај	35	22	50	46	35	39	26	24	14	28
Кривични дела против правниот сообраќај	5	5	37	20	1	1	1	-	-	1
Кривични дела против јавниот ред	40	24	16	45	16	35	43	25	100	42
Останати кривични дела	4	5	3	10	3	7	5	2	5	6

Табела 3. Осудени деца според видот на кривични дела за периодот 2006-2015 година, извор Државен завод за статистика, статистика за сторители на кривични дела по години, достапни на <http://www.stat.gov.mk/PublikaciiPoOblast.aspx?id=43&rbrObl=6>

ЗАКЛУЧОК И ПРЕПОРАКИ

Несомнено е дека детското престапништво е најсериозниот проблем на правниот систем на една држава. Со оглед на фактот дека младите лица се двигатели на иднината на општеството, го сметаме за „луксуз“ секое нивно застранување од патот на она што по општи стандарди е нормално и во согласност со закон. Како што имавме можност да ја видиме феноменологијата на детското престапништво изразена најмногу преку имотниот криминалитет, етиолошки причините за ова ги бараме во огромната сиромаштија и невработеност па оттука неможност легитимно да се задоволат желбите за поседување на оние предмети и добра кои се вообичаено ги поседуваат нивните врсници. Но не ретки се случаите и на кривични дела против имотот заради обезбедување на најелементарна егзистенција. Затоа државата во својата национална стратегија за превенција на детско престапништво мора да предвиди план за вработување на младите а особено предност да имаат оние кои потекнуваат од семејства на невработени родители или се деца без родители. Давањето на предност на овие деца секако е не само хумано, туку е и превентивно за да ги огради од искушенијата до кои доаѓаат поради сиромаштијата.

Алармантна е бројката на кривичните дела против животот и телото којашто е феноменолошки втора по ред по имотниот криминалитет. Веднаш по неа се и кривичните дела против јавниот ред и мир. И во двете групи на кривични дела можеме да видиме дека децата не ретко имаат во себе бес и темперамент кои го канализирале на најнесоодветниот начин и се јавиле во улога на престапници. Етиолошки причините овде не се само еднородни и не зависат само од темпераментот и личноста на децата, туку се и егзогени – друштвото, семејството, но и образованието. Оттука државата треба да преземе силни мерки прво преку образбениот систем и преку адекватни наставни програми по физичко воспитување каде што децата ќе имаат можност да се ослободат од вишокот енергија кој денес, „благодарение“ на социјалните медиуми и тоталната затвореност и неактивност ги претвори децата во „темпирани бомби“. Исто така, особено внимание треба да обратат и центрите за социјална работа на семејствата, со давање на совети и поддршка во правилно воспитување на децата преку елиминирање на секоја форма на семејно насилство.

Конечно можеме да заклучиме дека само правилната превентивна политика може да придонесе за намалување на феноменолошки високите бројки на детско престапништво.

Библиографија

- Арнаудовски, Љ. (1984): Малолетничко престапништво, Скопје, стр. 25
- Бужаровска-Лажетик, Г. (2013): Авторизирани предавања по малолетничко казнено право, УКИМ, стр.1-31
- Бужаровска-Лажетик, Г.(2011): Овластувањата на центрите за социјална работа и на јавниот обвинител во малолетничката правда, *Zbornik Pravni Fakultet Zagreb*, 61, (2) стр.441-468
- Бужаровска-Лажетик, Г., Нанев, Л., Кошевалиска, О. (2012): Медијацијата во системот на малолетничка правда, СППМД, Кавадарци, стр.14
- Бужаровска, Г. (2006) Малолетничка правда - од ретрибутивност кон ресторативност, МРКК, бр. 3/2006, стр. 113-137
- Бужаровска, Г. (2006): Медијацијата и обесштетувањето во законодавствата на европските држави, Годишник на Правниот факултет „Јустинијан Први» - Скопје во чест на проф. д-р Тодорка Оровчанец, том 42, Скопје, стр. 540-565
- Бужаровска, Г. (2010): Овластувањата на центрите за социјална работа и на јавниот обвинител во малолетничката правда, UDK 316.346.3-053.6 Pregledni znanstveni rad, *Zbornik PFZ*, 61, (2) 441-468 (2011), стр.442
- Бужаровска, Г. (2011): Restorative aspects of Juvenile Justice in Macedonia, (коавторски труд со асс. м-р Бобан Мисоски), *Časopis za društvene nauke „ТЕМЕ„*, Ниш
- Бужаровска, Г. Улогата на центрите за социјална работа и овластувањата на јавниот обвинител според Законот за малолетничка правда, Зборник во чест на проф. д-р Борислав Благовев, Правен факултет „Јустинијан Први“ во Скопје
- Бужаровска, Г., Нанев, Л., Кошевалиска, О. (2012): Меѓународни документи за спроведување на малолетничката правда, СППМД, Кавадарци
- Бужаровска, Г., Пајовиќ – Мишевска, С. (2010): Мерките на помош и заштита според Законот за малолетничката правда, Зборник за малолетничка правда, Факултет за безбедност Скопје
- Бужаровска/Мисоски, Спогудување и медијација, Македонска ревија за казнено право и криминологија, бр. 2/2009, стр. 215-261
- Годишен извештај за работата на Државниот совет за превенција на детско престапништво и за состојбите во областа на правата на детето и детското престапништво во 2010 година
- Годишен извештај за работата на Државниот совет за превенција на детско престапништво и за состојбите во областа на правата на детето и детското престапништво во 2011 година
- Годишен извештај за работата на Државниот совет за превенција на детско престапништво и за состојбите во областа на правата на детето и детското престапништво во 2012 година

-
- Годишен извештај за работата на Државниот совет за превенција на детско престапништво и за состојбите во областа на правата на детето и детското престапништво во 2013 година
- Годишен извештај за работата на Државниот совет за превенција на детско престапништво и за состојбите во областа на правата на детето и детското престапништво во 2014 година
- Годишен извештај за работата на Државниот совет за превенција на детско престапништво и за состојбите во областа на правата на детето и детското престапништво во 2015 година
- Давтиковски, Б., Бужаровска, Г., Калациев, Г., Мицковиќ, Д.: (2010): Компаративен преглед на домашното законодавство и Конвенцијата за правата на детето, Скопје: Министерство за правда, стр.8-16
- Декларација за заштита на правата на детето (ратификувана од Собранието на Република Македонија, на седницата одржана на 20 октомври 2003 година).
- Државен завод за статистика <http://www.stat.gov.mk/>
- Закон за Малолетничка правда, Службен весник на Република Македонија”, бр. 87 од 12 јули 2007, закон вон сила
- Закон за правда за децата, Сл.весник на РМ бр.148/2013
- Камбовски, В. (2008) Кривичен законик на РМ, интегрален текст, предговор, кратки објаснувања и регистар на поими, ЈП Службен весник на Р.Македонија
- Камбовски, В.(2006): Казнено право, општ дел, 2-ри Август Штип, стр. 804
- Кнежевић, Малолетничко кривично право – материјално, процесно и извршно, Пројекат: Право на пристап правосудју, Ниш, 2010, стр. 105
- Кошевалиска, О. (2013): Малолетничкиот казнен систем во контекст на теоретските амбиции на медијацијата, Зборник на трудови во чест на Марјан Марјановски, Правен факултет „Јустинијан Први“, УКИМ, Скопје
- Марјановиќ, Г. (1998): Македонско казнено право, општ дел, Просветно дело
- Нанев, Лазар (2008) Улогата на судијата за малолетници во системот на малолетничка правда. Малолетничка правда - од идеја до практика, 1 (1). pp. 245-265
- Нанев, Л: (2003): Положбата на дететово кривичната постапка, СППМД, Кавадарци, стр.32
- Национална стратегија за превенција на малолетничко престапништво во Република Македонија (2010 – 2020 година), Државен совет за превенција на малолетничкото престапништво, декември 2010, стр.8

**МОТ: ИСТОРИСКИ РАЗВОЈ, УЛОГА, ЗНАЧЕЊЕ И
ОРГАНИЗАЦИСКА СТРУКТУРА**

Апстракт: Третирањето на прашањата во врска со трудот, како прашања од меѓународно значење, е предмет на бројни дускусии во последнава деценија, но тие имаат долго и комплексно минато кое датира уште од почетокот на 19 век. Разбирањето на ова минато е од суштинско значење при секое сериозно разгледување на прашањето на кој начин меѓународната димензија на трудот може да се развива во годините што ни претстојат. За сето ова е потребно да се анализира историскиот развој на меѓународната димензија на трудот и на самата меѓународна организација на трудот, притоа земајќи ги предвид социјалната, политичката и економската динамика што лежи во нејзината основа. Меѓународната организација на трудот е анализирана во овој труд преку презентација на нејзината структура, анализа на нејзината организациска поставеност и имплементираното нејзино значење за општеството во целина. Не само меѓународната организација на трудот, туку и самата Европска Унија, Северноамериканската спогодба за слободна трговија, па дури и Заедничкиот пазар на Јужниот конус се детерминанти на меѓународната рефлексивност на трудот како правен институт. Анализирањето на меѓународната димензија на трудот покажува сложено заемно дејствување на нормите, стандардите, институциите и процесите кои имаат една заедничка цел – да ја олеснат регионалната и интернационалната интеграција и соработка во сферата на трудот.

Клучни зборови: *меѓународно право, меѓународни права, трудово право, социјална кохезија, правни институти, работнички права.*

Davor VEZENKOV

**ILO: HISTORICAL DEVELOPMENT, ROLE, MEANING AND
STRUCTURAL ORGANIZATION**

Abstract: Most of the issues that international community is dealing with are subject of numerous debates in the recent years, even though they have complex and long history throughout 19th century. The understanding of this complex history has crucial meaning in reconsideration of the issue that the international dimension of labour is. This also is pivotal for the development of the aforementioned development of legal aspects of

1) Магистранд на Правен факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип

international labor. The studying of the historical development of international dimension of labor is necessary in order to determine the correlation with the social, political and economic dynamics that lies in the core of international labor legislative changes. ILO has been analyzed, in this paper, through its structural organization, closely underlining its meaning and development as sole enlargement of the international labor legislatures. All of the global and regional organizations, such as the European Union, NAFTA (The North American Free Trade Agreement) and the Gulf Cooperation Council, are major determinants in the international reflection of the labor as legal institute. The analysis of the international dimension of labor has shown that the complicated interaction between norms, standards, institutions and processes with one common goal – to relieve the regional and international interaction and collaboration in labor domain.

Key words: *international law, international rights, labor law, social cohesion, legal instruments, labor rights.*

БОБЕД

Меѓународната организација на трудот е формирана во 1919 година. Меѓутоа, тешко дека овој настан го означува самиот почеток на меѓународното димензионирање на трудот. Иако е тешко да се утврди точниот датум, може да се каже дека на меѓународно ниво дискусиите за работните услови и нивната реформа претходат на оваа организација за повеќе од еден век. Од особено значење е 1818 година, зашто тогаш, во Ола Капел, во Франција, се одржала Конференцијата на европските сили. На оваа Конференција британскиот индустријалец Роберт Овен изнел силни аргументи во прилог на ставот дека заедничките меѓународни напори за реформа на работните услови би биле во интерес на сите општествени класи. Имајќи ја предвид каприциозноста на индустриската револуција, Овен ја предложил теоријата според која намалувањето на бројот на работни часови и подобрувањето на животните услови на работниците би помогнало да се отстранат причините на постојаната беда на човештвото.² Овен дури предложил и основање на една меѓународна институција која би ги олеснувала и помагала реформските напори. Во втората половина на 19 век се одржале изненадувачки голем број на конференции на тема работа и работни односи. Главно, се работело за приватно организирани собири на кои учествувале академици, доктори, адвокати, социјални работници и законодавци.³

²) John W. Follows (1951), *Antecedents of the International Labor Organization*, Clarendon Press, Oxford

³) Anthony Alcock (1971), *History of the International Labor Organization*, Octagon Books, New York

Првата од овие конференции ја организирал Едуар Дуспето, беглиски затворски надзорник, во Брисел, 1856 година. На следната конференција, одржана во Франкфурт во 1857 година, беше усвоена иницијативата за изготвување на меѓународни конвенции за услови при работата.⁴ Сè почестите дискусии и заинтересираноста за условите за работа на глобално ниво биле проследени со развој на меѓународното работничко движење, при што работниците формирале транснационални здруженија и поставувале барања за еманципација на работниците во сите држави. Во 1866 година, на првата конференција на Меѓународната асоцијација на работници, одржана во Женева, поднесени биле неколку предлози за намалување на траењето на работниот ден и за заштита на жените и децата. Овие барања наскоро биле инкорпорирани во политичката програма на социјалистите кои се одзвале на барањатана меѓународната работничка сила, но и понатаму го поттикнувале нивното проширување и остварување. Во последната четвртина на 19 век дошло до забрзано основање на социјалистички партии во Европа, кои биле распослани низ целата нејзина територија.

Покрај напорите кои ги презело меѓународното работничко движење и притисокот од страна на социјалистичките партии во одделни држави, сè до крајот на 19 век владите во европските држави не започнувале со меѓународна соработка. На покана од Владата на Швајцарија неколку европски држави присуствувале на воведната конференција одржана во Берн на 5 мај 1890 година. Тема на Конференцијата била меѓународната спогодба за подобрување на условите на работа. Германија предложила формирање на група од независни поединци кои би ја надгледувале имплементацијата на мултилатералните заштитни мерки. Учесниците на конференцијата го подржале овој предлог, а тој придонел за усвојување на национална законска регулатива на трудот во неколку земји, вклучувајќи ги тука и Германија, Австрија, Данска и Португалија.⁵

Меѓународната асоцијација за правна помош на работниците (Меѓународна асоцијација), основана во 1897 година, своето прво основачко собрание го одржала четири години подоцна, во Базел. На седницата учествувале седум земји. Со цел да се постигне каква-таква согласност меѓу учесниците, била формирана Комисија за изготвување закон за забрана на ноќна работа за жените и за користење на бел фосфор во производството на кибрит. Две конвенции за овие предмети биле изготвени и прифатени на дипломатската конференција во Берн, во 1906 година.⁶ Откако во 1912 година овие конвенции биле

⁴) Lammy Betten (1993), *International Labor Law: Selected Issues*. Kluwer, Deventer

⁵) Lammy Betten (1993) *International Labor Law: Selected Issues*. Kluwer, Deventer

⁶) James T. Shotwell (1934) *The Origins of the International Labor Organization*, vol. I, Columbia University Press, New York

ратификувани и стапиле во сила, тие станале првите две конвенции во вистинска смисла на зборот. Поттикнати од работата на Меѓународната асоцијација, во 1904 година Франција и Италија постигнале пионерска билатерална спогодба со која се регулирале исплатата на обесштетување при повреда на работното место, осигурувањето за невработени, старосното ограничување и социјалната заштита за оние кои се вработени вон границите на матичната земја.⁷ До 1915 година во Европа и во Соединетите Американски Држави биле потпишани над дваесет билатерални спогодби во областа на работните односи, како дополние на двете конвенции од 1906 година. Овие спогодби покривале подрачја од социјалното осигурување до економска емиграција⁸.

По конференцијата во Берн, Меѓународната асоцијација продолжила со своето третирање на прашањата поврзани со трудот. Во 1913 година, Владата на Швајцарија дала предлог за одржување на нова техничка конференција на која би требало да се подготват нови конвенции по што, според планот, во септември 1914 година би следела уште една дипломатска конференција. Меѓутоа, Првата светска војна го запрела развојот на меѓународната димензија на трудот во следите пет години.

1. Фактори за создавање на МОТ

Меѓународната организација на трудот е формирана во 1919 година и произлегува од Дел III на Версајскиот мировен договор со кој е ставен крајот на Првата светска војна⁹. Според претходно наведеното, во 19 век голем број мислители се застапувале за потребата од постоење на една ваква институција. Особено идеите на Роберт Овен, кои се отсликувале во програмата на Меѓународната асоцијација, подоцна биле вклучени во уставот на Меѓународната организација на трудот.

1.1. Социјални фактори

Веројатно нема да е погрешен исказот во кој се вели дека основен фактор кој придонел за создавањето на Меѓународната организација на трудот бил заедничката желба за подобрување на човековите услови за живот. Тоа било честа тема во раните дискусии за меѓународната димензија на трудот кои биле водени во 19 век. До крајот на Првата светска војна била постигната согласност за тоа дека државата треба да интервенира за заштита на работниците во индустријата и во земјоделството од непогодните услови за работа и од негрижата за нивното

⁷⁾ Lammy Betten (1993)

⁸⁾ Koncar Polonca (1993), *Medjunarodno delovno pravo*, Udarni list Republike Slovenije, Ljubljana

⁹⁾ Margaret Macmillan (2002), *Paris 1919: Six Months that changed the World*, Random House Publishing, New York,

здравје, семејниот живот и напредувањето. Желбата за подобрување на постоечките работни услови и за гарантирање работниците да се согласат со одредени минимални стандарди кои се однесуваат на надоместоците, работното време и укинувањето на работата на децата, јасно биле потврдени во преамбулата на Уставот на Меѓународната организација на трудот во која се вели дека сегашните работни услови се карактеризираат со неправда, тешкотија и немаштија на голем број луѓе.¹⁰

1.2. Политички фактори

Основањето на Меѓународната организација на трудот била реакција на мошне сериозните идеолошки спорови од страна на меѓународното социјалистичко движење и комунизмот, на *status quo* ситуацијата. Не е изненадувачки и тоа што научниците ја апострофирале револуцијата во Русија од 1917 година како централен настан кој придонел за основање на Меѓународната организација на трудот, зашто тој историски настан на владите им дал до знаење дека во случај тие да не преземат конкретни мерки за подобрување на работните услови, работничките немири би можеле да доведат и до револуција. Преамбулата на уставот на Меѓународната организација на трудот ја нагласува идеолошки реактивната природа на Меѓународната организација на трудот со тоа што кажува дека неправдата на работното место создава „толку голем немир од кој се загрозува и самиот светски мир и хармонија“¹¹ Интересно е да се забележи и дека зголеменото незадоволство на работниците во периодот од 1919 година било придружено и со сè посилното политичко влијание на меѓународното работничко движење. Во неколку земји во Европа воените услови ги доближиле работничките организации до владите. Насочувањето на индустријата кон производство на муниција и обезбедување на основните потреби на заедницата довело до многубројни проблеми за чие решавање владите сметале дека треба да се консултираат со работничките организации. Како резултат на тоа, владите подобро се запознале со проблемите на работниците и се заинтересирале за нив, а значително се зголемило и влијанието на работничките организации врз креирањето на внатрешната политика на поединечните земји.¹²

1.1. Економски фактори

Иако двата фактори кои се објаснети погоре – социјалните и политичките – биле од суштинско значење за формирање на

¹⁰⁾ Преамбула на Уставот на МОТ (1919), Париз

¹¹⁾ Устав на Меѓународната организација на трудот

¹²⁾ George A. Johnston (1870) *The International Labor Organization: Its Work for Social and Economic Progress*, Europa Publications Limited, London

Меѓународната организација на трудот, сепак, ниту едниот ниту другиот не морало да се донесат на ниво на меѓународна соработка. Преземањето на внатрешни иницијативи на поединечните држави било доволно за заштита на работниците и за подобрување на условите за работа. Она што димензијата на трудот ја издигнало на меѓународно ниво бил третиот фактор кој лежел во заднината на формирањето на Меѓународната организација на трудот. Имено, заинтересираноста за зголемување на конкурентноста во меѓународната трговија. На подобрувањето на условите за работа се гледало како на нешто што има инфлаторно влијание врз трошоците на производството. Поединечните земји не се согласиле да дејствуваат еднострано во корист на иницијативите за заштита на работниците доколку тоа би ги водело во конкурентски недостиг во однос на другите земји кои не примениле слични реформи. Покрај тоа, постоело и загриженост за тоа дека земјите би можеле повторно да ги вратат протективните регулативи со намера да се здобијат со конкурентска предност. Денес овој феномен се нарекува со различни имиња: „ерозија на заштитата на работниците“, „увоз/извоз на евтина работна рака“ или „трка кон дното“. Загриженоста со овој феномен довела до согласност за тоа дека изобличувањето на конкурентноста на светскиот економски пазар може да се одбегне со меѓународни трудови стандарди¹³. Оттаму, во Преамбулата на уставот на Меѓународната организација на трудот, стои дека *„неуспехот на некоја нација да усвои и да примени хумани услови за работа претставува пречка на патот на оние нации кои се заинтересирани за подобрување на условите што важат во нивните земји“*.

2. Меѓународна организација на трудот

МОТ е создадена како резултат на индустриската револуција. За време на овој период на економска експанзија, условите за работа биле сурови, честопати нечовечки и работниците работеле во услови кои граничат со експлоатација, без социјална или економска сигурност. По завршувањето на Првата светска војна напорите за поголема заштита на работниците зеле замав и синдикатот ја нагласува потребата за социјална заштита и потребата за формирање на меѓународна институција чија специјалност ќе биде решавањето на проблемите поврзани со трудот. Во април 1919 година, за време на мировните преговори во Париз била оформена Трудова комисија со цел да ги разгледа овие проблеми и како резултат на тоа да се создаде меѓународна организација посветена исклучиво на прашањата поврзани со трудот. Во октомври истата година се одржала првата Меѓународна конференција на трудот во Вашингтон. На неа биле усвоени шест конвенции, вклучувајќи ја и онаа за работниот

¹³) Lammy Betten (1993), International Labor Law: Selected Issues. Kluwer, Deventer, 7-8

ден да биде осум часа, што било прифатено од индустриските земји. МОТ е првата организација во историјата на човештвото која проблемите од областа на трудот, конкретно положбата на работниците ги уредува на меѓународен план. Нејзиното основање претставува производ на еволуција на социјалните идеи за меѓународна заштита на работниците истакнати во текот на 19 век. Заснована врз принципите – дека трудот не е стока, дека за општествениот и индустрискиот напредок на човештвото е неопходна слобода на изразување и здружување на работниците и дека за таквиот напредок бедата и сиромаштијата претставуваат голема опасност и пречка за напредок.

Како основоположници на Меѓународната организација на трудот се сметаат следниве институти:

- *Обезбедување на вработување;*
- *Подобрување на животниот стандард;*
- *Обезбедување услови за работа во кои ќе биде сочуван психофизичкиот интегритет на работниците;*
- *Наградување кое ќе биде доволно не само за обезбедување на елементарната егзистенција на работниците – материјален просперитет (економска сигурност), туку и за развој на сите облици на духовен живот, во слобода и достоинство – и со еднакви можности.*

Уредувањето на положбата на работниците на меѓународен план се наметнува како централно прашање на МОТ. Преку дејствувањето на своите органи МОТ придонесува за подобрување на положбата на работниците на меѓународен план и низ своето нормативно дејствување ги опфаќа сите есенцијални прашања од положбата на работниците. Фактот дека една земја-членка на МОТ ратификува една конвенција, таа се обврзува истата да ја почитува и спроведува, било со донесување на соодветни законски прописи, било со дополнување или измена на постојните законски прописи (или директна примена на одредбите од соодветната ратификувана конвенција). Траен и сеопфатен мир во светот може да биде воспоставен само врз основа на социјална правда и материјална еднаквост. Затоа, и активностите на МОТ се одвиваат врз основа на девизата – *si tu veux la paix, cultive la justice* (ако го сакаш мирот, негувај ја правдата). Имајќи ги предвид многубројните акти кои ги има донесено МОТ во изминатите девет децении од своето постоење, со право може да се говори за еден меѓународен кодекс на трудот. Со својата активност на полето на меѓународното уредување на положбата на работниците МОТ придонесува за ширењето на идејата на мирот и соработката меѓу народите со мошне конструктивна присутност во разрешувањето на меѓународните проблеми во врска со положбата на работниците во работен однос.

2.1. Основни обележја на МОТ

Во периодот меѓу двете светски војни (1919 – 1939), МОТ функционира во рамките на Лигата на народите, предходник на ООН. Во овој период МОТ се фокусира на проблемите на заштита на мајката, социјалната заштита, невработеноста, работните услови и условите за работа на жените и младите луѓе. Седиштето на МОТ е во Женева, Швајцарија, но за време на Втората светска војна поради безбедносни причини привремено ги префрлува своите канцеларии во Монреал, Канада. Кога се формирани Обединетите нации во 1946 година, МОТ беше првата специјализирана организација која се приклучи кон системот на ООН, со посебна одговорност околу социјалните и трудовите прашања.¹⁴ Од месец ноември 2001 година МОТ брои 175 земји членки. Меѓународната организација на трудот ги обединува работодавачите, синдикатот и владата, во процесот на подобрувањето на социјалната правда, животните и работните услови. Педесет години подоцна, во 1969 година МОТ ја доби Нобеловата награда за мир, како признание за својот ангажман од областа на еднаквост и правда за сите. Денес МОТ поседува 40 канцеларии ширум светот и вработува повеќе од 2.500 службеници. МОТ од 2009 година има канцеларија на МОТ во Република Македонија.

МОТ е водечка организација на Обединетите нации, чија специјалност се трудовите права, а има и мандат кој опфаќа различни социо-економски проблеми. МОТ е активно вклучена во унапредувањето и заштитата на човековите права, но нејзиното работење на ова поле е честопати занемарено и не му е дадено потребно внимание како на форум за решавање на проблемите надвор од полето на трудот. Исто така, МОТ работела на проблемите на децата, проблемите на дискриминацијата, половата дискриминација и дискриминација на малцинствата и домородните народи – прашања кои не се честопати поврзани со работната средина.¹⁵ Моќта на МОТ е посебно видлива преку меѓународните договори кои што ги усвоила. Договорите на МОТ ги опфртуваат основните стандарди за работа на национално ниво и тие се користат за поттикнување на развојот на домашното законодавство и заштита на трудовите права. МОТ, исто така, го постави мониторинг системот за примена на своите стандарди (т.е. меѓународните и договорите). Овој систем вклучува поголем број на тела и процеси за проценка на обемот на исполнување на меѓународните обврски на одредена земја. На овој начин, вниманието е насочено кон различните видови на злоупотреба на човековите права, вклучувајќи ги проблемите на злоупотреба на детскиот труд, на пример, во Бразил, Индија, присилна работа во Бурма и статусот на жените во Авганистан. Поврзаноста

¹⁴) Филадельфиска декларација на ООН (1944)

¹⁵) Андон Мајхошев, Војо Беловски (2012) Трудово право: Авторизирани предавања, 42

меѓу трговијата и трудот е централна дебата на глобализацијата која, исто така, го има привлечено интересот на МОТ. Поради тоа е корисно организациите и поединците повеќе да се запознаат со МОТ и целосно да ги истражуваат неговите потенцијали во стремежот кон еднаквост и правда за сите (како би се избегнале конфликтите) од кои губат сите. Соработниците на МОТ, а особено здруженијата на работниците, имаат водечка улога во надгледувањето на примената на конвенциите на МОТ.

3. Организацииска структура на МОТ

Меѓународната организација на трудот се состои од три структурни единици:

- Меѓународната конференција на трудот;
- Административниот совет;
- Меѓународна канцеларија (биро) на трудот.

Овие органи на МОТ се главни носители на севкупните активности на МОТ во доменот на трудот и социјалното осигурување. Покрај овие три основни органи, активноста на МОТ ја спроведуваат и други помошни тела, како што се разните комисии и други тела.

3.1. Меѓународна конференција на трудот

Меѓународната конференција на трудот е генерално собрание на МОТ, кое го сочинуваат сите негови членови – владите, работниците и работодавачите. Таа е главниот орган, највисоката инстанца на МОТ. Оваа конференција се нарекува и меѓународен парламент, светски парламент на трудот. Делегатите се состануваат еднаш годишно, во јуни, во времетраење од три недели и со присуство на повеќе од 2.000 делегати. Генералните дебати кои се одвиваат на Меѓународната конференција на трудот овозможуваат широка размена на мислењата на учесниците на конференцијата. На нив се овозможува секој делегат да изнесе информации за социјалните проблеми во сопствените земји, да го изнесе своето мислење и своите забелешки на работата на МОТ и да посочи на идните акции на ова организација. Конференцијата ја сублимира и изразува волјата на народите на државите членки на МОТ во поглед на остварувањата на нејзините основни цели и активности, на подобрувањето на условите за работа и живот, на социјалната политика итн.¹⁶ Меѓународната конференција на трудот е највисок законодавен орган на МОТ и единствено таа, според Уставот на оваа организација, е надлежна да ги донесува меѓународните конвенции и препораки, кои како меѓународни акти од областа на трудот, претставуваат извор на меѓународното трудово право.

¹⁶ Гзиме Старова (2003), Меѓународно трудово право и законодавство, Ѓурѓа, Скопје

Надлежностите на ова тело се: усвојување на буџетот на МОТ, кој е финансиран од членарината на земјите членки (на секои две години), усвојување на меѓународните стандарди на трудот и надгледување на нивната примена, вклучување на нови членови, избор на Управно тело – административниот совет (на секои три години). На Конференцијата, претставници од здруженијата на работодавачите и работниците, избрани со мандат од три години од изборниот колегиум, во соработка со владите ги избираат членовите на Управното тело, донесување на одредби на светскиот форум за разгледување прашања од социјалната и трудовата сфера, донесување на одредби за основната политика и идните активности на МОТ, преку процесот на одлучување, усвојување декларации за политиката и активностите за прашања релевантни за МОТ и други надлежности. Конференцијата има претседател и три потпретседатели, кои треба да бидат од различна националност, а потпретседателите се избираат по еден од редот на претставниците на владите, од работодавачите и од работниците. Со оглед на трипартидниот состав на делегациите кои учествуваат во работата на конференцијата таа претставува средина каде што доаѓа до средби на претставниците на сите фактори на модерното индустриско општество – работниците, работодавачите и владите на државите членки на МОТ (и нивните советници), со што се овозможува размена на мислења и решавање на проблемите со кои се среќаваат државите членки во областа на трудот.¹⁷

Во активностите на Меѓународната конференција на трудот спаѓа и изборот на посебни комисии и тоа: Комисија за предлози, Комисија за верификација на полномоштвата, Комисија за примена на конвенциите и препораките, Комисија за финансии и др. Во поглед на правната природа на МОТ, постојат мошне разновидни мислења што се изнесуваат во различни периоди од нејзиниот развој и постоење. Водејќи сметка за сите овие аспекти, МОТ се јавува како специфична, меѓународна и меѓувладина универзална организација, која, според начинот на работата и одлучувањето, претставува еден вид меѓународен парламент, без притоа да се наметне како наднационален парламент на државите членки. Во нејзина надлежност е и да ги назначи и членовите на Административниот совет и на Меѓународното биро на трудот.

Постојат два вида на категории на меѓународни стандарди на трудот: конвенции и препораки. Препораките се незадолжителни и нивната цел е насочување кон законот, политиката и активностите. Тие честопати се усвојуваат заедно со конвенциите и ги даваат директивите за нивна примена и не се ратификуваат. Усвојувањето на конвенциите, односно препораките, се врши на Општата конференција со двотретинско мнозинство од гласовите на присутните делегати на конференцијата.

¹⁷⁾ Casale Guiseppe (1997), Tripartism and Social Dialogue, ILO, Budapest

Изгласаната конвенција се доставува до секоја земја-членка на МОТ за да биде ратификувана, за што тие имаат обврска да го известат генералниот директор. Државите-членки на МОТ кои ја ратификувале конвенцијата имаат обврска да доставуваат до Меѓународното биро на трудот годишен извештај за преземените мерки, потребни за спроведување на конвенцијата. Чинот на ратификација е, всушност, договор со кој една држава се обврзува на некоја конвенција. Конвенцијата стапува во сила по дванаесет месеци, откако до генералниот директор ќе бидат регистрирани ратификациите од најмалку две држави членки на МОТ. Важноста на ратификацијата на една конвенција трае десет години, по што таа може да биде откажана и тоа по изминувањето на една година од престанувањето на важноста на ратификацијата.

3.1. Административен совет

Поставен меѓу Општата конференција и Меѓународното биро на трудот, Административниот совет има целосен преглед врзливната работа и врши координација на работата на сите органи на МОТ. Тој го утврдува дневниот ред на Конференцијата, што значи дека Административниот совет има значајна улога во утврдувањето на севкупната политика на МОТ, како и на нејзините конкретни активности. Обезбедувајќи го извршувањето на одлуките на Меѓународната конференција, Административниот совет, истовремено, врши перманентна контрола врз работата на Меѓународното биро на трудот.¹⁸ Административниот совет е извршен орган на МОТ, но нема само извршен и административен карактер. Како главни задачи на Административниот совет се среќаваат насочувањето на работата на организацијата, избирање на генералниот директор, вршењето подготовки во поглед на нацрт-програмата и буџетот на Меѓународната организација на трудот, донесување одлуки за начинот на спроведување на програмата и политиката на МОТ, како и раководење со Меѓународната организација на трудот и раководење со разни комисии на организацијата. Управното тело се состои од 56 члена од кои 28 претставници од владите и по 14 претставници од здруженијата на работодавачите и работниците. Членовите на Управното тело се избираат од страна на Меѓународната конференција на трудот, во времетраење од три години. Значи, претставниците на работниците и работодавачите во Административниот совет не се избираат од своите држави, туку од групата на работниците и групата на работодавачите на земјите членки на МОТ. Десет постојни места се предвидени за претставниците на владите од десетте високоразвиени земји (Бразил, Кина, Франција, Германија, Индија, Италија, Јапонија, Руската Федерација, Велика

¹⁸⁾ Andrijana Bilic, Boris Bukulas (2006), *Međunarodno radno pravo: Poseban osvrt Međunarodnoj organizaciji rada*, Split

Британија и САД). Управното тело се среќава три пати годишно, во март, јуни и ноември, во седиштето на МОТ во Женева.¹⁹

3.1. Меѓународно биро на трудот

Меѓународното биро на трудот е постојан секретаријат на Меѓународната организација на трудот со седиште во Женева. Меѓународното биро на трудот е технички и административен орган на МОТ и е орган двигател на МОТ и инструмент на нејзината стручна научна дејност за испитување на работните услови и за продлабочени истражувања во тој правец. Меѓународното биро на трудот е еден вид лабораторија на идеи, каде што се подготвуваат нацрти и програми кои потоа се поднесуваат на разгледување и усвојување на различните инстанци на Меѓународната организација на трудот. Основните задачи на бирото се: истражувачка активност околу прашањата кои ја засегаат Меѓународната организација на трудот, организирање конференции и состаноци, објавување на материјали од социјалната и трудовата сфера, собирање информации и статистички податоци, помош во споредувањето на програмите за обука и техничка соработка, следење на примената на меѓународните конвенции и препораки на МОТ во државите членки, врши подготовки и составува извештаи за состаноците на МОТ.

На чело на Меѓународното биро на трудот се наоѓа генерален директор кој, истовремено, ја врши функцијата генерален секретар на Меѓународната конференција на трудот. Него го избира Административниот совет, со мандат од пет години, со можност за реизбор. Меѓународното биро на трудот им нуди помош на владите на државите членки на МОТ, на нивно барање во изработката на законските прописи им овозможува податоци и информации и воопшто совети, како на владите, така и на организациите на работодавачите и работниците. Во рамките на Меѓународното биро на трудот постојат повеќе служби од општ, стручен и технички карактер, кои се организирани како департмани. Такви се, на пример, Департмант за работните и животните услови, во чиј состав влегуваат Службата за општите услови за работа, Службата за заштита и хигиена на трудот и Службата за социјално осигурување; Департмант за развој на социјалните институции, кој во своите рамки ги опфаќа Службата за развој на трудовото право и законодавство и професионалните односи, Службата за образование на работниците и синдикалните кадри и други департманти, со соодветни служби.

¹⁹⁾ Гзиме Старова (2003), Меѓународно трудово право и законодавство, Ѓурѓа, Скопје

4. Комисии, комитети и регионални конференции на МОТ

Во составот на Меѓународната организација на трудот постојат повеќе комисии и комитети чија активност е во доменот на проблемите со кои се занимава оваа организација. Во нивната работа учествуваат експерти од соодветните области. Тие се основаат како постојани тела на Административниот совет или како посебни тела во рамките на Меѓународната организација на трудот.

Комисија за индустрија, а во нејзини рамки се Комисијата за јаглена индустрија, Комисијата за челик и железо, за машинска, хемиска, текстилна, нафтена индустрија, за изградба, за градежништво, за внатрешен сообраќај. Формирањето на овие комисии многу придонесува за подобрување на состојбите во соодветните индустриски гранки, за подобрување на животните и работните услови, за поттикнување и помагање на севкупните меѓународни напори во остварувањето на севкупниот социјален прогрес.

Комисијата за програмата на практичните активности е надлежна за следење на извршувањето на програмите на техничката помош и за планирање на извршување на обврските на МОТ, особено оние што се преземани со програмите на ООН и на другите специјализирани меѓународни организации од областа на трудот и социјалното осигурување.

Поморска паритетна комисија, која ги разгледува прашањата во врска со условите за работа на морепловците.

Комисија за буџет и администрација, која го проучува и следи финансирањето на севкупните активности на МОТ. Таа го востановува предлогот на буџетот на оваа организација, што се усвојува на Меѓународната конференција на трудот.

Комисијата на експерти за примена на конвенциите и препораките е мошне значајна за нормативната дејност на МОТ. Преку нејзината активност се надгледува примената на актите на МОТ, извршувањето на преземените обврски со овие акти од страна на државите членки на организацијата и согледување и проучување на ефектите од нивната конкретна примена.

Покрај комисии, активно учество имаа и многубројни комитети како што се комитетот за дискриминација, комитетот за жалби и слично. Постојат и два мешовити комитети помеѓу Меѓународната организација на трудот и Светската здравствена организација, за прашања од областа на здравството како и за прашања од областа на здравствената состојба на морепловците. Со Програмата на МОТ се предвидува и одржување на најразлични средби на ниво на региони, познати како регионални конференции. Најмногу вакви конференции се одржани во земјите на Америка, Азија и Африка. Составот на делегациите кои учествуваат на

тие конференции, како и начинот на нивното одржување, е идентичен на оној на Меѓународната конференција на трудот. Разликата е во тоа што на регионалните конференции не се усвојуваат меѓународни конвенции, туку нивните заклучоци се донесуваат како резолуции, за соодветниот регион. Тоа се прашања од областа на вработувањето, на инспекцијата на трудот, на условите за работа воопшто и посебно во одредени области од интерес за регионот во кој се одржува конференцијата.²⁰

ЗАКЛУЧОК

Бројот на земји членки на Меѓународната организација на трудот изнесува над 180. Бројката ја отсликува значајноста на оваа организација за меѓународната димензија на трудот и негова заштита. Позицијата на Меѓународната организација на трудот, како истакнато меѓународно тело за одредување на трудовите стандарди, овозможува нејзино наметнување со големи амплитуди за развој на регионалните системи. Заштитата на основните принципи на трудот станала главна точка во дискусиите на сите регионални и меѓународни организации кои извори црпат токму од Преамбулата на Уставот на Меѓународната организација на трудот, како и од сите нејзини конвенции. Дебатата околу „социјалната клаузула“ во Меѓународната организација на трудот во голема мера е концентрирана на предлогот за поврзување на либерализацијата на трудот со стандардите изнесени во Основната декларација. Заклучуваме дека Меѓународната организација на трудот останува прва и централна организација во сите дискусии за меѓународната димензија на трудот.

Библиографија

- Andrijana Bilic, Boris Bukulas (2006) *Medjunarodno radno pravo: Poseban osvrt Megjunarodnoj organizaciji rada*, Split,
- Anthony Alcock (1971) *History of the International Labor Organization*, Octagon Books, New York,
- Casale Guiseppe (1997) *Tripartism and Social Dialogue*, ILO, Budapest,
- George A. Johnston (1970) *The International Labor Organization: Its Work for Social and Economic Progress*, Europa Publications Limited, London,
- James T. Shotwell (1934) *The Origins of the International Labor Organization, vol. I*, Columbia University Press, New York,
- John W. Follows (1951) *Antecedents of the International Labor Organization*, Clarendon Press, Oxford
- Koncar Polonca (1993) *Medjunarodno delovno pravo*, Udarini list Republike Slovenije, Ljubljana,
- Lammy Betten (1993) *International Labor Law: Selected Issues*. Kluwer, Deventer

²⁰⁾ Андон Мајхошев, Војо Беловски (2012), Трудово право: Авторизирани предавања

Margaret Macmillan (2002) *Paris 1919: Six Months that changed the World*, Random House Publishing, New York

Андон Мајхошев, Војо Беловски (2012), *Трудово право: Авторизирани предавања*,

Гзиме Старова (2003), *Меѓународно трудово право и законодавство*, Ѓурѓа, Скопје

Устав на Меѓународната организација на трудот (1919) Париз

Филаделфиска декларација на ООН (1944)

ПРАКТИЧНИ ИМПЛИКАЦИИ НА ПРОБИВАЊЕ НА ВЕЛОТ НА ПРАВНОТО ЛИЦЕ ОД ПРЕСПЕКТИВА НА СТЕЧАЈОТ И СТЕЧАЈНАТА ПОСТАПКА

АПСТРАКТ: Предмет на истражување на овој труд е концептот, доктрината на „пробивање на велот на правното лице“, зачетоците на истата, оправданоста и практични причини својствени за деловното опкружување со осврт во македонското законодавство и судската практика од аспект на стечајот и стечајната постапка.

Стимулот да се пристапи кон анализа и проучување на ова прашање од деловно-правна природа е во тесна врска со фактот што примената на овој светски познат концепт на пробивање на велот на правното лице почнува да станува дел од македонската судска практика, иако мора да признаеме дека нема многу правосилни пресуди со кои се задолжени членовите на органите на управување на друштвото за надоместок на штета која е предизвикана од друштвото.

Од перспектива на законската рамка, во македонскиот правен систем теоријата на „подигнување на велот на правното лице“ е експлицитна законска материја. Како таква воопшто не сметаме дека законските решенија се несоодветни, односно дека отстапуваат од европските и светските решенија, туку дека комплексноста на ова прашање, особено предизвикот за истражување на истото лежи во примената на овој концепт преку работата на македонските судови.

Основната идеја во овој труд е да се проучи практичната примена на законските решенија коишто го уредуваат ова прашање. Во Република Македонија ова прашање на статусното трговско право е уредено во Законот за трговски друштва². Ова е практика во скоро сите компаративно правни системи, каде во статусните закони, со посебни членови од општиот дел се предвидени случаите на примена на теоријата на „пробивање на велот на правното лице“. Во нашето законодавство спецификата на утврдување на одговорност на органите на управување (управителот, содружниците/акционерите) за штетата и надоместување

¹) Студент на втор циклус студии, Правен факултет - Универзитет „Гоце Делчев“ во Штип

²) („Службен весник на Република Македонија“ бр.28/2004, 84/2005, 25/2007, 87/2008, 42/2010, 48/2010, 24/2011, 166/2012, 70/2013, 119/2013, 120/2013, 187/2013, 38/2014, 41/2014, 138/2014, 88/2015, 192/2015 и 6/2016 во понатамошниот текст ќе ја користиме скратеницата ЗТД

на штетата предизвикана од друштвото најмногу може да се огледа низ стечајната постапка и донесените пресуди во однос на подигнување на велот на правното лице се поврзани со стечајните постапки.

Клучни зборови: *пробивање на велот на правното лице, трговско друштво, правен субјективитет, ограничена одговорност, акционери, содружници, piercing the corporate veil, стечај.*

Dejana DEJANOVSKA

PRACTICAL IMPLICATIONS OF PIERCING THE CORPORATE VEIL FROM THE PERSPECTIVE OF INSOLVENCY AND BANKRUPTCY PROCEDURES

ABSTRACT: The subject of research of this paper is the concept and the doctrine of “piercing the corporate veil. “ This paper elaborates on the beginnings, justification and practical reasons inherent in the business environment with reference to national legislation and judicial practice in terms of insolvency and bankruptcy procedures.

The necessity to analyse and study this issue of corporate and legal nature is due to the fact that implementation of the widespread global concept of piercing the corporate veil has become part of the Macedonian judicial practice. And, we have to admit that there are not many definitive effective verdicts, in which members of the business management are held accountable for their potential violations.

From the perspective of the legal framework in the Macedonian legal system the concept of “piercing the corporate veil “ is an explicit legal matter. As such, it does not mean that the legislation is inadequate or strays away from European and global approaches and processes, but that the complexity of this issue, especially the challenge of conducting research lays in the application of this concept through the work of the Macedonian courts.

The core idea of this research work is to examine the practical implementation of legal arrangements governing this issue. In The Republic of Macedonia, the status issue of trade rights is regulated under the legal Trade Law . This is the practice in almost all comparative legal systems. In the status law, special articles of the general section are provided for the implementation of the theory of “piercing the corporate veil.” Under the present state legislation, the processes of determining the responsibility of the management members (founder / shareholders) in regards to potential violation or compensation for violation, caused by the company itself, can mostly be seen in bankruptcy proceedings and verdicts, where the veil is pierced as part of the bankruptcy proceedings themselves.

KEY WORDS: *piercing the corporate veil.*

ВОВЕД

Теоријата на пробивање на велот на правното лице во којашто е содржан исклучокот од генерално утврденото правило за одговорност на основачите на капиталните друштва е во функција на заштита на доверителите, вработените и бројните други стејхолдери. Заштитничката функција на ова корпоративна теорија се огледа во превенцијата од изигрувањето, односно злоупотребата на позиција на акционерите и содружници во односите со доверителите кои може да се јават во улога на кредитодаватели, осигурителни компании, вработени, акционери кои не учествувале во злоупотребата на позицијата, како и бројни други субјекти од деловното и надвор од деловното опкружување.

Покрај заштитничката функција, теоријата на подигање на велот на правното лице треба да биде во функција на обезбедување на поголем степен на правна сигурност, стабилност во прометот на стоки и услуги, зголемувањето на лојалноста и зацврстување на бизнис односите помеѓу деловните субјекти.

Во трудот ќе дадеме осврт на настанокот на теоријата на пробивање на велот на правното лице и економската оправданост на концептот за пробивање на велот на правното лице и анализа на конкретна сука практика во однос на одговорноста на содружниците/акционерите за долговите (штетата) направени од правното лице, низ призмата на стечајната постапка.

1. Генеза на теоријата на подигање на велот на правното лице и економска оправданост на истата

Пробивање на велот на правното лице или подигање на велот на правното лице денес е правно/законско решение со кое се регулираат правата или обврските на една компанија (трговско друштво) со правата и обврските на органите на управување на истата, односно кога законот дозволува да се тргне настрана ограничената одговорност на правното лице кое има посебен правен субјективитет и ќе се сметаат за одговорни лично содружниците/акционерите на друштвото. Пробивањето на велот на правното лице е релативно нов правен концепт, кој е заснован односно е производ на судската пракса. Претходно законите за трговски друштва не го регулирале прецизно овој институт, прв пат на нашите простори е регулиран со Закон о предузећима³ – ЗОП од 1988 година. Трговското друштво во правната наука се третира како посебно правно лице, кое како такво е единствено одговорно за долговите кои ги прави. Земјите од континенталниот систем и англосаксонскиот систем се потпираат на принципот за посебен правен субјективитет на правното лице и на

³) Закон о предузећима, објавен во Службени лист СФРЈ бр.77/88, со овој закон за првпат се јавува можноста за формирање на акционерски друштва.

ограничената одговорност, но во исклучителни ситуации може да се пробие односно подигне велот на тоа правно лице. Доктрината, како исклучок на општото правило на друштвата со ограничена одговорност и акционерските друштва, е создадена за да се спречи можната неправда односно злоупотребата на концептот на правното лице. Правдата бара флексибилен правен систем кој ќе овозможува простор за мерењето на еднаквоста и ќе дозволи малку поинакви размислувања, ќе дозволи отстапување во конкретни ситуации.

На подигање на велот на правното лице треба да се гледа како на правен лек со кој се овозможува превенција на злоупотреба на правните лице од страна на физичките лица односно основачите (акционерите/содружниците) на тоа правно лице.⁴

Историски анализирано примената на концептот на пробивање на велот на правното лице е плод на зголемувањето на финансиските апетити на физичките лица основачи и содружници/акционери, односно остварување на поголем профит. Постепено, воспоставувањето на теоретскиот концепт на подигнување на велот на правното лице во практиката, станува честа пракса во деловното опкружување. Исклучок во создавањето на ваквата практика не претставува и Република Македонија и земјите од регионот.

Пробивање на превезот на правното лице не значи загрозување односно оспорување на концептот на правното лице како посебен правен субјект, туку лоцирањето на одговорноста кон вистинските личности, кои го контролираат, раководат правното лице и заштита на доверителите.

Случајот *Salomon v A Salomon*⁵ го воспостави начелото старо скоро еден век, за одвоеноста на правниот субјективитет на физичките лица (основачите) од правното лице, со што се роди, воспостави посебна правна структура на модерниот бизнис.

Salomon v A Salomon се смета од страна на многу научници и практичари на правото како најзначајните случај на common law системот. Прво, со него се признава дека една компанија дозволена од правото, односно врз законска основа ги штити своите членови и директорите од одговорност. Второ, имплицитно ја призна валидноста на „one-man company” речиси еден век порано пред формално да може да се создадат такви компании во англиското право. Како резултат на ова, не постои сомнеж дека случајот Саломон е темелот во англиското право.⁶

⁴) Jonathan Macey, Finding order in the morass: The three real justification for piercing the corporate veil, 2014
http://digitalcommons.law.yale.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=5926&context=fss_papers

⁵) https://www.revolvy.com/main/index.php?s=Salomon%20v%20A%20Salomon%20%26%20Co%20Ltd&item_type=topic

⁶) Grantham and Rickett, (1998), Corporate Personality in the 20th Century, Oxford : Hart publishing, p.11- 44

Зачетокот на овој правен институт е во земјите од common law системот. Ставот на судиите во Англија, како земја колевка на овој институт, низ историјата се движи од ентузијазам кон целосно непријателство кон доктрината. Историјата на оваа доктрина во Англија може да се подели во три периоди. Првиот период е од 1897 година, кога беше одлучено за *Salomon v A Salomon*,⁷ па негде до Втората светска војна. Овој период може да се нарече и ран експериментален период. Вториот период почнува по Втората светска војна па до одлуката за случајот *Woolfson v. Strathclyde Regional Council*. Овој период се смета за најпопуларен за оваа доктрина, со најголемо достигнување во однос на доктрината на пробивање на велот на правното лице. Голем дел од виталноста на доктрината во текот на овој период може да се припише на Lord Denning, кој бил ентузијастички правник и практичар на подигање на велот и еден од највлијателните англиски правници од втората половина на 21 век. Со случајот *Woolfson* е означен почетокот на третиот период, кој трае до денес, и е период во кој доктрината полека го губи сјајот.⁷

Во Соединетите Американски Држави (САД), исто така, ваквата теорија односно овој институт се развива врз основа на бројната судската практика, која како резултат на развиената економија станала за многу краток период разновидна. Судовите во САД биле детерминирани, односно покажале силна волја да интервенираат во секоја ситуација која го дозволувала тоа.^{8 9}

Случајот *Berkey v. Third Avenue Railway* е еден од најпознатите случаи кој се смета и како зачеток на доктрината во САД. Денес овој институт сè повеќе зема замав во САД, пред сè како резултат на развиените трговски односи и ширење на бизнис империите и основањето на подружници во други земји за ефикасно остварување на својата дејност, но и можност за бројни злоупотреби. Најголемата предност на воспоставување подружници е дека тие се формално самостојна, одвоени од матичното друштво -друштвото мајка. Матичната компанија е најголем акционер во подружницата и како такви се ослободени од за обврските на своите Сепак, веќе во 19 век забележани се различни злоупотреби на компании мајки кои ја експлоатираат својата позиција на акционерите во подружници. Поради овие и многу други причини,

⁷) Thomas K. Cheng, (2011), *The Corporate Veil Doctrine Revisited: A Comparative Study of the English and the U.S. Corporate Veil Doctrines*, p. 334-342

⁸) Marc T. Moore, (2006) "A Temple Built on Faulty Foundations": *Piercing the Corporate Veil and the Legacy of Salomon v. Salomon*, p. 180-181,

⁹) Robert B. Thompson, (1991) *Piercing the Corporate Veil: An Empirical Study*, 76 Cornell L. Rev. p.1036- 1039 (Томсон сугерира дека во САД во околу 40 проценти од случаите е пробиев велот на правното лице)

пред американските судови се појавуваат сè повеќе и повеќе случаи во кои оштетените страни се потпираат на принципите на правда, барајќи да се игнорираат формални законски прописи и бараат одговорност од матичната компанија поради големата поврзаност и дека всушност компанијата мајка е таа која ги донесува сите одлуки за компанијата ќерка.

Кога судовите го подигаат велот на правното лице, тие ја отстрануваат ограничената одговорност со која се заштитени содружниците/акционерите. Затоа е релевантно да се видат причините зошто на трговските друштва им се дава ограничена одговорност. Економската ефикасност односно поттик за зголемување на капиталот, сигурност за преземање на погледи економски потфати без поголеми ризици, инвестирање заради зголемување на капацитетите е основната причина за посебниот правен субјективитет и ограничената одговорност.

Статусот на правно лице има за цел да се поттикнат инвестициите, да се поттикне трговијата и да биде поттик за претприемачите да започнат нов бизнис, дури и ако тоа може да вклучи комерцијален ризик. Сепак се сведува на тоа колку постои добра волја и искреност за искористување на привилегиите од правното лице за легитимни цели.

Меѓутоа се наметнува прашањето каде е границата на заштита на концептот на „правното лице“, како посебен правен субјект со посебен правен субјективитет, наспроти теоријата на пробивање на велот на правното лице, како концепт на заштита на доверителите, вработените и останатите бројни стејхолдери во еден поширок општествен концепт. Поинаку кажано, одлуката за подигнување на велот на правното лице, е комплексна и зависи од бројни и различни фактори кои судот нужно мора да ги зема предвид во секоја ад хок одлука.

Концептот на одговорност на основачите и членовите на органите на управување истовремено има мултифункционална улога. Од една страна ги зацврстува позициите на доверителите, од друга ги става основачите и управителите под „притисок“ во смисла „страв“ дека доколку го злоупотребат правното лице за сопствените интереси, ќе одговараат со приватниот имот за обврските на друштвото спрема третите лица.

Стечајната постапка како форма на остварување на правото на правна заштита е еден од начините за заштита на дојниците. Во член 51 од Законот за стечај¹⁰ е утврдено кој може да биде носител на правото на заштита во стечајната постапка. Органите на должникот за управување и застапување имаа изрично законско овластување да побараат заштита за туѓи субјективни права, па врз основа на тоа и одговорност на истите за штетата која ќе ја претрпат доверителите поради економско-

¹⁰) Закон за стечај, „Службен весник на Република Македонија“ бр.34/2006, 126/2006, 84/2007, 47/11, 79/13 и 29/14

финансиската состојба на должникот и која претставува пречка да го наплати своето побарување од доверителот. Кај акционерското друштво како друштво на капитал органите на управување и застапување имаат изрично законско овластување да поднесат предлог за отварање на стечајна постапка и на тој начин да ги заштитат своите лични интереси а воедно и имотните права на акционерите, како и на доверителите.

2. Пробивањето на велот на правното лице низ македонската судска практика

Од перспектива на законската рамка, во македонскиот правен систем теоријата на „пробивање на велот на правното лице“ е експлицитна законска материја. Во Република Македонија ова прашање на статусното трговско право е уредено во Законот за трговски друштва.

Генерално утврдено правило е дека акционерите/содружниците кај капиталните друштва не одговараат за обврските што ги има правното лице спрема третите лица. Според законското решение, чл.27 од ЗТД:

- (1) Трговското друштво одговара за своите обврски со сиот свој имот.
- (2) Содружниците на јавното трговско друштво и комплементарите во командитното друштво и во командитното друштво со акции, одговараат за обврските на друштвото неограничено и солидарно со сиот свој имот.
- (3) Содружниците на друштвото со ограничена одговорност и акционерите на акционерското друштво, како и командиторите во командитното друштво и командитното друштво со акции не одговараат за обврските за друштвото, ако со ЗТД поинаку не е определено.

Ваквото непостоење одговорност на содружниците и акционерите кај капиталните друштва за обврските на друштвото, овозможува злоупотреби во смисла на изигрување на правата на доверителите со избегнување таквите друштва да одговорат на своите обврски спрема доверителите, имајќи предвид дека сепак имотот на тие друштва е ограничен.

Всушност, преку основањето на вакви друштва се создаваат можности за бројни злоупотреби на друштвото како правно лице и тоа во корист на содружниците и акционерите, а и други лица кои криејќи се зад превозот на правниот субјективитет друштвото го користат за стекнување на лична имотна корист. Искуството од практиката покажува дека честопати правното лице се доведува во финансиски незавидна позиција/неликвидна состојба, при што се исполнуваат претпоставките за отварање на стечајна постапка со цел префрлување на имотот во финансиската маса на друг субјект со посебен правен субјективитет. Овие примери на злоупотреба на правните лица на деловната практика и се познати ширум светот.

Пробивањето низ сидот на правниот субјективитет на правните лица, во случаи кога се поставува и прашањето за одговорност на содружниците, односно на акционерите за обврските на друштвото, претставува сид/вел за спречување на нивното работење, кое не би можело да се квалификува како постапување со внимание на уреден и совесен трговец.¹¹

Потребата од одделување на правниот субјективитет од правното лице и физичкото лице како содружник/акционер како на основачи на друштвото е наведена во Законот за трговски друштва, каде што конкретно се наведени случаите кога одговараат неограничено и солидарно за обврските на друштвото. Имено, согласно со член 28 од ЗТД, 1) го злоупотребиле друштвото како правно лице за да постигнат цели што за нив како поединци, се забранети; 2) го злоупотребиле друштвото како правно лице за да им нанесат штета на своите доверители; 3) спротивно на законот, располагале со имотот на друштвото како со свој сопствен имот или 4) во своја корист или во корист на кое било друго лице го намалиле имотот на друштвото, а знаеле или морале да знаат дека друштвото не е способно да ги изврши своите обврски спрема третите лица.

Доктрината за поробивање на велот на правното лице е всушност „сигурносен вентил“ кој се користи за да се спречат „недозволените резултати“ кои произлегуваат од ограничената одговорност на правното лице.

Сепак судовите треба да внимаваат во подигнањето на велот на правното лице и не треба да го користат само поради тоа што се смета дека како доктрина е потребна во интерес на правдата, туку да се примени во конкретна недозволена деловна активност, доколку постојат нерегуларности во работењето на оние кои го контролираат правното лице.

Со *Законот за стечај* е предвидена одговорност на лицата овластени за управување и застапување на правното лице. Имено, според член 51 став 1 од Законот за стечај е предвидено дека „стечајна постапка се поведува на предлог на доверителот, должникот или друго лице овластено со закон, кога се исполнети условите определени со овој закон“, а согласно со одредбата од чл. 51 ст. 8 од истиот закон е определено:

„Лицата и органите овластени за управување, застапување и надзор на трговските друштва и други правни лица ќе бидат лично, солидарно и неограничено одговорни за штетите што ги предизвикале на доверителите на трговското друштво или друго правно лице должник, ако не поднеле предлог за отворање на стечајна постапка, иако знаеле или морале да

¹¹⁾ Член 241 ст. 1 од ЗТД управителот е должен да ги води работите на друштвото со внимание на уреден и совесен трговец и да ја чува деловната тајна на друштвото

знаат за презадолженоста на трговското друштво или друго правно лице. Имотната одговорност за штети на лицата и органите не ја исклучува и не влијае врз можната казнена (кривична) одговорност на тие лица“.

Според став 9 од овој член се превидува дека органите на должникот овластени за неговото застапување според закон се должни да поднесат предлог за отворање на стечајна постапка најдоцна во рок од 21 ден од денот на настапувањето на причините за отворање на стечајна постапка.

Во ЗТД се регулира подрачјето на застапување¹² како основна карактеристика на правната способност на трговското друштво. Согласно со ЗТД:

- Јавното трговско друштво го застапува секој содружник, со тоа што со договорот за основање на друштвото може да се определи еден или повеќе содружници за застапување;

- Командитното друштво го застапува комплементарот;

- Друштвото со ограничена одговорност го застапува управителот на друштвото, со тоа што може да постои ограничување за застапување определени со договорот на друштвото или одлука на содружниците;

- Акционерското друштво каде што застапувањето зависи од системот на управување. Во едностепениот систем на управување овластени за застапување се извршните членови на одборот на директори.¹³

Во случај на двостепен систем на управување членовите на управниот одбор го застапуваат друштвото во однос на трети лица заеднички и постои можност со статутот на друштвото да се определи поинаку.

- За командитното друштво со акции, во законот нема изречна одредба што го застапува друштвото, меѓутоа е наведено дека важат истите одредби како за командитното друштво што значи овластени за застапување се комплементарите.

Значи сите погоренаведени физички лица кои согласно со закон се овластени за застапување и управување на друштвото може да бидат одговорни за штетата што истото ќе ја предизвика на доверителите или други трети лица.

Во контекст на ова е пресудата на Основниот суд - Велес во предметот заведен под П-4 81/13 од 13.5.2014 година¹⁴:

Имено, тужителот трговско друштво во стечај, преку стечајниот управник поднел тужба против тужениот Т.П. од В, за надомест на штета. Тужениот е основач и сопственик на правното лице, а воедно

¹²⁾ Застапник по Закон е физичко лице кое овластувањето за застапувањето го црпи непосредно од Законот (ex lege)

¹³⁾ Види член 371 од ЗТД

¹⁴⁾ (www.osveles.mk/Odluki.aspx?odluka=15585) - целиот текст од пресудата

и застапник по Закон - управител на Друштвото до отворањето на стечајната постапка. Стечајниот управник утврдил дека во благајната на тужителот недостасувале парични средства во износ од 1.129.597,00 денари, кое нешто е утврдено и со економско финансиско вештачење со вешт наод и мислење. Тужениот знаел дека недостасуваат тие парични средства и истите ги потрошил за репрезентативни цели, но за истите не зачувал никаква документација. Бидејќи тужителот преку стечајниот управник дознал дека недостасува тој паричен износ во друштвото, поради кое стечајниот управник му доставил опомена пред тужба да биде вратен износот кој недостасува. Според изјава на тужениот, износот на парични средства тужениот ги подигнал заради враќање на долгови што тој како физичко лице ги имал по основа на договор за заем со камати. Истиот со поднесок во стечајната постапка признал дека на два наврати за своја корист префрлил на неговиот татко парични средства од сметката на фирмата.

На овој начин, според тужителот, тужениот во согласност со чл. 141 и 145 од ЗОО, а в.в. **со чл. 150 од ЗС** предизвикал штета на стечајните доверители (заедничка штета) намалувајќи го имотот што влегува во стечајната маса пред и по отворањето на стечајната постапка, чија штета во текот на стечајната постапка може да ја бара само стечајниот управник.

Согласно со законските одредби под заедничка штета се подразбира штетата која ја претрпеле заеднички доверителите поради намалување на имотот кој влегува во стечајната маса пред или по отворањето на стечајната постапка.

Исто така, согласно со Законот за стечај, е определена лична одговорност на неограничено одговорните содружници¹⁵. Кај друштвата на капитал односно капиталните друштва, а тие се друштвото со ограничена одговорност (во своите два облика ДОО И ДООЕЛ) и акционерските друштва основна карактеристика е што вложениот капитал игра примарна улога. И истите одговараат за обврските само со имотот на друштвото. Меѓутоа, заради можната злоупотреба од страна на правното лице и неговиот правен субјективите, нашето законодавство не само со ЗТД, туку и со ЗС определува дека и од имотот на содружниците/акционерите може да се наплатат обврските на друштвото.

Во пресудата понатаму судот определил дека за утврдување на одговорност на содружникот е и член 28 од ЗТД, и навел:

Во таа смисла е и одредбата **од чл. 28 од ЗТД**, според која содружниците на Трговското друштво одговараат неограничено и солидарно за обврските на Друштвото ако го злоупотребиле како правно лице за да им наштетат на своите доверители ако спротивно

¹⁵⁾ Види член 150 и член 151 од Законот за стечај

на Законот располагале со имотот на Друштвото како со свој сопствен имот и доколку во својата корист или во корист на кое било друго лице го намалиле имотот на Друштвото, а знаеле или мораат да знаат дека Друштвото не е способно да ги изврши обврските спрема трети лица.

Тужениот во одговор на тужбата се изјаснил дека тужбеното барање го оспорува во целост. Дека против него е поднесена и кривична пријава по која Јавното обвинителство се откажало од гонење и дека не е точно дека се изиграни доверителите и е намален имотот на правното лице, бидејќи во моментот кога се извадени парите немало други доверители, и дека тужителот е тој кој ја поведува стечајната постапка. Исто така, тужителот поднел мерка за безбедност – предлог за обезбедување на побарување, кое исто така било одбиено од тсрна на судот. За утужената сума тужителот исто така поднел тужба и против таткото на тужениот за побивање на правни дела но и тоа тужбено барање било одбиено.

Исто така, тужениот наведува дека не е исполнет ни еден од четириите основи согласно со чл.28 од ЗТД, според кој тужителот го заснова тужбеното барање, ниту поединечна основа ниту пак кумулативно за да би можел истиот да одговара за надомест на штета.

Судот врз основа на тужбата, одговорот на тужбата и земајќи ги предвид сите расположливи докази, утврдил фактичка состојба врз основа на која тужениот (управител на правното лице) е должен да ја надомести штетата на тужителот, како и да ги надомести трошоците во постапката и тоа, пред сè, својата одлука ја донел потпирајќи се на чл.28 од ЗТД, со кој всушност како што погоре рековме се навлегува во ограничената одговорност на лицата кои управуваат со друштвото. Судот го зел предвид и Законот за стечај во кој има одредби, исто така, со кои се е предвидена одговорност на основачите и управителите. Фактичката состојба судот ја темели на следново:

Согласно со чл.150 од Законот за стечај, надомест на штета што заеднички ја претрпеле стечајните доверители заради намалување на имотот што влегува во стечајната маса пред или по отворањето на стечајната постапка (заедничка штета), во текот на стечајната постапка може да бара само стечајниот управник. Ако барањата за надомест на штетата се насочени против стечајниот управник, таквите барања може да ги истакнува само новопоставениот стечаен управник. Во конкретниот случај тужбата е поднесена од стечајниот должник преку стечајниот управител, затоа што смета дека со дејствијата на тужениот за кои тој е одговорен, предизвикана е заедничка штета на сите доверители на кои им биле утврдени нивните пријавени побарувања и кои ја претрпеле заради намалување на имотот што влегува во стечајната маса пред отворањето на стечајната постапка. Така пред отворањето на стечајната постапка или со каса исплати бр.

на ден 19.4.2007 година од тужениот бил подигнат паричен износ од 5.000.000,00 денари и со каса исплати бр. од 3.5.2007 година бил подигнат износ од 7.000.000,00 денари на име на неговиот татко Б, но во корист и за сметка на тужениот лично. Тужениот со овие средства располагал и средствата сопственост на Друштвото, ги потрошил за свои потреби - враќање на заем. Во периодот пред повлекување на овие парични средства тужениот како Управител на друштвото знаел дека против Друштвото е поведен спор од еден доверител ПИ Б Ѓ АД В на 21.9.2006 година формиран во предметот ПСС бр., по кој донесена е пресуда од 12.6.2008 година со која било усвоено барањето на тужителот ПИ Б Ѓ, а тужениот, овде тужител бил задолжен да исплати сума во износ од 13.125.394,00 денари пресметани со камата. Тоа значи дека тужениот како управител и единствен содружник во друштвото иако знаел за побарување кое било во висина од 13.125.394,00 денари во време на траење на спорот подигнал 12.000.000,00 денари за лична корист, намалувајќи го имотот на Друштвото за тој износ. И во поглед на паричниот износ од 1.129.597,00 денари, стечајниот управник за нив констатирал дека се евидентирани во активата на друштвото, констатирано е дека има основни средства кои според Билансот изнесувале 375.752,00 денари и парични средства во благајна 1.129.597,00 денари, но тие средства не биле во благајната заклучно со 31.12.2008 година до кога друштвото активно работело. За овие средства тужениот во три поднесоци при неговото обраќање до стечајниот управник потврдил дека тие средства ги потрошил за репрезентација, но не ја зачувал документацијата и не било извршено нивно прокнижување, од што произлегува заклучокот дека парите од тужениот како управител во негова корист се подигнати, без доказ дека се употребени за друштвото, па и за овој износ намален е имотот на друштвото.

Согласно со чл. 28 ст.1 т.1 од Законот за трговски друштва, содружниците, односно акционерите на трговското друштво одговараат неограничено и солидарно за обврските на друштвото во случаите, ако:

- 1. го злоупотребиле друштвото како правно лице за да постигнат цели што за нив како поединци, се забранети;**
- 2. го злоупотребиле друштвото како правно лице за да им нанесат штета на своите доверители;**
- 3. спротивно на законот, располагале со имотот на друштвото како со свој сопствен имот или**
- 4. во своја корист или во корист на кое било друго лице го намалиле имотот на друштвото, а знаеле или морале да знаат дека друштвото не е способно да ги изврши своите обврски спрема третите лица.**

Согласно со член 241 ст.1 од ЗТД Управителот е должен да ги води работите на друштвото со внимание на уреден и совесен трговец и да ја чува деловната тајна на друштвото. Според ст.3 управителот мора посебно да ја надомести штетата ако, спротивно на овој Закон и на договорот за друштвото, изврши поделба на имотот на друштвото, односно ако на содружниците делумно или во целост им ги врати влоговите, им исплати камати или добивка или ако друштвото стекне сопствен удел, ако го земе во залог или ако го повлече уделот. Со ст.4 управителот е одговорен лично и за штетата што ќе му ја предизвика на друштвото со правна работа што ја склучил со друштвото во свое или од туѓо име, а за своја сметка, ако за тоа претходно не добил согласност од органот за надзор, а ако друштвото нема орган на надзор, согласност од другите управители, ако содружниците во друштвото избрале повеќе управители. Согласно со ст.5 од овој член и Закон, во случај на спор, управителот мора да докаже дека постапувал во интерес на друштвото и со внимание на уреден и совесен трговец. Ако повеќе управители учествувале во исто дејствие и постои спор за настанатата штета, судот го утврдува придонесот на секој управител во настанувањето на штетата. Со ст.6 е предвидено дека освен тужбата за надомест на штетата којашто лично ја претрпеле, содружниците можат, поединечно или групно, да поднесат тужба против управител за надомест на штетата на друштвото. Тужителите можат да бараат надомест на штетата којашто ја претрпело друштвото. Според ст.9, тужбата заради одговорност од ставовите (3), (4) и (6) и на овој член застарува за три години, сметано од денот на извршеното штетно дејствие, односно од денот на предизвиканата штета или, ако било прикриено, од неговото откривање. Ако дејствието е квалификувано како кривично дело, тужбата застарува за десет години. Согласно со чл.243 ст.1 од ЗТД, со друштвото со ограничена одговорност од едно лице управува содружникот лично, или од него избран управител. Ако единствениот содружник е правно лице, со друштвото управува, од него избрано лице. (2) Единствениот содружник, како управител, го управува друштвото на начин на којшто смета дека е целисходен за остварување на интересот на друштвото. Одредбите од овој закон што се однесуваат за одговорноста на друштвото во однос на третите лица и на управителот, како застапник по закон, во однос на третите лица, се применуваат на единствениот содружник како основач на друштвото, како содружник и како управител на друштвото. (3) Договорите меѓу единствениот содружник и друштвото во коешто единствениот содружник е истовремено и управител мораат да бидат внесени во записник или да бидат склучени во писмена форма. (4) Одредбите од овој Закон што се однесуваат на управителот за друштвата со ограничена одговорност коишто имаат два и повеќе содружници соодветно се применуваат и на

управителот избран од единствениот содружник. Во овој случај, од сите изведени докази произлезе дека тужениот како единствен содружник и управител на друштвото, во период пред отворање на стечајна постапка над друштвото не се однесувал, иако по закон бил должен да се однесува и ги води работите на друштвото со внимание на уреден и совесен трговец.* Така тужениот како управител иако знаел дека против друштвото се води спор за парично побарување во износ од 13.125.394,00 денари по тужба од доверителот ПИ Б Ѓ АД В од 21.9.2006 година по која е донесена пресуда ПСС бр. од 12.6.2008 година, во периодот по започнување на спорот и пред донесување на правосилната пресуда, тој подигнал од благајната на друштвото на име на трето лице - неговиот татко во два наврата износ од 12.000.000,00 денари и за репрезентација износ од 1.129.597,00 денари, со што спротивно на законот располагал со имотот на друштвото како со свој сопствен имот и во своја корист или го намалил имотот на друштвото за тие износи, иако знаел дека друштвото не е способно да ги изврши своите обврски спрема третите лица, доверителите на кои им е утврдено пријавеното побарување во стечај. На досудениот износ на име материјална штета, судот досуди и законска казнена камата во висина на референтната стапка на Народна банка на Република Македонија што за секое полугодие важела на последниот ден од полугодието што му претходело на тековното полугодие, зголемена за осум процентни поени, сметано од 27.5.2013 година како ден кога го повикал тужениот да ја исполни обврската и кога истиот паѓа во задоцнување, согласно со чл.266-а од Законот за изменување и дополнување на ЗОО, а во врска со член 313 ст.2 од ЗОО.

Во многу случаи одлучувањето за подигање односно пробивање на велот на правното лице е условено од претходни прашање, односно утврдување на кривична одговорност на управителите т.е. основачите на друштвото се јавува како претходно прашање во парничната постапка. Меѓутоа претходното прашање (да се утврдува кривична одговорност на содружниците/акционерите) не е задолжително и во Законот за стечај има одредба со кој експлицитно се наедува дека имотната одговорност е независна и не ја исклучува кривичната одговорност, што се гледа во образложената пресуда, во истата видовме дека јавниот обвинител се откажал од кривично гонење во однос на утврдување на кривична одговорност на управителот, а сепак судот го подигнал велот и утврдил одговорност на управителот и го задолжил да ја надомести штетата, за деловен потфат кој бил претходно на име на трговското друштво:

Судот ги ценел, но не го прифатил за основан наводот на тужениот дека во дејствијата на тужениот немало противправност, затоа што по поднесена кривична пријава од 20.4.2012 година, Советот со Решение КС-КР бр. од 26.4.2012 година одлучил дека нема место за гонење на тужениот, таму обвинет по субсидијарен обвинителен акт од 6.4.2012 година на

оштетениот ПИ Б Ѓ АД В, за кривично дело лажен стечај и кривично дело предизвикување на стечај со несовесно работење, бидејќи делото што било предмет на обвинението не било кривично дело. Го имаше во вид и фактот дека со истото решение бил отфрлен субсидијарниот обвинителен акт а по жалба Апелациониот суд С со решение КСЖ.бр. од 16.7.2012 година, жалбата ја одбил како неоснована, а решението на овој суд го потврдил, прифаќајќи дека управителот на тужителот како обвинет немал извршено измамнички постапки и дејствија за да избегне обврска за плаќање кон доверителите, дека ниту бил привидно продаден имотот, ниту пак имало извршено пренесување на средства на други сметки, привидно продавање на имотот или на негов дел со префрлање на средства на други сметки или отстапување без надоместок или отуѓување со несразмерно ниска вредност. Судот смета дека ваквиот исход од кривичната постапка не е од релевантно значење за донесување на поинаква одлука во овој спор, затоа што **согласно чл.11 ст.3 од ЗПП, во парнична постапка судот во однос на постоењето на кривично дело и кривична одговорност на сторителот е врзан за правосилната пресуда на кривичниот суд со која обвинетиот се огласува за виновен, но не е врзан кога обвинетиот е ослободен од обвинение или Јавното обвинителство се откажало од гонење.** Во овој случај се работи за тужбено барање за надомест на штета, во рамки на кое во текот на постапката судот помеѓу другите услови утврди дека тужениот презел противправни дејствија од аспект на граѓанска одговорност како единствен содружник и управител на друштвото, што беше причина да го задолжи тужениот да ја надомести штетата на тужителот, односно судот да одлучи како во изреката на пресудата.

Судовите сè повеќе посветуваат внимание на оваа доктрина, се разбра со издржани факти со правилно утврдена фактичка состојба, пред сè заради создавање на една правна сигурност во бизнис секторот и со нивна правилна работа би се овозможило создавање на сигурна и здрава бизнис клима и поголем раст и развој на економијата. Идејата на концептот за пробивање на велот е да се обесштетат доверителите во смисла на договорното право, односно како граѓански концепт.

Накрај дасумираме, пробивањето на сидот на правниот субјективитет на трговското друштво е оружје со кое се овозможува за доверителите на друштвото да се отстранат штетните последици од злоупотребата на правниот субјективитет на друштвото. Судот со успешно пробивање низ тој сид, низ тој правен субјективитет, по претходна тужба на доверителот, може да утврди неограничена и солидарна одговорност на акционерите/содружниците кои го злоупотребиле правното лице и им нанеле штета на доверителите. Со тоа, се разбира, не се дерогира и одговорноста на друштвото за тие долгови, сè додека доверителот, кој го извршил пробивањето, во целост не биде намирнен.

Меѓутоа, притоа треба да се има предвид дека ваквото пробивање може да се изврши во точно определени случаи, под околности во чија оправданост не треба да има сомнение, односно да е основано во смисла на статусните закони во Република Македонија. Сè поприсутна е тенденцијата низ македонските судови да се донесуваат пресуди со кои управителите се задолжени да платат надоместок на штета на доверителите во случај кога постапиле спротивно на погоре наведените законски одредби. Поддршка на таквите одлуки даваат и повеќето правни ставови наведени во одлуки на највисокиот - Врховниот суд на РМ. Интенцијата на одредбите од македонската законска легислатива кои беа предмет на анализа е создавање услови органите на трговските друштва да внимаваат на ликвидноста, односно на презадолженоста, да постапуваат со внимание на уреден и совесен трговец и на одреден начин да се дисциплинираат истите за навремено поднесување предлог за отворање стечајна постапка и можност за намирување на доверителите и создавање на чувство на сигурност на пазарот на стоки и услуги, а со тоа и во правна сигурност на учесниците во правниот промет, а под страв од можноста за лична одговорност на членовите на органите на управување како и можноста од кривична одговорност на истите.

Библиографија

Книги:

Универзитетски учебници, научни и стручни трудови, докторски дисертации, магистерски трудови, монографии:

Grantham R. and Rickett C., Corporate Personality in the 20th Century, 1998 ;

Padfield Sten J., In Search of a Higher Standard: Rethinking Fiduciary Duties of Directors of Wholly-Owned Subsidiaries, 2004;

Macy J, Mittl J. Finding Order in the Morass, The Three Real Justification for piercing the corporate veil, 2014;

Cheng T., The Corporate Veil Doctrine Revisited: A Comparative Study of the English and the U.S. Corporate Veil Doctrines, 2011;

Vanderkerckhove K., Piercing the Corporate Veil: A Transnational Approach, 2007;

Ramsay I. Noakes D., Piercing the Corporate Veil in Australia, 2001;

Johnson I., Law and Legal Theory in the History of Corporate Responsibility: Corporate Personhood, 2012;

Moore M., A Temple Built on Faulty Foundations, 2006;

James N., Separate Legal Personality: Legal Reality and Metaphor, 1993;

Emberland M. , The Corporate Veil in the Case Law of the European Court of Human Rights, 2003;
Shittu A. B. and Ogwezzy M., Piercing the Veil of Business Incorporation: An Overview of what Warrants It, 2014 ;
Persser S., Piercing the corporate veil, 2015;
Hansmann H. & Kraakman R., Toward Unlimited Shareholder, Liability for Corporate Torts, 1991;
Davies P., Principles of Modern Company Law, 2012 ;
Lipton F. and Herzberg A., Understanding Company Law, 2012 ;
Thompson R., Piercing the Corporate Veil: Is the Common Law the Problem, 1991;
Horwitz M., The Development of Corporate Theory, 1998;
GlynnT., Beyond “Unlimiting” Shareholder Liability: Vicarious Tort Liability for Corporate Officers, 2004;
Gevurtz F., Piercing Piercing: An Attempt to Lift the Veil of Confusion Surrounding the Doctrine of Piercing the Corporate Veil, 1997;
Easterbrook F. & Fischel D., Limited Liability and the Corporation, 1989;
Morrissey D. , Piercing All the Veils: Applying an Established Doctrine to a New Business Order, 2007;
Hale K., Corporate Law and Stakeholders: Moving Beyond Stakeholder Statutes, 2003;
Filipovic B., Odgovornost društva majke za obveze društva kćeri, 2011;
Peter B., Viel – Piercing, 2005;
Matheson J., The Modern Law of Corporate Groups: An Empirical Study of Piercing the Corporate Veil in the Parent-Subsidiary Context, 2009;
Ljutić I., Pravna kontrola transnacionalnih kompanija, 2013 ;
Николовски А., Трговско право, Скопје, 2009;
Беличанец Т., Право на друштва, Скопје, 2010

Законски прописи на Република Македонија

Закон за трговските друштва (Службен весник на Република Македонија бр.28/2004, 84/2005, 25/2007, 87/2008, 42/2010, 48/2010, 24/2011, 166/2012, 70/2013, 119/2013, 120/2013, 187/2013, 38/2014, 41/2014, 138/2014, 88/2015, 192/2015 и 6/2016)

Закон за облигациони односи (Службен весник на Република Македонија бр.18/2001, 4/2002, 5/2003, 84/2008, 81/2009, и 123/2013)

Закон за хартии од вредност, Службен весник на Република Македонија бр.95/2005, 25/2007, 7/2008, 57/2010, 135/2011, 13/2013, 188/2013, 43/2014, 15/2015, 154/2015, 192/2015, 23/2016)

Закон за стечај (Службен весник на Република Македонија бр.34/2006, 126/2006, 84/2007, 47/11 , 79/13 и 29/14);

Закон за преземање на акционерските друштва (Сл.весник на РМ бр.

4/02, 37/02, 36/07, 67/10, 35/11 и 69/13);

Кривичен законик (Службен весник на Република Македонија бр.37/1996, 80/1999, 4/2002, 43/2003, 19/2004, 81/2005, 60/2006, 73/2006, 7/2008, 139/2008, 114/2009, 51/2011, 135/2011, 185/2011, 142/2012, 166/2012, 55/2013, 14/2014, 27/2014, 28/2014, 41/2014, 115/2014, 132/2014, 160/2014, 199/2014 и 196/2015)

НИРНБЕРШКИ ПРОЦЕС

АПСТРАКТ: Нирнбершкиот процес не беше само крај на еден голем процес во кој беа прегледани документи и беа сослушани сведоци - снимени на метри магнетофонски ленти. Тоа беше и правна премиера, бидејќи пресудата беше изречена од страна на Меѓународниот воен суд.

Меѓународниот воен суд заседавал во Нинберг, Германија, речиси година дена.

Во целина претставува казнување на одговорни политички и воени извршители на дотогаш најтешките злосторства против мирот, независноста и слободата на народот. Општоисториското значење на Нирнбершката пресуда се гледа посебно во тоа што претставува осуда на агресијата и принцип на лична одговорност на шефовите на државите и другите политички и воени лидери, кои планираат и спроведуваат агресивни војни, војни против мирот, слободата и независноста на народот.

Нирнбершката пресуда е еден од најважните, импозантни акти на современото демократско меѓународно право. За тоа говори и големиот интерес за проучување на пресудата не само од државниците, политичарите, правниците, туку и од широката маса на сите демократски држави.

Благодарение на автентичниот текст на Нирнбершката пресуда, Лондонската спогодба од 1945 г., Статутот на Меѓународниот воен суд, Законот бр. 10, етаблирањето на Нирнбершките правила, се постигнува една правна целина, која дава јасен преглед на современите начела на меѓународното кривично право.

Клучни зборови: *Нирнбершки процес, Нирнбершка пресуда, Меѓународен воен суд, Меѓународно право.*

¹⁾ Студент на прв циклус студии на Правен факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип

²⁾ Студент на прв циклус студии на Правен факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип

Anastazija KOCEVA
Natasha DONEVA

NUREMBERG TRIAL

ABSTRACT: Nuremberg Trials were not just the end of a great process in which documents were reviewed and were examined witnesses - recorded the meters of tapes. It was also the law premiere, as the sentence was pronounced by the International Criminal Court.

International Criminal Court had session in Nuremberg, Germany for almost a year ..

In general it means a punishment of responsible political and military employees for the most severe crimes against peace until then and also the independence and freedom of the people.

The historical significance of the Nuremberg judgment is seen especially in a condemnation of the aggression and the principle of personal responsibility of heads of states and other political and military leaders who planned and carried out aggressive wars, wars against peace, freedom and independence of the people.

Nuremberg judgment is one of the most important acts of imposing modern democratic international law. The importance of this judgment can be seen in the great interest in studying the judgment not only statesmen, politicians, lawyers, but also by the large number of all democratic countries.

Thanks to the authentic text of the Nuremberg judgment, the London Agreement of 1945, the Statute of the International Criminal Court, Law no.10, establishing the Nuremberg rules, a legal entity is achieved, which gives a clear overview of modern principles of international criminal law.

KEY WORDS: Nuremberg Trials, Nuremberg judgment, International Criminal Court, International Law.

БОБЕД

Средината на 20 век фундаментално го има изменето сфаќањето на поимите меѓународно право и меѓународни односи, а со тоа и сфаќањето за регулирањето на казненоправната материја, како на меѓународно така и на национално – внатрешно ниво. На почетокот дефинирана во Женевските³ конвенции, а понатаму регулирана и во многу други документи, меѓународната казнена материја претставува еден од најважните системи на когентни норми во меѓународното право. Со цел

³) Најзначајните конвенции со кои се предвидени овие дела се: Женевската конвенција од 1949 година и двата дополнителни протоколи од 1977 година. Како и конвенцијата за спречување и казнување на злосторството геноцид од 1948 година.

сфаќањето на казненото дело како дело со кое се повредуваат одредени добра заштитени со меѓународното право да се материјализира, на меѓународно ниво се создадени одредени тела чија цел е казнен прогон и осудување на сторителите кои сториле казни дела против доброта – вредностите заштитени со меѓународното право. Зачетокот на меѓународните судови кои имале меѓународен карактер може да се види од судењата во Нирнберг (1946 г.), Токио (1948 г.) и др. кои имале за цел донесување на пресуди за сторителите на кривичните дела сторени за време на Втората светска војна. Со основањето на истите се востановени општите принципи на развото на казнената материја, т.н. Нирнбершки правила. Во понатамошното излагање ќе ја видиме потребата од создавањето на Нирнбершкиот трибунал, општите принципи на функционирање на истиот, краток преглед на процес пред трибуналот итн. Иако сфаќањето за меѓународното кривично право и денес не е јасно одредено, сепак преку овој историски „преседан“ во меѓународното казнено право ќе можеме да ја видиме потребата од создавањето на ад хок трибунали и што тие значат за поновата историја во оваа материја.

1. Историски осврт на Нирнбершкиот процес

Идејата за формирање на меѓународен воен трибунал никогаш не била поизразена и поекспонирана по завршувањето на Втората светска војна и разоткривањето на Холокаустот, масовното истребување на еден народ, геноцид каков што историјата не памети.

Нирнберг претходно бил познат и по т.н. Нирнбершки собири⁴, т.е. годишните собири на Националсоцијалистичката германска работничка партија (Нацистичка партија), кои се одржувале во периодот од 1923 до 1938 г. По 1946 година Нирнберг станува синоним за Меѓународен воен суд, за правда... Почетоците на истиот не биле ни малку едноставни. Инволвираноста на големите сили како САД, Британија и СССР се отсликувала насекаде. Од идејата на Черчил за погубување на злосторниците според посебен закон и кратка постапка, преку инсистирањето на Сталин за неселективно стрелање на 50.000 германски офицери, преку „Планот Моргентау“⁵ за деиндустријализација на Германија се доаѓа до компромис направен во т.н. Лондонска повелба од 1945 г., во која се инсистира на судски процес. (Тоа е познатиот Нирнбершки процес, започнат во 1946 година.)

Составен дел или анекс на оваа спогодба е Статутот на меѓународниот воен суд, кој претставува некој вид меѓународен кривичен закон. Со

⁴) Особено по доаѓањето на власт на Хитлер во 1933 г., овие собири претставувале важни настани за државната пропаганда.

⁵) Планот Моргентау своето име го добил по секретарот на трезорот на САД, Хенри Моргенатау.

Статутот се утврдени три категории на меѓународни кривични дела: злосторства против мирот, злосторства против човечноста и воени злосторства. Злосторствата против мирот се состојат во планирање, подготвување и водење агресорска војна.⁶ Воените злосторства претставуваат потешки повреди на законите и обичаите на војната против цивилното население, воените заробеници, грабежот и намерното разурнување на цивилни објекти без воена потреба.⁷ Злосторствата против човечноста можат да се извршат и за време на мир со разни нечовечни дејствија врз цивилното население: убиства, истребување, депортација, прогон поради политички или верски убедувања или поради национална припадност и сл. Пред донесувањето на Лондонската спогодба и претходи ставот на сојузничките сили дека по завршувањето на војната ќе им биде судено на извршителите на дотогаш во историјата невидени злосторства на масовни убиства во концентрациони логори, депортации, масовни разурнувања и сл. Со Лондонската спогодба е основан Меѓународен воен суд надлежен да им суди на големите воени злосторници чија дејност не може да се локализира во границите на една држава. Со Нирнбершката пресуда од 1946 год., со која е напишан епилогот на една од најморничавите истории во човечката историја се развиле и конечно се формулирале основните принципи содржани во Статутот на судот. Од 1945 до 1949 год. се одржани тринаесет процеси пред Нирнбершкиот трибунал од кои на првиот им е судено на главните воени злосторници, а на следните на други извршители на вакви дела врз основа на Законот бр.10 на Надзорниот совет за Германија. Првиот Нирнбершки процес заврши со изрекување на следниве казни: тројца се ослободени од обвинение, дванаесет се осудени на смртна казна, тројца на доживотен затвор и четворица на временска казна затвор. Смртната казна на десет осуденици е извршена со бесење, еден бил во бегство, а еден се самоубил.⁸ Во чл.2 од Статутот се вели дека Судот е составен од четворица судии, именувани од четирите големи сили, кои имаат и свои заменици. Според чл.27 и 28, Судот може да изрече смртна казна или која било друга казна што ја смета за праведна, како и конфискација на имот. Статутот и Нирнбершката пресуда утврдуваат неколку основни начела на меѓународното казнено право во однос на одговорноста за меѓународни казниви дела.⁹ Прво, организаторите,

⁶ Crimes against peace: <http://www.crimesofwar.org/a-z-guide/crimes-against-peace> (пристапено на 28.11.2016 г.)

⁷ Rule 156. Definition of War Crimes: https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1_rul_rule156 (пристапено на 28.11.2016 г.)

⁸ Владо Камбовски, Меѓународно казнено право, Скопје, 1998, стр. 381.

⁹ Статут на интернационалниот воен трибунал: <http://avalon.law.yale.edu/imt/imtconst.asp> (пристапено на 28.11.2016 г.).

водачите и соучесниците во злосторничкото здружение одговараат за сите дела што се извршени од кој било член на здружението во реализацијата на планот или заговорот во чие составување или извршување тие учествувале. Второ, организации, групи, партии или влади, чии раководители се прогласени за воени злосторници, може исто така да се сметаат за злосторнички, со што и сите припадници на тие организации можат да бидат изведени пред суд. Трето, службената положба на извршителот на делото како шеф на државата или службено лице во државната администрација не ја исклучува одговорноста и не може да се уважува како основа за ублажување на казната. Четврто, фактот обвинетиот работел согласно со наредбите на својата влада или на својот претпоставен не го ослободува од одговорност, но може да се уважи како причина за ублажување на казната, ако Судот оцени дека тоа е справедливо. Приговорот на одбраната дека Статутот содржи казни одредби со ретроактивно дејство, со кои според тоа се повредува темелното начело на законитост, е одбиен со аргументот дека делата што се во надлежност на Судот претставуваат казниви дела и според казнените законодавства на државите во кои се извршени. Со Статутот на Меѓународниот воен суд и со неговите пресуди, формулирани се определени општи начела на меѓународното кривично право, како што се: службена положба на извршителот на злосторството дури и како шеф на држава или влада не може да биде околност за ослободување или ублажување на казната; фактот што извршителот постапувал по наредба на својата влада или на претпоставен старешина, не може да биде основ за ослободување од одговорност; фактот што националното право на извршителот не предвидува одговорност за меѓународно злосторство, не го ослободува од кривична одговорност.¹⁰

Постапката пред судот во Нирнберг се состоела од следниве фази:

- Претходна изјава на тужителот;
- Доказни средства (докажување) на тужителот и тужениот;
- Сослушување на сведоци;
- Завршни зборови на тужителот и тужениот;
- Изјава на тужениот;
- Пресуда.

Судењето започнало на 20 ноември 1945 година, а обвинетите претходно се наоѓале во затвор во Луксембург. Сите осуденици се изјасниле дека не се виновни. Пред Меѓународниот суд биле оптужени 24 лица и 6 организации. За време на Нирнбершкиот процес кој траел нешто повеќе од 9 месеци, 12 лица биле осудени на смрт со бесење (Мартин Борман, Ханс Франк, Вилхелм Фрик, Херман Геринг – кој извршил

¹⁰⁾ Воислав Василевски, Меѓународно хуманитарно право, Воена академија, Скопје, 2002, стр. 517

самоубиство ноќ пред извршувањето на смртната казна, Алфред Јодл, Ернст Калтенбрунер, Вилхелм Кајтел, Јоахим фон Рибентроп, Алфред Розенберг, Фриц Заукел, Артур Зајс – Инкарт и Јулиус Штрајхер), тројца биле осудени на казна доживотен затвор (Ерих Редер, Рудолф Хес, Валтер Функ), четворица биле осудени на казна затвор помеѓу 10-20 години (Карл Дениц, Константин фон Нојрат, Балдур фон Ширах, Алберт Шпер). Густав Круп бил здравствено неспособен за судење, а Роберт Лај извршил самоубиство пред почетокот на судењето.¹¹

Овој суд за виновни ги прогласил и следниве организации: Водството на Националсоцијалистичката партија, Гестапо – тајна државна полиција, СС единици – независни единици на нацистичката партија, СД – разузнавачка организација на Третиот Рајх. Од сите организации за виновни не биле прогласени: Владата на Третиот Рајх (Рајхстаг), Врховната команда на германската армија и генералштаб и СА одред (ударни одреди на нацистичката партија), бидејќи најголемиот дел од овие злосторства се случил пред почетокот на војната. Во Нирнберг биле одржани уште неколку судски процеси во периодот од октомври 1946 до април 1949 година. Во овие процеси пред судскиот совет од страна на обвинителот Тејлор Телфорд биле оптужени вкупно 185 луѓе, а 24 биле осудени на смрт. Казната за лицата осудени на смрт, во почетокот се инсистирало да биде со стрелање, затоа што тоа била пракса на воените трибунали, но бидејќи овие лица ги прекршиле сите воени, етички правила не биле достоини за стрелачки вод и затоа смртните казни се извршиле со бесење.

Со Нирнбершкиот процес е побиена една дотогаш речиси несовладлива пречка за супремација на системот на меѓународната казнена правда, наспроти доктрината на апсолутниот суверенитет на државата.¹² Со Резолуцијата на Генералното собрание на ОН од 1946 година се потврдени основните начела од Статутот и од пресудата на Нирнбершкиот суд и прифатени се како основни принципи на позитивното меѓународно кривично право. Следната година Комисијата за меѓународно право на ОН добила задача согласно со Нирнбершките основни принципи да подготви меѓународен кривичен законик за кривични дела против мирот и безбедноста на човештвото и Статут за постојан Меѓународен кривичен суд. Под влијание на Нирнбершките кривично-правни принципи, следело донесување на повеќе меѓународни конвенции: Конвенција за спречување и казнување на злосторството геноцид од 1948 г.; Женевските конвенции за заштита на жртвите во војна од 1949 г. и нивните дополнителни протоколи од 1977 г.; Конвенција за

¹¹⁾ Нирнбершки процеси – обвинение: <http://avalon.law.yale.edu/imt/count.asp> (пристапено на 28.11.2016 г.)

¹²⁾ Владо Камбовски, Меѓународно казнено право, Скопје, 1998, стр. 383

заштита на културните богатства од 1954 г.; Конвенција за незастарување на воените злосторства и злосторствата против човечноста од 1968 г. и други конвенции кои се во врска со забрани и рестрикции на определени видови оружја.

2. Нирнбершки правила

Правило 1. Авторитет за донесување правила

Сегашните процедурални правила на Меѓународниот воен суд во врска со судењето на главните воени злосторници (во понатамошниот текст: Меѓународниот суд), како што е утврдено согласно со Повелбата на Меѓународниот суд од 8 август 1945 г. (во понатамошниот текст: Повелба), се прогласени од Меѓународниот суд во согласност со одредбите од член 13 од Повелбата.

Правило 2. Известување на обвинетите и право на помош од адвокат

А) Секој обвинет во притвор ќе добие преведена на јазикот на кој го разбира, 30 дена пред судењето, копија од обвинителниот акт, од Повелбата, од кој било друг документ поврзан со обвинителниот акт, право на адвокат, заедно со листа на адвокати. Исто така, ќе добие копии од деловникот за работа кој ќе биде усвоен од Судот.

Б) Секој обвинет кој не е во притвор ќе биде информиран за обвинителниот акт против него и за неговото право да ги добие документите специфицирани во параграф А), во форма на известување кое судот ќе ја определи.

В) Секој обвинет има право да ја подготви својата одбрана сам или да има помош од адвокат. Барањето за конкретен адвокат ќе биде доставена до генералниот секретар на Судот во палатата на правдата во Нирнберг, Германија. Судот ќе определи адвокат за секој обвинет кој нема да аплицира за конкретен адвокат или каде што конкретниот адвокат не може да се најде или не е достапен во рок од десет дена. Само еден адвокат може да се појави на судењето за обвинетиот, освен по исклучок на Судот нема да се дозволи одложување на судењето за правење замена.

Правило 3. Користење на дополнителни документи

Ако пред судењето главниот обвинител понуди измени и дополнувања на обвинителниот акт, истите измени и дополнувања, вклучувајќи ги и придружните документи, ќе бидат доставени до судот, и копии од истите, преведни на јазикот кој го разбираат, ќе бидат доставени до обвинетите во притвор, а известување согласно со Правило 2 б) ќе им биде доставено на оние кои не се во притвор.

Правило 4. Доставување докази за одбрана

А) Одбрана може да побара од Меѓународниот суд присуство на сведоци или на документи со писмено барање доставено до генералниот секретар на Меѓународниот суд. Во Барањето треба да се наведе каде сведокот или документот се смета дека се наоѓа, заедно со изјава на нивна последна позната локација.

Б) Доколку сведоците или документите не се наоѓаат во подрачјето контролирано од окупациските сили, Судот може да побара потписниците и владите да договорат за присуство документи или сведоци, кои на Судот би му биле неопходни за одбраната.

В) Доколку сведоците или документите се наоѓаат на подрачјето контролирано од окупираните сили, генералниот секретар, доколку Судот не заседава, ќе го проследи барањето до главните обвинители и ако тие немаат приговори генералниот секретар ќе издаде покана за присуство на сведоци или обезбедување на такви документи, притоа информирајќи го Судот за преземаните активности. Ако некој главен обвинител приговара на поканата или ако Судот заседава, генералниот секретар ќе го проследи барањето до Судот, кој ќе одлучи дали ќе ја издаде поканата.

Г) Поканата се доставува на начин што ќе може да се обезбеди од страна на окупациските сили и генералниот секретар ќе го информира Судот за преземените чекори.

Д) Врз основа на барање на генералниот секретар на Меѓународниот суд, на обвинетиот ќе му се достави копија преведена на јазик што го разбира за сите документи наведени во обвинението, доколку тие можат да бидат ставени на располагање од страна на главните обвинители и ќе биде дозволено да врши увид во копии од сите такви документи кои не се толку достапни.

Правило 5.

Во согласност со одредбите од член 18 од Повелбата, како и дисциплинските овластувања од нив е утврдено Меѓународниот суд, дејствувајќи преку својот претседател, да се грижи за одржување на редот за време на судењето. Обвинетиот или друго лице може да се исклучи од отворени седници на Меѓународниот суд поради неуспехот да се почитуваат директивите и достоинството на Меѓународниот суд.

Правило 6. Заклетви, сведоци

А) Пред сведочење во Судот, секој сведок ќе мора да даде заклетва или изјава како што е обичај во неговата земја.

Б) Сведоците пред да се дадат доказите нема да бидат присутни во судницата. Претседателот на Судот според околностите ќе одреди сведоците да не се состанат меѓусебе, пред давањето на доказите.

Правило 7. Барања и предлози пред судењето и пресудите во текот на судењето

А) Сите предлози, апликации или други барања адресирани до Меѓународниот суд пред почетокот на судскиот процес се вршат во писмена форма и се поднесуваат до генералниот секретар на Меѓународниот суд во Палатата на правдата, Нирнберг, Германија.

Б) Секој таков предлог, апликација или друго барање ќе бидат доставени од страна на генералниот секретар на судот на главните обвинители и ако немаат приговор претседателот на Меѓународниот суд може да се направи соодветна цел во име на Меѓународниот суд. Ако некој од главните обвинители приговара, претседателот може да свика посебна седница на Меѓународниот суд за определување на поставено со прашање.

В) Меѓународниот суд, дејствувајќи преку својот претседател, ќе одлучува во судот по сите прашања кои произлегуваат во текот на судењето, како што се прашањата за допуштеноста на доказите понудени во текот на судењето, вдлабнувања и предлози и пред пресудата на Меѓународниот суд може, по потреба, да нареди затворање или расчистување на Меѓународниот суд или да преземе други чекори кои судот смета дека се праведни.

Правило 8. Секретаријатот на судот

А) Секретаријатот на Меѓународниот суд се состои од генералниот секретар, четири секретари и нивните помошници. Трибуналот го именува генерален секретар и секој член ќе назначи еден секретар. Генералниот секретар ги именува службениците, преведувачите и сите други лица кои може да бидат одобрени од страна на Меѓународниот суд. Секој секретар може да назначи асистенти кои може да се одобрат од страна на членовите на судот од кого бил назначен.

Б) Генералниот секретар, во консултација со секретарите, ја организира и насочува работата на Секретаријатот.

В) Секретаријатот ќе ги добива сите документи адресирани до судот, ќе ја одржува евиденција на Меѓународниот суд и ќе врши други задачи кои може да бидат назначени од страна на Меѓународниот суд.

Д) Документацијата доставена до судот ќе се достави и до Секретаријатот на судот.

Правило 9. Записник, докази и документи

А) Стенографски запис треба да се одржува на секоја усна расправа. Експонати ќе бидат соодветно идентификувани и означени со последователни броеви. Сите експонати и записници на постапката и сите документи поднесени ќе бидат доставени до генералниот секретар на Меѓународниот суд и ќе биде дел од записникот.

Б) Поимот „официјални документи“ употребен во член 25 од Повелбата ги вклучува обвинителниот акт, правилата, писмените предлози, наоди и пресудите на Меѓународниот суд. Тие треба да се на англиски, француски, руски и германски јазик. Документирани докази или експонати може да се примаат на јазикот на документот на кој се напишани, но соодветен превод на германски јазик ќе биде достапен на обвинетите.

В) Сите експонати и записници на постапката, сите документи поднесени до Меѓународниот суд и сите официјални акти и документи на Меѓународниот суд може да бидат заверени од страна на генералниот секретар на Меѓународниот суд на која било влада или на кој било друг суд или каде и да е соодветно, копии од овие документи или застапувања за такви дела треба да бидат доставени по соодветно барање.

Правило 10. Повлекување на експонати и документи

Во случаи кога оригиналните документи се доставуваат од страна на обвинителството или одбраната како доказ, а по прикажувањето (а) дека поради историски интерес или за која било друга причина една од владите потписнички на Договорот за четири енергетски од 8 август 1945 година сака да го повлече од евиденцијата на Меѓународниот суд и да се зачуваат особено оригинални документи и (б) Судот ќе дозволи копии од оригинални документи, заверени од страна на генералниот секретар на Меѓународниот суд, да бидат замена за оригиналните во евиденцијата на Судот и ќе ги достави оригинални документи на барателите.

Правило 11. Датум на важење и овластувања на измена и дополнување

Овој Правилник влегува во сила по одобрување од страна на Меѓународниот суд.

3. Нирнбершките процеси

Во понатамошното излагање ќе бидат образложени нирнбершките процеси со акцент на Херман Геринг кој бил обвинет на сите четири основи. Доказите покажале дека по Хитлер тој бил најпроминентниот човек за време на Наци режимот. Тој бил врховен командат на Luftwaffe (воздухопловна единица создадена за време на Наци режимот), ополномоштен за „четиригодишниот план“ и имал големо влијание заедно со Хитлер. Податоците покажуваат дека тоа траело сè до 1943 година, завршувајќи со апсењето на Геринг во 1945 година. Геринг сведочел дека Хитлер го информирал за сите важни воени и политички проблеми.

3.1. Заедничкиот план – заговор

Во обвинението е наведено:

В.в со член 6(а) од Нирнбершкиот кодекс

I. Опис на делото

Сите обвинети, заедно со други лица, за период од неколку години пред 8 мај 1945 г., учествувале како лидери, организатори, поттикнувачи или помагачи во формулирањето или извршувањето на заеднички план или заговор за сторување на злосторства против мирот, воени злосторства и злосторства против човештвото дефинирани во Нирнбершкиот кодекс на овој трибунал и согласно со тоа индивидуално се одговорни за нивните сопствени дејствувања и за сите дејствувања сторени од страна на која било личност во извршувањето на ваквиот план или заговорот за извршување на горенаведените кривични дела. Заговорот ги опфаќа злосторствата против човештвото, при што обвинетите планирале, подготвувале, иницирале и воделе агресивни војни со кои ги прекршиле и меѓународните договори, обичаи и спогодби. Заговорот ги опфаќа и воените злосторства при што обвинетите детерминирани воделе агресивни војни против држави и популации, со прекршување на правилата за водење на војна, злоупотребувале и депортирале цивилно население како робови од окупираните територии, убивале и применувале лош третман врз воените заробеници, киднапирале, уништувале јавен и приватен имот, разрушиле градови, села од неоправдани воени причини.¹³ Заговорот ги опфаќа и злосторствата против човештвото, како во Германија, така и во окупираните територии, вклучувајќи убиства, екстерминација, заробување, депортација и нехумани акти сторени против цивилно население пред и за време на војната и прогонување врз основа на политички, расни и религиозни основи, при извршувањето на планот за подготвување и водење на агресивни и нелегални војни, при што многу од овие акти претставуваат повреди на домашните закони на државите во кои биле преземани дејствата.

II. Поединости од извршувањето на заедничкиот план – заговор

1. Наци партијата во центарот на заедничкиот план – заговорот

Во 1921 г. Адолф Хитлер станал врховен лидер или Фирер на Национал-социјалистичката германска работничка партија, основана во Германија во 1920 г. Партијата заедно со определни од нејзините супсидијарни организации станала инструмент на кохезија помеѓу

¹³⁾ Нирнбершка пресуда, Архива за правни и општествени науки, Белград, 1948 – стр.58

обвинетите и нивните созаговорници и инструмент за исполнување на целите и намените на нивниот заговор. Секој обвинет станал член на партијата и на заедничкиот план, со знаење за нејзините цели и намени, т.е. знаејќи станале помагачи за исполнување на целите во определени стадиуми во развивањето на заедничкиот план.¹⁴

2. Заедничк објекти и методи на заговорот

Намените и целите на Наци партијата и оние на обвинетите и на други лица од време на време поврзани со лидерите, членовите, поддржувачите, приврзаниците на партијата биле:

- Аброгација и отфрлање на Версајскиот договор и неговите ограничувања во врска со военото наоружување и активност на Германија;
- Здобивање со териториите изгубени од Германија како резултат на Првата светска војна 1914-1918 и други територии во Европа одбрани од конспираторите и на кои живееле т.н. „расни Германци“;
- Придобивање на други територии од континентална Европа и на други места прокламирани од нацистите како животен простор на на „расните Германци“.

Сепак целите на нацистите не биле фиксни, туку тие со текот на времето доживеале експанзија со оглед на тоа што истите трагале по сè поголема моќ со која и се здобиле па применувале поголеми закани и примена на сила. Кога целите станале доволно големи за да повеќе не се темелат на закани, пропаганда, измами тие започнале со планирањето, поттикнувањето и лансирањето на агресивни војни.

Понатаму агресивните акции следеле според следниов хронолошки редослед: Агресивни дејствија насочени против Австрија и Чехословачка – 1936-1939 г.; Подготвување на агресивна војна против Полска – март 1939 – септември 1939 г.; Експанзија на воените дејствија – планирање и извршување на напади врз Данска, Норвешка, Белгија, Холандија, Луксембург, Југославија, Грција – 1939 г. – април 1941 г.; германска инвазија врз СССР, соработка со Италија и Јапонија и агресивни напади врз САД.

3.2. Злосторства против мирот

Од моментот кога се приклучил на Национал-социјалистичката партија во 1922 година и зазел команда над Sturmabteilung – SA (паравоена нацистичка формација), Геринг бил советник и активен агент на Хитлер и еден од истанатите лидери на Наци движењето. Како политички заменик на Хитлер тој бил доста активен за доаѓањето на национал-

¹⁴) Нирибершка пресуда, Архива за правни и општествени науки, Белград, 1948, стр.. 69

социјалистите на моќ во 1933 година и бил обвинет за консолидирањето на оваа моќ и проширувањето на германската вооружена сила. Тој бил еден од „мозоците“ кои стоеле зад формирањето на Гестапо (нацистичка тајна полиција) и создавањето на концентрационите кампови, препуштајќи ја командата над нив на Химлер во 1934 година и главен „инженер“ на валканите процеси кои резултирале со отстранување на фон Бломберг и Фриц од армијата. Во 1936 година бил ополномоштен за „четиригодишниот план“ и во теорија и пракса бил економскиот диктатор на Рајхот. Кратко по Минхенскиот пакт тој објавил дека ќе се посвети на експанзијата на Luftwaffe. Геринг бил еден од петмината најважни лидери присутни на конференцијата Хозбах. Сведочел дека одговорноста за некои одлуки е 100% негова, како и тоа дека акциите кои ги преземал ги раководел од почеток до крај. Ноќта пред инвазијата на Чехословачка и апсорбирањето на Бохемија и Моравија, на конференција на која биле присутни Хитлер и претседателот на Чехословачка Емил Хаха, се заканил дека ќе ја бомбардира Прага, ако претседателот не се согласи со инвазијата. Оваа закана ја признал и при неговото сведочење.

Од обвинението можеме да го видиме следново:

В.в со член 6 од Нирнбершкиот кодекс

III. Опис на делото

Сите обвинети со различни други лица, за период од неколку години пред 8 мај 1945 година, учествувале во планирањето, подготвувањето, иницирањето и водењето на агресивна војна, со кои акти ги повредиле меѓународните договори, спогодби и ветувања.¹⁵

IV. Поединости од планираните, подготвените, иницираните и водените војни

1. Војните кои се наведени во описот на делото во овој дел од обвинението и датумите на нивното иницирање се следниве: против Полска, 1 септември 1939 г.; против Обединетото Кралство и Франција, 3 септември 1939 г.; против Данска и Норвешка, 9 април 1940 г.; против Белгија, Холандија и Луксембург, 10 мај 1940 г.; против Југославија и Грција, 6 април 1941 г.; против СССР, 22 јуни 1941 г. и против САД, 11 декември 1941 г.

2. Се напоменува дека овие војни се квалификувани како агресивни војни и им се ставаат на товар на обвинетите, како и прекршувањето на меѓународните договори, спогодби и ветувања прекршени со актите на планирање, подготвување и иницирање на овие војни.¹⁶

¹⁵⁾ Нирнбершка пресуда, Архива за правни и општествени науки, Белград, 1948 – стр. 83

¹⁶⁾ Нирнбершка пресуда, Архива за правни и општествени науки, Белград, 1948 – стр. 123

3.3. Воени злосторства

В.в со член 6(б) од Нирнбершкиот кодекс

V. Опис на делото

Сите обвинети сториле воени злосторства во периодот помеѓу 1 септември 1939 г. и 8 мај 1945 г. во Германија и на териториите на окупираните држави од страна на германските вооружени сили од 1 септември 1939 г., како и во Австрија, Чехословачка, Италија и на отворено море. Сие обвинети дејствувајќи заедно со други лица изготвиле и извршиле заеднички план т.е. заговор за извршување на воените злосторства како што е наведено во член 6 (б) во Правилникот. Покрај другите планирани работи, овој план опфаќал создавање на категорија на „тотална војна“ вклучувајќи методи на борба и воена окупација кои биле во директен судир со законите и правилата за водење на војна, со правилата за постапување со воените заробеници, окупираните територии и цивилното население кое живеело на тие територии. Обвинетите сами и со други лица при извршувањето на заедничкиот план за сторување на воени злосторства и при вршењето на истите делувале во својство на лидери, организатори, поттикнувачи и помагачи. Овие методи на постапување содржеле прекршувања на меѓународните конвенции, интерните кривични законици и генералните принципи на кривичното право на сите цивилизирани нации.

1. Убиство и нехуман третман врз цивилното население на окупираните територии и на отворено море

За време на окупацијата териториите раководени од страна на вооружените сили на Германија извршиле систематско тероризирање на населението, убивале и подложувале на тортура цивили, применувале нехуман третман и ги затворале без никаков процес. Убиствата и нехуманиот третман биле вршени на најразлични начини вклучувајќи стрелање, бесење, тровење со гас, изгладнување, сместување на голем број луѓе во тесен простор, доделување на физички невозможни задачи, неадекватни медицински и хируршки третмани, тепање, бруталност и тортура од секаков вид, вклучувајќи и отстранување на нокти од рацете и нозете, горење со жешки пегли, експериментирање со луѓе итн. На определени територии, обвинетите се мешале и во религиозните работи, прогонувале лица од манастирите, црковни лица и монаси и вршеле експропријација на црковниот имот. Обвинетите извршиле систематски геноцид, системско бришење на расни и национални групи особено на следниве групи: Евреи, Полјаци и Роми. Во концентрационите кампови, здравствениот режим и режимот на работниците бил таков што стапката на смртноста била огромна.

2. Депортација на цивилното население од окупираните територии како робови

За време на целиот период на окупацијата на Германија, Германската влада и Високата команда вовеле „правило“ за депортација на сите физички здрави цивили како од западните, така и од источните земји. Истите биле подложени на робовски труд во фабрики, во корист на германската армија. Ваквите депортирања ги прекршувале меѓународните договори, особено Хашките правила од 1907 г. во член 46¹⁷, законите и правлата за водење на војна, како и внатрешните кривични законици, членот 6(б) од Нирнбершките правила.

3. Убиства на заробеници

Поединости од убиствата на заробениците: Во Франција заробениците биле егзекутирани индивидуално или колективно, овие егзекуции биле извршени во големите градови во Франција, меѓу кои и Париз, Бордо, Нант и др. Во Холандија стотици заробеници биле стрелани во Ротердам, Амстердам и Харлем. Кога станува збор за источните земји, во Крагујевац тогашна Југославија 2.300 заробеници биле стрелани во октомври 1941 година, во Кралево 5.000 заробеници биле застрелани.

Од многуте други грозморни дејствија биле преземани тотално уништување и разрушување на градови и села, германизација на определени територии, присилно одземање на приватната сопственост на цивилното население, принудување на цивилното население на поробените територии да даде заклетва на непријателската сила итн.

3.4. Злосторства против човештвото

VI. Опис на делото

Сите обвинети сториле злосторства против човештвото во период од неколку години пред 8 мај 1945 во Германија и во сите земји и територии окупирани од страна на Германските вооружени сили, почнувајќи од 1 септември 1939 година, како и во Австрија, Чехословачка, Италија и на отворено море. Сите обвинети дејствувајќи со други лица изготвиле и го извршиле планот т.е. заговорот за сторување на кривични дела против човештвото, како што се дефинирани во член 6 (ц) од Нирнбершките правила. Овој план, меѓу другото, вклучувал и убиства и прогон на сите оние кои биле сметани за непријатели на Наци партијата и оние кои му се спротивставувале.¹⁸ Обвинетите сами и заедно со други лица дејствувале

¹⁷⁾ Хашки правила, 1907: <https://ihl-databases.icrc.org/ihl/INTRO/195?OpenDocument>

¹⁸⁾ Нирнбершка пресуда, Архива за правни и општествени науки, Белград, 1948 – стр. 146

како организатори, поттикнувачи и помагачи при извршувањето на овие дела. Повторно, дошло до прекршување на меѓународни договори, внатрешни закони на земјите итн.

➤ **Убиства, истребување, заробување, депортација и други акти на нехумано однесување сторени кон цивилното население пред и за време на војната**

Поради причините наведени погоре, обвинетите прифатиле полиса на прогонување, репресија и истребување на сите цивили во Германија кои биле или за кои се сметало дека биле непријателски настроени кон Наци партијата и кон „заедничкиот план“, односно заговорот за сторување на овие дела. Нацистите затворале лица без претходно да ги подложат на судски процеси, задржувајќи ги во „заштитен притвор“ и во концентрационите кампови и истите ги прогонувале, деградирале, заробувале, подложувале на тортура и на крајот ги убивале. Специјални судови биле основани сè со цел заговорниците да си ги остварат своите цели. Определени државни и партиски агенции биле овластени да делуваат надвор од нацистичките закони и да ги спречуваат сите тенденции кои ним им биле непосакувани. Различните концентрациони кампови го вклучувале и го кампот Buchenwald, кој бил основан во 1933 г. и Dachau основан во 1934 г. Во овие и во други кампови цивилите биле подложувани да работат како робови, без платен труд и истите биле малтретирани и убивани. Овие горозморни дејствија се прошириле и на териториите на окупираните држави и траеле од 1 септември 1939 г. до 8 мај 1945 година.

➤ **Прогон врз основа на политичка, расна и религиозна основа во корелација со извршувањето на „Заедничкиот план“**

Како што е веќе истакнато, поради извршување на „Заедничкиот план“, противниците на Германската влада биле прогонувани и истребувани. Овие прогонства биле насочени кон Евреите. Истите биле применувани и кон оние лица чии политички убедувања и спиритуални аспирации биле спротивни од оние на нацистите. Евреите биле системски прогонувани уште од 1933 година, биле лишувани од своите слободи, затворани во концентрациони логори каде што биле малтретирани и убивани. Нивниот имот бил конфискуван. Илјадници Евреи биле истребени пред 1 септември 1939 година. Почнувајќи од 1 септември 1939 г. прогонот на Евреите бил двојно зголемен: милиони Евреи од Германија и од окупираните западни земји биле испратени во источните земји и биле егзекутирани. Од приложените докази пред судот меѓу другото било заклучено и следното: нацистите го погубиле канцеларот Dolfuss, социјал-демократот Breitscheid и комунистот Thalmann.

Во концентрационите кампови затвориле голем број на политички затвореници и свештени лица, како на пример канцеларот Schuschnigg и пасторот Niemoeller. Во ноември 1938 г., по наредба на шефот на Гестапо, биле организирани антиеврејски протести низ цела Германија. Еврејскиот имот бил уништен, 30.000 Евреи биле уапсени и испратени во концентрациони кампови, а нивниот имот бил конфискуван. Илјадници Евреи биле подложени на тровење со гас. Кога нацистите ѝ се предале на Армијата на СССР, тие ги погубувале Евреите, а не ги ослободувале. Биле воспоставени многу концентрациони кампови и гета во кои евреите биле подложени на најразлични бруталности. Само во Југославија биле истребени над 70.000 Евреи.

4. Пресуда

Во согласност со член 27 од Статутот, претседателот на Меѓународниот воен суд на завршната седница, Судот од 1 октомври 1946 г. изрече казни за обвинетите кои се осудени на основа на обвинението.

- Обвинетиот Херман Вилхелм Геринг за злосторствата наведени во обвинението по кое сте огласени за виновни, Меѓународниот воен суд ве осудува на смрт со бесење.
- Обвинетиот Рудолф Хес за злосторствата наведени во обвинението по кое сте огласени за виновни, Судот ве осудува на доживотен затвор.
- Обвинетиот Јоахим вон Рибентроп за злосторствата наведени во обвинението по кое сте огласени за виновни, Судот ве осудува на смрт со бесење.
- Обвинетиот Вилхелм Кајтел за злосторствата наведени во обвинението по кое сте огласени за виновни, Судот ве осудува на смрт со бесење.
- Обвинетиот Ернст Калтенбрунер за злосторствата наведени во обвинението по кое сте огласени за виновни, Судот ве осудува на смрт со бесење.
- Обвинетиот Алфред Розенберг за злосторствата наведени во обвинението по кое сте огласени за виновни, Судот ве осудува на смрт со бесење.
- Обвинетиот Ханц Франк за злосторствата наведени во обвинението по кое сте огласени за виновни, Судот ве осудува на смрт со бесење.
- Обвинетиот Вилхелм Фрик за злосторствата наведени во обвинението по кое сте огласени за виновни, Судот ве осудува на смрт со бесење.
- Обвинетиот Јулиус Штрајхер за злосторствата наведени во

-
- обвинението по кое сте огласени за виновни, Судот ве осудува на смрт со бесење.
- Обвинетиот Валтер Функ за злосторставата наведени во обвинението по кое сте огласени за виновни, Судот ве осудува на доживотен затвор.
 - Обвинетиот Карл Дениц за злосторставата наведени во обвинението по кое сте огласени за виновни, Судот ве осудува на 10 години затвор.
 - Обвинетиот Ерих Редер за злосторставата наведени во обвинението по кое сте огласени за виновни, Судот ве осудува на доживотен затвор.
 - Обвинетиот Балдур вон Ширах за злосторставата наведени во обвинението по кое сте огласени за виновни, Судот ве осудува на 20 години затвор.
 - Обвинетиот Фриц Цаукел за злосторставата наведени во обвинението по кое сте огласени за виновни, Судот ве осудува на смрт со бесење.
 - Обвинетиот Алфред Цодл за злосторставата наведени во обвинението по кое сте огласени за виновни, Судот ве осудува на смрт со бесење.
 - Обвинетиот Зајс Инкварт за злосторставата наведени во обвинението по кое сте огласени за виновни, Судот ве осудува на смрт со бесење.
 - Обвинетиот Алберт Шпер за злосторставата наведени во обвинението по кое сте огласени за виновни, Судот ве осудува на 20 години затвор.
 - Обвинетиот Константин вон Нојрат за злосторставата наведени во обвинението по кое сте огласени за виновни, Судот ве осудува на 15 години затвор.
 - Судот го осудува обвинетиот Нартин Борман за злосторствата наведени во обвинението по кое е огласен за виновен, на смрт со бесење.

**Одвоено мислење на судиите претставници на Советскиот Сојуз
во поглед на одредени точки на пресудата**

Претставникот на Советскиот Сојуз, член на Меѓународниот воен суд, замолува да се стави во записник неговото несогласување со одлуката на Судот во поглед на обвинетите Шахта, вон Папена и Фрич. Тој тврди дека и тие треба да бидат осудени, а не ослободени. Исто така, не се согласува со одлуката во поглед Генералштабот и Врховната команда и тврди дека овие тела треба да бидат прогласени за злосторнички организации. Тој, исто така, не се согласува со одлуката која се однесува на казната на обвинетиот Хес и тврди дека и тој треба да биде осуден на смрт, а не на доживотено лишување од слободата.

5. Меѓународен кривичен суд

По создавањето на трибуналите за Југославија и за Руанда во раните 90-ти брзо се проширило движењето за создавање на постојан меѓународен кривичен суд. Државите се согласиле околу идејата за создавање договорно заснован меѓународен кривичен суд, кон кој државите можат да одберат дали ќе се приклучат. Преговорите за подготовка на таков договор кулминирал со усвојување на Римскиот статут во јули 1998 г. и негово стапување во сила во јули 2002 година. Меѓународниот кривичен суд се наоѓа во Хаг. Структурата е составена од:

- Обвинителска канцеларија задолжена за истрага и обвиненија на лица под сомневање за кривични дела;
- Регистар, одговорен за административните аспекти;
- Група судии кои заседаваат на судско и апелационо ниво.

Иако меѓународниот кривичен суд има поширока судска надлежност од ад хок трибуналите, неговата судска надлежност е сепак ограничена. Прво, овој суд има судска надлежност само за злосторства извршени по стапување во сила на Римскиот статут. Второ, овој суд има судска надлежност над „најсериозните злосторства во интерес на целата меѓународна заедница” – особено воени злосторства, злосторства против човештвото и геноцид. Други злосторства, како што се тероризам или трговија со дрога, биле свесно исклучени од Римскиот статут, бидејќи одредени држави верувале дека судот мора да остане тесно фокусиран за да успее. Судот може да истражува и спроведува процеси за дела во следниве ситуации:

- Државата во која се случило злосторството да е членка на Римскиот статут;
- Лицето осомничено за извршување на делото да е државјанин на некоја од членките на Римскиот статут;
- Државата во која се случило злосторството или чиј државјанин е осомничен за неговото извршување се согласува ад хок на судска надлежност на МКС.

Иако официјално седиште на Судот е во Хаг, Холандија, неговите рочишта можат да се одвиваат каде било. Меѓународниот кривичен суд не е поврзан и не смее да се меша со Меѓународниот Суд на правдата, кој е орган на Обединетите нации кој ги решава спорите помеѓу државите.

Злосторства против цивилите во Југославија и Руанда доведоа до оживување на идејата за меѓународно гонење на масовните злосторства. Во Хаг беа формирани трибунали за Југославија (МКТЈ) и Руанда (МКСР) и Конвенцијата за Меѓународниот кривичен суд (МКС). Но, обновувањето на меѓународниот суд е прилично ублажено: многу држави не го поддржуваат, а САД, Кина и Израел одбија да го ратификуваат статутот на МКС.	За разлика од судовите во Нирнберг и Токио, кои биле основани од четири сојузнички сили, зад судовите за Југославија и Руанда стои организацијата на ОН, со што легитимитетот на судовите е загарантиран на светско ниво.
Меѓународен суд за воени злосторства во поранешна Југославија За разлика од <u>Меѓународниот кривичен суд</u> и <u>Меѓународниот суд на правдата</u>, кои исто така се во Хаг, овој суд е поставен ад хок, односно не е постојан. Планирано е да заврши со сите судења до 2009 година, а со сите жалбени постапки до 2010 година и потоа да престане со работа. Судот има јурисдикција над четири групи на криминал извршен во поранешна Југославија од 1991 г.: – тешки прекршувања на Женевските конвенции од 1949 г., – прекршувања на законите и обичаите на војувањето, – геноцид и – злосторства против човештвото. Судот може да суди само поединци, но не и држави или политички организации. Максималната казна што може да ја изрече е доживотен затвор.	

Заклучок

Меѓународниот воен суд заседавал во Нирнберг, Германија, речиси една година (од 20 ноември 1945 до 1 октомври 1946 г.). За тоа време Меѓународниот воен суд пресудувал и донел пресуда за геринг и сите останати главни политички и воени нацистички злосторници. Пресудата на судот (уште позната и како Нирнбершка пресуда) претставува несомнено политички и правен акт од историско значење. Во целина претставува акт за казнување на одговорни политички и воени извршители на дотогаш најтешките злосторства против мирот, независноста и слободата на народот. Општоисториското значење на Нирнбершката пресуда се гледа посебно во тоа што претставува осуда на агресијата и принцип на лична одговорност на шефовите на државите и другите политички и воени лидери, кои планираат и спроведуваат агресивни војни, војни против мирот, слободата и независноста на

народот. Истовремено Нирнбершката пресуда е еден од најважните импозантни акти на современото демократско меѓународно право. За тоа говори и големиот интерес за проучување на пресудата не само од државниците, политичарите, правниците, туку и од широката маса на сите демократски држави.

Благодарение на автентичниот текст на Нирнбершката пресуда, Лондонската спогодба од 1945 г., Статутот на Меѓународниот воен суд, Законот бр. 10, етаблирањето на Нирнбершките правила, се постигнува една правна целина која дава јасен преглед на современите начела на меѓународното кривично право.

Библиографија

- Нирнбершка Пресуда, Архива за правни и општествени науки, Белград, 1948
- Камбовски, Владо, Меѓународно казнено право, Скопје, 1998
- Василевски, Воислав, Меѓународно хуманитарно право, Воена академија, Скопје, 2002
- Марфи, Шон, Принципи на меѓународното право
- Нирнбершки процеси-обвинение: <http://avalon.law.yale.edu/imt/count.asp>
- Стаутот на интернационалниот воен трибунал: <http://avalon.law.yale.edu/imt/imtconst.asp>
- Хашки правила, 1907: [https://ihl-databases.icrc.org/ihl/INTRO/195? Open Document](https://ihl-databases.icrc.org/ihl/INTRO/195?OpenDocument)
- Crimes against peace: <http://www.crimesofwar.org/a-z-guide/crimes-against-peace>
- Rule 156. Definition of War Crimes: https://ihl-databases.icrc.org/customary-ihl/eng/docs/v1_rul_rule156

СУДСКА СОРАБОТКА ВО КРИВИЧНИТЕ ПРЕДМЕТИ ПОМЕЃУ МАКЕДОНИЈА И ЕУ

АПСТРАКТ: Создавање зона на слобода, безбедност и право треба меѓу другото да биде достигната по пат на потесна соработка на судските служби како и на другите надлежни служби на земјите членки. Соработката на судските служби, која е спомената во Договорот за ЕУ, се однесува на целокупната јудикатура вклучувајќи ја активноста на судовите.

Како традиционални области на правна помош се сметаат екстрадицијата, поддршката при извршување на кривичноправни санкции (помош при извршување), мала или останата правна помош кај која се работи за сите замисливи дејствија на поддршка, кои според внатрешдржавното процесно право на земјата давател се дозволиви.

Потребно е на систематичен, аналитичен начин да ги елаборираме правните извори кои ја уредуваат судската соработка во кривични предмети помеѓу Македонија и ЕУ, како и функционирањето на ЕВРОПРАВДА и нејзините надлежности, како и низ призмата на теоријата, законодавството и судската практика да го проучиме концептот на спроведувањето на судската соработка со инструментите за екстрадиција во Европа, преку Европскиот налог за апсење и неговите процесноправни и материјални одредби.

Имено, земајќи ги предвид тенденциите за промена на дел од законските решенија во РМ, вклучувајќи ги и напорите за влез на Македонија во Европската Унија јасна е потребата од теоретска разработка и анализа на практиката во однос на судската соработка во кривичните предмети меѓу нашата земја и ЕУ. Во контекст на ова потребно е посебен акцент да се стави на анализа на практични случаи кои се врзани со судската соработка, односно за примената на Европскиот налог за апсење како инструмент на судската соработка. Имено, преку анализа на судски пресуди, применувајќи соодветни научни методи да се направи истражување.

КЛУЧНИ ЗБОРОВИ: *екстрадиција, европски налог за апсење, заштита на лични податоци, европска судска мрежа, меѓународна правна помош*

¹⁾ Студент на втор циклус студии на Правен факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип

Makedonka ILIJEVA

**JUDICIAL COOPERATION IN CRIMINAL CASES
BETWEEN MACEDONIA AND EU**

ABSTRACT: Creating an area of freedom, security and law should inter alia be achieved through close cooperation of judicial authorities and other competent authorities of countries - members. The cooperation of judicial authorities, which is mentioned in the EU Treaty refers to the overall judikatura including the activity of the courts.

As traditional areas of legal aid are considered extradition support in pursuit of criminal justice sanctions (assistance with enforcement), light or other legal means with which to work for all imaginable acts of support, which according vnatredrzhavnoto procedural law of the land - service eligible.

It takes a systematic, analytical way, to elaborate legal sources governing judicial cooperation in criminal matters between Macedonia and the EU, and the functioning of Eurojust and its responsibilities, and in light of the theory, legislation and case law to study the concept the implementation of judicial cooperation instruments for extradition in Europe through the European arrest warrant and its procesnopravni and material provisions.

Namely, taking into account trends change of legislation in RM including efforts for Macedonia in the European Union is a clear need for a theoretical development and analysis of the practice of judicial cooperation in criminal matters between our country and the EU. In this context it is a special emphasis put on the analysis of practical cases that are tied to judicial cooperation, ie the application of the European arrest warrant as an instrument of judicial cooperation. Namely, through the analysis of court rulings, using appropriate scientific methods to do research.

KEY WORDS: *Extradition, European arrest warrant, Protection of personal data, European Judicial Network, International Legal Assistance*

БОБЕД

Целта на Европската Унија – создавање зона на слобода, безбедност и право треба меѓу другото да биде достигната по пат на потесна соработка на правосудните органи на земјите членки. Соработката на правосудните органи, која е спомената во Договорот за ЕУ, се однесува на целокупната јудикатура, вклучувајќи ја активноста на судовите.

Според Договорот, посакуваното интензивирање на судската соработка во кривичните предмети се однесува пред сè на судската постапка и на истражната постапка, како и на извршувањето на казната.

Меѓународната соработка во кривичната материја ги опфаќа:

- Меѓународната правна помош;
- Преземање и отстапување на кривично гонење;
- Екстрадиција;
- Извршување на кривични пресуди и трансфер на осудени лица.

Потребно е темелно проучување на судската соработка во кривичните предмети помеѓу Македонија и ЕУ. Посебно внимание да се посвети на областите каде се спроведува судската соработка, за екстрадицијата, помошта при извршувањето на санкциите и т.н. ЕВРОПРАВДА, како и нејзината поврзаност со Македонија е од големо значење за остварување на целта на ЕУ за спречување на транснационалниот криминал. Основањето на ЕВРОПРАВДА било поттикнато од повикот да се примени истиот модел за промоција на европската интеграција каков што има во сферата на полициската соработка во ЕУ – односно ЕВРОПОЛ. **ЕВРОПРАВДА е формиран претежно за да се справува со мултинационалните случаи.**

Потребно е на систематичен, аналитичен начин, да се елаборираат правните извори кои ја уредуваат судската соработка во кривични предмети помеѓу Македонија и ЕУ, како и функционирањето на ЕВРОПРАВДА и нејзините надлежности.

Низ призмата на теоријата, законодавството и судската практика да се проучи концептот на спроведувањето на судската соработка со инструментите за екстрадиција во Европа, преку Европскиот налог за апсење и неговите процесноправни и материјални одредби. Исто така, ќе се обидеме да создадеме јасна слика за тоа кои се инструментите за правна помош во Европа, како се олеснува и забрзува соработката, кои се полињата на примена при обостраното признавање на судските одлуки, како и сè во однос на ЕВРОПРАВДА и Европскиот налог за апсење. Посебно е потребно да се стави акцент и на судската соработка и заштитата на личните податоци.

Усвојувањето на Директивата 2014/41 / ЕУ за европската истрага за нарачка (ЕИО) претставува пресвртница за судската соработка во кривичната материја во Европската Унија, особено по стапувањето во сила на Лисабонскиот договор и од Повелбата за фундаменталните права на Европската Унија. Од 22 мај 2017 година, оваа Директива ќе ги заменува повеќето од постоечките закони во областа на судската соработка - пренос на докази меѓу земјите членки во кривични предмети - од страна на еден нов инструмент кој ќе ја направи прекуграничната истрага побрза и поефикасна. Директивата ќе се применува за сите земји членки на ЕУ, со исклучок на Данска (поради општото исклучувањето на оваа земја од правдата и внатрешните работи) и на Ирска.

Историски развој на судската соработка во кривичните предмети

Соработката во спречувањето и борбата против кривични дела за првпат зела една структурирана институционализирана форма на меѓувладина соработка како трет столб, уште во рамките на Договорот од Мастрихт (1993), а потоа била дополнително развиена со Договорот од Амстердам (1999).

Земјите членки сметале дека оваа цел би можела да се постигне главно преку три средства и тоа:

- преку поблиска соработка на полициските, царинските и другите надлежни органи на земјите членки и со вклучување на Европол, Европската полициска служба;
- преку поблиска соработка на правосудните органи;
- преку усогласување на кривичните прописи на земјите членки.²

Прашањата кои биле од заеднички интерес во областа на полициската и судска соработка во кривичните предмети во голема мера беле преработени и дополнети во детални каталози, поточно во членовите 30 и 31 од ДЕУ. Пренесувањето на овие области во Договорот за ЕЗ, а со тоа и соработка на наднационално ниво регулирана со правото на Заедницата, следејќи го примерот на политиката за азил, миграција и визи и правосудната соработка во граѓански предмети, пред сè била спречена поради стравување од губење на суверенитетот на земјите членки. Затоа, во однос на тоа прашање се останало на меѓувладината соработка и главно на принципот на едногласност, меѓутоа во однос на правните инструменти специфични за Унијата се извршило значително засилување.

Според најголемиот број на мислења се смета дека севкупниот понатамошен развој на судската соработка и нејзиниот напредок може да биде поттикнат пред сè од предизвиците од меѓународниот тероризам. Во тој поглед помалку е потребно донесување на дополнителни правни акти, а повеќе подобро спроведување на постојните инструменти во сите земји членки.

Во однос на судската соработка во спречувањето и гонењето на кривичните дела е заклучено дека истата се состои од два елемента. Така, најпрво се мисли дека преку соработката на органите за кривично гонење треба да се олесни прекуграничното гонење на кривичните дела. Притоа особено се работи за признавањето на одлуки (на пример, одлуки за заплenuвање), олеснувањето на екстрадицијата и воопшто за постепено усогласување на правото за кривичната постапка. Во тој

²⁾ Апар, Joanna; Carrera, Sergio. European arrest warrant a good testing ground for mutual recognition in the Enlarged EU. CEPS Policy Brief NO. 46 February

поглед суштинско значење има воведувањето на европски налог за апсење, што за 32 видови деликти ќе ја скрати досегашната постапка за испорачување. Соработката на правосудните органи се поддржува помеѓу другото преку Европската правосудна мрежа и преку институцијата „Европавда“, создадена со одлука од 2002 година, која кај потешки кривични дела со прекуграничен контекст ги координира и ги помага истрагата и кривичното гонење.³

Почетоците и основањето на Европавда пред сè било поттикнато по барање на Германија пред Европскиот совет во Тампере на 16 октомври 1999 година, со цел поефикасна борба против организираниот криминал. Бидејќи на почетокот било тешко да се постигне согласност меѓу земјите членки, на 14 декември 2000 година се донела одлука со која се била основана привремена служба („Про Европавда“). Меѓутоа конечната Одлука за Европавда била донесена на 28 февруари 2002 година. Основна задача на Европавда била да ја поттикнува координацијата на истрагите на истражните органи од различните земји членки на Унијата, подобрување на соработката во делот на правната помош, како и поддршка на националните власти да ги направат поефикасни своите прекугранични мерки за гонење за кривични дела (Соработка во делот на кривични дела).

Како основен облик на меѓународна соработка за спречување на сите овие кривични дела најпрво се појавува екстрадицијата која се состои во предавање под определени услови и во определена постапка, на извршителот на казниво дело од една на друга држава заради негово казнено гонење или за извршување на казнената санкција која му е изречена во земјата којашто го предава извршителот. Овој се смета за потесен поим за екстрадицијата кој е општоприфатен, меѓутоа понекогаш во теоријата се зборува и за поширок поим за екстрадицијата според кој екстрадицијата е дефинирана како било каков трансфер на едно лице во друга држава без оглед кој е поводот или целта.⁴

Според поголемиот број на мислења во теоријата за историскиот развој на екстрадицијата постојат три фази и тоа: контрактуална фаза со ексклузивност на владината надлежност; законска фаза на регулирање на поделена надлежност и меѓународна фаза со преовладување на судската надлежност.

³) Council conclusions on the follow-up of the implementation of instruments implementing the principle of mutual recognition of judicial decisions in criminal matters, 3034th Justice and home affairs Council meeting, Luxembourg, 7 and 8 October 2010.

⁴) Поимот екстрадиција за првпат бил употребен во еден француски decret-loi од 1791 година в. Blakesley, The law of International Extradition : A Comparative Study, Dugard and Wyngaert, стр. 147

Во однос на прашањето за основните принципи на екстрадицијата, најпрво треба да го дефинираме поимот принцип. Како најшироко прифатена дефиниција за поимот принцип е дека тоа се услови и правила што се општоприфатени или имаат доминантно значење во националната или во меѓународната регулатива на екстрадицијата. Во однос на степенот на прифатеност на принципите, некои се прифатени како стриктни правила, додека пак некои имаат значење на препорачливи општи услови, додека пак некои се својствени само за одредени национални законодавства.

Како позначајни принципи на екстрадицијата би ги издвоиле: двојна инкриминација, реципроцитет, специјалитет и “Non bis in idem”.

Според природата на делото во литературата се издвоени ограничувања на процесот на екстрадицијата, па според поголемиот број на автори во определувањето на делата кои подлежат на екстрадиција, постојат два система и тоа систем на енумација и систем на елиминација.

Европравда и европски налог за апсење

Основањето на посебната агенција Европравда најпрво било поттикнато откако Германија поднела барање во Тампере на 16 октомври 1999 година, пред Европскиот совет. Ова барање, пред сè, било поднесено како резултат на се поголемиот пораст на организираниот криминал и напорот и желбата со цел поефикасна борба против истиот.

Во однос на практичната работа Европравда како надлежна се концентрира пред сè на координацијата на прекуграничното водење истраги. Постојаните барања кои стигнуваат од националните истражни власти најчесто се однесуваат на помош при изнаоѓање на надлежна служба во другите земји-членки.⁵

Во однос на видовите на кривични дела и прекршоци за кои може да дејствува Европравда, нивниот круг е определен уште со одлуката за основањето на Европравда. Па така, според одлуката за основање на Европравда таа може да делува исклучиво кога две или повеќе земји членки се засегнати од некои извршени злосторства, а пред сè тука спаѓа организираниот криминал, тероризмот и како други форми на сериозен криминал (незаконска трговија со дрога, перењето пари, криминал поврзан со нуклеарни и радиоактивни материи, незаконски шверц на имигранти, трговијата со луѓе, криминал поврзан со моторните возила, убиства, тешки телесни повреди, недозволената трговија со човечки органи и ткива, киднапирање, нелегално ограничување и земање заложници, расизам и ксенофобија, организиран грабеж, недозволена трговија со културните стоки, вклучувајќи и антиквитети и уметнички

⁵⁾ Werner Weidenfeld, Wolfgang Wessels (Hrsg.) *EUROPA VON A BIS Z Taschenbuch der Europäischen Integration* pg.142 (Петар-Кристијан Милер-Граф / Фридеман Кајнер)

дела, измамничка и измама, рекетирање и изнудување, фалсификување и пиратерија на производи, фалсификување на административни документи и трговија со луѓе во него, фалсификување на пари и средства за плаќање, компјутерски криминал, корупцијата, недозволената трговија со оружје, муниција и експлозиви, недозволена трговија со загрозени видови на животни, недозволената трговија со загрозени растителни видови и сорти, криминал поврзан со животната средина, недозволена трговија со хормонски супстанции и други промотори).

Рамковната одлука за Европскиот налог за апсење и постапката на предавање помеѓу земјите членки е прифатена на заседанието на Советот на министрите за правда и внатрешни работи на ЕУ земјите членки кое се одржало на 13 јуни 2002 година во Севиља на предлог на Комисијата. Одлуката стапила на сила на 7 август 2002 година, а на нејзиното донесување претходеле бројни политички преговори на ниво на ЕУ.

Европскиот налог со себе носи и многу новини во соработката меѓу земјите членки, а пред сè настануваат промени и во терминологијата која се користеше за процесот на екстрадицијата. Така, во традиционалната терминологија која се користеше кај екстрадицијата земјата членка бара екстрадиција на гонето и правосилно осудено лице, кај Европскиот налог за апсење согласно со рамковната одлука станува земја која издава налог за апсење.⁶

Европскиот налог за апсење има за цел да се укинат и заменат традиционалните постапки за екстрадиција меѓу земјите членки, како и да се заменат истите системи за екстрадиција меѓу надлежните судски органи за оние дејствија категоризирани како кривични дела, без контрола на двоен криминалитет. Пред сè постоела намерата да се надминат веќе постојните национални граници во судството кои може на моменти да го поткопаат камен-темелник на судската соработка (т.е. врз принципот на заемно признавање), преку воспоставување на системот на предавање, врз основа на процес кој е целосно контролиран од страна на судството, но и да се ублажи очигледната недоверба меѓу сегашните и идните земји членки на ЕУ во оваа чувствителна област на политики. Европскиот налог за апсење како примарна цел го имал да се поедностави, како и да се овозможи забрзување на постапките предавање, избегнување на доцнење на сегашниот систем на ЕУ за екстрадиција.

По големите напори за остварувањето на простор на слобода, безбедност и правда, Рамковната одлука на Европскиот налог за апсење се смета за еден посебно позитивен чекор и претставува еден од првите правни инструменти за меѓусебното признавање и спроведување на

⁶) Apat, Joanna; Carrera, Sergio. European arrest warrant, a good testing ground for mutual recognition in the enlarged EU, CEPS Policy brief No.46 | February 2004

принципот на заемно признавање на одлуките во кривичната материја. Тоа е, исто така, важен дел од пакетот мерки на безбедност против актите на политичко насилство, кои најчесто се етикетирани како тероризам во ЕУ.⁷

Европска правда и заштитата на личните податоци

Во областа на слободата, сигурноста и правдата во Европската Унија целта на полициската и судската соработка во кривичната материја е, пред сè, да се обезбеди повисоко ниво на сигурност на граѓаните на ЕУ преку унапредување на полициските и судските органи на државата членка.

Полициската и судската соработка во кривичната материја ја спроведуваат агенции и други надлежни органи кои се основани од страна на ЕУ, а се мисли пред сè на Европска правда, Европол и Европската судска мрежа. Европската судска мрежа е дефинирана како децентрализирана мрежа воспоставена помеѓу правниците и судиите на ЕУ кои се надлежни за кривични предмети.

Со Joint Action 98/428 во 1998 година⁸ е формирана Европската судска мрежа чија примарна цел била да се овозможи што подобра координација на судската соработка во кривичните предмети. Европската судска мрежа претставува мрежа составена од над 300 национални контакт точки кои ги снабдуваат судските органи на државите членки со информации за барања за судска соработка и за помош во билатерални случаи кај кои е неопходна соработка, особено кога станува збор за случаите на борба против организираниот криминал.

Поконкретно задача на Европската судска мрежа е да ги направи личните податоци достапни на ЕВРОПРАВДА, но не и да ги процесуира истите, како и да ги стави на располагање своите информациски алатки и да ја обезбеди телекомуникациската врска којашто служи како алатка за комуникација во оперативната мрежа на националните контакт точки на Европската судска мрежа.⁹

Што се однесува на соработката на ЕВРОПРАВДА со Европската судска мрежа и други мрежи на Европската Унија кои се вклучени во соработка по кривични прашања постои должност на истите да одржуваат привилегирани односи и тоа врз основа на консултации и комплементарност, особено помеѓу националниот член, Европската

⁷) Vierucci, Luisa. The European Arrest Warrant, An additional tool for prosecuting ICC crimes

⁸) Joint Action од 29 јуни 1998 година е усвоена од Советот врз основа на членот К. од Договорот за ЕУ, кој се однесува на формирањето на ЕЈН (98/428/JHA) ОЈ 1998, L-191/4, во понатамошниот текст како Одлука за формирање на ЕЈН 2008

⁹) Членови 7, 9 и 10 од Одлуката за формирање на ЕЈН 2008

судска мрежа за контактни точки на истата земја членка и на националните известувачи на Европска правда и Европска судска мрежа

Во однос на обработката на личните податоци, Европска правда треба да биде овластена да ги обработува истите, а тие податоци пред сè треба да се однесуваат за лица кои според националното законодавство на земјите членки се осомничени дека сториле или учествувале во кривично дело во однос на надлежностите на Европска правда или кои биле осудени за таков прекршок. Во Европска правда е определен список на лични податоци кои се однесуваат телефонски броеви, е-пошти, податоци за регистрација на возилата, ДНК профили направени врз основа на некодирачки делови од ДНК, фотографии и отпечатоци од прсти.¹⁰

Основните принципи на кои би се засновала работата на Европска правда во однос на личните податоци се поставени во правилата, што значи дека Европска правда ќе постапува целосно почитувајќи ги основните човекови права и слободи на поединците, особено правото на приватност во однос на обработката на личните податоци, без разлика на нивната националност или живеалиште. Исто така, многу значајно е да се напоменат и принципите на законско и фер постапување, пропорционалност и нужност на обработка¹¹, а притоа да се гарантира дека Европска правда ќе обработува само лични податоци кои се релевантни, соодветни, неопходни, како и во мерка соодветна со целите за кои податоците се прибираат и обработуваат.

Заштитата на личните податоци во Европска правда е организирана на двоен начин – внатрешно и надворешно. Надворешната заштита се извршува од страна на Заедничкото надзорно тело, додека пак внатрешната заштита од страна на службеникот за заштита на податоци.

Секое лице има право на информации за податоците коишто се или биле процесуирани во врска со него, вклучувајќи и информации за потеклото на овие податоци, органите или лицата кои ги бараат истите, како и целта и правната основа за процесуирањето на овие податоци. Лицето има право да бара коригирање на податоците или пак нивно бришење доколку се истите неточни или пак ако до нив е дојдено на незаконски начин. Доколку правата на субјектот на лични податоци се прекршени, тогаш тој/таа имаат право да поднесат жалба до независен суд или трибунал и да бараат надомест на предизвиканата штета или друга правна компензација.

Лицето чии лични податоци се обработени од страна на Европска правда има загарантирано право на пристап до тие податоци. Секое лице кое

¹⁰⁾ Правила за постапување за обработка и заштита на лични податоци во Европска правда

¹¹⁾ Член 5 од Правила за постапување за обработка и заштита на лични податоци во Европска правда

посакува да го користи своето право да има пристап до податоци кои се однесуваат на него, а се складираани во Европавда, или доколку сака да направи проверка има право да достави бесплатно барање за таа цел во земјата членка по негов избор до именуваниот орган за таа цел во таа земја членка и истиот орган има обврска да ги достави истите до Европавда без одолговлекување.

Одредбите кои се однесуваат за безбедноста на податоците се сметаат за едни од најважните одредби во однос на личните. Постојат правила кои се наметнуваат како обврска на Европавда и секоја земја членка доколку е засегната од пренесените податоци од страна на Европавда, кои правила се наменети пред сè да се заштитат личните податоци од несакано или незаконско уништување, несакана загуба или неовластено откривање, измена или пристап или било каква друга неовластена форма на обработка. Овие правила на постапување содржат технички мерки и организациски алатки кои се потребни за да се обезбеди имплементација на правилата на Европавда кои се однесуваат на безбедноста на податоците.¹²

Единствено Европавда е носителот на одговорноста за сите сторени штети на одредено лице како резултат на неовластена или неправилна обработка на податоците, а одговорноста ја сноси во согласност со националното законодавство на земјата членка каде што неговата централа е ситуирана. Сите поплаки кои се однесуваат за одговорноста на Европавда се презентираат пред судовите на земјата членка во која е сместена централата на Европавда. Меѓутоа Европавда со цел да се заштити од неадекватното работење на другите истовремено предвидува и одговорност на земјите членки. Во таа смисла секоја земја членка ќе биде одговорна, во согласност со нејзиното национално законодавство, за сите сторени штети на дадено лице кои се резултат на неовластена или неправилна обработка на податоци кои таа ги спроведува, а кои биле искомунуирани до Европавда.¹³

Закон за ратификација на договорот за соработка меѓу Република Македонија и Европавда

Поврзаноста на ЕВРОПРАВДА со Република Македонија е посебно уредена со ЗАКОН ЗА РАТИФИКАЦИЈА НА ДОГОВОРОТ ЗА СОРАБОТКА МЕЃУ РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА И ЕВРОПРАВДА (EUROJUST), кој е потпишан во Брисел на 28 ноември 2008 година, а е објавен во „Сл. весник на Р. Македонија“ бр.51 од 16.4.2009 година. Целта на овој договор за соработка помеѓу Македонија и ЕВРОПРАВДА е да се зголеми соработката во борбата против сериозни форми на

¹²⁾ Член 22 од ОДЛУКА 2002/187/ЈНА НА СОВЕТОТ

¹³⁾ Согласно со член 24 од ОДЛУКА 2002/187/ЈНА НА СОВЕТОТ

транснационален криминал вклучувајќи го и тероризмот.¹⁴

Република Македонија и ЕВРОПРАВДА ќе соработуваат во однос на оние активности кои се наведени во членовите 6 и 7 од одлуката на ЕВРОПРАВДА во рамки на овластувањата кои ѝ се дадени на неа според член 4 од Одлуката. Како надлежна институција за спроведување на овој договор е определено Јавното обвинителство на Република Македонија. Потребно е Република Македонија да назначи најмалку едно контакт лице за ЕВРОПРАВДА во рамките на канцеларијата на надлежниот орган на Република Македонија.

Потребно е постојано да се разменуваат информации, а за тоа постојат и повеќе канали на пренесување. При преносот на информации потребно е да биде обезбедена голема приватност и заштита на истите податоци кои се пренесуваат. Заинтересираните страни имаат право на пристап до податоците, како и право на корекција, бришење и блокирање на личните податоци.

Законот за меѓународна соработка во кривичната материја е донесен на 14 септември 2010 година и со него се уредуваат условите и постапките за меѓународна соработка во кривичната материја. Меѓународната соработка се врши согласно со одредбите од овој закон, освен ако со меѓународен договор ратификуван во согласност со Уставот на Република Македонија (во натамошниот текст: меѓународен договор) или со правен акт кој ги регулира кривичните постапки на меѓународен суд чија надлежност ја признава Република Македонија поинаку не е уредено.¹⁵

Со овој Закон се уредени случаите кога е дозволена соработката, кога истата може да биде одбиена, кои се јазици се употребуваат при спроведување на истата, каква е формата на замолницата, како и начинот на постапување.

Case study

Налог за апсење против динот Abdulaye Yerodia Ndombasi

Голем е бројот на издадени налози за апсење од донесувањето на рамковната одлука за негово усвојување, меѓутоа како позначаен би можеле да го издвоиме налогот кој е издаден на 11 април 2000 година против г. Abdulaye Yerodia Ndombasi за кривични дела кои претставуваат повреди на Женевската конвенција од 1949 година и Дополнителните протоколи, како и за злосторства против човештвото. Овие обвиненија во врска со наводните кривични дела поттикнуваат расна омраза во август 1998 година во Демократска Република Конго, а со тоа предизвикувајќи

¹⁴) Закон за ратификација на договорот за соработка меѓу Република Македонија и ЕВРОПРАВДА (EUROJUST) – „Сл. весник на Р. Македонија“ бр.51 од 16.4.2009 година

¹⁵) Указ за прогласување на Законот за меѓународна соработка во кривичната материја (бр. 07-3754/1), 14 септември 2010 година.Скопје

и масакр на неколку стотици Тутси.¹⁶

Во моментот кога бил издаден налогот м-р Yerodia бил министер за надворешни работи на ДРК. Во однос на доставувањето на меѓународната потерница се изјаснила и Владата на Конго која тврдела дека биле прекршени правилата на обичајното меѓународно право на апсолутна неповредливост и имунитет од кривично гонење на актуелниот министер за надворешни работи. Владата на Конго, исто така, го негирала белгиското право засновано врз основа на принципот на универзална суверена еднаквост. Владата сметала дека налогот за апсење е незаконски и дека го повредува моралот па затоа ја отповикале наредбата за апсење, а со тоа напмнале на Белгија и дека се откажуваат од барањето за соработка во извршување на налогот. Меѓутоа во ноември 2000 година реконструкција на владата во ДРК резултирало со отстранување на г. Yerodia од неговата функција министер за надворешни работи и трансфер на позицијата на министерот за образование.¹⁷

Државата Конго и претходно презела мерки со цел да се спречи Yerodia да ја врши функцијата на министер, како и да биде ограничен да патува и да врши други функции. Меѓутоа апликацијата на ДРК била одбиена од страна на судот. Во април 2001 година, г. Yerodia престанал да одржува позиција како претходно со тогашната нова влада, па по неговата промена на позицијата Белгија побарала од судот да се прекине со предметот, бидејќи тоа веќе не било ни правен спор помеѓу две страни. За возврат ДРК ги повлекла пријавите во врска со нејзината универзална јурисдикција, утврдувајќи дека постоела само повреда на апсолутна неповредливост и имунитет од кривично процесот на актуелните министри за надворешни работи.

ЗАКЛУЧОК

Соработката во спречувањето и борбата против кривични дела за прв пат зела една структурирана институционализирана форма на меѓувладина соработка како трет столб, уште во рамките на Договорот од Мастрихт (1993), а потоа била дополнително развиена со Договорот од Амстердам (1999).

Според поголемиот број на мислења во теоријата за историскиот развој на екстрадицијата постојат три фази и тоа: контрактуална фаза со ексклузивност на владината надлежност; законска фаза на регулирање на поделена надлежност и меѓународна фаза со преовладување на судската надлежност. Кај нас, во македонското казнено право условите и постапката кои се однесуваат за екстрадицијата се регулирани со

¹⁶) Хекер. Европско кривично право. 2007 стр.456

¹⁷) Kevin R. Gray, Case Concerning the Arrest Warrant of 11 April 2000 (Democratic Republic of the Congo v. Belgium)

Законот за кривична постапка и тоа во глава XXXI – Постапка за екстрадиција на обвинети и осудени лица. Екстрадицијата на осудените или обвинетите лица се врши според Законот за кривична постапка освен ако со меѓународен договор не е определено поинаку, што значи дека кај нас е признат примат на меѓународната регулатива.

Како позначајни принципи на екстрадицијата би ги издвоиле: двојна инкриминација, реципроцитет, специјалитет и “Non bis in idem”. Основањето на посебната агенција Европавда најпрво било поттикнато откако Германија поднела барање во Тампере на 16 октомври 1999 година, пред Европскиот совет. Ова барање пред сè било поднесено како резултат на се поголемиот пораст на организираниот криминал и напорот и желбата со цел поефикасна борба против истиот.

Рамковната одлука за Европскиот налог за апсење и постапката на предавање помеѓу земјите членки е прифатена на заседанието на Советот на министрите за правда и внатрешни работи на ЕУ земјите членки кое се одржало на 13 јуни 2002 година во Севиља на предлог на Комисијата. Одлуката стапила на сила на 7 август 2002 година, а на нејзиното донесување претходеле бројни политички преговори на ниво на ЕУ. Европскиот налог за апсење има за цел да се укинат и заменат традиционалните постапки за екстрадиција меѓу земјите членки како и да се заменат истите систем за екстрадиција меѓу надлежните судски органи за оние дејствија категоризирани како кривични дела, без контрола на двоен криминалитет. Европавда постапува целосно почитувајќи ги основните човекови права и слободи на поединците, особено правото на приватност во однос на обработката на личните податоци без разлика на нивната националност или живеалиште во согласност со принципите на законско и фер постапување, пропорционалност и нужност на обработка со кои се гарантира дека Европавда ќе обработува само лични податоци кои се неопходни, соодветни, релевантни и во мерка соодветна со целите за кои податоците се прибираат и обработуваат. Податоците кои ќе се обработуваат ќе бидат неопходни и притоа, доколку постои можност ќе се користат псевдоними или истите ќе се анонимизираат. Националните власти и нивната обврска за давање на лични податоци е ограничена во случај кога со тие лични податоци се наштетува на суштинските национални безбедносни интереси или се загрозува безбедноста на поединците. Мониторирањето на заштитата на личните податоци во Европавда е организирано на двоен начин – внатрешно и надворешно. Едни од најважните одредби кои се однесуваат на личните податоци секако се одредбите врзани за безбедноста на податоците. Европавда е одговорна, во согласност со националното законодавство на земјата членка каде неговата централа е ситуирана, за сите сторени штети на дадено лице кои се резултат на неовластена или неправилна

обработка на податоци кои тој ги спроведува. Република Македонија и ЕВРОПРАВДА ќе соработуваат во однос на оние активности кои се наведени во членовите 6 и 7 од одлуката на ЕВРОПРАВДА во рамки на овластувањата кои и се дадени на неа според член 4 од Одлуката. Законот за меѓународна соработка во кривичната материја е донесен на 14 септември 2010 година и со него се уредуваат условите и постапките за меѓународна соработка во кривичната материја. Меѓународната соработка се врши согласно со одредбите од овој Закон, освен ако со меѓународен договор ратификуван во согласност со Уставот на Република Македонија (во натамошниот текст: меѓународен договор) или со правен акт кој ги регулира кривичните постапки на меѓународен суд чија надлежност ја признава Република Македонија поинаку не е уредено.

Библиографија

- Annesley, Claire. Lisbon and social Europe: towards a European 'adult worker model' welfare system (University of Manchester, UK)
- Arap J. Carrera S.(2004). JUDICIAL COOPERATION IN CRIMINAL MATTERS EUROPEAN ARREST WARRANTA GOOD TESTING GROUND FOR MUTUAL RECOGNITION IN THE ENLARGED EU?
- Boehm Franziska. Information Sharing in the Area of Freedom Security and Justice—Towards a Common Standard for Data Exchange Between Agencies and EU Information Systems
- CASE LAW OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS CONCERNING THE PROTECTION OF PERSONAL DATA. Strasbourg, March 2009
- Clip, Andre. European integration and harmonisation and criminal law
- Council conclusions on the follow-up of the implementation of instruments implementing the principle of mutual recognition of judicial decisions in criminal matters (3034th JUSTICE and HOME AFFAIRS Council meeting Luxembourg, 7 and 8 October 2010)
- COUNCIL OF THE EUROPEAN UNION. EU/US agreements on extradition and on mutual legal assistance (Luxembourg, 23 October 2009, 14826/09 (Presse 303))
- Court of Justice of the European Union PRESS RELEASE No 113/10. Luxembourg, 16 November 2010 (Judgment in Case C-261/09 Gaetano Mantello)
- Damaška M. (2008) PRAVI CILJEVI MEĐUNARODNOG KAZNENOG PRAVOSUĐA
- EUROPEAN CONVENTION ON MUTUAL ASSISTANCE IN CRIMINAL MATTERS (Strasbourg, 20.IV.1959)

-
- Gray R. Kevin. Case Concerning the Arrest Warrant of 11 April 2000 (Democratic Republic of the Congo v. Belgium)
- ISSUES OF BUSINESS AND LAW VOLUME 2 (2010) ISSN 2029-1094
- José Luís Lopes da Mota. Eurojust and Its Role in Joint Investigation Teams
- ЈОВАШЕВИЋ Д. (2009). ЕВРОПСКО КРИВИЧНО ПРАВО У СИСТЕМУ МЕЃУНАРОДНОГ КРИВИЧНОГ ПРАВА
- Камбовски В. (1998). Меѓународно казнено право. Скопје
- Leonard Jason-Lloyd. The Legal Framework of The European Union. Portland
- Luisa, Vierucci. The European Arrest Warrant. An Additional Tool for Prosecuting ICC Crimes
- Mölders, Simone. European Arrest Warrant Act is Void – The Decision of the German Federal Constitutional Court of 18 July 2005
- Mitsilegas V. (2009). EU Criminal Law. Oxford and Portland, Oregon
- ОДЛУКА 2009/426/ПВР НА СОВЕТОТ од 16 декември 2008 за зајакнување на Европска и за изменување на Одлуката 2002/187 ПВР за воспоставување на Европска со цел засилување на борбата против тежок криминал
- Одлуката на Советот 2008/615/ЈНА од 23 јуни 2008 година за зајакнување на прекуграничната соработка
- Pollicino, Oreste. European Arrest Warrant and Constitutional Principles of the Member States: a Case Law-Based Outline in the Attempt to Strike the Right Balance between Interacting Legal Systems
- Правила за постапување за обработка и заштита на лични податоци во ЕВРОПРАВДА
- Правила за постапување за обработка и заштита на лични податоци во EUROJUST (Текстот е усвоен едногласно од страна на Колегиумот на EUROJUST за време на состанокот од 21 октомври 2004 и е одобрен од страна на Советот на 24 Февруари 2005/Ц 68/01)
- Крпач Д. (2010). NEZAKONITI DOKAZI U KAZNENOM POSTUPKU PREMA PRAKSI EUROPSKOG SUDA ZA LJUDSKA PRAVA
- РАБОТНИ ДОСИЕЈА ЗА АНАЛИЗИ - ANALYSIS WORK FILES AWF. (The Hague, 21 June 2006)
- Sievers J. (2007). Managing diversity: The European Arrest Warrant and the potential of mutual recognition as a mode of governance in EU Justice and Home Affairs
- Weidenfeld, Werner; Wessels, Wolfgang. EUROPA VON A BIS Z (Taschenbuch der Europäischen Integration)
- Хекер Б. (2007). Европско кривично право, второ проширено издание
- Указ за прогласување на Законот за меѓународна соработка во кривичната материја (бр. 07-3754/1), 14 септември 2010 година. Скопје
- Закон за ратификација на договорот за соработка меѓу Република Македонија и ЕВРОПРАВДА (EUROJUST) – Сл. весник на Р. Македонија, бр.51 од 16.04.2009 година

European court of human right (Конвенција за заштита на човековите
права и основните слободи
ĐURĐEVIĆ Z. (2004). PRORACUN EUROPSKE UNIJE. Financijska teorija
i praksa 28 (2) str. 181-202

ПИТАЧЕЊЕТО КАЈ МАЛОЛЕТНИЦИ КАКО СОЦИЈАЛНО-ДЕВИЈАНТНА ПОЈАВА

АПСТРАКТ: Питачењето е проблем со кој се среќава модерното општество, па и Република Македонија, каде што присуството на оваа појава е на високо ниво. Питачењето со сите свои форми на злоупотреба претставува сериозна закана за општеството во целина, поради што мора континуирано да се изнаоѓаат нови, соодветни мерки за идентификација, механизми за навремена заштита, вклучувајќи и рехабилитација и реинтеграција на децата жртви, што ќе придонесе да живеат во добросостојба и со почитување на нивните права.

Питачењето како трудова/економска експлоатација е најмногу застапена во Република Македонија. Како најранлива група во оваа појава се децата, односно малолетниците кои се наоѓаат на улица. „Децата на улица“ се малолетници кои денот го поминуваат на улица и за нив никој не се грижи. Причината за ова е отсуството на родителска грижа, но и тоа што нивните семејства се сиромашни. Поради тоа, децата се принудени да преживуваат собирајќи старо железо, пластични шишиња и отпадоци од контејнерите, препродаваат разни стоки и питачат. Некои од нив крадат, се проституираат или користат дроги, минувајќи го детството на маргините на општеството.

Фактор кој влијаеше при изборот на темата за истражувачката работа беше закржлавениот систем кој се спознава при решавањето на проблемот со децата питачи, незаинтересираноста на општеството за овие маргинализирани лица, граѓани како последна алка од цивилизираниот општествен ланец. Законите кои се занимаваат со овој феномен најчесто ги третираат децата кои просат како извршители на кривично дело, а тие се буквално препуштени сами на себе.

КЛУЧНИЗБОРОВИ: *малолетник, трудова/економска експлоатација, сиромаштија, дијагноза, правен систем, превенција, ресоцијализација*

¹⁾ Дипломиран правник на прв циклус на студии - правосудна насока, Универзитетот „Гоце Делчев“ Штип, Правен факултет, е-маил: martina_stip@yahoo.com

Martina JOVANOVA

CHILD BEGGING AS A SOCIAL – DEVYANT PHENOMENON

ABSTRACT: Child begging is a problem that modern society meets with, and also Republic of Macedonia, which actually is a country where the prevalence of this issue is at high level. Child begging in all its forms of abuse, is a serious threat for the society, and that is why there must be found new, appropriate measures for identification, protective mechanisms, including rehabilitation and reintegration of child victims, for their well – living and with respect for their rights.

Begging as labor / economic exploitation is most prevalent in the country. The most vulnerable group in this phenomenon are children or juveniles who are on the streets. “Street children” are juveniles, who pass their day on the street and nobody takes care of them. The main reason for this is the lack of parental care, and also the lack of money in the family. Therefore, these children are forced to survive by collecting scrap metal, plastic bottles and waste from the containers, they re-sell different types of goods and they beg. Some of them steal, prostitute themselves or use drugs, passing their childhood on the margins of the society. The main factor that influenced my choice of the topic for this research work, was the stunted system, which can be found at solving the problem with the children who beg, the indifference of the society for these marginalized people, citizens found on the last link on the society chain. Laws dealing with this phenomenon, often treat children who beg as a perpetrators of a crime, but they are literally left all alone.

KEYWORDS: *juveniles, labor / economic exploitation, poverty, diagnosis, legal system, prevention, resettlement*

БОБЕД

„Секое дете кое не достигнало зрелост, а се наоѓа на улица (во најширока смисла на зборот, вклучувајќи ги и не населените делови, пустелии итн.) може да се третира како дете на улица сè додека одредено место не стане негово вообичаено место на живеење и сè додека не му се обезбедени средства за живот, соодветна заштита и надзор од страна на одговорни возрасни лица“ – Одделение на домување при Обединетите нации (HABITAT)

Честопати сме сведоци на деца кои питаат сами или заедно со своите родители. Гледаме деца кои одејќи од маса до маса во угостителските објекти, стоејќи на раскрсниците или седејќи на плочниците со испружена рака молат за милостина. Поминуваме покрај семејства и деца кои

бараат финансиска помош покажувајќи разни документи за наводната или вистинска тешка здравствена/социјална состојба во која се наоѓаат. Срекаваме деца во предучилишна или училишна возраст во облека несоодветна на временската состојба и питачат. Гледаме, поминуваме, коментираме, но сликата не се менува. Таа е реална и присутна во скоро сите градови во Република Македонија.

Кога се зборува за питачењето како појава многу е тешко, односно невозможно да се даде точна дефиниција или да се направи класификација и дистанцирање од другите криминални појави. Питачењето претставува сложен, општествен, девијантен и социјален проблем. Терминот *улични деца/деца на улица* не е точно определен ниту во домашната ниту во светската литература. Генерално под овој поим се подразбираат малолетни лица на возраст од 0 до 18 години кои егзистираат на улица и кои се лишени од семејна грижа. Според определбите на УНИЦЕФ, овој поим се дели во две основни поткатегории: *деца на улица* – деца кои најголемиот дел од времето го поминуваат на улица иако имаат свои семејства и домови. Најчестата причина за тоа е отсуството на родителска грижа, но и лошите социо-економски услови на нивните семејства. Нивното поведение најчесто се сведува на социјално пермисивно: собирање отпадни сировини, разни предмети; вршење разни работни услуги; препродавање, но неретко поведението добива и асоцијално и непермисивно значење: питачење, безделничење, а понекогаш нивното поведение е и антисоцијално и престапно: вршење на крајби, проституирање, користење дроги и психотропни супстанции итн.; *улични деца* – деца кои буквално живеат на улица (или надвор од нормална семејна средина) постојано. Кај овие деца отсуствува родителска грижа и заштита, без разлика дали тие го напуштиле домот/родителите /старателите или пак родителите/старателите ги напуштиле нив. Понекогаш може да постојат семејни врски, но тие се многу слаби, повремени и незначителни во поглед на потребите на детето за грижа и заштита. Најчесто тие питачат или пребаруваат по контејнери за да преживеат, а неретко вршат и различни видови работни активности. Понекогаш и кај овие деца се среќаваат асоцијални или пак антисоцијални поведенија, затоа што кај нив ризикот на егзистенцијата е уште поголем.²

²) Влада на Република Македонија, Министерство за труд и социјална политика – Мултидисциплинарен протокол за постапување (идентификување и упатување) со деца на улица/улични деца во Република Македонија, февруари 2010.

Во Македонија заштитата на децата е организирана дејност од страна на државата. Со донесувањето на низа закони³, подзаконски акти, ратификување на меѓународни документи⁴, донесување на развојни програми, Македонија се вбројува во групата на држави

³)Закон за заштита на децата, „Сл. весник на Република Македонија“ бр. 150/15 (последни измени).

Закон за социјална заштита, „Сл. весник на Република Македонија“ бр. 30/16 (последни измени);

Закон за семејство, „Сл. весник на Република Македонија“ бр.150/15 (последни измени);

Закон за основно образование, „Сл. весник на Република Македонија“ бр.145/15 (последни измени);

Закон за средно образование, „Сл. весник на Република Македонија“ бр.145/15 (последни измени);

Закон за правда за децата, „Сл. весник на Република Македонија“ бр.148/13;

Закон за здравствена заштита, „Сл. весник на Република Македонија“ бр.192/15 (последни измени);

Закон за здравствено осигурување, „Сл. весник на Република Македонија“ бр.217/15 (последни измени);

Закон за кривична постапка, „Сл. весник на Република Македонија“ бр. 150/10, измени од 2013г;

Кривичен законик, „Сл. весник на Република Македонија“ бр.226/15 (последни измени);

Закон за прекршоци против јавен ред и мир, „Сл. весник на Република Македонија“ бр.66/07 (последни измени);

Закон за матична евиденција, „Сл. весник на Република Македонија“ бр.27/16 (последни измени);

Закон за судовите, „Сл. весник на Република Македонија“ бр.150/10 (последни измени);

Закон за јавно обвинителство, „Службен весник на Република Македонија“ бр. 159/15 (последни измени);

Закон за полиција, „Службен весник на Република Македонија“ бр.106/16 (последни измени);

Закон за локална самоуправа, „Сл. весник на Република Македонија“ бр.5 од 29 јануари 2002 год.

⁴) Документи од Обединети Нации: Декларација за правата на детето; Декларација за социјалните и правни принципи кои се однесуваат на заштитата и благосостојбата на децата со посебен осврт на посвојувањето и сместувањето; Стандардни минимални правила на Обединетите нации за спроведување на малолетничка правда; Конвенција за правата на детето на ОН; Факултативен протокол кон Конвенцијата за правата на детето кој се однесува на продажба на деца, детска проституција и детска порнографија; Протокол за превенција, сузбивање и казнување на трговијата со лица, особено жени и деца, со кој се дополнува Конвенцијата на Обединетите нации против транснационалниот организиран криминал.

Документи од Европската Унија: Хашка конвенција за меѓународно грабнување деца; Европска конвенција за посвојување на деца - 1967; Европска конвенција за правниот статус на децата родени вонбрачно - 1975 год; Европска конвенција за признавање извршување одлуки за старателство врз деца и за враќање старателство врз деца - 1980 год; Европска конвенција за остварување на правата на децата - 1996 год; Дополнителен протокол кон конвенцијата за правата на детето за продажба на деца, детска проституција и детска порнографија - 2000 год; Конвенција за акција против трговија со луѓе на Советот на Европа - 2005 година.

кои имаат сериозен пристап во заштитата на децата. Клучна улога за остварувањето на заштитата на децата имаат и одредени развојни документи кои се донесени од страна на Владата на Република Македонија, како што се: Програма за работа на Владата на Република Македонија 2008-2012 година, Стратегија за демографски развој на РМ, 2008-2015 година, Одлука за утврдување на стратешки приоритети на Владата на Република Македонија, Милениумските развојни цели на ОН⁵ и други релевантни акти и анализи.

Материјал и метод на работа

Ова поглавје е наменето за истражувачката работа, конкретно за питањето кај малолетниците како социјално-девијантна појава.

Истражувачката работа се состоеше од употреба на одредени истражувачки метода и тоа: анкета⁶, интервју и анализа на состојбата на социјалните мрежи во насока на истражуваната тема.

Спроведената **анкета** се состоеше од стандартизиран⁷ прашалник, прашањата беа од затворен тип⁸ и истата беше реализирана од 100 испитаници. Фокус – групата ги опфати: жителите на градот Штип, машкиот и женскиот пол беа речиси подеднакво испитани, а беше спроведена врз полнолетни лица поделени во три категории: првата категорија ги опфати испитаниците на возраст од 18 до 35 години, втората

⁵) Со Милениумските развојни цели на ОН се остваруваат две цели и тоа:

Прва цел - обезбедување на основно образование за сите деца со препорака: дека до крајот на 2015 година насекаде, сите момчиња и девојчиња, да бидат во можност да завршат основно образование.

Втора цел - да се надминат проблемите кои создаваат родова нееднаквост и да се преземаат мерки за зајакнување на жените. Да се преземаат мерки за намалување на сиромаштијата која е главна пречка за остварување на правото на едукација, посебно кај женските деца. Имајќи предвид дека поголемиот дел од децата на улица/уличните деца се од ромската заеница, значајно е да истакнаме дека на ниво на Европа се реализира „Декадата за вклучување на Ромите“ (2005 - 2015). Носител на активностите во рамките на Декадата е Владата на Република Македонија, додека МТСП се јавува во улога на координатор на меѓуминистерската работна група. Покрај претставниците од министерствата, во работната група се вклучени и претставници на невладините ромски организации. Како резултат на работата на работната група произлезени се четири (4) акциски планови и тоа: Акциски план за вработување, Акциски план за здравство, Акциски план за домување и Акциски план за образование.

⁶) Анкета - анкетното испитување претставува квантитативен метод за истражување на јавното мислење. Со овој метод лесно се открива наклонетоста на граѓаните кон некоја идеја или став, или пак мислење кое го имаат за одредени прашања.

⁷) Стандартизирана - анкета во која прашањата и одговорите беа дадени однапред. Треба само да се потцрта или заокружи одговорот.

⁸) Прашања од затворен тип - кога веќе се наведени одговорите и на нив се одговара со потцртување или заокружување на одговорот. Се искористија и алтернативни - (Да/Не одговори) и скалирани одговори (дадени повеќе категории по ранг - скала односно скала за оценување).

категорија од 35 до 55 години, а третата категорија над 55 години.

Другиот истражувачки инструмент, односно **интервју**⁹, беше наменет да се стапи во контакт со надлежните институции и организации во контекст на темата за оваа статија. Беше предвидено да се спроведат четири интервјуа, односно со претставници од три државни институции и со еден претставник од невладиниот сектор кои конкретно се занимаваат со појавата питачење и кои имаат најмногу релевантни информации¹⁰. Сепак беше спроведено само едно интервју со претставник од Општина Штип и кој всушност е член на НВО.

Во продолжение ќе може да се погледне спроведената истражувачка работа.

Анкета

Целната група која беше потребна за оваа анкета го опфаќаше населението од градот Штип. Оваа анкета го опфати скоро подеднакво полот, односно скоро подеднакво беше спроведена на машки и женски испитаници, од кои 47,5 % беа *мажи*, а *жени* 52,5%. Анкетата ги опфати само полнолетните лица кои беа поделени на категории, и тоа: *I категорија беа лица од 18 до 35 години од кои 41,4% од испитаниците, II категорија ги опфати лицата од 35 до 55 години од кои 39,4% од испитаниците, а III категорија беа лица над 55 години од кои 19,2% од испитаниците.*

1. Дали сте запознаени со појава питачење?

На ова прашање испитаниците одговорија со 99% дека се запознаени со појавата питачење, а само 1% дека не се запознаени со појавата питачење.

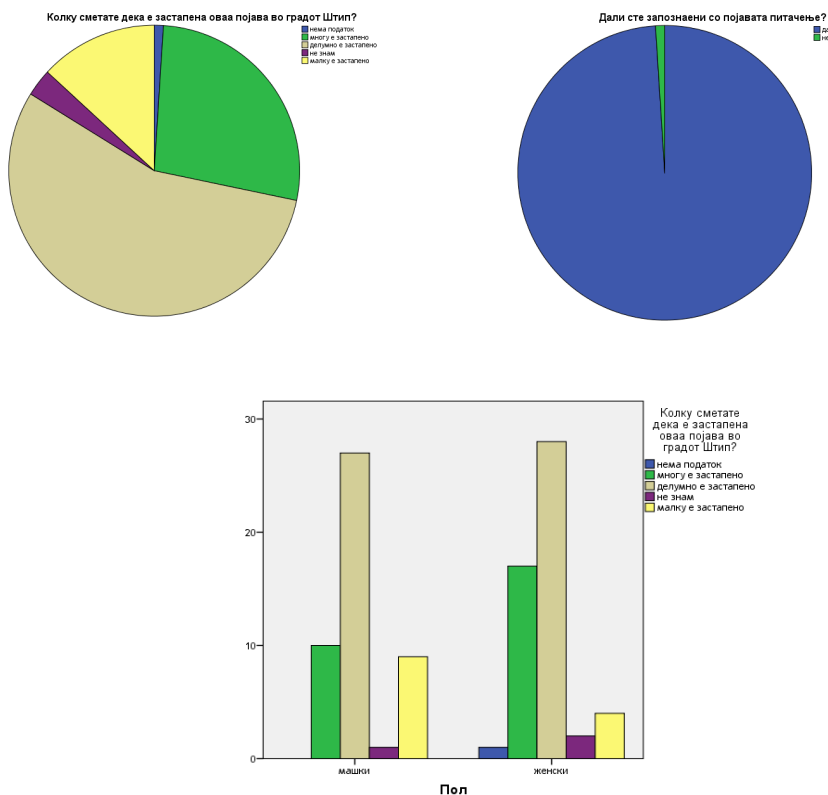
Од одговорите може да се заклучи дека оваа појава е застапена во градот Штип, бидејќи речиси сите од испитаниците се запознаени со оваа појава.

2. Колку сметат дека е застапена оваа појава во градот Штип?

На ова прашање резултатите од анкетата се следниве: **1.** 27,3% одговорија дека појавата питачење е **многу застапена**, **2.** 55,6% одговорија дека е **делумно застапена** кој одговор и е најмногу застапен, **3.** 3% одговорија дека со **не знам**, **4.** 13,1% одговорија дека е **малку застапена**, **5.** 1% беше **без податок**.

⁹) Интервју - претставува методолошка постапка што се применува во социолошките истражувања со цел да се дојде до емпириски податоци преку вербална комуникација меѓу испитувачот и испитаникот, а податоците ќе се користат за научни цели. Интервјуто во овој труд е насочено, стандардизирано и „лице в лице“.

¹⁰) Предвидените три интервјуа со претставници од јавниот сектор беа: претставник од Општина Штип, претставник од Центарот за социјални работи и претставник од народниот правобранител.

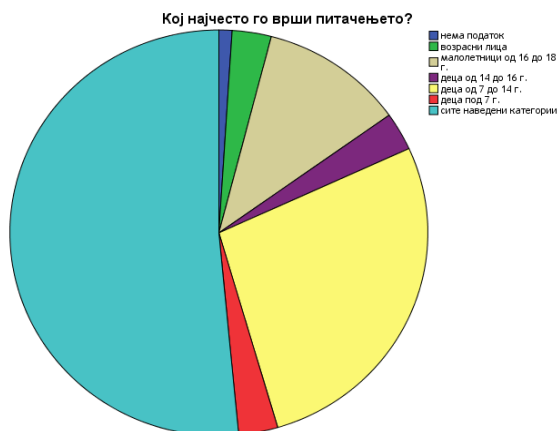
A. Според полот

На прашањето колку сметаат испитаниците дека е застапена појавата питачење во градот Штип според полот има поделени мислења, во кои графичонски и процентуално се гледа разликата. Така што *машките лица* за одговорот дека е **многу застапена** одговориле 21,3%, наспроти *женските лица* чии одговори изнесуваат 32,7%. За одговорот дека е **делумно застапено** кај *машкиот пол* изнесува 57,4%, наспроти *женскиот пол* кој изнесува 53,8%. За одговорот **не знам** кај *машкиот пол* изнесува 2,1%, додека кај *женскиот* 3,8%. За одговорот **малку е застапено** кај *машкиот пол* изнесува 19,1%, наспроти *женскиот пол* кај кој изнесува 7,7%. Само кај *женскиот пол* 1,9% **нема податок** на ова прашање.

На ова прашање повеќе од пола испитаници (околу 60% и од машки и од женски пол) сметаат дека појавата питачење е делумно застапена, не замерувајќи го фактот дека околу 10% од женскиот пол, односно околу 20% од машкиот пол смета дека оваа појава е малку застапена, со што заклучуваме дека сепак е висок бројот на питачи на улица.

Б. Според возраста

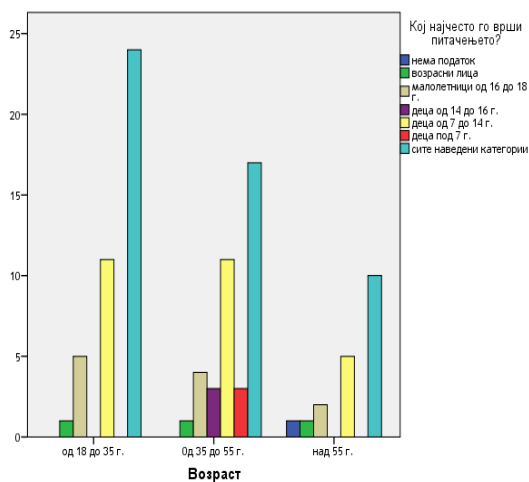
Според возраста може да се види битна разлика во одговорите на ова прашање, но кај сите преовладува одговорот дека оваа појава во градот Штип е делумно застапена. Така што *првата категорија (18 – 35 г.)* одговорила со: **1. 36,6% дека е многу застапена 2. 51,2% дека е делумно застапена 3. 2,4% не знаат 4. 9,8% дека е малку застапена.** *Втората категорија (35 – 55 г.)* одговорила со: **1. 23,1% дека е многу застапена 2. 59% дека е делумно застапена 3. 2,6% не знаат 4. 15,4% дека е малку застапена.** *Третата категорија (над 55 г.)* **1. На ова прашање не дале одговор 5,3% 2. 15,8% сметаат дека е многу застапена 3. 57,9% сметаат дека е делумно застапена 4. 5,3% не знаат 5. 15,8% сметаат дека е малку застапена.**

Исто така и според возраста на испитаниците, гледајќи од обработката на анкетата, може да се извлечи заклучок дека околу 60% од сите возрасти сметат дека е делумно застапена оваа појава, а околу 16% од сите наведени категории сметаат дека е малку застапена.

3. Кој најчесто го врши питачењето?

На прашањето кој најчесто го врши питачењето поголемиот број на испитаници дал одговор дека **сите наведени категории** го вршат питачењето, односно изразено процентуално 51,5%. Исто така повеќе испитаници се сложиле дека питаат **деца од 7 до 14 г.**, односно 27,3%. **Не одговориле** само 1%. Ист процент на одговори од 3% имаат одговорите: **возрасни лица, деца од 14 – 16 г. и деца под 7 години.** Одговор дека питаат само **малолетници од 16 – 18 г.** дале 11,1%.

А. Според полот

Според полот на прашањето која категорија на лица најмногу го врши питачењето има и сличности и разлики, и тоа: само *1,9%* од **женскиот пол** **нема податок** на ова прашање; за одговорот **возрасни лица** од **машкиот пол** дале *2,1%* одговор, додека од **женскиот пол** *3,8%*; за **малолетници од 16 – 18 г.** **машкиот пол** дал одговор *10,6%*, а **женскиот пол** *3,8%*; за **деца од 14 – 16 г.** **машкиот пол** дал одговор *4,3%*, а **женскиот пол** *1,9%*; за **деца од 7 – 14 г.** **машкиот пол** се изјаснил со *27,7%*, а **женскиот пол** со *2,9%*; за **деца под 7 г.** **машкиот пол** не дал согласност, додека кај **женскиот пол** *5,8 %*. Најприфатливиот одговор кој е процентуално најмногу изразен кај половите е **сите наведени категории**, и тоа: **машки пол** *55,3%*, а **женски пол** *48,1%*.

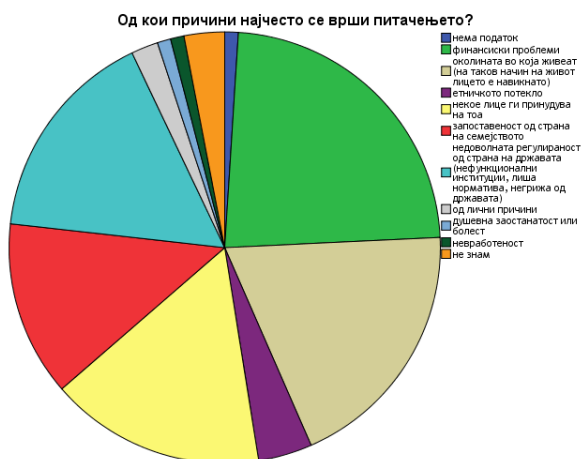
Б. Според возраста

Според категориите на возраст на прашањето кој најмногу го врши питачењето мислењата се речиси исти, и тоа: *I категорија (18-35 г.)* за одговорот дека питачењето го вршат **возрасни лица** има *2,4%*, *II категорија (35-55 г.)* *2,6%*, *III категорија (над 55 г.)* *5,3%*. На одговорот **малолетници од 16 до 18 г.** *I категорија* има *12,2%*, *II категорија* *10,3%*, *III категорија* *10,5%*. На одговорот **деца од 14-16 г.**, одговор од *I и III категорија* не дале, додека *II категорија* дала *7,7%*. На одговорот **деца од 7-14 г.** *I категорија* има *26,8%* од одговорите, *II категорија* *28,2%*, *III категорија* *26,3%*. Одговорот **деца под 7 г.** го избрала само *II категорија* и тоа со *7,7%*. Најбројниот одговор е **сите наведени категории**, за кој испитаниците од *I категорија* го избрале *58,5%*, *II категорија* *43,6%*, *III категорија* *52,6%*.

Според резултатите на ова прашање може да се заклучи дека сите категории на лица го вршат питаењето, што нè наведува на фактот дека не се само децата кои питаат туку и дека возрасните се оние кои просат на улица.

4. Од кои причини најчесто се врши питаењето?

На прашањето од кои причини се врши питаењето, испитаниците најмалку го избрале одговорот **невработеност** и **душевна заостанатост/невработеност** чии одговори во проценти изнесуваат по **1%**. Додека најмногу избрани одговори се: **финансиски проблеми со 23,2%, околината во која живеат (на таков начин на живот лицето е навикнато) со 19,2%,** некое лице ги принудува на тоа со **16,2%,** недоволна регулираност од страна на државата (нефункционалност на институциите, лоша норматива, негрижа од државата) со **16,2%** и запоставеност од страна на семејството со **13,1%.**

A. Според полот

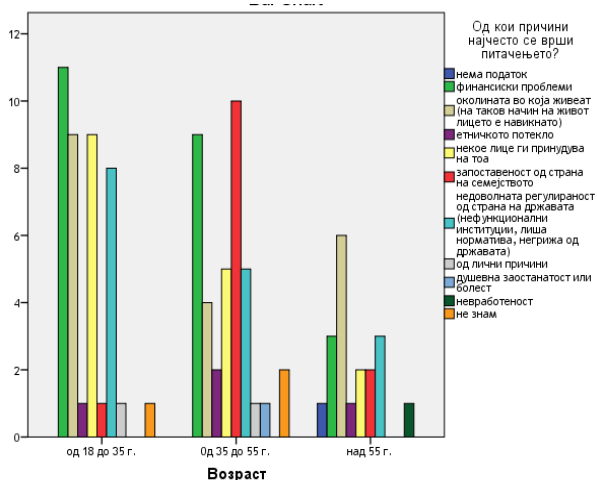
Кога сме кај причините за питаењето, **машкиот пол** како четири најголеми причини ги избира: **1. финансиската состојба;** **2. недоволната регулираност од страна на државата;** **3. околината во која живее** и **4. некое лице ги принудува на тоа.** Додека **женскиот пол** како четири најголеми причини ги избира: **1. финансиската состојба** и **2. недоволната регулираност од страна на државата** (подеднакво); **3. некое лице ги принудува на тоа** и **4. Запоставеност од страна на семејството.** Во последната четврта причина можеме да ја согледаме разликата кај половите. Како најмалку важни причини половите

ги избираат: за **машкиот пол** – 1. душевната заостанатост/болест и 2. невработеноста. Додека женскиот пол ги избира – 1. не знам (како понуден одговор) и 2. етничкото потекло.

Б. Според возраста

За разлика од сегментот за полот, кај сегментот за возраста постојат варијации во мислењата, и тоа: **I категорија** како четири најголеми причини ги избира: 1. финансиски проблеми; 2. околината во која живеат (подеднакво) ; 3.некое лице ги принудува на тоа и 4. недоволна регулираност од страна на државата. Додека како најмалку важни причини ги избира: 1. етничкото потекло; 2. запоставеноста од страна на семејството; 3. од лични причини. **II категорија** како четири најбитни причини ги избира: 1. запоставеноста од страна на семејството; 2. финансиски проблеми; 3. некое лице ги принудува на тоа и 4. недоволната регулираност од страна на државата. Како помалку битни причини ги избира: 1. околината во која живее; 2. етничкото потекло; и 3. не знам (како понуден одговор). **III категорија** како четири најважни причини за питачење ги избира: 1. околината во која живее; 2. финансиски проблеми; 3. недоволната регулираност од страна на државата; и 4.некое лице ги принудува на тоа. Додека како помалку важни причини за питачењето ги избира: 1. невработеност; 2. етничко потекло и 3. нема податок (затоа што испитаниците не одговориле).

Може да се заклучи дека повеќе причини играат улога кога станува збор за питачење, но неколку се на пиедесталот, и тоа: финансиски проблеми, околината во која живеат, недоволна регулираност од страна на државата, некое лице ги принудува на тоа и запоставеност од страна на семејството.

5. Дали постојат државни механизми за сузбивање на оваа негативна појава?

На прашањето дали постојат државни механизми за сузбивање на појавата питачење имаме поделени мислења при одговарањето на ова прашање, на кое испитаниците имаат одговорено со: 38,4% за одговорот **да**, односно дека постојат; 29,3% одговориле со **не**, односно дека не постојат; 31,3% за одговорот **не знам**, односно дека не знаат дали постојат државни механизми за сузбивање на појавата и 1% нема одговорено на ова прашање.

Од наведеното може да се заклучи дека граѓаните не се доволно запознаени дали постои државна превентива и ресоцијализација на ова поле.

6. Дали постојат институции за згрижување на овие лица, учество во нивно превоспитување и нудење на основни услови за живот?

На прашањето дали постојат институции за згрижување на овие лица, учество во нивно превоспитување и нудење на основни услови за живот, постојат поделени резултати од одговорите на ова прашање, и тоа: **1.** најмногу испитаниците го одбрале одговорот **не постојат вакви институции**, од вкупните одговори резултатот изнесува 30,3% за овој одговор; **2.** вториот рангиран одговор е **постојат вакви институции, но истите не нудат соодветни услуги** со 23,2%; **3.** третиот рангиран одговор според резултатите е **постојат институции, но само делумно нудат заштита** со 23,2% (ист процент како и претходниот одговор, но со помал кумулативен процент); **4.** четвртиот рангиран одговор е **не знам**, како понуден одговор, со 16,2% од вкупниот резултат.

А. Според полот

На прашањето дали постојат институции за згрижување на овие лица, учество во нивно превоспитување и нудење на основни услови за живот, половите имаат разлики во нивните одговори. Според добиените резултати кај **машкиот пол** одговор со најголем резултат е **постојат вакви институции, но истите не нудат соодветна услуга** и тоа со 25,5% од вкупниот резултат; додека одговор со најмал процент е **постојат вакви институции кои нудат заштита** и тоа со 8,5% од вкупниот резултат. На ова прашање **женскиот пол** најмногу го дал своето мислење за одговорот – **не постојат вакви институции во Штип**, и тоа со 36,5% од вкупните одговори; а како најмалку одбран одговор е **постојат институции кои нудат ваква заштита** со 3,8% од вкупниот број на одговори

Б. Според возраста

Според возраста на ова прашање **I група** најмногу смета дека **не постојат вакви институции во Штип** чиј резултат изнесува 41,5% од вкупните резултати, а најмалку смета дека **постојат институции кои нудат ваква заштита** чиј резултат изнесува 7,3% од вкупните резултати.

Според добиените резултати кај **II група** имаме поклопување на мислењата со највисоки проценти за следниве одговори: **а) постојат институции, но само делумно нудат заштита** со 25,6% и **б) постојат вакви институции, но истите не нудат соодветна заштита** со 25,6%; а како одговор со најмал процент е **постојат институции кои нудат ваква заштита** со 7,7% од вкупните одговори.

Според резултатите од **III група**, најпрефериран одговор е **постојат институции, но само делумно нудат заштита** чиј процент изнесува 31,6%, а најмалку префериран одговор е **не знам** со 10,5% од вкупните одговори.

7. Дали е потребно ваквите лица да бидат казнувани и на родителите да им биде одземено родителското право?

Поголемиот број од испитаниците на ова прашање имаат одговорено со **ДА**, односно дека треба да бидат казнувани овие лица и на родителите да им биде одземено родителското право, според резултатите овој одговор има 65,7% од вкупните одговори. На второ место се наоѓа одговорот **НЕ ЗНАМ**, со резултат од 18,2% од вкупните одговори. На трето место е одговорот **НЕ**, односно дека не треба овие лица да бидат казнувани и на родителите да не и биде одземено родителското право, со 15,2% од вкупните одговори.

8. Колку државата се грижи за оваа категорија на лица?

На ова прашање поголемиот број од испитаниците сметаат дека **државата воопшто не се грижи**, и тоа со 42,4% од вкупните одговори. Втор најмногу избран одговор според резултатите е одговорот дека **државата делумно се грижи**, и тоа со 31,3% од вкупните одговори. Трет одговор избран од испитаниците е **не знам**, односно испитаниците не се запознаени колку државата се грижи за оваа категорија на лица, и тоа со 24,2% од вкупните одговори.

А. Според пол

На ова прашање **машкиот пол** најмногу го избрал одговорот **воопшто не се грижи** и тоа со 40,4% од вкупните одговори. Подеднакво

го делат мислењето за два одговори: *а) делумно се грижи; б) не знам*, како понуден одговор; со 29,8%. **Женскиот пол** на ова прашање најмногу го одбрал одговорот *воопшто не се грижи* и тоа со 44,2%, а како најмалку одбран одговор е *секогаш се грижи*, со 1,9% од вкупните одговори.

Б. Според возраст

Според возраста **I категорија** најмногу го има одбрано одговорот *воопшто не се грижи*, со 41,5%; а како најмалку одбран е одговорот *не знам*, со 19,5%. Според **II категорија** најмногу одбран одговор е *воопшто не се грижи*, со 41%; а најмалку одбран одговор е *секогаш се грижи* со 2,6%. **III категорија** како најпрефериран одговор е *воопшто не се грижи*, со 47,4%; а најмалку префериран одговор е *не знам*, со 21,1%.

Коментари кои беа напишани од испитаниците, се следниве издвоени:

1. Државата е таа која треба да внимава на овие лица, преку грижа, помош и згрижување на истите.
2. На питачите да не им се даваат парични средства со цел овие лица да почнат да се отргнуваат од питачење.
3. Питачењето како појава и лицата кои питачат му штетат на градот Штип.
4. Државните институции кои се засегнати од овој проблем и за чија намена се истите да преземат поголеми мерки и да го насочат вниманието кон нив.
5. Питачењето е глобален проблем, но стихийно почнува да расне и да зазема поголеми димензии, односно би се трансформирал во уличен криминал.
6. Да се преземат мерки за луѓето кои ги злоупотребуваат питачите.
7. Мое мислење е дека лицата кои питачат тоа го вршат самостојно. Институциите можат делумно да го сузбијат, но појавата питачење ќе постои.
8. Потребно е задолжително згрижување на лицата од оваа категорија, нивна заштита и овозможување на пристоен живот.
9. Најчест вид на тргување со деца во РМ – подведување и врбување на питачење.
 - Центри–закржлавени максимално;
 - За децата препорака – што повеќе дневни центри за тргање од улиците.
10. На возрасните лица што питачат треба да им се понуди достојна работа.
11. Има државна нерегулираност на ова поле.

-
12. Треба да постојат државни институции во секој град на РМ специјализирани за овие лица.
 13. Отварање на центри за згрижување, ресоцијализација, поткрепување, стекнување на работни навики и укажување на штетните последици од питачењето.

Би можело да се заклучи дека испитаниците во државните институции имаат недоверба. Сметаат дека е потребна државна и институционална ангажираност. Формирање на специјализирани тела – центри за оваа категорија на лица. Но може да се забележи и дека испитаниците не пројавуваат голем интерес, според обработката на податоците.

Беше забележано дека всушност луѓето и не тргнуваат од самите себе, односно сите ги забележуваат овие лица а никој не се дрзнува да им помогне. Сите ја обвинуваат нефункционалноста на ова поле, што донекаде и е вистина. Можеби државата оваа појава ја заташкува, односно ја турка „под чергиче“ заради фактот дека сепак оваа појава е некоја проформа на „сива економија“, можеби би поттикнале револт, бунт. Сепак несомнено води фактот кон „криминал под заштита на законот“. Но што понатаму, до кога ќе гледаме низ розови рамки и само молкум ќе ги одминуваме овие лица. Потребен е внатрешен поттик, самоиницијатива, будење на етичниот и добронамерен човек, будење на човечноста, хуманоста, прифаќањето и помагањето. Сепак никој не се родил како питач.

Интервју

Транскрипт од интервјето спроведено со Ерол Адемов, вработен во Локална самоуправа Штип и основач на Здружението на мултиетничко општество за човекови права Штип

1. Колку е застапена појавата питачење во Штип?

Бројот е значително зголемен во текот на овие десет години, со оглед на фактот дека најголемиот број кој што го имаме на деца – питачи е во моментов, и тоа повеќе од педесет. Започнавме со регистрација на овие дечиња коишто се на улица, дел од нив беа регистрирани преку мерките на ЦСР, дел од малолетниците ги имаме згрижено во домовите во РМ, дел ги згриживме во згрижувачки семејства, а со оние со кои успеавме да направиме промени и преку разговори со нивните родители успеавме да ги запишеме во училиште како би го продолжиле образовниот процес. Семејства од кои произлегуваат овие педесет дечиња не бројат

повеќе од петнаесет семејства само од градот, всушност станува збор за повеќедетни семејства, каде што има по пет – седум дечиња и сите деца се на улица. Со овие семејства ние работиме многу години, но ефект и резултат не гледаме.

2. Кој го извршува питачењето најмногу?

Најмногу бројни се секако децата, но има и возрасни лица.

3. Дали е организирано питачењето во Штип?

За Штип немаме информација дека постои организирано питачење, туку кај нас сè уште тоа произлегува од родителите. Но да не го забораваме фактот дека и од кај нас во летниот период децата заминуваат во туристичките места за да питачат. Кога ја спомнав иницијативата за питачење од родителите станува збор за семејства каде што еден од родителите најчесто таткото е алкохоличар, мајката е таа што треба да се грижи за семејството и за егзистенција на дечињата, сепак условите тоа не го дозволуваат па најлесно е да ги пуштат децата да питачат.

4. Од која националност се лицата кои го вршат питачењето?

Претежно од ромска националност.

5. Која возраст најмногу е застапена кај питачите?

Застапени се сите генерации, од неколкумесечни бебиња, па сè до 60 години. Но најмногу застапена возраст е до 14 години. На улиците може да се забележат и мајки со мали деца и бебиња како питачат.

6. Од кои причини се започнува со питачење?

Како причина која би ја издвоил е финансиската состојба на овие семејства, поради којашто децата се пуштени од страна на родителите да питачат. Но сепак не се исклучени и случаите каде што има малтертирање и принуда¹¹. Сепак постојат неколку фази кога станува збор за питачењето од кои се тргнува. Како прва фаза би ја издвоил принудата од страна на родителите, потоа се преминува во фазата на навика во која децата се навикнуваат на ваквиот начин на живот и како трета фаза би ја издвоил одговорноста во која децата се чувствуваат одговорни за семејството и парите им ги даваат на своите родители и на членовите на семејството.

7. На ниво на Штип, дали има органи за заштита на лицата што питачат и дали правилно функционираат доколку истите постојат?

Орган надлежен за згрижување на овие дечиња е ЦСР¹² како

¹¹⁾ Забележано од страна на народниот правобранител и ЦСР

¹²⁾ Центар за социјални работи

дискусија, од каде што произлегоа многу активности, заклучоци и што е потребно да се преземе. Од овде и излезе иницијативата за дневен центар. Соработувавме заедно и со Министерство за труд и социјална политика¹³. Но сепак посебно тело коешто се грижи за ваков тип на проблеми нема. Ова е инцирано на повеќе тркалезни маси, исто така беше предложено на *Локалниот совет на превенција*¹⁴. Од страна на ОБСЕ ни беше понудено да го опремаат просторот кој ние би го обезбедиле, успеавме да комуницираме со ОУ „Гоце Делчев“ кои имаат одреден простор под салата кој не го користат и ни беше понудено како можност да можеме да го искористиме истиот. Имавме и професорка од Педагошкиот факултет која имаше изготвено програма за ресоцијализација за еден ваков тип на дечиња, пред сè подготвителна фаза за децата, каде што ќе може да ги вратиме во образовниот процес, откако ќе видат дека овде се сите дечиња и дека нивното место е на училиште. Но, на крај, кога дојде моментот за стручен персонал кој би работил со ова немавме голем успех, бидејќи МТСП немаше средства за плаќање на стручните лица кои би го водиле овој дневен центар.

8. На ниво на Штип, дали се имаат спроведено проекти и истражувања на оваа тема и доколку има каков бил исходот?

Проект посветен за питачење на дечиња не е спроведен. Но имавме сегмент од едно поголемо истражување, каде што одредена компонента се има однесувано на питачењето. Нас не интересираше кои се причините, односно корењата од кои произлегува самиот проблем, како би пронашле одредени мерки со кои проблемот постепено би се надминал. Пред сè гледаме да влијаеме на свеста, особено на родителите. Овде родителите најчесто немаат образование со што е и потешко наоѓање на работа и затоа се размислува за изнаоѓање на мерки со кои би стекнале одредени квалификации, односно вештина која ќе можат да ја искористат во иднина.

9. Дали на ниво на Штип постојат здруженија за заштита на ваквите лица и нивно згрижување?

Има повеќе невладини организации во Штип во рамки на нивните проекти во кои ги вклучуваат ваквите деца, овде би ги споменал: *Здружение за правата на Ромите*, *Здружението „Черења“*, *ХКУЗЖА „Романи Асвин“*, *Здружението за млади Роми*, *НО „Сао Рома“* и *Здружението на мултиетничко општество за човекови права Штип*, во кое јас сум член. Во нашето здружение не правиме дискриминација во врска со етничката припадност односно сакаме да ги интегрираме сите

¹³) Тело на Општина Штип, на чело со градоначалникот

¹⁴) Во натамошниот текст ќе се користи кратенката МТСП

во едно да нема поделби во тој сегмент. Сметам дека различностите се богатство, а не нешто спротивно. Заедно да можат да ги научат разликите и меѓусебно да се почитуваат, а не да се стремат кон стереотипи.

Имавме дискусија за домовите зашто домовите се веќе преполни и има листа на чекање, значи и да сакаме да згрижиме некое дете не постојат услови. Имавме искуство со децата кои питаат кои се потенцијални деликвенти, односно прекрашители на законот или се во судир со законот, на пример користењето на лепак, бронзата, извршуваат девијантни дела кои се противзаконски. Ова води на фактот што тие пред сè се на улица и примаат сè што е однадвор. Овде е испуштен и моментот на воспитување без укажување на фактот што е добро, а што е лошо.

10. Колку Општина Штип е инволвирана во сузбивање на оваа негативно девијантна појава?

Општина Штип има преземено *многу акции* со кои се обезбедуваа пакети со храна, хигиенски пакети, организираше акции за облека, за оние деца кои одат на училиште собираше училишен материјал и прибор кој и е потребен, додека како Локална самоуправа доделуваме *еднократни парични средства*. Во *Програмата за социјална и детска заштита* ги имаме како посебна компонента децата што питаат и кои активности се предвидени, за сузбивање на оваа девијантна појава во нашиот град. Една од мерките која ја споменав е *формирањето на тој тим* кој ќе ги регистрира овие дечиња, за кои семејства се работи со лични податоци, колкав број, дали може да се работи со истите семејства, подразбирајќи разговор и вклучување во општеството, со што постепено би се намалил овој проблем. Сметам дека е тешко да се надмине, односно реши овој проблем, зашто пред сè зависи од нивната социо-економска положба.

11. Дали до сега на неког му е одземено родителското право и дали се преземени алтернативни мерки спрема децата?

ЦСР има поднесено пријави до Основен суд – Штип, но сепак кога предметот ќе дојде на суд сметам дека најчесто мерките кои ги пресудуваат се поблаги, бидејќи одземањето на родителското право е највисока мерка која што може да се даде изречи на родителите, од извештаите само во неколку случаеви е одземено родителското право. Додека за мерките за децата почесто се избира за згрижување во домовите или во згрижувачки семејства како мерки на ЦСР, но нашиот град како да не ја гледа таа можност со цел да профункционира тоа и кај нас.

12. Дали децата ја прифаќаат дадената помош?

Да. Не се противат ја прифаќаат помошта затоа што е потребна, се радуваат на облеката, особено на играчките. Во одредени моменти

граѓаните донираа играчки, пред сè тие се мали и им причинуваат среќа и задоволство во тој момент. Ги посетуваме овие семејства, разговараме со нив, им ги кажуваме правата и обврските. Им укажуваме дека е задолжително образованието, дека образованието е бесплатно, како посетувањето на настава така и учебниците кои ги добиваат од училиштето. Исто така, им даваме на знаење за помошта која ние ја нудиме, доколку имаат потреба или проблем. Им ги кажуваме програмите за стипендирање кои ги има за средношколците, поддршката за нивните деца од страна на татори. Во оваа насока е и *Проектот за таторство*, односно наставниците им помагаат на децата кои имаат проблеми со совладување на одреден материјал. Од друга страна ги информираме за безусловен паричен надоместок од ЦСР, исто така од донации и фондации се обезбедува училишен прибор.

Овде би го споменал и *Проектот за инклузија на деца во градинки*, во кој влегуваат деца на возраст од пет години, односно деца кои на таа возраст треба да бидат во градинка, овој проект има за цел да се социјализираат преку игра со другите дечиња. Веќе имаме ангажирано 35 деца за овој проектот кој го работиме со Министерството за труд и социјална политика, со Ромскиот едукативен фонд, Локална самоуправа Штип, Ромска невладина организација, каде овие дечиња имаат целодневен бесплатен престој во градинка, од Локалната самоуправа се обезбедува превозот. Овој проект се имплементира повеќе од 7 години и вроди со голем резултат, бидејќи дечињата се соочуваат и со јазичната бариера не знаејќи го македонскиот јазик, поради фактот што доаѓаат од средина каде штипретежно се зборува ромски или турски јазик. Овој подготвителен период е добар зашто децата во прво одделение веќе се подготвени.

13. Дали таа помош родителите ја прифаќаат или гледаат скептично на неа?

Нашата цел е кога ќе имаат потреба од ваква помош истата да ја укажеме. Да не стекнат навика од ваков вид на помош, туку да можат самите да го направат тоа, пред сè да си помогнат себеси. Порано имавме многу вакви случаи, каде што не допиравме до семејствата, но истрајно успеавме да направиме промена кај одредени семејства. Имаме семејства кои успеавме да ги вклучиме во одредени проекти иницирани од Општината, особено во јавните работи, со тоа што на некој начин беа работно ангажирани за определен временски период на 6 месеци. Некои беа ангажирани и во ЈП „Исар“, а некои ги имаат задржано работните позиции со одредени месечни средства – плата, со што самите се грижат за својата егзистенција.

Овде би требало да се напомене кога е во прашање градот Штип, поттикнато од фактот што на оваа тема нема многу информации, бидејќи единствено што може да се најде на интернет е главно за градот Скопје, така институциите и организациите во Штип на ова поле доволно не работат. Од спроведеното пребарување на интернет, па скоро и да нема спроведено истражување во последните 5 години на реонот на Штип. Всушност, во овој правец се истакнува фактот дека живееме во „време на интернет“ кое наложува јавниот сектор и НВО-ии да бидат во чекор со техничките средства кои ѝ стојат на располагање. Имаат обврска да ја запознаат јавноста со своите активности и статистики, зашто и да има спроведени активности јавноста не би можела да знае за истите, бидејќи нема објавени информации во оваа насока.

Заклучок

Од досегашната анализа можеме да ги издвоиме **следниве карактеристики** на оваа појава и тоа:

Феноменолошки карактеристики	Етиолошки карактеристики
1. Најголема фреквенција на деца на улица е во централното градско подрачје и тоа на: најфреквентните раскрсници, локали, кафулиња, а поретко во населбите.	1. Една од основните причини за оваа појава е лесното доаѓање до материјални средства, имајќи го предвид карактерот на нашиот народ (великодушност, жалост, нежен однос кон децата).
2. Децата на улица се на нивните „работни места“ од раните утрински часови се до затворањето на локалитите и кафулињата.	2. Економската состојба на нивните семејства – повеќедетни семејства од најниско социоекономско ниво.
3. Најголемиот процент на деца се од ромската заедница.	3. Класично запоставување и принудување од нивните родители.
4. Во последните неколку години можат да се забележат малолетници кои на најфреквентните места во градовите продаваат предмети за широка потрошувачка, што по мое мислење е класична злоупотреба на детскиот труд.	4. Постојат индиции за појава на организиран криминал во смисла на собирање и изнајмување деца од некои средини и нивно носење на улица, од одредени луѓе, со цел собирање материјални средства.
5. Нивната возраст се движи од неколку недели, па сè до границата за полнолетство.	
6. Најмалите деца се во преградка на еден од нивните родители и ги наоѓаме на раскрсниците, независно од годишното време.	
7. Основна цел – просењето материјални средства.	

8. Околу дваесетина од нив се зависници од опијати – според статистиката на Секторот за внатрешни работи - Штип.	
9. Заради перманентно присуство на издувни гасови, реално постои голема можност за зголемување на бројката на зависници.	
10. Просејќи, нудејќи разни продукти и услуги тие претставуваат огомна опасност за останатите учесници во сообраќајот, а особено за возачите кои, реално постои можност во некои моменти да не ги забележат.	
11. Повеќе од 99% се деца кои имаат родители.	

Престојот на улица подразбира **изложеност на бројни ризици**, а како такви би ги издвоила следниве: ризик по животот и здравјето, ризик по севкупниот психофизички и емоционален развој и ризик од социјална исклученост.

Како најчести **причини за изложеноста на децата на тие ризици** се: неадекватно или целосно отсуство на грижа и заштита на децата од страна на родителите/старатели; отсуство на изградени општественоприфатливи норми на однесување, социјализација и култура; лоша материјална состојба на семејството; семејно насилство или пак друг облик на асоцијално поведение на член од семејството (алкоголизам, дрога) кое го принудува детето да го напушти домот и да се предаде на улицата и трансгенерациска појава.

Од спроведеното истражување се забележува и равенството на питачењето= **ПРИНУДА+НАВИКА+ОДГОВОРНОСТ**. Од споменатото равенство би можеле да извлечеме заклучок дека питачењето е стихијна појава, односно се започнува со принуда од страна на родителите, бидејќи децата се претежно мали тие се навикнуваат на ваквиот начин на живот, за потоа тие да ја носат одговорноста за семејството на своите плеќи. Веќе не станува збор за родителите туку за децата во чија психолошка состојба е наметната одговорноста дека тие треба да се грижат за семејството.

Затоа потребно е алармантно ангажирање на институциите и организациите во овој домен. Потребно е да се создаде модел на теренска работа за да им обезбеди превентивни и заштитни услуги. Таквите теренски програми треба да станат стандардизирани и да се спроведуваат во сите дневни центри. Мрежата на дневни центри за деца на улица треба да се прошири во сите поголеми градови, особено во градот Штип со фактот дека има најмалку 50 деца кои питачат. Потребно е да се продолжат активностите за премостување на јазот помеѓу

ромската заедница и мнозинското население, односно да се продолжи со инклузијата на Ромите. Целите од стратешките документи, елаборирани во рамките на Декадата за инклузија на Ромите, како што се националните акциони планови и оперативни планови во областа на образованието, здравството, вработувањето и домувањето, треба да добијат соодветни ресурси за да бидат целосно имплементирани. Работата на локалните ромски информативни центри треба да биде одржлива.

Потребно е обичниот граѓанин да тргне од себеси, потребно е да се потсети дека сите сме само луѓе, луѓе од крв и месо, луѓе со доблести и мани, и дека материјалното е минливо, ништо не е вечно. Само на тој начин би се сменила од корен перцепцијата за оваа категорија на деца, а тие се сепак само деца, чиј курс на животот свртел во погрешен правец. Овде е добро и да се спомене *Меѓународниот ден на децата од улица*, а тоа е **12 април**, за кој многу луѓе не знаат. Од досега кажаното мора да се напомене дека промените започнуваат од денес од овој момент, затоа сите сме засегнати и инволвирани во проблемот кој се случува на улица врз малолетници и деца.

„Немојте да ги вртите главите од дечињата на семафорите кои ги бришат шофершајбните, не гледајте на нив како на нешто безвредно и грдо, тие не се криви за својата судубина, туку се жртви“
– Александар Вулин (министер за работа, вработување, воени и социјални прашања – Република Србија)

Библиографија

Нормативна литература:

Закон за заштита на децата, „Службен весник на Република Македонија“ бр.98/00, 65/04, 98/08, 107/08, 83/09, 156/09, 23/13, 12/14, 44/14, 144/14, 10/15, 25/15, 150/15.

Закон за здравствена заштита, „Службен весник на Република Македонија“ бр.43/12, 145/12, 87/13, 164/13, 39/14, 43/14, 132/14, 188/14, 10/15, 61/15, 154/15 и 192/15

Закон за здравствено осигурување, „Службен весник на Република Македонија“ бр.25/00, 96/00, 50/01, 11/02, 31/03, 84/05, 37/06, 18/07, 36/07, 82/08, 98/08, 6/09, 67/09, 50/10, 156/10, 53/11, 26/12, 16/13, 91/13, 187/13, 43/14, 44/14, 97/14, 112/14, 113/14, 188/14, 20/15, 61/15, 98/15, 129/15, 150/15, 154/15, 192/15 и 217/15.

Закон за кривична постапка, „Службен весник на Република Македонија“ бр.15/97, 44/02, 74/04, 83/08, 67/09, 150/10, измени од 2013г.

Закон за Јавно обвинителство, „Службен весник на Република

Македонија“ бр.150/07, 159/15.

Закон за локална самоуправа, „Службен весник на Република Македонија“ бр.5 од 29 јануари 2002 година.

Закон за матична евиденција, „Службен весник на Република Македонија“ бр.8/95, 38/02, 66/07, 67/09, 13/13, 43/14 и 27/16.

Закон за основно образование, „Службен весник на Република Македонија“ бр.103/08, 33/10, 116/10, 156/10, 18/11, 51/11, 6/12, 100/12, 24/13, 41/14, 116/14, 135/14, 10/15, 98/15 и 145/15.

Закон за прекршоци против јавен ред и мир, „Службен весник на Република Македонија“ бр.66/07

Закон за судовите, „Службен весник на Република Македонија“ бр.58/06, 35/08, 150/10.

Закон за семејство „Службен весник на Република Македонија“ бр.80/92, 09/96, 38/04, 33/06, 84/08, 157/08, 67/10, 156/10, 39/12, 44/12, 38/14, 115/14, 104/15, 150/15.

Закон за социјална заштита, „Службен весник на Република Македонија“ бр.79/09, 36/11, 51/11, 166/12, 15/13, 79/13, 148/13, 164/13, 187/13, 38/14, 44/14, 116/14, 180/14, 33/15, 72/15, 104/15, 150/15, 173/15, 192/15, 30/16.

Закон за средно образование, „Службен весник на Република Македонија“ бр.44/95, 24/96, 34/96, 35/97, 82/99, 29/02, 40/03, 42/03, 67/04, 55/05, 113/05, 35/06, 30/07, 49/07, 81/08, 92/08, 33/10, 116/10, 156/10, 18/11, 51/11, 6/12, 100/12, 24/13, 41/14, 116/14, 135/14, 10/15, 98/15 и 145/15.

Закон за полиција, „Службен весник на Република Македонија“ бр.114/2006, 6/2009, 145/12, 41/14, 33/15 и 106/16

Закон за правда за децата, „Службен весник на Република Македонија“ бр.148/13

Кривичен законик, „Службен весник на Република Македонија“ бр.37/96, 80/99, 4/02, 43/03, 19/04, 81/05, 60/06, 73/06, 7/08, 139/08, 114/09, 51/11, 135/11, 42/12, 166/12, 55/13, 82/13, 14/14, 27/14, 28/14, 41/14, 115/14, 132/14, 160/14, 199/14, 19/15 и 226/15

Устав на Република Македонија, 1991 („Сл.весник на Р.Македонија“ бр.52 од 22.11.1992 година со дополнителните амандмани)

Дополнителна литература:

„Анализа: деца на улица и организирано питање“, подготвил Национален механизам за упатување на жртви на трговија со луѓе; издавач МТСП, декември 2007

„Анализа на состојбата со идентификација и заштита на децата жртви на трговија со луѓе“, Скопје 2014; автори: м-р Елена Грозданова, Санија Бурагева и Светлана Цветковска

„Анализа на социјалната состојба на децата кои ја загубиле или се изложени на ризик од губење на родителската грижа во Република

Македонија“, 2013, автори: доц. д-р Наташа Богоевска, проф. д-р Сузана Борнарова

„Деца на улица – акциски план“ (2013-2015 год.) – автор Влада на РМ

Изгубени во системот на правдата, Регионален извештај на УНИЦЕФ, 2007

„Информација за состојбата со децата на улица во Република Македонија“ - Скопје, февруари 2015; автор народен правобранител Ицет Мемети.

Инклузија за ран детски развој на деца Роми - Македонски извештај

Информација за улични деца/деца на улица од 2011 година - UNCHS (Habitat)

Меѓународен дијалог: Исток – Запад (право и политикологија) – списание на научни трудови; година II, број 3, јуни 2015; издавач Славјански универзитет, Св.Николе 2015.

Мултидисциплинарен протокол за постапување (идентификување и упатување) со деца на улица/улични деца во Република Македонија, февруари 2010; издавач Влада на РМ.

„Правда за децата“ – прирачник; Прирачник подготвен со техничка поддршка од Penal Reform International, финансиран од Европската Унија и УНИЦЕФ.

Прирачник за идентификација и директна помош и поддршка на жртви на трговија со луѓе и ранливи групи, Скопје, 2012; издавач Здружение за еднакви можности „Еднаков пристап“

Преглед на Охридскиот рамковен договор за социјалната кохезија – Влада на РМ, Секретаријат за спроведување на Охридскиот договор, Скопје, 2015

Проценка на ситуацијата на децата на улица на УНИЦЕФ, 2005-2010

Компаративен преглед на законодавството во Република Македонија и Конвенцијата за правата на детото“ – извадок од препораките; издавач Министерство за правда на Република Македонија, Скопје, мај 2010; подготвен од Правниот факултет „Јустинијан Први“, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Скопје; истражувачи: проф. д-р Борче Давитковски, проф. д-р Гордана Бужаровска, проф. д-р Гордан Калајчиев, проф. д-р Дејан Мицковиќ

Anderson, R., Mikulic, B. et al Eurofound (2012), Second European Quality of Life Survey: Overview, Publications Office of the European Union, Луксембург

Schuh U., Mateeva L. et al Quality of life in Croatia, The Former Yugoslav Republic of Macedonia and Turkey Second European Quality of Life Survey,

European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions (Eurofound) EU Luxembourg 2013

УНИЦЕФ, Напуштени и исплашени: анализа на состојбата со сексуалната злоупотреба на децата, 2010

Интернет (веб-страници):

Анализа на состојбата на девојчињата и момчињата во Поранешна Југословенска Република Македонија (2013); Преземено од веб-страницата на УНИЦЕФ, 1.9.2016, види на

[http://www.unicef.org/tfymacedonia/macedonian/SITAN_MKD_LongVersion_Final\(1\).pdf](http://www.unicef.org/tfymacedonia/macedonian/SITAN_MKD_LongVersion_Final(1).pdf)

Информација за состојбата со децата на улица во Република Македонија, февруари, 2015; автор народен правобранител Иџет Мемети. Преземено од веб-страницата на народниот правобранител на РМ, види повеќе на

<http://ombudsman.mk/upload/documents/2015/Predmetno%20rabotenje-Informacii/Informacija-Deca%20na%20ulica.pdf> стр.3-21.

„Македонија во бројки – 2016“, преземено од веб-страницата на Државен завод за статистика, види на

http://www.stat.gov.mk/Publikacii/MakedonijaVoBrojki2016_mk.pdf

Преземено од веб-страницата на NetПрес, види на <http://netpress.com.mk/se-zgolemuva-zashtitata-na-decata-od-zloupotreba-i-koristenje-zapitachenje/>; објавено четврток, 6 март 2014, 12:16.

Преземено од веб-страницата на порталот „ОКНО.МК“, со наслов на статијата *„Новите измени во Законот за семејство ќе придонесат за дополнителна маргинализација на децата во ризик“*, став изнесен од страна на „Мрежа за заштита од дискриминација“, објавено на 17.3.2014, во 11:14, извор на порталот е coalition.org.mk; види на <http://okno.mk/node/36285>

Преземено од веб-страницата на порталот „ResPublika“, со наслов *„Кои се алтернативите на децата од улица“*, автор: м-р Анета Шијакова, новинар; објавено – среда, 14 октомври 2015; види повеќе на <http://respublica.edu.mk/blog/2015-10-14-09-31-59>

Преземено од веб-страницата на порталот „Доказ.МК“, наслов на статијата – *„Фрлени на асфалт и заборавени: Повеќе од 2.000 деца се борат за гол живот на балканските улици!“*, објавено на 18 април 2015 г., види на <http://www.dokaz.mk/frleni-na-asfalt-i-zaboraveni-poveke-od-2-000-detsa-se-borat-za-gol-zhivot-na-balkanskite-ulitsi>

Преземено од веб-страницата на порталот „Вечер.МК“, објавено на 25 мај 2012 - 17:36, автор на статијата С.Р., види повеќе на <http://vecer.mk/makedonija/za-dva-meseci-preku-407-prijavi-na-sos-telefonot>

„Улиците преплавени со нерегистрирани малолетници - фантомски

деца питаат низ земјава“ Преземено од веб-страницата на Првата детска амбасада во светот „Меѓаши“ – Република Македонија, Информатор бр.42; објавено – петок, 30 март 2012 год.; весник „ДЕН“; автор Александар Божиновски; види на http://www.childrensembassy.org.mk/informator-br-42-ns_article-fantomski-deca-pitaat-niz-zemjava.nspх

Bartlett W et al People Centred Analyses Report; Quality of Social Services, SEEU/UNDP Скопје 2013, види на

http://www.seeu.edu.mk/files/research/undp/WEB_People_Center_Analysis_eng.pdf стр. 35.

<http://arhiva.vlada.mk>

<http://www.licevlice.mk>

<http://www.macedfdr.gov.mk>

<http://srsg.violenceagainstchildren.org>

<http://ednakvimoznosti.mk>

<http://rodovaednakvost.gov.mk/http://www.mtsp.gov.mk>

ПРАВЕН ПОИМ ЗА ЈАВНИОТ РЕД И МИР

АПСТРАКТ: Во овој труд се определува правниот поим на јавниот ред и мир. При определувањето на правниот поим за јавниот ред и мир во центарот на вниманието пред сè треба да го имаме човекот како општествено битие од причини што човекот претставува основна алка во целиот правен систем без кој, воопшто, не би имало потреба од воспоставување и определување на поимот на јавниот ред и мир. Тргнувајќи од јавниот поредок, јавната власт, јавната управа па сè до а правда, односно владеење на правото и правната држава, човекот е еден вид епицентар и доколку не би постоел, не би имале никаква вредно и значење институции и институти.

КЛУЧНИ ЗБОРОВИ: *човек, јавна власт, јавен поредок, јавна управа, правда, владеење на правото*

Marjan KOCEV

LEGAL NOTION OF PUBLIC ORDER

ABSTRACT: This paper defines the legal concept of public order. In determining the legal notion of public order in the spotlight in particular should have person as a social being the reason that the person is a fundamental link in the entire legal system without which, in general, there would be no need of establishing and determining the notion of public order and peace. Considering the public order, public authorities, public administration until the justice or the rule of law and legal state, person is a kind of epicenter and if there had been, would have no meaning and worth the institutions and institutes.

KEYWORDS: *Person, public authority, public order, public administration, justice, the rule of law*

Вовед

Одредницата за човекот како „општествено битие“ произлегува од суштествената потреба на човекот како биофизичко свесно суштество, социјално суштество, правно и политичко суштество, творечко суштество кое со својот труд и работа ја обезбедува својата

¹⁾ Студент на трет циклус студии на Правен факултет „Јустинијан Први“ – Скопје, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ - Скопје

економска егзистенција, го обезбедува своето физичко и биолошко опстојување во заедницата со другите луѓе, заедно со нив обединет во заедница живее и работи и ја обезбедува својата сигурност, безбедност, опстојување. Човекот не е способен да живее сам и надвор од заедницата со другите луѓе. Тоа се детерминанти врз основа на кои се одредува неговата природа како општествено битие. Неговиот карактер на општествено битие и ја одредува и неговата општествена свест. Неговата психофизичка способност да има сопствена свест која е индивидуална. Свеста е индивидуална, бидејќи не постои општествен мозок, но свеста за себе и за неговата положба во општеството го разбира и објаснува општествениот карактер на секоја индивидуална животна егзистенција, психофизичка потреба, увереност дека тој може да опстане да живее само во заедница со други луѓе. Врз така развиената свест за потребата од заедничко живеење со други луѓе (различни облици на организација во заедницата со други луѓе, се развиваат облиците на комуникации и меѓусебна соработка, јазикот, се развива култура на заедничкото живеење). Човекот како општествено битие во заедницата во која живее и опстојува, развива (остварува) односи со другите луѓе од заедницата.

Во разрешувањето на своите животни проблеми и задоволувањето на своите потреби, од како постои човечкото општество, нив тој ги остварува во постојаните противречности и судири кои често доведуваат до меѓусебни судири, пресметувања до меѓусебно уништување. Меѓусебните судири ја црпат својата основа од нееднаквоста на луѓето почнувајќи од психофизичките и интелектуалните способности на секоја индивидуа, до разликите во условите во кои ја остваруваат и обезбедуваат својата егзистенција, го обезбедуваат правниот, политичкиот и социјалниот статус во општеството (заедницата во која живеат). Но човекот не може да избега од потребата да живее заедно со другите луѓе, при состојба на постоење на различни интереси, потреби, услови за живот. Фактот според кој човечкиот живот и на индивидуата и на заедницата се остварува низ антагонистички, несовладливи противречности, постојани меѓусебни судири, решението за нив при состојба на неизбежноста на заедничко живеење, создава организација (држава, институции преку кои настојува да ги совладува судирите на тој начин што создава систем на правни норми со кои ги разрешува особено меѓусебните судири применувајќи и казни-државна присила). Тоа е првата страна од заедничкиот однос со другите луѓе.

Државата и нејзините институции преку својата организација, тргнувајќи од свеста за нужност од заедничко живеење, го присвојува правото со примена на присила – казни да ги разрешува судирите помеѓу луѓето или општествените групи. Тоа е едната димензија на меѓучовечките односи. Втората димензија е односот на човекот со

државата и нејзините институции која, во настојувањето да обезбеди усогласено заедничко живеење, создава правен систем (правни норми), со кои му се наметнува на човекот до степен да го казнува, да му ги ограничува неговите слободи и права, да му наредува како да се однесува во заедницата. Во тие настојувања, државата и нејзините органи, по правило, си приграбуваат поголеми овластувања и човекот го доведуваат во потчинета или до ропска положба.

Во правната наука вршењето на овие функции од државата и односот на поединецот со државата низ неговите обврски кон неа се одредува како „ЈАВНА ВЛАСТ“. Овој поим во теоријата и практиката има повеќе значења. Во овој труд под овој поим подразбираме однос на власта кон општеството и поединецот. Под овој поим се подразбира односот на власта кон субјектите што го чинат општеството (заедницата) со која власта управува на тој начин што се наметнува, наредува, бара извршување на поставените обврски и должности и за нивното исполнување го обезбедува со примена на санкции (пр. државна сила). Јавната власт е вразана за државата, но некогаш не се идентификува со неа.² Појавата на јавната власт и нејзиното настанување се врзува за појавата на приватниот и државниот интерес кој во едниот или во другиот случај се извршува со примена на јавна власт. Преку јавната власт се обезбедува приватниот и јавниот интерес, односно одржувањето на јавниот поредок.

Јавен поредок

Јавниот поредок во поширока смисла го сочинуваат општествените институции, односите помеѓу луѓето и заедницата на која се однесува и за која е создаден јавниот поредок, односите – правата и слободите, нивното гарантирање, остварување и заштита, правниот систем и институциите преку кои тој функционира. Овој поредок често се поистоветува со уставниот правен поредок.³ Секоја противправна дејност насочена против јавниот поредок и претставува напад врз правниот поредок е казнива. Така поимот заштита на јавниот поредок е поширок од поимот безбедност, бидејќи покрај спречувањето на кривични дела го подразбира и спречувањето на прекршочните однесувања. Овој поим одреден на овој начин ја подразбира и заштитата на јавниот поредок. Јавниот поредок, разбран на овој начин, во некои држави, вклучувајќи ја и нашата се подразбира пропишување на загарантираните слободи и права, по стапката на гаранцијата од страна на државата, постапка на нивното остварување и заштита. Поимот јавен поредок се употребува и за да се одреди сферата на општата и личната сигурност – јавна безбедност.

²⁾ Мала политичка енциклопедија, Београд, 1966 година, стр.432

³⁾ Ибид, стр.433

Од поимот „јавен поредок“ се изведува поимот јавен ред и мир, поим под кој се подразбира одреден систем на однесување и општествена дисциплина во јавниот сообраќај и односи засновани на нормативни стандарди и вредносни постапувања и однесувања, со кои се заштитуваат нормалниот живот, редот и мирот и слични права и слободи на граѓаните и, преку тоа, и нормалното и усогласено развивање на јавниот живот и сообраќајот меѓу луѓето⁴. За разлика од загрозувањето на државната безбедност и на јавниот поредок, загрозувањето на јавниот ред и мир е најблаг облик на попречување на нормалното одвивање на општествениот живот. Нормираниот напредок на јавниот ред и мир од секој граѓанин бара такво однесување (чинење или нечинење) кое нема да ги попречува слободното движење и непречениот сообраќај на улиците и јавните места, јавниот морал, нема да го попречува нормалното користење на станбените и јавните згради, во согласност со нивната јавна намена, нема да попречува одмор на граѓаните и сл. Нарушувањето на јавниот ред и мир предвидува различни облици на силеџиство и хулиганство.

Во македонскиот правен систем, поимот и содржината на јавниот ред и мир се опфатени со Законот за прекршоците против јавниот ред и мир и неговата повреда се заштитува со прогласување на таквите поведенија за казниви како прекршок.

Одредувајќи ја положбата на човекот во општеството како однос помеѓу човекот и останатите луѓе со кои живее во задницата и како однос со државата и нејзините органи и институции во согласност со воспоставениот правен поредок, правниот поредок во поширока смисла ја подразбира и безбедноста на поредокот (државата и нејзините институции во целина) и безбедноста и сигурноста во живеењето и делувањето на човекот. Тогаш кога се во прашање безбедноста и функционирањето на заедницата како држава, се случуваат и потешки облици на повреди во делувањето и функционирањето на општествената заедница (државата) кои по својата тежина, опасност за граѓаните и опасност за државата оставаат многу тешки последици или претставуваат посериозна закана за граѓаните и државата и добиваат карактер на кривични дела. На овој начин, казните поведенија врзани за заштита на јавниот поредок и јавниот ред и мир во државата, се наоѓаат во Кривичниот законик на Република Македонија и во Законот за прекршоците против јавниот ред и мир. Точно овој различен однос спрема деликтите и казните дела кога е во прашање од една страна јавниот поредок, а потоа и заштитата на јавниот ред и мир, различен пристап на правниот систем кон нивното регулирање и примена на правни прописи, го одреди нашиот интерес за нашиот пристап кон обработка на кривичните дела против јавниот ред и мир, бидејќи од криминолошка гледна точка добиваат големо значење

⁴) Ибид, стр.434

не само нивната масовност во која се јавуваат како повреди на правата и слободите на граѓаните или непотребен репресивен однос на државните органи кон граѓаните - повреда на правата и слободите на граѓаните, туку преку масовноста на деликтите од овој вид и реагирањето на државата во насока на нивно превенирање и спречување со примена на санкции, го цениме и одредуваме карактерот на државата како демократска, држава која функционира врз постулатите на правната држава и владеењето на правото, врз постулатите на држава која е организирана и функционира врз принципот на поделба на власта на законодавна, извршна и судска. Особено заради фактот што деликтите што се предмет на научен интерес во овој труд, спаѓаат во две научни области во правните науки: казнино право и постапка и управно право и постапка вклучувајќи го и управното судство.

За да може да се сфати и да се објасни целата сложеност на проблематиката со која се занимава овој труд, се покажува како нужно да се објаснат уште некои поими: јавна функција, јавна служба и јавна управа.

Под поимот „јавна функција“, во поширока смисла, се подразбира вршење работи кои се неопходни за вршење на кои било јавни задачи, но најчесто подразбира вршење работи и задачи од страна на државни органи или од органи и институции кои уживаат јавен статус од страна на стручни лица кои ги вршат своите работи како свое занимање, врз основа на заклучен работен однос. Во вршењето на јавните функции врзани се одредени должности, посебни права и овластувања кои овозможуваат вршење јавни работи. Во вршењето на јавните должности, по правило, се врзани одредени права, но и должности. Вршителите на јавни функции имаат посебен статус кој им овозможува и вршење на власт спрема граѓаните. Таквата положба во општеството и државата ја наметнува потребата од одредување и на посебен начин, нивна одговорност кога постапуваат спротивно на законските овластувања или ја злоупотребуваат власта.

На овој поим се надоврзува и поимот „јавна служба“, под кој се подразбира служба која е ставена под посебен режим, посебно на режимот на управното право. Доменот на дејствувањето, организирањето и функционирањето на јавната служба е регулиран со прописи со кои се обликуваат нивните надлежности и процесни прописи со кои се регулираат процесните постапки за начинот на вршењето на нивните надлежности. Преку јавната служба, граѓаните, по правило, ги остваруваат своите права и слободи, но и ги исполнуваат своите должности и обврски спрема општествената заедница – државата. На таа основа се регулираат и одговорностите на носителите на јавната служба и на државата кон која тие припаѓаат или го создава и го одредува нивното функционирање.

Подрачјето на јавните работи и нивното вршење добиваат потполн израз преку јавната управа која претставува систем (збир) на органи и организации со јавни овластувања.⁵

Ред и мир

Заедничкото, усогласено, сложно, разумно живеење и однесување на луѓето во заедницата која е нивна неопходност, која треба да му обезбеди на човекот да живее, да работи, да се реализира како творечко суштество се прашања за кои филозофијата како наука за целата нејзина историја настојува да пронајде одговори на суштинските прашања врзани за човекот и неговото опстојување во неговото општество и тој во него и како негов творец. Тоа се прашања кои се врзани за човековото битие и неговата реализација како општествено суштество, неговото опстојување низ усогласеност на односите со другите луѓе и со општеството. Таа го објаснува човековото опстојување на тој начин што ги идентификува и објаснува највисоките човечки вредности кај личноста на човекот, во неговите односи со другите луѓе и односите на она што се одредува како заедница-држава како облик на организирање и функционирање на заедничкиот живот низ заеднички вредности и цели. Разрешувањето на овие прашања во рамките на филозофската наука минуваат низ различни сфаќања и разбирања, низ различни филозофски насоки и школи дополнувајќи, објаснувајќи и утврдувајќи, унапредувајќи ги оние разбирања за човекот и неговата реализација како општествено, свесно, творечко суштество. Притоа, секогаш најголемо значење добиваат проблемите врзани за неговата безбедност, опстојување, придонес во развојот на општеството, јавното живеење и делување во односите со другите луѓе и опстојување во заедницата што тој ја создава. Теоријата за природното право на француските филозофи и социјалисти добива основно значење, бидејќи француските филозофи познати како енциклопедисти⁶ ги поставија нормите на највисоките човечки вредности врз кои и кон кои треба да тежи секое општество, засновувајќи ги сите разбирања врз сфаќањата за природното право како израз на општата народна волја врз кое разбирање се конципира и „Општествениот договор на Русо“⁷. Во правната филозофија која е насочена кон утврдувањето и дефинирањето на највисоките човечки вредности во преден план го поставува „МИРОТ“ како последица на реалноста дека војните и меѓусебните уништувања на луѓето ја чинат

⁵) Погледни Мала политичка енциклопедија, изд. Современа администрација, Београд, 1986 година, стр.430-441

⁶) Камбовски В., Филозофија на правото, Скопје, 2010 година, стр. 116 и натаму

⁷) Филозофија на правото (избрани текстови), Правен факултет „Јустинијан Први“ - Скопје, 2007, стр.271

неговата историја. Таа ја развива оваа вредност низ изреката „кога оружјето говори, музите молчат“⁸. Притоа се нагласува и мислата дека „правото е најзначајното средство за одржување на мирот“.

Мирот е единствена општествена состојба која обезбедува опстанок на светот и опстанок на најголемиот број луѓе. Мирот и правната присила како средство за негово одржување бараат согласност и почитување на правото. Присилата е најуспешна кога не се применува или многу ретко се применува. Правото, правниот систем, се покажува како неопходен за да се сочува хомогеноста на луѓето во општеството и на општеството, а со тоа се обезбедува мир.

Втората вредност што ја истакнува филозофијата на правото се идентификува како ред. Се вели дека ред постои кога секое однесување кое е од значење за опстанокот на општеството се врши по точно определени општествени и посебно одредени правни прописи, со кои се определуваат субјектите кои ги вршат, начинот и времето на вршењето и сите останати чинители со кои се обезбедува редот. На редот луѓето се навикнуваат и своето однесување го усогласуваат по него. Правото тука точно ги одредува субјектите на делување и неговата содржина и органите и мерките преку кои се обезбедува остварувањето на пропишаниот ред. Кога редот е нарушен тогаш тој – потребата за негово воспоставување ги покренува сите органи за негово повторно воспоставување. Редот не е само правна туку и општествена вредност, бидејќи преку неговото остварување, едновременно се цени – оценува карактерот на општеството и начинот на неговото функционирање. По правило, нарушувањето на редот доаѓа тогаш кога општеството не функционира според правилата воспоставени во правниот поредок, па правото се појавува како средство на присила од страна на надлежните и овластени органи на власта.⁹

Јавниот ред и мир како општествени и правни појави не се самостојни, туку тие опстојуваат преку други вредности кои ги афирмира правната филозофија, како што се правдата која се смета за општествена и правна вредност, која се изразува преку остварување на еднаква, рамноправна положба на сите граѓани пред органите на власта, особено тогаш кога постапуваат спротивно на правниот поредок, а државата и нејзините органи спрема нив применуваат средства на присила. На правдата се надоврзува правичноста и подразбира еднакво, правично постапување со граѓаните, во согласност со пропишаната процесна правда, особено тогаш кога спрема граѓаните органите на власта применуваат казнени мерки поради повреда на нормите од правниот поредок и чија примена се обезбедува со примена на присила.¹⁰

⁸) Ибид, стр. 272

⁹) Ибид, стр.282

¹⁰) Ибид, стр.283

Правната филозофија ги афирмира и следните вредности: вистината врзана за настанот и нејзиното утврдување, правосилноста на одлуката, Слободата, човечкото достоинство и неговото почитување од страна на носителите на власта и примената на присила.

Филозофијата на правото, во настојувањето да ги идентификува вредностите што со себе ги носи секој правен систем, кои му обезбедуваат негово целосно остварување, функционирање, ги наведува: ефикасноста на системот и органите, сигурноста, целосообразноста, примена на правни и технички средства со кои се почитуваат правата и слободите на човекот, неговото човечко достоинство и чест, интегритетот, забрана на средства на присилба со кои човекот се деградира, се омаловажува, се повредува, се применува репресија, што отстапува од правилата со кои таа се пропишува и правилата според кои се применува.

Правна држава

Проблемите за кои расправаме и се предмет на научниот интерес и обработка на овој труд ќе добијат потполна смисла и значење тогаш кога нив ќе ги сместиме и објасниме со карактерот на нашата држава, односно државата и правниот систем во нашата држава. Според Уставот на Република Македонија, член 12, Република Македонија е либерална, демократска држава во која организацијата на власта почива врз начелото на поделба на власта на законодавна, извршна и судска. Таа се одредува како правна држава – држава на владеењето на правото како „*Conditio sine qua non*“. Поставеноста на државата врз овие постулати подразбира превласт на законското право, ја подразбира доктрината за положбата на човекот и граѓанинот во општеството обезбедена преку заштитени, загарантирани права и слободи и нивно остварување во согласност со Уставот на Република Македонија, концептот на природните права го заменува со концептот за субјективните јавни права врз определбата на Република Македонија според Уставот и како социјална држава на граѓанинот обезбедувајќи му социјален статус во согласност со загарантираните права и слободи. Вака поставената правна држава во потполност се однесува и на извршната власт и управните органи преку кои државата го обезбедува функционирањето на правниот систем и примената на правните норми на начин на кој нивната положба ја одредува и пропишува на начин на кој општеството и државата ги заштитува од нивна бирократизација и привилигирана положба во структурата на власта во државата и во односот со граѓаните.¹¹

Република Македонија, по своето осамостојување, донесе устав со кој ја именува државата како Република која, по својата внатрешна политичка, правна, социјална организација на власта, е правна држава,

¹¹⁾ Малетиќ И., Димитријевиќ П., Управно право, Скопје, 2015 година, стр. 77

во која власта е организирана врз постулатот на поделба на власта на законодавна, извршна и судска, а властите функционираат врз принципот на владеење на правото, преку доследна примена и постапување, во согласност со начелото на „законитост“.

Во заедничкото живеење и опстанување на човечкото општество граѓаните ја организираат државата како институција на вршење на власт преку која, владетелите, класата на власт (партија на власт) обезбедува вршење на власта со присила на своите органи, кога таа е неопходна. Историјата покажува дека државата и присилата што се врши преку власта е често неопходна до степен на владеење со граѓаните до нивно воведување во состојба на ропство. Проучувајќи го вршењето на власта од страна на правната теорија се дојде до сознание дека државата вршејќи ја власт преку своите органи човекот го доведува во состојба да ги губи своите права и слободи до состојба на ропство. Оттука, науката дојде до научно обликуваниот постулат дека државата треба да се организира врз принципот на поделба на власта, за да се спречи самоволието и самовластието на државните органи, таа ја обезбедува сигурноста на човекот во заедничкото живеење и да се спречи репресивното владеење и вршење на власта да се совлада, да се доведе до разумни, врз закон поставени граници.¹² Решението се најде во принципот на поделба на власта, при што судската власт се определува врз принципот на независност и самостојност во однос на двете други власти. Обликувањето и функционирањето на правната држава, на државата на владеењето се врзува за независната положба и функционирање на судството кое заштитувајќи ги правата и слободите на граѓаните, обезбедува функционирање (вршење на власта на државата) врз постулатите на правната држава и владеење на правото.

Веќе нагласивме, Република Македонија, според Уставот е правна држава во која власта е поставена и функционира врз постулатот на поделба на власта на законодавна, извршна и судска. Судската власт, која ја вршат судовите, е одредена како независна, самостојна од другите две власти, во функција да ги заштитува и да обезбедува остварувања на загарантираните права и слободи на граѓаните. Независната положба на судската власт треба да обезбеди владеење на правото во сите области од вршењето на власта. Тоа значи дека независното судство има функција да обезбеди законско постапување и на двете други власти. Се вели дека судската власт е онаа власт која обезбедува функционирањето на државата и другите власти врз „владеење на правото“: Нема правна, демократска држава без независно и самостојно судство.

¹²⁾ Давитковски Б., Основи на службеничкиот систем, Јавно и приватно право, Правен факултет Јустинијан Први, Скопје, 1998, стр.105

Од донесувањето на Уставот на Република Македонија, на 17 ноември 1991 година¹³, нашата држава функционира, власта се остварува во согласност со Уставот, повеќе од 25 години. Се покажа дека Уставот, самиот по себе, не е доволен, државата да функционира врз принципот на поделба на власта, туку се неопходни инструменти со кои ќе се обезбеди независно работење на судството, а со тоа и на двете други власти. Особено во последните десетина години, извршната власт преку партијата на власт и нејзиното доминантно мнозинство во собранието, навлегувајќи во другите власти, вклучително и судската власт навлезе во овие власти со свои партиски кадри и, на тој начин, создаде (партијата и власта) се споија на начин на кој партиското влијание стана присутно и влијателно во сите видови на власта и облици на вршење на власта, така што, особено, судската власт ги изгуби самостојноста и независноста, таа стана апологетска, корумпирана, со што го доведе во прашање функционирањето на целиот правен систем врз постулатите на владеењето на правото. Демократската држава го доведе во прашање остварувањето на правата и слободите на граѓаните. Државата дојде во политичка криза во сите подрачја од делувањето, почнувајќи од изборите за собранието, неговото конституирање и функционирање. Извршната власт се наметна над другите власти, а со својата функција обликува јавна администрација која не придонесува и не работи спрема начелото на ВЛАДЕЕЊЕ НА ПРАВОТО, туку спрема интересите и потребите на партијата на власт.¹⁴

ЗАКЛУЧОК

Вака создадената објективна состојба во нашата држава, проблемите што се врзани за нејзиното функционирање како правна, демократска држава, држава на владеење на правото, предизвикува научен интерес од стојалиштето на јавниот ред и мир во нашата држава, различните облици на повреда на правните прописи со кои се регулира и се обезбедува негово доследно остварување, преку вршењето на власта од страна на јавната управа и државната администрација, збогатувајќи го животот на човекот и граѓанинот преку остварувањето и заштитата на загарантираните права и слободи.

¹³⁾ Давитковски Б., Данева Павлова А., Прекршочна постапка пред органите на управата-зголемена ефикасност или намалена правна сигурност, МРККП, бр. 1/2016 стр.25

¹⁴⁾ Радбрух Г., Филозофија на правото, Скопје, 2008 година, погледај Предговор од проф. д-р Горѓи Марјановиќ, 1 и натака

Погледај „Македонско прекршочно право“, материјали од Советување посветени на оваа проблематика, МРКК, Скопје, бр. 1/2016 година

Библиографија

- Арнаудовски, Љ., Криминологија, Скопје, 2007
Andrew Heywood, *Political theory*, 2004
Давитковски Б., Данева Павлова А., Прекршочна постапка пред органите на управата-зголемена ефикасност или намалена правна сигурност, МРККП, бр. 1/2016
Давитковски Б., Основи на службеничкиот систем, Јавно и приватно право, Правен факултет Јустинијан Први, Скопје, 1998
Durkheim E., *De la division du travail social*, ed.7 Paris, 1960
Edmund Burke, *Reflections on the Revolution in France*, 1968
Irving Kristol , *US journalist and social critic*, Reflections of a Neo-Conservative, 1983
Камбовски В., Филозофија на правото, Скопје 2010 година
Laski, J.H., *Studies in Law and Politics*, London, 1932
Малетиќ И., Димитријевиќ П., Управно право, Скопје, 2015 година
Филозофија на правото (избрани текстови), Правен факултет „Јустинијан Први“ -Скопје, 2007
Радбрух Г., Филозофија на правото, Скопје, 2008 година, погледај Предговор од проф. д-р Ѓорѓи Марјановиќ
Македонско прекршочно право, материјали од Советување посветени на оваа проблематика, МРКК, Скопје бр. 1/2016 година
Мала политичка енциклопедија, изд. Современа администрација, Београд, 1986 година.

ОХРИДСКИ РАМКОВЕН ДОГОВОР, ПОТПИШУВАЊЕ, НОРМАТИВА И ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА

АПСТРАКТ: Вооружениот конфликт од 2001 година во Република Македонија траеше седум месеци и заврши со потпишување на Рамковен договор во Охрид. Договорот се потпиша по интензивните преговори кои се одвиваа меѓу претставници на македонските и албанските парламентарни партии во Република Македонија, а под покровителство на меѓународната заедница.

На овие преговори им претходеа низа дипломатски интервенции кои имаа за цел најпрво сопирање на огнот, а подоцна и воспоставување на дијалог за разрешување на идентитетските судири.

Тимот медијатори, Франсоа Леотар претставник на Европската Унија и Џејмс Пердју, претставникот на Соединетите Американски Држави, освен што помогнаа во преговорите, тие исто така ја презентира и заложбата на меѓународната заедница за цврстиот став дека конфликтот мора да се заврши. Силната поддршка што ја даваше меѓународната заедница одигра значајна улога во разрешувањето на конфликтот и враќање на мирот и стабилноста во Македонија.

Одредбите од рамковниот Договор се имплементирани во Уставот на Република Македонија, имаат за цел да ја интерпретираат државата во мултиетнички и мултиграѓански концепт со почитување на правата на правда, еднаквост и одлучување.

КЛУЧНИ ЗБОРОВИ: *конфликт, Македонија, дипломатија, меѓународна заедница, преговори, договор, медијатори*

Blagica KICEVA

OHRID FRAMEWORK AGREEMENT SIGNATURE, REGULATORY AND IMLEMENTATION

ABSTRACT: The armed conflict in 2001 in Macedonia, lasted seven months and ended with the signing of a Framework Agreement in Ohrid. The agreement which was signed after intensive negotiations was held between representatives of the Macedonian and Albanian parliamentary parties in

1) Студент на втор циклус студии по Применета политика и дипломатија на Правен факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип

Macedonia, under the auspices of the international community.

These talks were preceded by a series of diplomatic interventions aimed firstly to ceasefire and later to establish a dialogue for resolving identity conflicts.

The mediation team, Francois Leotard representative of the European Union and James Pardew, the representative of United States of America, not only helped with the negotiations, they also presented the commitment of the international community's firm stance that the conflict has to be completed. The strong support which was given by the international community played a significant role in resolving the conflict and restoring the peace and the stability in Macedonia.

The provisions of the Framework Agreement are implemented in the Constitution, which aims to be interpreted as a multiethnic and multi civic concept of respecting the rights of justice, equality and decision.

KEYWORDS: *conflict, Macedonia, diplomacy, international community, negotiation, agreement, mediators*

БОБЕД

Во 2001 година на Република Македонија ѝ се случи длабока безбедносна криза. Вооружена група² наречена Ослободителна народна армија (ОНА) составена од етнички Албанци преку вооружени дејствија кои траеа околу 7 месеци на дел од територијата на државата излезе со политички барања, преку свој политички претставник.

Вооружениот конфликт беше решен со компромис околу поставените политички барања, имплементирани во Охридскиот рамковен договор, кој има за цел да ја стабилизира политичката состојба, да се врати безбедноста во Македонија, но исто така да биде гарант за демократски развој на земјата заснован на принципите на граѓанско општество и еднаквост.

Договорот го потпишаа: претседателот на Република Македонија, Борис Трајковски, лидерот на политичката партија и во тоа време – претседател на Владата на Република Македонија – Љупчо Ѓорѓиевски, претседателот на политичката партија на Социјалдемократскиот сојуз на Македонија – Бранко Црвенковски, претседателот на Демократската партија на Албанците – Арбен Џафери, како и претседателот на Партијата за демокртски проспаритет – Имер Имери. На документот, односно на Договорот, свои потписи ставија и Франсоа Леотар – како претставник на Европската Унија и Џејмс Пердју – претставник на Соединетите Американски Држави.

Овој Договор претставува решение кое треба да овозможи траен

²⁾ Собранието на Република Македонија донесе Декларација (бр. 07-1072/5) од 18 март 2001 година

мир во Република Македонија, да воспостави темели на принципите на еднаквост и правична застапеност на сите заедници во државата. Одредбите кои подоцна станаа и дел од Уставот се спроведуваат преку реформски процес на измена на потребните законски решенија, со цел Република Македонија да биде општество со унитарен карактер, градено врз граѓански концепт.

Од периодот на потпишување на Охридскиот рамковен договор до денес се направија значајни достигнувања во неговото спроведување. Сепак, целосната имплементација и негово квалитативно спроведување во целост е долгорочен процес. Потребите на граѓаните и нивните барања се динамични и тие бараат постојано следење на состојбите и приспособување кон одредбите предвидени со договорот. Во периодот од 16 години, Охридскиот рамковен договор зазема значајно место во приоритетите од програмата за работа на Владата на Република Македонија, но целосната имплементација на Договорот претставува и значаен услов на кој се повикуваат меѓународните организации во кои државата се стреми за полноправно членство.

Потпишување на Договорот

По успешно завршените преговори и по постигнувањето на компромисното решение за промена на Уставот со согласност на сите страни во преговорите, на 13 август 2001 година и официјално се потпиша Охридскиот рамковен договор.

Договорот го потпишаа страните кои учествуваа на преговорите и тоа: претседателот на Република Македонија – Борис Трајковски, претседателот на политичката партија ВМРО ДПМНЕ Љупчо Ѓорѓиевски, претседателот на партијата СДСМ – Бранко Црвенковски, претседателот на партијата ДПА – Арбен Џафери и претседателот на партијата ПДП Имер Имери.

Исто така, Договорот го потпишаа и медијаторите, Франсоа Леотар, како претставник на Европската Унија и Џејмс Пердју, претставник на Соединетите Американски Држави – во својство на медијатори во преговорите и сведоци на потпишувањето.

Чинот на потпишување на Договорот се случи во Скопје, во резиденцијата на Претседателот на Република Македонија, на Водно. На моментот на потпишувањето беа присутни и Хавиер Солана - високиот претставник за надворешна и безбедносна политика на Европската Унија и Џорџ Робертсон – генерален секретар на НАТО, како и актуелните претседавачи на ЕУ и ОБСЕ Луи Мишел од Белгија и Романецот Мирчеа Џоана.

Големата присутност на високи претставници на Европската Унија, како и присуството на останатите меѓународни претставници ја

гарантираа цврстата определба на Унијата и останатите меѓународни организации, дека Република Македонија треба да го продолжи патот кон евроатланските интеграции. Од друга страна, сведоците на Договорот со својот потпис ја гарантираа потребната помош за реформските процеси кои треба да следуваат при имплементацијата на одредбите од договорот.

Во описот на Рамковниот договор е мултиетничноста и меѓузависниот пакт помеѓу мнозинството и малцинството. Европската Унија и НАТО кои ефикасно се zaloжија за воспоставување на мирот во Република Македонија ја презедоа и обврската на „дадилка“ која ќе го наградува процесот на напредување или ќе ја казни државата во недостаток на напредок.³

Чинот на потпишување на Договорот не беше проследен во свечена атмосфера, туку претставуваше притисок кон сите преговарачки страни и предизвик кој треба да биде нов правец на делување на политичките чинители во Република Македонија, приспособени кон новитетите од договорот.

Охридски рамковен договор – нормативен дел

„Овој Договор не е совршен, но ниту еден договор не може да биде совршен.

*Тој е најдобриот можен договор кој го заштитува територијалниот интегритет на Република Македонија, индивидуалните права, ја движи кон граѓански модел на модерна европска држава, обезбедува повеќе образовни можности за сите граѓани, обезбедува поголема децентрализација“.*⁴

Охридскиот рамковен договор, како што е неговиот назив, претставува рамка во која треба да се движат нормативните промени кои треба подоцна целосно да се имплементираат. Со измените од Уставот, Република Македонија треба да се определи како граѓанска држава, во која мнозинството нема да доминира над малцинството, а прашањата кои имаат етнички предзнак ќе се решаваат по пат на консензус.

Точките во наредниов текст даваат усогласена рамка за обезбедување на иднината на демократијата во Македонија и овозможување на развојот на поблиски и поинтегрирани односи помеѓу Република Македонија

³) Frank Schimmelfennig, “Introduction: The Impact of International Organizations on the Central and Eastern European States—Conceptual and Theoretical Issues”, in Norms and Nannies: The Impact of International Organizations on the Central and Eastern European States, Ronald H. Linden, ed. (Lanham, Md.: Rowman & Littlefield Publishers, 2002), pp. 1–29

⁴) Говор на претседателот на Република Македонија, Борис Трајковски, пред Собранието на Република Македонија на седница одржана на 31.8.2001 година.

и Евроатлантската заедница. Овој Рамковен договор ќе го промовира мирниот и хармоничен развој на граѓанското општество, истовремено почитувајќи го етничкиот идентитет и интересите на сите македонски граѓани.⁵

Договорот содржи **основни принципи** таксативно наведено во 5 точки. Имено, истите се однесуваат на целосно и безусловно отфрлање на употребата на насилството за остварување на политички цели и промоција на дијалогот како форма на донесување на политички решенија. Исто така, се гарантира суверенитетот и територијалниот интегритет на Македонија и нејзиниот унитарен карактер. Македонското општество да се препознава преку мултиетничкиот карактер кој мора да се сочува и да најде одраз во јавниот живот на македонските граѓани. Уставот мора да обезбеди услови за исполување на потребите на сите нејзини граѓани, а развојот на локалната самоуправа да биде од суштинско значење за поттикнување на учество во граѓаните во демократскиот живот со почитување на идентитетот на заедниците.

Рамковниот договор се темели на 3 анекси кои се составен дел од неговиот текст. И тоа:

Анекс А: Уставни измени;

Анекс Б: Измени во законодавството;

Анекс Ц: Имплементација и мерки за градење на доверба.

Собранието на Република Македонија на седницата одржана на 16 ноември 2001 година донесе Одлука за прогласување на амандманите **IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI, XII, XIII, XIV, XV, XVI, XVII и XVIII** на Уставот на Република Македонија.⁶

Анексот А, уставните измени се однесуваат на измени на Преамулата,⁷ службениот јазик во Република Македонија⁸, правото на правична застапеност на сите етнички заедници во органите на држаната власт.⁹ Исто така, се потврдува независноста на сите верски

⁵) Воведен дел на Охридскиот рамковен договор http://www.siofa.gov.mk/data/file/Ramkovnen_dogovor_mk.pdf,

⁶) Одлука за прогласување на амандманите IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI, XII, XIII, XIV, XV, XVI, XVII и XVIII на Уставот на Република Македонија, <http://www.sobranie.mk/ustavnamn.nsp>

⁷) Амандман IV од Уставот на РМ <http://www.sobranie.mk/WBStorage/Files/UstavnaRmizmeni.pdf>

⁸) Амандман V од Уставот на Република Македонија: на целата територија во Република Македонија и во нејзините меѓународни односи службен јазик е македонскиот јазик и неговото кирилско писмо. Друг јазик што го зборуваат најмалку 20% од граѓаните, исто така, е службен јазик и неговото писмо, како што е определено со овој член. <http://www.sobranie.mk/WBStorage/Files/UstavnaRmizmeni.pdf>

⁹) Амандман VI од Уставот на РМ, <http://www.sobranie.mk/WBStorage/Files/UstavnaRmizmeni.pdf>

заедници¹⁰ со нивно именување на Уставот. Со амандманските измени се предвидува дека припадниците на заедниците имаат право слободно да го изразуваат, негуваат и развиваат својот идентитет и особеностите на своите заедници и да ги употребуваат симболите на својата заедница.¹¹

Примената на т.н. Бадинтерово мнозинство или двојно мнозинство утврдува дека за закони кои директно ги засегаат културата, употребата на јазиците, образованието, личните документи и употребата на симболите, Собранието одлучува со мнозинство гласови од присутните пратеници, при што мора да има мнозинство гласови од присутните пратеници кои припаѓаат на заедниците кои не се мнозинство во Република Македонија.¹² Освен законите, со ова мнозинство се избира и народен правобранител, членовите на Комитетот за односи меѓу заедниците, избор на тројца судии во Уставен суд, законското уредување на Локалната самоуправа, како и законите за локално финансирање, локални избори, општинските граници и за градот Скопје. Исто така, за измена на Уставот во делот за Преамбулата, како и за која било одредба што се однесува на правата на припадниците на заедниците, ќе биде потребно двотретинско мнозинство гласови од вкупниот број пратеници во кое мора да има мнозинство гласови од вкупниот број пратеници кои припаѓаат на заедниците што не се мнозинство во Република Македонија.¹³

Анекс А од Договорот се однесува и на уставните измени кои ќе се однесуваат на зголемената улога на непосредното учество на граѓаните и посредно преку свои претставници, во одлучувањето на Локалната самоуправа на општините, како и Градот Скопје, како посебна единица на локална самоуправа за прашања од областите на јавните служби, урбанизмот и руралното планирање, заштитата на околината, локалниот економски развој, локалното финансирање, комуналните дејности, културата, спортот, социјалната и детската заштита, образованието, здравствената заштита и во други области.¹⁴

Анекс Б се однесува за законските измени кои ќе се приспособат

¹⁰⁾ Амандман VII од Уставот на РМ, <http://www.sobranie.mk/WBStorage/Files/UstavnaRmizmeni.pdf>

¹¹⁾ Амандман VIII од Уставот на РМ <http://www.sobranie.mk/WBStorage/Files/UstavnaRmizmeni.pdf>

¹²⁾ Амандман X од Уставот на РМ <http://www.sobranie.mk/WBStorage/Files/UstavnaRmizmeni.pdf>

¹³⁾ Амандмани: X, XI, XIII, XIV, XV, XVI и XVIII да Уставот на РМ <http://www.sobranie.mk/WBStorage/Files/UstavnaRmizmeni.pdf>

¹⁴⁾ Амандман XVII од Уставот на РМ <http://www.sobranie.mk/WBStorage/Files/UstavnaRmizmeni.pdf>

согласно со уставните амандмани. Овие измени се однесуваат за законите од областа на локалната самоуправа, Законот за локално финансирање, општинските граници, како и измена на законската регулатива од областа на раководењето на полициските станици и начинот на избор на раководителите на полициските станици. Исто така ќе треба да се направи измена на законите за државни службеници и јавна администрација, Закон за избор на изборни единици, како и законите што се однесуваат на употребата на јазиците, Закон за народен правобранител и измена или донесување на останати закони за озаконување на сите законодавни одредби кои може да бидат неопходни во давањето целосен ефект на Рамковниот договор и ќе ги измени или ќе ги укине сите одредби кои не се во согласност со Рамковниот договор.¹⁵

Законот за локалната самоуправа ќе вклучи надлежности во врска со прашањата со кои ќе се зајакнат овластувањата на избраните локални претставници и значително ќе се зголемат нивните надлежности во согласност со Уставот и Европската повелба за локална самоуправа, при што ќе се одрази принципот на вертикална организираност којшто во моментот важи во Европската Унија. Зголемените надлежности, пред сè, ќе се однесуваат на областите на јавните услуги, урбаното и руралното планирање, заштитата на животната средина, локалниот економски развој, културата, локалните финансии, образованието, социјалната заштита и здравствената заштита. Во овој контекст треба да се усогласи и Законот за локално финансирање, како и новиот Закон за територијална поделба во кој треба да се предвиди ново определување на локалните единици во духот на мултиеничноста на локално ниво.¹⁶

Измените кои треба да се однесуваат на промената на организационата поставеност на полициските станици во склоп на Министерството за внатрешни работи треба да се однесуваат на начинот на избор на командир на полициска станица кој ќе се избира од страна на Советот на Локалната самоуправа, по предлог на министерот, а Советот ќе врши надзор над работењето на полицијата со извештаи кои ќе бидат презентирани пред Советот на Општината, двапати годишно.

Во духот на граѓанскиот концепт и мултиетничкиот принцип треба да бидат и Законот за јавните и државните службеници со правична застапеност на малциските заедници при вработување во јавниот и државниот сектор. Исто така, потребно е да се измени Законот за народен правобранител во насока на зголемување на овластувањата кои се однесуваат на дејствија за одбрана на начелата на недискриминација и правична застапеност на заедниците во јавните тела на сите нивоа и во

¹⁵⁾ Рамковен договор, http://www.siofa.gov.mk/data/file/Ramkoven_dogovor_mk.pdf

¹⁶⁾ *ibid*

другите области на јавниот живот...¹⁷

Значајно за промените од Договорот е Законот за употребата на јазиците, согласно со промените на Уставот во одредбите за службен јазик во Република Македонија, како и други закони и деловникот за работа на Собранието на РМ согласно со уставните измени.

АНЕКС В ги определува рамките на имплементација на одредбите на одговорот. Во истиот се поканува меѓународната заедница да го олесни, набљудува и помогне имплементирањето на договорот. Исто така се предвидува да се изврши попис на населението и определува датум за одржување на парламентарни избори кои ќе бидат мониторирани од страна на мисијата на ОБСЕ и други меѓународни организации кои вршат надзор над спроведување на избори. Исто така, во мерки за имплементација се определени и мерките за враќање на бегалците, ревитализација и обнова, како и развој на децентрализираната власт. Недискриминацијата и правичната застапеност на припадниците на заедниците кои не се мнозинство во Република Македонија во државната и јавната администрација и нивна целосна интеграција во општеството.

Исто така, се определува промоција и имплементација на културата, образованите и употребата на јазиците во духот на мултиетничноста.

За имплементација на одредбите од Договорот, страните ја повикуваат меѓународната заедница да даде помош и поддршка, како и следење над спроведувањето, а посебно да помогне во подготвувањето на неопходните законодавни измени поврзани со механизмите за финансирање со цел јакнење на финансиската основа на општините и создавање способности за финансиски менаџмент и во измената на Законот за општинските граници.

Охридскиот договор повикува на меѓународната помош во имплементација на недискриминација и правична застапеност, да преземе конкретни активности за зголемување на застапеноста на припадниците на заедниците кои не претставуваат мнозинство во Република Македонија и тоа во државната администрација, армијата, полицијата и јавните претпријатија, како и за подобрување на нивниот пристап кон јавното финансирање за развој на деловните активности. Исто така, меѓународната помош ќе биде потребна за финансирање на проекти од областа на медиумите, со цел натамошно зајакнување на радио, ТВ и печатените медиуми, вклучувајќи ги и медиумите на албански јазик и мултиетничките медиуми. Страните, исто така, ја покануваат меѓународната заедница да ги зголеми програмите за професионална обука за медиумите за припадниците на заедниците кои не претставуваат мнозинско население на Македонија. Страните го покануваат ОБСЕ да ги продолжи напорите за проекти наменети за

17) *ibid*

подобрување на меѓуетничките односи.¹⁸

Имплементација на Договорот

Каква и да беше атмосферата за време на потпишувањето на Договорот, сепак беше потпишан и истиот мораше да се спроведе. Потоцна следеа подготовки за негова имплементација во правна смисла, односно одредбите од Договорот требаше да се имплементираат во уставни измени кои ќе бидат изгласани во Собранието на Република Македонија.

Последиците од вооружениот конфликт, жртвите од страна на македонските безбедносни сили, како и големиот број на раселено македонско население, не ветуваше лесна и брза имплементација на Договорот. Меѓународната кризна група во својот извештај нотира дека македонската етничка заедница се чувствува поразено од овој чин и смета дека она што го добиваат Албанците е на нивна штета. Оттука постои силно верување кај Македонците дека нивниот идентитет е жртвуван како резултат на мировниот договор.¹⁹

Од друга страна треба да се напомене дека меѓу македонското и албанското население, како и меѓу политичките чинители од двете заедници постоеше консензус во однос на интеграцијата на Република Македонија во ЕУ и НАТО.²⁰

Поради ваквите случувања, меѓународната заедница целосно се зазема за помош и поддршка во имплементацијата на договорот и во враќањето на довербата и соживотот во државата. Охридскиот договор има за цел да стави крај на вооружениот конфликт во Република Македонија и да ја обезбеди иднината на државата преку експлицитно поврзување на мултиетничка Република Македонија кон евроатлантските организации. Како што се обврзаа и потписниците на Договорот, како и медијаторите на целиот процес, кој исто така се потписници за истиот, Анексот Ц точно ги одредуваше мерките за имплементација во кој се наведуваше дека меѓународната заедница е потребно да биде за цело време помош и поддршка, како и мониторинг над спроведувањето на Договорот.

По дополнувањето на Уставот, Европската Унија, како што вети, ја одржа донаторската конференција за Македонија, кои средства беа наменети за финансиска поддршка на државата во санирање на

¹⁸⁾ *ibid*

¹⁹⁾ Jenny Marika Engstrom, *Democratisation and the prevention of violent conflict in South East Europe: The cases of Bulgaria and Republic of Macedonia*, London School of Economics and Political Science, University of London, 2004 стр.251

²⁰⁾ Демјана А. Улогата на евроатлантските интеграции меѓу односите на Македонија и Косово во 2001 година, *Евродијалог*, 2010, стр. 15

штетите кои беа предизвикани од конфликтот. Владата за овие средства изготви Акционен план за намена на средства и нивна примена во инфраструктурното подобрување на регионите зафатени со конфликтот.

Освен уставните измени, Договорот требаше да почне да се спроведува во сите сфери на општеството, за што беше потребно да се направат измени на низа закони од сите области. Притоа согласно со Договорот за донесување на одредени закони беше потребно т.н. двојно мнозинство.²¹

Сведоците на Договорот крано се заложија за целосно отфрлање на „употребата на насилство за оставарување на политички цел“, како и за „реафирмирање на територијалниот интегритет на државата“. Затоа Рамковниот договор бара „целосно доброволно разоружување и распуштање на етничките албански вооружени групи“. Иако овие групи биле отсутни од маса на преговорите за зачувување на „мултиетничкиот карактер на Македонија“.²²

Непосредно по потпишувањето на Договорот започна и акцијата на НАТО позната како „Суштиснка жетва“ наменета за „колетирање и уништување на оружјето на ОНА“. Иако НАТО почна да го спроведува, условно речено, својот дел од договореното, со разоружувањето на ОНА, свесен дека македонската страна има отпор кон имплементацијата на Договорот, операцијата за собирање на оружјето предвиде да се одвива во три фази и тоа од 27 до 30 август, од 7 до 13 и од 20 до 26 септември 2001 година.

Согласно со заклучокот од операцијата „Неопходна жетва“, НАТО одлучува да ја започне мисијата „Килибарна лисица“. Оперативниот план беше одобрен на 26 септември 2001 година и мисија официјално започна следниот ден.

Операцијата „Килибарна лисица“ беше задолжена да помогне во заштитата на меѓународните набљудувачи од Европската Унија и Организацијата за безбедност и соработка во Европа кои го надгледуваа спроведувањето на Охридскиот договор.

Мисијата беше распоредена под германско раководство со учество на други земји-членки на НАТО, а се состои од 700 сојузнички војници кои се приклучија на 300 војници кои веќе се наоѓаат во земјата. Првично,

²¹⁾ Двојно мнозинство е потребно мнозинство од сите пратеници во Собранието, како и од оние кои се изјаснуваат дека се претставници на малцинските заедници. За оваа дефиниција уште се користи и називот „Бадинтерово мнозинство“ именувано во име на Роберт Бадинтер, француски правник по уставно право, вклучен при преговорите во 2001 година

²²⁾ Holliday, Graham. 2004. “From Ethnic Privileging to Power-Sharing: Ethnic Dominance and Democracy in Macedonia”. In *The Fate of Ethnic Democracy in PostCommunist Europe*, edited by Sammy Smooha and Priit Jarve. Budapest: Local Government and Public Service Reform Initiative and Open Society Institute. Pp. 139-165

операцијата „Килибарна лисица“ имаше мандат од три месеци, но потоа беше продолжен до 15 декември 2002 година.²³

Третата и последна мисија на Алијансата во Република Македонија - „Сојузничка хармонија“ заврши во април 2003 година, а беше заменета од страна на Еврокорпусот во рамките на мисијата „Конкордија“.

Поддршката што ја добиваше Македонија од НАТО не запре со заминувањето на мисиите. Алијансата ја даваше целосната поддршка што ѝ беше потребна на Македонија, а посебно на Армијата на Република Македонија, во нејзината подготовка и реформите кои беа потребни да бидат спроведени со цел полноправно членство на Македонија во НАТО.

Мисијата на Европската Унија која воедно беше и нова мисија на Унијата испланирана преку заемна соработка со Алијансата настана како резултат на постигнат консензус меѓу НАТО и ЕУ, институционализиран во Договорот од Берлин. Македонија на тој начин влезе во историјата на ЕУ како држава на чиј геополитички простор била упатена првата ЕУ мировна мисија.²⁴

Подоцна Европската Унија, на 15 декември 2003 година, во Македонија ја воспостави и мисијата ЕУПОЛ ПРОКСИМА, во согласност со целите на Рамковниот договор од 2001 година во Охрид и во тесна соработка со Владата на Република Македонија. Мисијата се состоеше од полициски експерти на Унијата кои ќе вршат мониторинг, менторство и советување на полицијата во земјата со што ќе помогне во борбата против организираниот криминал, како и промовирање на европските стандарди на полицијата.²⁵

Мисијата на ОБСЕ, исто така, ја даваше поддршката во имплементацијата на Договорот. Како што е напоменето, нејзините претставници беа за цело време во Република Македонија, пред и за време на конфликтот. Македонија веќе имаше создадено доволно искуство во соработката со оваа Мисија и истата даваше максимални напори во помошта на Република Македонија во целосното исполнување на обврските од Охридскиот рамковен договор.

Првиот фокус на мисијата беше насочен кон реформирање на полицијата во делот на мешаните полициски патроли²⁶ кои ќе вршат полициски работи во подрачјата кои беа опфатени во конфликтот.

²³) Извештај за поддршката на мировната мисија на НАТО http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_52121.htm?selectedLocale=en

²⁴) Д-р Ружин, Н. (2010) НАТО во современите меѓународни односи, Скопје, Фондација „Фридрих Еберт“, канцеларија Скопје, стр. 273

²⁵) Соопштение на Европската Унија, http://www.eeas.europa.eu/archives/csdp/missions-and-operations/proxima-fyrom/index_en.htm

²⁶) Тоа беа полициски патроли во кои заеднички патролираа полициски службеници од македонска и албанска етничка заедница

Мисијата ја даде целата своја поддршка во промоција и мониторинг, но и финансиски го помогна Министерството за внатрешни работи во промената на работењето во еден т.н. „граѓански концепт“. Мисијата за цело време го помагаше концептот на полициско работење т.н. „community policing“, кој ќе ја гради довербата меѓу сите граѓани, а посебно во заедниците со мешано етничко население. Иако Министерството за внатрешни работи беше приоритет, Мисијата на ОБСЕ активно се вклучи во мониторинг и поддршка на институциите во имплементација на Охридскиот рамковен договор и враќање на соживотот во Македонија.²⁷ Активностите на ОБСЕ беа насочени и кон промоција на локалната самоуправа во процесот на децентрализацијата, локалното финансирање и поддршка во процес на изработка на проекти со акцент на толеранција и мултиетничко живеење и одлучување. Исто така, ОБСЕ даде поддршка и во областа на образованието, каде беше присутна со проекти со кои ја гради довербата меѓу учениците на основа на почитување на различностите и разбирање на различните потреби на поединецот.

Вклучувањето на меѓународната заедница во мерките за имплементација имаше директен придонес врз динамиката на спроведувањето на одредбите од договорот. Сепак значаен дел од примената и целосното исполнување на измените беа обврска на Република Македонија. Ветувањата на меѓународната заедница значајно беа исполнети, а на државата ѝ беше даден „ветер во грб“ да може во иднина да продолжи со реформскиот процес кој треба да биде гарант за нејзината евроатланска интеграција.²⁸

Република Македонија во периодот на имплементација на одредбите од договорот навидум изгледаше како да се зазема целосно и ги вклучи сите државни ресурси за негово целосно имплементирање. Но од друга страна, гледано од денешен апсект сепак постои скептичност и недоверба во одлуките кои се однесуваат на неговата примена. Сè уште постои недостаток во уредувањето на децентрализацијата на локалната самоуправа во областа на правичната распределба на ресурсите и еднаков развој.²⁹ Ваквата контатиција се констатира и покрај донесените законски решенија со Законот за локална самоуправа и наговите измени и дополнувања.

Слабостите во имплементацијата на одредбите од Договорот се забележуваат и во областа на образованието, а посебно на образованието на припадниците на помалите етнички заедници. Притоа се забележува

²⁷) Извештај на Мисијата на ОБСЕ, <http://www.osce.org/secretariat/15066?download=true>

²⁸) Daskalovski Z. The Macedonian conflict 2001: Between successful diplomacy, rhetoric and terror, Centre for Post-Communist Studies St. Francis Xavier University, 2004, стр 25

²⁹) Препорака од Преглед на Охридски рамковен договор за социјална кохезија, изработен од Секретаријатот за спроведување на Охридски рамковен договор, стр.4

мала интерактивност помеѓу учениците од различна етничка припадност која доведува до поделеност меѓу учениците. Во процесот на имплементација се забележува и дека Комитетот за односи помеѓу заедниците во Собранието на РМ не е во функција на развивање на конструктивни меѓуетнички односи и поттикнување континуирани дебати и консензус за меѓуетничките односи и интеграција на општеството, туку истиот се свикува и заседава само при итни интервенции во тензични ситуации³⁰.

Забележана слабост во имплементацијата на одредбите од Договорот се нотира и во примена на мерките кои треба да се однесуваат на етничките заедници кои се застапени со помалку од 20%. Оваа констатација доаѓа од променетата Преамбула од Охридскиот рамковен договор.

Слабоста од примената на Договорот е изразена и во практичната примена на Амандманот V од Уставот на Република Македонија. Иако беа донесени значајни законски решенија, сепак во пракса истите се спроведуваат селективно и нефункционално.

Имплементацијата во последните неколку години почна да се спроведува селективно и да се применува врз основа на потребите на политичките интереси, а не според потребите на граѓаните за што и истиот беше донесен. Ваквиот начин на имплементација доведува до нови барања кои не се во корелација со реалните потреби туку борба за подобро позиционирање на политичките елити, во период помеѓу изборни циклуси.

ЗАКЛУЧОК

Потпишувањето на Охридскиот рамковен договор го означи крајот на вооружениот конфликт во 2001 година. Што и да му претходеше на целиот процес на создавањето на Охридскиот рамковен договор, тој треба да претставува нов правец на развој на и така релативно новата држава. Промените на Уставот кој беа предвидени во Договорот треба да создадат држава која ќе биде со граѓански концепт, почитувајќи ги малцинските права и давајќи им можност за одлучување за прашања од малцински карактер, но притоа да се зачува унитарниот карактер на државата. Охридскиот рамковен договор не е совршен, но неговата содржина и целосната имплементација на одредбите од истиот во 2001 година беше излез и начин за завршување на вооружениот конфликт.

Покрај фактот дека некои одлуки беа донесени под притисокот на меѓународната дипломатија, сепак Охридскиот рамковен договор дава гаранција на зачувување на територијалниот интегритет на државата, нејзиниот суверенитет, а договорот само ја проширува демократската

³⁰⁾ Ibid

рамка на државата која преку Уставот го носи приматот на граѓанско општество засновано врз правилата за правда и еднаквост.

Целта на Охридскиот рамковен договор во моментот на потпишување беше една и единствена: мир во Македонија. Но решенијата од спроведување на Договорот треба да се насочуваат кон создавање на поинтегрирано општество, а на таа тема Охридскиот договор не нуди целосен одговор, таа тема треба да се третира постохридски.

Потребен е сериозен дијалог и отворање на сите нерешени и двосмислени прашања со цел создавање на решенија кои ќе бидат согласно со реалните потреби на граѓаните, а притоа не навлегувајќи во националните чувства и сигурноста на општеството.

И по 16 години од потпишувањето на Договорот и исто толу време од уставните измени, денес сè уште е актуелно неговото применување. И покрај донесената законска регулатива, согласно со Анекс Б од Договорот, сепак постои отпор во целосната примена. Несериозноста на политичките елити во спроведувањето на одредбите, популистичките мерки на краток рок, оставаат простор за манипулација.

Имено, мора да се нагласи дека носителите на власта не секогаш беа целосно посветени кон директната и реална примена од одредбите од договорот. Промената на Уставот и законските измени кои произлегоа од Договорот имаа влијание врз етничкото расположение на граѓаните, па оттука и политичките елити поттикнати од потребата за подобро позиционирање на политичката сцена избегнуваа целосно да се посветат на уставните реформи. Несериозноста на носителите на власта и површинското решавање на прашањата од етничка природа оставаат простор „проблемот“ да се провлекува да се создаваат дилеми и прашања кои би поттикнале етнички несогласувања.

Сепак останува надежта дека како и пред 16 години и денес Македонија преку политичките елити и носителите на власта, со современи средства и дијалог ќе се избори за реализација на принципите на кои се заснова овој Договор, јасно да се ослободи од радикалните во своите редови и да се насочи кон градење на општество еднакво за сите граѓани.

Библиографија

- Daskalovski Z. The Macedonian conflict 2001: Between successful diplomacy, rhetoric and terror, Centre for Post-Communist Studies St. Francis Xavier University, 2004
- Dimitrov, N, Macedonia and NATO: Evolving Partnership. Crossroads – The Macedonian Foreign Policy Journal, Issue 1, 2006
- Schimmelfennig, F, “Introduction: The Impact of International Organizations

-
- on the Central and Eastern European States—Conceptual and Theoretical Issues”, in *Norms and Nannies: The Impact of International Organizations on the Central and Eastern European States*, Ronald H. Linden, ed. (Lanham, Md.: Rowman & Littlefield Publishers, 2002), pp.1–29
- Engstrom, J M, *Democratisation and the prevention of violent conflict in South East Europe: The cases of Bulgaria and Republic of Macedonia*, London School of Economics and Political Science, University of London, 2004
- Holliday, G. 2004. “From Ethnic Privileging to Power-Sharing: Ethnic Dominance and Democracy in Macedonia”. In *The Fate of Ethnic Democracy in PostCommunist Europe*, edited by Sammy Smooha and Priit Jarve. Budapest: Local Government and Public Service Reform Initiative and Open Society Institute. Pp. 139-165
- Jurekovic, P. (April 20, 2002). *International Conflict Management in Macedonia*. In: *Building Stability in Weak States: The Western Balkans. Proceedings of the 1st Workshop of the Study Group Crisis Management in South East Europe*. Vienna: PfP Consortium and National Defence Academy.
- Д-р. Ружин, Н. (2010) *Нато во современите меѓународни односи*, Фондација „Фридрих Еберт”, канцеларија Скопје, стр.271
- Демјаха А. *Улогата на евроатласните интеграции меѓу односите на Македонија и Косово во 2001 година*, Евродијалог, 2010
- Лејти М.(2009) *Спречување војна во Македонија – Превентивна дипломатија за 21 век*, ФИОМ, Скопје, стр.102
- Извештај за поддршката на мировната мисија на Нато http://www.nato.int/cps/en/natohq/topics_52121.htm?selectedLocale=en
- Извештај на Мисијата на ОБСЕ, <http://www.osce.org/secretariat/15066?download=true>
- Воведен дел на Охридскиот рамковен договор http://www.siofa.gov.mk/data/file/Ramkoven_dogovor_mk.pdf
- Одлука за прогласување на амандманите IV, V, VI, VII, VIII, IX, X, XI, XII, XIII, XIV, XV, XVI, XVII и XVIII на Уставот на Република Македонија, <http://www.sobranie.mk/ustav-na-rm.nspх>
- Препорака од Преглед на Охридски рамковен договор за социјална кохезија, изработен од Секретаријатот за спроведување на Охридски рамковен договор <http://www.siofa.gov.mk/>
- Рамковен договор, http://www.siofa.gov.mk/data/file/Ramkoven_dogovor_mk.pdfж
- Соопштение на Европската Унија http://www.eeas.europa.eu/archives/csdp/missionsandoperations/concordia/index_en.htm

ДЕЦЕНТРАЛИЗАЦИЈА НА ИНСПЕКЦИСКИТЕ СЛУЖБИ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

АПСТРАКТ: Контролата и надзорот кој се врши од централните органи над органите на локалната самоуправа претставува поле кое треба да се истражува, бидејќи претставува проблем кој доколку е неефикасен однос помеѓу овие органи предизвикува и многу други проблеми кои се одразуваат во општеството. Потребно е истражување за да се види каков е односот помеѓу централните и локалните органи, бидејќи Република Македонија како земја-кандидат за членство на Европската Унија треба да презема дополнителни активности за подобрување на комуникацијата и координацијата помеѓу централните и локалните органи со цел правилно спроведување на европското законодавство во нашето национално законодавство. Со осамостојувањето на Република Македонија па сè до денес државата помина низ неколку етапи на организациска поставеност на државата. Евалуацијата на Република Македонија се движи од централизација кон децентрализација на политичка, економска, културна и општествена сфера. Централизацијата беше една од основните одлики на претходниот систем, кој поаѓаше од претпоставка дека централната власт најдобро ги знае потребите на граѓаните на секое па и на локално ниво. Со ратификување на Повелбата за локална самоуправа на Советот на Европа од 1985 година, Република Македонија забрзано се движи кон децентрализацијата како процес на подемократско партиципативно управување и давање на услуги според реалните потреби на граѓаните. Процесот на децентрализација, пред сè, значи зголемени ингеренции на локалната самоуправа за областите, како што се: локалниот економски развој, животната средина, култура, образование, урбанизам, спорт и социјална заштита. Се пренесе и инспекциски надзор во одредени области, кои се формираат како посебни овластени инспекциски служби кои функционираат во рамки на општината и одговараат пред градоначалникот, а одредени инспекциски надлежности останаа во рамки на делување на централните органи односно во склоп на министерствата.

КЛУЧНИ ЗБОРОВИ: *децентрализација, инспекциски служби, инспекциски совет*

1) Студент на втор циклус студии по јавна администрација на Правен факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип

Martina KOSTADINOVSKA

**DECENTRALIZATION OF INSPECTION SERVICES IN
MACEDONIA**

ABSTRACT: The control and the surveillance executed from the central organs over the municipality is a field that needs to be researched/analyzed, because it appears as a problem if the relation between these two organs is inefficient and it causes many other problems that affect the society.

A reserch is needed to show the relation between the central organs and the municipality, since Republic of Macedonia is a candidate for entrance in the European Union and needs to make additional activities for improving the communication and coordination between the organs, in order to have decent execution of the european legislation in our national legislation.

Since Republic of Macedonia has become independent, as of now, the country went through several stages of organizational interpositions. The evalutation of Republic of Macedonia goes from centralization to decentralization in the areas of politics, economy, culture and society. The centralization was one of the basic attributes in the previous system, that started with the assumption that the central establishment knows best about the civilian's needs on every and local level. With the ratification of the Muniments of Municipality on the Council of Europe from 1985, Republic of Macedonia moves rapidly towards decentralization as a process of more democratic and participational governing and helping needs according to the real needs of the citizens. Most of all, the process of decentralization means improved/bigger ingenerations of the municipality in the areas of: local economic development, environment , culture, education, urbanism, sport and social security. Inspection surveillance is held in certail areas too, which are created as special authorized inspection organs that function within the municiplaity and correspond in front of the mayor, and some of the inspection competence stayed within the central organs, the ministries.

KEY WORDS: *decentralization, inspection corps, inspection council*

БОБЕД

Актуелната состојба која се случува во Република Македонија во однос на односот на централните и локалните органи ме наведе на истражување од таа област. Истражувачкиот процес е спроведен во периодот од 2014 до 2016 година, во пет општини од Источниот планскиот регион. Доколку погледнеме во периодот од осамостојување на нашата држава се забележува дека таа била централистички организирана

држава. Меѓутоа, поради разноликоста на населението во Република Македонија и појавата на конфликти во државата придонесе до појава на разни мислења за пренесување на надлежностите на локално ниво, за поефикасно остварување на потребите на граѓаните. Со развојот на демократијата паралелно се развива и процесот на децентрализација во нашата држава. Со оглед на фактот што администрацијата на Локалната самоуправа е клучна за остварување на правата на граѓаните, потребно е истовремено да биде достоин сервисен центар за сите граѓани подеднакво. Потребно е да биде транспарентна, ефикасна, неполитизирана, да има квалитетен и услужлив кадар, да постои добра организација и преку својата работа да ги остварува своите активности без дискриминација. Спроведената анализа говори за тоа колку е голема разликата помеѓу теоријата и праксата и денес се соочуваме со политизирана администрација која е бавна во вршење на своите задачи. Со процесот на децентрализација се префрлија надлежности од централните тела на органите на локалната власт. Децентрализацијата пренесе дел од надлежностите од централната власт кон единиците на локалната самоуправа во Република Македонија, чијашто формална примена започна по завршување на локалните избори во 2005 година. Процесот на децентрализација сам по себе воведе и многу новитети во однос на законската рамка за поставеноста на локалната самоуправа и постепено на инспекциските служби и на контрола и надзор. Донесувањето на поголем број на законски и подзаконски акти и промена на веќе постоечките доведува до пренесување на поголем број на надлежности од централните на органите на локалната самоуправа и воедно воспоставува систем на контрола и надзор. Функционирањето на инспекциските служби е од исклучителна важност за успешно остварување на надлежностите на извршната власт. Преку инспекциските служби извршната власт го следи и контролира имплементирањето на законските прописи од страна на сите субјекти на кои се однесуваат. Со инспекцискиот надзор извршната власт која ја добива довербата од народот остварува дел од функциите на редот и поредокот и дејствува во интерес на граѓаните. Со почитување на законот и остварување на интересите на граѓаните се отстрануваат сите аномалии и се овозможува рамноправност и еднакви шанси и опции за секого. Инспекциските служби треба од една страна да придонесат извршување на позитивното право во државата, а истовремено треба да бидат и во функција за заштита на правата и слободите на сите правни и физички лица.

Материјал и метод на работа

Предмет на истражувањето е да се согледа односот помеѓу централните и локалните органи при остварување на контрола и надзор,

организациската поставеност на локалните органи кои вршат контрола и надзор, споредено со истата функција од страна на централните органи. Предметот е насочен кон давање на приказ на сегашните состојби преку процесот на децентрализација во однос на координација на надлежностите, функционалност и оперативност. Република Македонија како земја кандидат за членство во Европската Унија треба да презема дополнителни активности за подобрување на комуникацијата и координацијата помеѓу централните и локалните органи со цел правилно спроведување на европското законодавство во нашето национални законодавство. За таа цел е спроведено и ова истражување за да се согледа моменталната состојба на поставеноста на инспекциските служби и да се види нивната ефикасност. Истражувачкиот процес е спроведен во периодот од 2014 до 2016 година во пет општини од Источниот плански регион. За теоретскиот дел во нормативна анализа се користени голем број на законски прописи од областа на контрола и надзор, влијанието на децентрализацијата на инспекциските служби и формирање на Инспекцискиот совет како посебно тело со цел подобра координација на инспекциските служби. Користени извори на податоци се и Извештаи од управната инспекција, извештај за работата на инспекцискиот совет, извештај за спроведена ревизија на државните инспектори. Спроведени се два вида на прашалници над 50 испитаника, на различна старосна возраст и рамноправна полова застапеност. Со примена на анонимен прашалник со делумно отворени прашања на административни службеници во општините кои се предмет на истражување и анонимен прашалник со отворени прашања применет на овластените инспекциски служби во рамки на локалната самоуправа и инспекторите во рамки на извршната власт, односно министерствата. Прашалниците пак се изведени по посебен контакт со вработени во локалните самоуправи кои се предмет на истражување, како и инспекциските служби во рамки на регионот испратени преку електронска пошта, зависно од преференциите на испитаникот. За таа цел преку имплементирањето на анонимен прашалник кој бара од испитаните да дадат своја проценка, евалуација, за тоа до која мерка надлежните органи посветуваат внимание на дадената проблематика на истражување и да дадат свое размислување за дадената тематика. Земени се предвид вкупниот процент од субјективните гледишта и ставови на испитаниците. Споменатите инструменти се приспособени на едноставно пополнување по пат на компјутер, односно имаат вградена опција за едноставно означување на саканиот одговор во електронски облик на испитаникот. Според тоа, во докажувањето на поставените хипотези на овој труд се користат различни методи со цел да бидат задоволени основните методолошки потреби – објективноста, сигурноста, основата и систематичноста на истиот. Освен тоа,

истражувањето е изведено преку собирање на податоци. Пристапот во истражувањето е интегративен, синтетички во смисла на тоа што ниту една методолошка постапка не дава исклучителна предност, туку сите заедно се подеднакво застапени во процесот на истражување и обработка на податоците. Примена на сите методолошки инструменти е со цел потврдување, делумно потврдување или негирање на претходно поставените хипотези. Цел на истражувањето е да се најдат соодветни препораки и решенија за воспоставување на подобра ефикасност и координација помеѓу локалните и централните органи во однос на контрола и надзор.

Резултати

Децентрализацијата како процес ги пренесе надлежностите од централно на локално ниво и притоа ги доближи граѓаните во процесот на одлучување. Децентрализацијата сама по себе значи и промена во правниот систем во Република Македонија со донесување на голем број нови законски одредби. Целокупната промена во државата доведе до пренос на одредени инспекциски надлежности на локалната самоуправа, а одредени инспекциски надлежности останаа во рамки на извршната власт. Со донесување на Законот за инспекциски надзор² се формира Инспекцискиот совет како посебно независно тело предвидено, кое треба да биде координативно тело за инспекциските служби во Република Македонија. Со оглед на реалната состојба на составот во Инспекцискиот совет може да се увиде аномалија, бидејќи локалните овластени инспектори не се дел од составот на Инспекцискиот совет. Суштината на овој труд е анализа на моменталната состојба и пронаоѓање на решение за воспоставување на ефикасен систем на инспекциски служби како на локално така и на централно ниво, како и воспоставување на соодветен и непристрасен однос помеѓу централните и локалните органи преку механизмите за контрола и надзор. Генералната хипотеза поставена во овој истражувачки процес е дека со децентрализацијата на контролата и надзорот е поставена ефикасна администрација, за подобро остварување на правата на граѓаните. Согласно со поставената генерална хипотеза на истражувачкиот процес, а во контекст на прашалникот, најголем дел од испитаниците одговорија дека со децентрализацијата се формираат делумно стручни служби во органите за контрола и надзор на локално ниво, истовремено делумно е потврдена хипотезата за квалитетен стручен кадар за остварување на ефикасна контрола и надзор над локалната самоуправа, а истовремено се потврдува хипотезата дека со зголемување на бројот на вработувања на многубројните стручни

²⁾ Закон за инспекциски надзор („Службен весник на Република Македонија“ бр. 50/2010, 161/ 2010, 157/2011, 147/2013 и 193/2015)

служби се отежнува контролата и надзорот. Одговорите на поголем дел од испитаниците укажуваат на неефикасни локално овластени инспекциски служби со образложение дека поголем дел од инспекторите на локално ниво се со неадекватно образование или пак улогата овластен локален инспектор ја вршат по овластување, што значи не посветуваат доволно време на функцијата инспектор. На прашањето колку често се консултирате со вашите колеги, мал број од испитаниците се изјаснија дека се консултираат секојдневно за својата работа со своите колеги, додека голем е бројот на испитаници кои се изјаснија дека се консултираат еднаш неделно, а мал дел и воопшто не се консултираат. Резултатите од истражувањето укажуваат на фактот дека во рамки на локалната самоуправа вработените и немаат информација за тоа колку овластени локални инспектори делуваат во рамки на нивната општина. Од одговорите на испитаниците може да се забележи и една од главните пречки за транспарентна администрација, тоа е неколегијалноста, која повлекува со себе и несподелување на информациите помеѓу вработените. Анализата на моменталната состојба на локалните инспектори покажува дека тие постапуваат само по претходно поднесено барање за постапување од страна на странката или по барање на градоначалникот, што значи не постапуваат согласно со член 32 од Законот за инспекциски надзор³⁾. Во однос на децентрализацијата и намалувањето на бројот на општините контролата на локално ниво согласно со анализата на резултатите даде позитивен одговор во однос на зголемената редовна контрола и надзор на локално ниво од страна на државните инспектори кои се дел од извршната власт и ја контролираат работата на локалните органи, а тоа укажува на примена на Законот за инспекциски надзор. Со анализа на анкетниот прашалник повеќето испитаници се изјаснија дека управниот инспектор врши контрола и надзор над работата на административните службеници два пати годишно, притоа претходно најавувајќи ја контролата на претпоставените. Според поставеноста и достапноста на управниот инспектор во општините кои се предмет на истражување е доволна. Источниот плански регион е максимално покриен со инспектори од централната власт кои вршат контрола и надзор на локалните органи во Источниот плански регион, меѓутоа многумина од нив се изјаснија дека не станува збор за стручни служби кои професионално ја вршат својата работа, бидејќи во повеќе случаи не станува збор за непристрасна и објективна контрола. Паралелно на државните инспектори, локално овластените инспектори дејствуваат само по потреба, односно по претходно поднесена писмена пријава или по налог на градоначалникот, пред кого и истите се одговорни.

³⁾ Закон за инспекциски надзор („Службен весник на Република Македонија“ бр. 50/2010, 161/ 2010, 157/2011, 147/2013 и 193/2015)

Резултатите кои се однесуваат на надзорот покажуваат дека во зависност од видот на инспекцискиот надзор, инспекторите го најавуваат или пак не го најавуваат нивниот надзор. Како резултат на тоа подобар ефект има доколку надзорот не е најавен, бидејќи тогаш се утврдува реалната состојба, за разлика од најавениот надзор каде што се дава време на органот на надзор да отстрани одреден вид на неправилности. За да се постигне професионална, деполитизирана, ефикасна, одговорна и сервисно ориентирана администрација неодминлив е инспекцискиот надзор над администрацијата од страна на управната инспекција. Позитивно во рамки на делување на државните инспекторати е тоа што нивната надлежност не е само месна надлежност во граници на своите општини, туку по налог на директорот на Инспекторатот може да бидат распределени на кој било регион од нашата држава, што е услов за непристрасност и објективност на инспекторите. Растот на извршените инспекциски надзори во споредба со изминатите години се должи посебно на барањето на Министерство за информатичко општество и администрација за вршење на вонредни инспекциски надзори согласно со Законот за вработените во јавниот сектор. Управните инспектори при својата работа се соочуваат со нетранспарентна администрација што придонесува до пречки во контролата и надзорот и затајување на неправилностите. Од Годишниот извештај на Управната инспекција⁴ се утврди дека при вршење на инспекцискиот надзор од страна на Државниот управен инспекторат во работењето на органите на локалната самоуправа се констатирани одредени недостатоци во поглед на примена на одредбите од Законот за општата управна постапка, другите закони и прописи кои содржат одредби за управната постапка и во поглед на примена на прописите за канцелариско и архивско работење во општините кои се предмет на истражување.

Инспекцискиот совет како централно тело на национално ниво кое треба да ја координира и контролира работата на инспекциските служби сè уште не може да воспостави авторитет над инспекторатите, притоа има обврска да им наложи да ги почитуваат програмите и правилниците кои се однесуваат за нивната работа, а се донесени од Инспекцискиот совет. Инспекцискиот совет веќе има покренато неколку дисциплински постапки против инспектори на чие работење се жалеле граѓани и компании. Во 2014 година до Инспекцискиот совет пристигнале 115 преставки од кои 20 се однесувале на работата на инспекторите⁵. Околку 30 отсто од преставките се однесувале на работата на општинските инспектори, пред сè, во областа на градежништвото и комуналните дејности за кои Инспекцискиот совет нема надлежност. Согласно со

⁴) Годишен извештај на Управна инспекција за 2015 година

⁵) Извештај за работата на Инспекцискиот совет за 2014 година

анализа на резултатите од истражувањето инспекторите се изјаснија дека редовно имаат состаноци во Инспекцискиот совет и поканите се секогаш јавни на веб-страницата на Инспекцискиот совет, додека пак овластените инспекциски служби на ниво на локална самоуправа се изјаснија дека сè уште го немаат ниту положено испитот за лиценциран инспектор, ниту пак членуваат во Инспекцискиот совет, што е спротивно на Законот за инспекциски надзор⁶. Со донесување на Законот за инспекциски надзор се вовеле унифицирана постапка за вршење на инспекциски надзор што значи изедначување на звањето инспектор на локално ниво и звање инспектор на ниво на Министерство. Моментално Инспекцискиот совет е надлежен за 28 инспекциски служби притоа не ги опфаќа инспекциските служби и овластените инспектори во единиците на локалната самоуправа. Сумираните резултати од истражувањето покажуваат дека се врши притисок над инспекторатите и тоа по различна основа, што е спротивно од Законот за инспекциски надзор⁷ според кој инспекторите треба да се непристрасни и објективни во вршењето на својата работа, без никаков притисок. Меѓутоа овластените инспектори на локално ниво се одговорни пред градоначалникот кој е сепак политички функционер и за проблемите од одредени области има влијание врз локалните инспекциски служби. Анализата на државните инспекторати и нивната независност покажува дека тие пак воопшто не се независни. Тргнувајќи од основањето на инспекторатите и именувањето на директорот на Инспекторатот кој го прави Владата се гледа и нивната „непристрасност“, која произлегува од извршната власт. Како препорака во делот на именување на директорот би требало да се промени постапката за избор без учество на политички функционери. Истражувањето резултира со конкретни препораки до соодветните институции за надминување на проблематичните аспекти и воспоставување на поинтензивна соработка помеѓу централните органи и органите на локалната самоуправа. Заклучоците и препораките се базираат врз основа на наодите од општините кои се вклучени во истражувањето и не сметам дека истите треба да се генерализираат на сите општини во државата. На прво место во препораките што можев да ги извлечам од одговорите на испитаниците и од она што можев да го видам се условите за работа на инспекциските служби кои е неопходно да се подигнат на едно повисоко ниво. Општ став на сите испитаници е фактот дека треба да се работи на стручно оспособување на инспекторите, изедначување на инспекторите на државни и локално ниво, но и подобра

⁶) Закон за инспекциски надзор („Службен весник на Република Македонија“ бр. 50/2010, 161/ 2010, 157/2011, 147/2013 и 193/2015)

⁷) Закон за инспекциски надзор („Службен весник на Република Македонија“ бр. 50/2010, 161/ 2010, 157/2011, 147/2013 и 193/2015)

координација од страна на Инспекцискиот совет како координативно тело.

Од страна на Државниот завод за ревизија е направена ревизија над државните инспекторати во периодот од 2009 до 2011 година⁸. Ревизијата покажа дека иако законската и подзаконската регулатива пропишува голем број на надлежности на Државниот инспекторат, од каде што и произлегуваат голем број на субјекти кои се предмет на инспекцискиот надзор. Непостоење на систем за целосно и навремено евидентирање на овие субјекти што претставува ризик од нецелосен опфат на субјектите во врска со планирање на инспекцискиот надзор за период кој следува. Во функционирањето на државните инспекторати нема воспоставено методологија според која се планира надзорот, поради тоа со донесување на Законот за инспекциски надзор се наметна и обврска на директорот да донесува годишна програма за работата на инспекторатот и да подготвува месечни планови за работа на инспекторатот, а кај локално овластените инспектори тоа е обврска на градоначалникот⁹. Непостоење на инструкции за постапување што е резултат на нееднаквото толкување на законските норми и тоа придонесува до повеќе случаи на нееднакво постапување од страна на инспекторите во поглед на документацијата која ја бараат и изречените инспекциски мерки за констатирани идентични прекршоци. Ревизијата на државните инспекторати укажува и на слабост во изрекување на казнените инспекциски мерки во одредување на висина на казните од страна на надлежните државни органи, неусогласеност во Законот за прекршоци¹⁰ и материјалните закони во поглед на висина на парични казни кои им се изрекуваат на прекршителите, правото на жалба на субјектите кои се предмет на надзор, застарување на голем дел од поднесените барања за прекршочни постапки од страна на надлежните судови и селективна примена на казнените одредби. Непостоењето на критериуми врз основа на кои се одредува висината на паричните казни е причина за појава на ризик од спречување на субјектите да продолжат со редовното работење. Анализата дава резултат дека вработените во државните инспектори не се согласно потребите на инспекторатите, кај некои инспекторати се јавува потреба од зголемување на бројот на вработените инспектори, а кај други пак старосната граница е неповолна. Согласно со наведеното и направената анализа од страна на Државниот завод за ревизија во 14 државни инспекторати во период од 2009 до 2011

⁸) Резиме на резултати бр.21-12/32 од 18.2.2013 година од Државен завод за ревизија

⁹) Член 15 од Закон за инспекциски надзор („Службен весник на Република Македонија“ бр. 50/2010, 161/ 2010, 157/2011, 147/2013 и 193/2015)

¹⁰) Закон за прекршоците („Службен весник на Република Македонија“ бр.62/06, 69/06, 51/11)

година се отвора прашање за капацитетот на Државниот инспекторат за реализација на годишната програма за работа и да се обезбеди навремен, квалитетен и сеопфатен инспекциски надзор и пренос на знаења од постарите на помладите колеги.

Заклучок

Анализата на моменталната поставеност на инспекциските служби покажува дека инспекциските служби на локално ниво сè уште не се хармонизирани со Законот за инспекциски надзор кој е донесен 2010 година. Потребно е учество на овластените локални инспектори во Инспекцискиот совет рамо до рамо со државните инспектори. И покрај тоа што законската и подзаконската регулатива пропишува голем број на надлежности на државните инспекторати од кои произлегуваат и субјектите кои се предмет на инспекцискиот надзор, сепак инспекторатите сè уште немаат воспоставено систем за целосно и навремено евидентирање на субјектите што придонесува до појава на ризик од нецелосен опфат на субјектите при планирањето на инспекцискиот надзор за во иднина. Овластените локални инспектори да се усогласат со своите законски права и обврски согласно со Законот за инспекциски надзор. Со функционирање на Инспекцискиот совет треба да се воспостават и квалитетни регистри на инспекторите, подобрување на начинот на вршење на надзорот. За да се оствари ефективна и ефикасна комуникација помеѓу Инспекцискиот совет и инспекторите, најпрво треба комплетно да се постави структурната организација на Инспекцискиот совет како посебно тело и систематизирани работни места да се потполнат со квалификувани лица. Поимањето на обврските за вршење на надзор во разни сектори варира од една во друга општина во Источниот плански регион, разноликоста на наведените причини за немање на каков било облик на инспекциски служби ни покажува дека тие имаат различно разбирање за правната рамка по однос на определени надлежности. Воспоставување на унифициран систем на структурна организација на инспекциските служби во општините во Република Македонија. Потребно е да се направи потемелна анализа на тоа кои фактори влијаат на општините и притоа ги попречуваат во процесот на воспоставување на соодветен надзорен механизам. За целосна покриеност во сите области, во рамки на општините, би требало да постои иста организациска поставеност. Тоа ќе придонесе до подобар преглед над инспекциските служби во рамки на општините. Зголемување на бројот на вработените не придонесува до ефикасна администрација. Во иднина да се работи на идентификација на алтернативни решенија за надминување на пропустите во работењето на општините, односно максимално искористување на расположливите ресурси. Како препорака

од анализата на резултати сметам дека треба да се најдат факторите кои влијаат на ова прашање и да се воведат законски измени во делот на глоба за инспектори кои нема да ги почитуваат законски поставените одредби во делот за донесување на записник по секој извршен надзор. На тој начин истовремено ќе се определи и ефикасноста на инспекторот. Поради тоа, потребно е пред донесување на кој било правен акт кој е од значење за органите на локалната самоуправа, централните органи да се консултираат со органите на локалната самоуправа. Тоа ќе придонесе до брзи и ефикасни постапки и остварување на правата на граѓаните. Градоначалниците на единиците на локалната самоуправа не треба да имаат извршна одговорност за инспекциите на локално ниво туку одлуките да се разгледуваат на централно ниво или во Државниот инспекторат или во Инспекцискиот совет, односно централизација на инспекциските служби кои функционираат на локално ниво. Инспекцискиот совет би требало да се воздржи од мешање во дневните активности на инспекцијата. Имајќи го предвид обемот на работа што го покриваат овластените локални инспектори, треба да се воспостави правен механизам за да се овозможи на централниот надлежен орган да врши стручен надзор на нивната работа и преземе мерки во случај на несоодветни резултати во насока на подобрување на перформансите на локалните инспектори за спроведување на законодавството.

Библиографија

- Гелевски, Гризо, Давитковски, Павловска Данева, „Административно право“, Скопје, 2007
- Сотир Костов, Децентрализацијата наша цел, Скопје 2006 год.
- Развој на локалната самоуправа во транзиционите држави на Југоисточна и Централна Европа, Фридрих Ебарт
- Годишен извештај на Управна инспекција за 2015 година
- Закон за инспекциски надзор (Службен весник на Република Македонија бр. 50/2010, 161/ 2010, 157/2011, 147/2013 и 193/2015)
- Закон за прекршоците (Службен весник на Република Македонија бр.62/06, 69/06, 51/11)
- Извештај за работата на Инспекцискиот совет за 2014 година
- Резиме на резултати бр.21-12/32 од 18.2.2013 година од Државен завод за ревизија

**ETHICAL PATHOS IN THE PHILOSOPHICAL LANGUAGE
OF F.M. DOSTOYEVSKY**

ABSTRACT: The article is devoted to the analysis of the problem of reflection of ethical problems and focus thought Fyodor Dostoyevsky in his philosophical language. Analysis of philosophical language is the task of philosophy, not literary criticism. A detailed analysis of philosophical language allows a deeper and fuller see the object of thought of the philosopher as the language of thought is always adequate to its subject. Thus, the ethical centrality of Dostoyevsky is inevitably reflected in his philosophical language and at the same time affects the formulation of new ideas in the letter, consequential previously set. As a result of the creative dialectic constitutes a special author's philosophical language, to clarify the status of which is - one of the tasks of the article. In addition, the task of this paper is clarification of the status of philosophical language of Fyodor Dostoevsky, as well as the language of Russian philosophy in general. Through an understanding of the Russian language and philosophy in particular philosophical language Dostoevsky we also clarifies the principle of language philosophy in general, which contributes to a deeper formulation of philosophical and ethical issues.

KEYWORDS: *Russian philosophy, philosophical language, ethical problems, Fyodor Dostoevsky*

Андрей КОРОБОВ-ЛАТЫНЦЕВ

**ЭТИЧЕСКИЙ ПАФОС ФИЛОСОФСКОГО ЯЗЫКА
Ф.М. ДОСТОЕВСКОГО**

АННОТАЦИЯ: Статья посвящена разбору проблемы отражения этической мысли Ф.М. Достоевского в его философском языке. Анализ философского языка является задачей философии, а не литературоведенья. Подробный анализ философского языка позволяет глубже и полнее разглядеть предмет мысли философа, поскольку язык мысли всегда адекватен её предмету. Так, этическая центрированность Ф.М. Достоевского неизбежно отражается в его философском языке и в то же время влияет на формулирование в письме новых идей, логически вытекающих из ранее поставленных. В результате творческой диалектики конституируется особенный авторский философский язык, прояснить статус которого – одна из задач статьи. Кроме того, задачей статьи является уяснение статуса философского языка Ф.М. Достоевского.

Через понимание работы русского философского языка и в частности философского языка Ф.М.Достоевского мы также уясняем принцип работы языка философии вообще, что способствует более глубокой постановке философских и этических проблем в дальнейшем.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: *русская философия, русский философский язык, этическая мысль, Ф.М. Достоевский*

Уже неоднократно говорилось в исследовательской литературе, что нравственная направленность доминирует в русской философии. Так, например, В.В.Зеньковский писал: «Русская философия *не теоцентрична* (хотя в значительной части своих представителей глубоко и существенно религиозна), *не космоцентрична* (хотя вопросы натур-философии очень рано привлекали к себе внимание русских философов), – она больше всего занята *темой о человеке*, о его судьбе и путях, о смысле и целях истории. Прежде всего, это сказывается в том, насколько всюду доминирует (даже в отвлеченных проблемах) *моральная установка*: здесь лежит один из самых действенных и творческих истоков русского философствования. Тот «панморализм», который в своих философских сочинениях выразил с исключительной силой Лев Толстой, – с известным правом, с известными ограничениями может быть найден почти у всех русских мыслителей, – даже у тех, у которых нет произведений, прямым образом посвященных вопросам морали (например, у Киреевского)»¹. Именно тема человека, вызывающая нравственную рефлексию о его судьбе, является доминирующей в русской философии, об этом говорят и современные исследователи, например А.Ф. Замалеев отмечает: «Преобладание этического момента всегда составляло характерную черту русской философии. Этот «панморализм», сложившийся преимущественно на почве православия, окрашивает мировоззрение почти всех отечественных мыслителей, даже тех, которые не занимались непосредственно вопросами морали»².

Однако несмотря на то что тематически и содержательно весь корпус русских философских текстов тщательно прокомментирован и проанализирован, весьма малоисследованным остается вопрос о том, как этическая направленность русской философии, иначе – этикоцентризм, о котором говорят исследователи, отображается в языке русской философии. Достаточная исследованность тем и вопросов русской философии открывает горизонт для рассмотрения русского

1) Зеньковский В.В. Зеньковский В.В. История русской философии. Том I. Часть I. – Л. : ЭГО, 1991. С. 16

2) Замалеев А.Ф. Фазисы русской нравственности / А.Ф. Замалеев // Смысл жизни в русской философии. Конец XIX – начало XX века. – СПб. : Наука, 1995. – С. 5.

философского языка как такового, поскольку раскрытие специфических черт русской философии позволяет понять специфику языка. Язык же русской философии в силу этической центрированности русской мысли тяготеет в значительной степени более к литературно-эссеистическим формам, нежели к научно-рационалистическим.

В диссертации А.В.Джогана «Особенности русского философского языка: феномен этикоцентризма» рассматривается язык русской философии в отношении и в связи с теми темами и вопросами, которые в этой философии доминируют. В диссертации «складывается определенная картина относительно природы отечественного философствования, которое отличается нетрактатностью и особой склонностью к нравственной проблематике»³. Про нетрактатность и несистемность как глубинное свойство русской философии писала подвижница русской философии М.В. Безобразова, современница В. С. Соловьева, которая в отличие от него верила в существование самобытной русской философии. М.В.Безобразова писала под конец своей жизни: «Мне как-то претят схемы, и не тянет излагать свои мысли в искусственном законченном виде. Может быть, это отчасти обломовщина, отчасти сознание, что никому такого изложения не нужно в России. Если бы даже удалось издать такую систему, он зачахнет среди всеобщего равнодушия. Русской философии ведь нет и одно это утверждение характеризует желание, чтобы её не было. Так объявил В. С. Соловьев и за ним повторяют те, кто производит философов в нефилософов и переводит то ненужное иностранное, которое неминуемо становится на место самобытного»⁴

Литературоцентризм и этикоцентризм – два свойства русской философии, без учета ⁵которых просто невозможно понять такие феномены, как философский язык Ф.М. Достоевского. Ф.М. Достоевский в данном случае является одной из определяющих фигур, поскольку его влияние на русскую философскую мысль сравнимо лишь с влиянием Льва Толстого. Ф.М. Достоевский, по выражению К.Г. Исупова, стал философской занозой эпохи, задал круг проблем, в процессе разрешения которых сформировался особенный литературоцентричный русский философский язык. Однако то, что постановка этих проблем имеется уже у Достоевского, заставляет предположить, что специфический философский язык имеется и у него.

3) Джоган А.В. Особенности русского философского языка: феномен этикоцентризма автореферат дис... канд. филос. Наук. – Воронеж, 2011. С. 36

4) Цит. По Ванчугов В. В. Очерк истории «самобытно-русской» - Москва: РИЦ «ПИЛИГРИМ», 1994. С.160

5) Волгин И. Л. Толстой и Достоевский: посмертная переключка // Вопросы Философии, 2011 № 5. С. 35

Так, Роуэн Уильямс в своей книге «Достоевский: язык, вера, повествование» пишет, что «сама наша способность видеть вещи в масштабе чего-то большего, нежели их непосредственное окружение, означает, что мы постоянно прибегаем к языку, не вполне адекватному по отношению к среде, в которой эти вещи пробуждают нас видеть в них то, что выходит за пределы непосредственно наблюдаемого»⁶. Исследователь здесь обращает внимание на тот факт, что язык Достоевского «захлебывается» (выражение И. Бродского), сиюсь выразить свою мысль. Эту же особенность языка Достоевского отмечал Н.Н. Страхов и другие русские религиозные философы. Так, Н. А. Бердяев замечал (подобные же замечания встречаются и у Льва Шестова, и у В. В. Розанова), что как художник Ф. М. Достоевский стоит ниже Льва Толстого. А вот отзыв самого Льва Толстого, читающего «Братьев Карамазовых»: «Начал читать и не могу побороть отвращение к антихудожественности, легкомыслию, кривлянию и неподобающему отношению к важным предметам».

Достоевский и сам замечал про этот свой недостаток. Н.Н. Страхов писал ему по поводу издававшегося «Идиота»: «Во всем Вашем лежит особенный и резкий колорит... Вы загромождаете Ваши произведения, лишком их усложняете. Если бы ткань Ваших рассказов была проще, они действовали сильнее... Все, что Вы вложили в «Идиота», пропало даром»⁷. Достоевский в ответе на это письмо соглашался со Страховым, т.е. писатель вполне признавал эту черту своего языка, в котором мысль доминирует над формой.

Эту черту философского языка Достоевского подмечает также В.В. Розанов. Так, сравнивая Достоевского с Толстым, философ пишет: «...Л.Н. Толстой с Ф.М. Достоевским, сильно отличаясь от И.С. Тургенева по своему слову, так же различаются между собой, едва ли даже не сильнее. В «Анне Карениной» с недостижимым совершенством формы соединилось глубокое и строгое содержание», и в то же время «Анна Каренина» оказалась только великим прологом к учению, которое то прямо, то в аллегориях вот уже десять лет развивает её автор». Напротив, роман Ф. М. Достоевского, «резко отличаясь по форме, растянутый, эпизодический, глубоко однороден», он совсем не схож с «Анной Карениной» «по духу, по заключенному в нем смыслу. Он также есть синтез душевного анализа, философских идей и борьбы религиозных стремлений с сомнением. Но задача взята в нем шире»⁸.

6) Замалеев А.Ф. Фазисы русской нравственности / А.Ф. Замалеев // Смысл жизни в русской философии. Конец XIX – начало XX века. – СПб.: Наука, 1995. С.20

7) Цит. По Сараскина Л. И. Достоевский / Людмила Сараскина. – М.: Молодая гвардия, 2011. – 825 (7) с.: ил. – (Жизнь замечательных людей: сер. Биогр.; вып. 1320). С. 502

8) Розанов В. В. Легенда о великом инквизиторе Ф. М. Достоевского. Опыт критического комментария / В. В. Розанов. – М.: Книга по требованию, 2011. С. 33

Задача эта, по определению современного отечественного философа В.К. Кантора, заключалась в создании русской философии. Достоевский «создавал не философию религии, а религиозную философию – разница принципиальная. И создание это шло через соподчиненную систему разнообразных исповедей в его романах»⁹. В.К. Кантор считает, что исповедь послужила механизмом для построения многих текстов Достоевского. Несомненно, эта мысль имеет основания, но несомненно так же и то, что помимо исповеди как механизма в тексте Достоевского действуют и другие механизмы, не только религиозные или литературные, и само становление его философского языка – это акт прежде всего философский, тем более что язык первичней и текста, и любых текстообразующих механизмов.

Из этого доминирования содержания над формой и стремления преподнести читателю прежде всего содержание, т.е. мысль, складывается философский язык Достоевского, который удачнее всего будет назвать художественно-философским языком. Это особый язык, благодаря которому возможно выражать предельные этические вопросы человеческого бытия, которые в истории философской мысли идут под титулом «проклятых вопросов». Особенность русской философии, которая отмечена практически всеми авторитетными исследователями русской мысли, заключается в умении формулировать «предельное и высшее», которое стало возможным во многом благодаря этико-философской работе Ф. М. Достоевского.

9) Кантор В. К. «Судить божью тварь». Пророческий пафос Достоевского: очерки. М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2010. С. 38

КОРУПЦИЈА ВО СИСТЕМОТ НА ЈАВНИ ФИНАНСИИ

АПСТРАКТ: Во овој труд авторот ќе се фокусира на анализа на корупцијата во системот на јавни финансии, притоа анализирајќи го поединечно влијанието на корупцијата и нејзините импликации во даночниот и царинскиот систем како и при процесот на управување со јавните расходи, како дел од системот на јавни финансии. Авторот најпрво ќе даде краток осврт за тоа што претставува корупција во системот на јавни финансии, факторите кои влијаат за нејзината појава, како и импликациите од корупцијата врз целокупниот општествено-економски и финансиски систем. Понатаму, авторот посебно ќе ги анализира појавата и формите на корупција во даночниот и царинскиот систем, како и корупцијата при процесот на управување со јавните расходи. Во секој од насловите на овој труд авторот дава и препораки за тоа што треба да се преземе, а со единствена цел за намалување на корупцијата во системот на јавни финансии на маргинално ниво кое нема да ги поткопува основните човекови вредности.

КЛУЧНИ ЗБОРОВИ: *корупција, јавни финансии, даночен систем, царински систем, јавни расходи*

Marija KOSHEVALISKA

CORRUPTION IN THE PUBLIC FINANCE SYSTEM

ABSTRACT: In this paper, the author will focus on the analysis of corruption in the public finance system, while analyzing separately the impact of corruption and its implications to the tax and custom systems and process of public expenditure management as part of the public finance system. The first, the author will give a brief overview of what does means corruption in public finance system, the factor that influence on its occurrence, and the implications of corruption on the overall socio-economic and financial system. Furthermore, the author will specifically analyze the incidence and forms of corruption in the tax and customs system and corruption in the process of public expenditure management. In each of the headings of this paper, the author gives recommendations on what should be done to reduce corruption in the public finance on marginal level that does not undermine basic human

¹⁾ Студент на докторска школа при Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“ во Скопје, Правен факултет, студиска програма Финансово право

values.

KEY WORDS: *corruption, public finance, tax system, custom system, public expenditure*

ВОБЕД

Јавните финансии се однесуваат на собирање на јавните приходи и извршување на јавните расходи заради остварување на функциите на државата. Поради тоа се вели дека основни елементи на јавните финансии се јавните приходи и јавните расходи. Јавните финансии се клучниот сегмент за стекнување и одржување на стабилноста на националната економија и на благосостојбата на нејзиното население. Тие меѓусебе се условени и поврзани во единствен систем кој се нарекува буџет, кој претставува основен инструмент за јавно финансирање.

Фискалната стабилност и издржливост се неопходни фактори за ефикасен развој, како на националната така и на глобалната економија. Транспарентноста во донесување и извршувањето на буџетот е клучен фактор за меѓусебна доверба и сигурност.

Доброто владеење на извршната власт како и ефективните јавни финансии се двата најважни столба за создавање на економски и социјални приоритети при постоење на ограничени ресурси кои се достапни на секое национално општество. Доброто владеење на секоја држава е есенцијален дел на институционалната рамка за економски и финансиски менаџмент, вклучувајќи макроекономска стабилност, промоција на ефикасни институции кои одговорно ќе работат за јавниот интерес, како и социјална и економска еднаквост. Лошото и неефикасно владеење, како и несоодветното управување со јавните финансии, може да резултира со создавање и развој на неефикасна и некомпетентна јавна администрација, недостаток на ефикасни институции на системот, како и појава на институционална корупција. Корупцијата, сама по себе, не е идентична на лошото владеење. Лошото владеење вклучува прашања кои се протегаат многу подалеку од корупцијата. Но, сепак еден од основните фактори за појава на институционална корупција во јавните финансии е лошото и неефикасно владеење.²

Имајќи ги предвид меѓународните искуства и истражувања, се дошло до заклучок дека корупцијата е помалку застапена во богатите земји и постои негативна релација помеѓу стапката на раст и корупцијата. Всушност, таму каде што корупцијата е повеќе застапена, земјите се посиромашни, а стапката на раст е значително пониска за разлика од помалку корумпираните земји.³

²) Види: Schaeffer, M.: *Corruption and Public Finance*, 2002, стр.3.

³) Ibid, стр.3.

Во последните години сè повеќе се препознава проблемот со корупцијата во јавните финансии. Имајќи ги предвид истражувањата направени од страна на Светска банка, ОЕЦД, УСАИД и УНДП, како и многубројните анкети направени на високи државни службеници и припадници на граѓанското општество во земјите во развој односно транзиционите општества, корупцијата во јавните финансии ја детерминирале како главна пречка за развој на целокупниот општествено-економски и финансиски систем.⁴

1. Корупција во системот на јавни финансии

Корупцијата е таков општествен, економски, правен и морален феномен кој може да се јави во различни појавни облици. Притоа се поставува прашање што значи корупција во јавните финансии? Наједноставно кажано, корупцијата во јавните финансии претставува злоупотреба на јавната позиција за директна или индиректна лична корист. Многу фактори влијаат за појавата и развојот на корупцијата во јавните финансии, при што нивното дејство може да биде директно или индиректно. Фактори кои директно влијаат на корупцијата се: квалитетот на нормативната рамка од која се црпат овластувањата на јавните службеници, комплексноста на даночниот систем, квалитетот на одлуките на владата за извршување на јавните расходи, јавната провизија за обезбедување на стоки и услуги од економски оператори како и ситуациите каде што јавните службеници имаат дискреционо право за донесување на економски одлуки. Индиректни фактори кои влијаат на корупцијата се професионалноста на јавната администрација, нивото на платите на вработените во јавниот сектор, степенот на институционалната контрола, транспарентноста на законите, прописите и процесот, како и ефикасноста на казниот систем и степенот на еднаквоста при неговата примена.⁵

Корупцијата во јавните финансии може да се јави во сите области на јавната администрација, вклучувајќи го даночниот систем, царината, како и при буџетирање и управување со трошоците. Според меѓународните истражувања, повеќе од 50% од корупцијата во јавниот сектор ги засега јавните финансии. Тоа значи дека макроекономските трошоци на корупцијата во овој сектор се огромни.⁶

Во последните години, сведоци сме на многубројни сценарија на светската сцена каде што широките народни маси сè повеќе го креваат својот глас против корупцијата во јавниот сектор. Коруптивните

⁴) Ibid, стр.4.

⁵) Ibid, стр.4.

⁶) Види: Prof.Dr.Edling, H.:Preventing Corruption in Public Finance Management, A practical Guide, Eschborn, 2005, стр.3.

перформанси на јавните службеници во јавниот сектор сè повеќе се видливи. Од Сао Паоло па сè до Јоханесбург граѓаните излегоа на улица против корупцијата. Во земјите како што се Чиле, Гватемала, Индија, Ирак, Малезија и во Украина беше испратена јасна и гласна порака до нивите лидери, а тоа е утврдување и отстранување на корупцијата. Меѓутоа, корупцијата во последните години сè повеќе е главна тема на разговор помеѓу владините организации како што е Меѓународниот монетарен фонд.⁷

Поради ова, на годишното собрание на Меѓународниот монетарен фонд, одржано во Лима, Перу, во октомври 2015 година, една од точките на дневен ред беше токму корупцијата во јавниот сектор, каде што беа дадени дефиниции на корупцијата, беа утврдени директните и индиректните последици од корупцијата, како и потребата од воведување на јасна стратегија за справување со корупцијата, истакнувајќи ја улогата на поединецот во борбата против корупцијата, но и улогата на институциите во целост, а особено улогата на Меѓународниот фонд.⁸

Учесниците на годишното собрание на Меѓународниот монетарен фонд заклучиле дека корупцијата претставува скриен данок на растот. И покрај тоа што се чини дека дефиницијата на корупцијата е многу едноставна и дека поголемиот дел од луѓето лесно ја препознаваат, сепак експертите сметаат дека корупцијата е многу поширок поим. Корупцијата не се смета повеќе само како трансакција помеѓу две заинтересирани страни, туку како „приватизација на јавната политика“. Како што заклучиле учесниците на годишното собрание, моќната елита во бизнисот и политиката соработуваат заради остварување на контрола на јавните институции, целосно окупирање на процесот на креирање на политика и монополизирање на договорите за јавни набавка на стоки и услуги. Според друго мислење, корупцијата може да се дефинира како „недостаток на непристрасност во владата“, при што јавните пари и овластувања се користат на начин што негативно влијае врз човечката благосостојба.⁹

Исто така, според експертите, учесници на годишното собрание на Меѓународниот монетарен фонд, за решавање на проблемот со корупција, кој е навлезен во сите пори на општествено-економскиот и финансискиот систем, е потребен поширок и повеќеслоен пристап. Таквиот холистички пристап бара лидерство, промена на стимулациите и градење на систем на интегритет, кои помеѓу себе ќе се надополнуваат и поткрепуваат. Тие заклучиле дека, пред сè, лидерите треба да бидат подготвени да ги постават јавните над личните интереси. Второ, треба

⁷) Види: <http://www.imf.org>.

⁸) Види: <http://www.publicfinanceinternacional.org/opinion/2015/11/corruption-hidden-tax-growth>.

⁹) <http://www.publicfinanceinternacional.org/opinion/2015/11/corruption-hidden-tax-growth>.

да постои силен поттик за засилување на степенот на одговорност. Во исто време, владите треба да осигураат дека јавните службеници заработуваат плати доволни за живот. Отвореноста на економијата преку дерегулација и либерализација исто така ќе помогне, бидејќи премногу регулирани економии создаваат силен поттик за одржување на коруптивни практики. Таков добар пример е случајот со Полска каде што беа воведени брзи и ефикасни мерки за либерализација. Покрај дерегулацијата, од особено значење е и транспарентноста на владините активности и трансакции. И трето, но не помалку важно, е градењето на системот на интегритет. Државите треба да промовираат култура чии вредности ќе го „прочистат“ системот на владеење. Градењето на таква култура бара едукација на граѓаните. Формалната обука може да помогне, но вистинските вредности треба да се научат преку образовниот систем и преку „ден за ден“ работни искуства и пракса на институциите.¹⁰

Корупцијата ги разликува јавните приходи, па на тој начин ја ограничува способноста на владата за инвестирање во продуктивност-подобрување на одредени области, како што се образованието, инфраструктурата и здравството. Секогаш има деликатна тензија помеѓу владата која е одговорна за плаќање на даноците и бизнис заедницата и поединците во улога на даночни обврзници. Системот функционира добро и буџетот станува важен механизам за дистрибуција кога оние кои плаќаат даноци чувствуваат дека постои добра шанса нивните „вложени“ пари во иднина да бидат инвестирани во подобрување на инфраструктурата на земјата, образовниот систем или во создавање на подобра и продуктивна работна сила итн. Корупцијата го саботира овој индиректен договор.¹¹

Кога владините службеници ќе дозволат корупцијата да завладее со системот, тие придонесуваат за создавање на средина каде што оние кои плаќаат даноци се морално навредени што мора тоа да го сторат, или поверојатно, се чувствуваат целосно оправдани да најдат креативен начин за да го избегнат плаќањето на истите или уште полошо, тие стануваат измамници. Корупцијата може до тој степен да ги поткопа јавните приходи, така што тоа негативно влијае на напорите на владата за намалување на сиромаштијата. Според истражувањата на Светска банка направени во 2012 година, во 2010 година имало 1.274 милиони луѓе кои живееле со помалку од 1,25\$ на ден, кое нешто претставува дефиниција за екстремна сиромаштија. Од друга страна пак, имало 2.472 милиони

¹⁰⁾ <http://www.publicfinanceinternacional.org/opinion/2015/11/corruption-hidden-tax-growth>.

¹¹⁾ Види: Claros, A., L.: Removing Impediments to Sustainable Economic Development, The Case of Corruption, The World Bank, Financial and Private Sector Development Global Indicators and Analysis Department, November 2013, стр.19.

луѓе кои живееле со помалку од 2\$ на ден или 41% од популацијата на земјите во развој. Парите кои излегуваат надвор од буџетот поради корупција не можат да го олеснат товарот на сиромаштијата. На тој начин, корупцијата влијае негативно на задоволување на основните животни човекови потреби. Секако, корупцијата се спротивставува на оние ставови кои тврдат дека странската помош може да биде значаен елемент во борбата против глобалната сиромаштија, затоа што логично се наметнува прашањето, зошто даночните обврзници во богатите земји би го поддржувале раскошниот живот на корумпираните владетели во земјите во развој?¹²

Корупцијата ги поткопува јавните инвестиции и ја зголемува вкупната потрошувачка што вообичаено води до поголем дефицит. Голем дефицит, генерално, ќе значи акумулација на јавниот долг, повисоко исплати на долгот и неизбежно, ограничување во други области кои можат директно да влијаат на подобрување на продуктивноста и економскиот раст. Оттука, корупцијата преку поткопување на приходите, зголемување на ефективното даночно оптоварување и зголемување на расходите, влијае многу штетно на јавните финансии. Или поинаку речено, кога корупцијата ги намалува приходите, владите ќе бидат приморани да одржат одредено ниво на расходи, да ги зголемат даночните стапки или да се откажат од придобивките од програми кои не можат да бидат финансирани поради недостаток на ресурси.¹³

Корупцијата може да влијае на инвестициите во целост, на вкупниот износ на инвестициите, на нивната ефикасност, како и на одлуката за инвестирање и проектирање. При постоење на корупција, инвестициите се помали поради постоење на свесност на договарачите за тоа дека заради подобро и побрзо извршување на услугите или гарантирање на нивното учество при распределбата на профитот истите ќе мора да платат поткуп на државните службеници. Тоа ги зголемува трошоците поради што инвеститорите не се заинтересирани за инвестирање. При инвестирањето не се ангажираат оние кои се најсоодветни и најкомпетентни за одредена работа, туку оние кои се подготвени да платат или да вратат за услугата на различни начини. Корупцијата често ја намалува и ефикасноста на различните програми на финансиска помош (од домашни и меѓународни програми), бидејќи најчесто финансиските извори завршуваат во „погрешни раце, а не кај оние на кои најмногу им е потребна.“¹⁴

Исто така, корупцијата негативно влијае на буџетот бидејќи финансиските бенифиции кои доаѓаат од корупцијата не се оданочуваат

¹²⁾ Ibid, стр.19.

¹³⁾ Ibid, стр.19.

¹⁴⁾ Šumah Š., Klopota I., Mahič E.: Factors which impact on corruption in the public sector, Tehnički glasnik 8, 3(2014), стр. 204.

со оглед дека истите се скриени. На тој начин државата губи дел од јавните приходи на име даноци. Од друга страна, пак, јавната потрошувачка која е последица на корупција доведува до негативни ефекти врз буџетот, бидејќи притоа се задоволуваат приватните наместо јавните интереси.¹⁵

Корупцијата негативно се одразува и на квалитетот на јавните работи, кои при постоење на корупција најчесто се со полош квалитет и поскапи. Корупцијата ги прави инфраструктурните проекти многу поскапи, бидејќи при конкурентното натпреварување во процесот на јавните набавки не победува најдобриот понудувач, туку оној кој е подготвен да плати највисока провизија за да ја добие работата. На тој начин, најчесто се добива лоша инфраструктура што доведува до губење на довербата на граѓаните во правната држава или, пак, во најлош случај тие се приклучуваат кон процесот на корупција.¹⁶

2. Корупција во даночниот систем

Корупцијата во јавните финансии може да се јави во сите области на јавната администрација, вклучувајќи го даночниот систем, царината, како и при буџетирањето и управувањето со трошоците.

Фискалната корупција се манифестира преку законодавната власт и даночната администрација. Во случајот со законодавната власт, корупцијата се манифестира на начин што се влијае на содржината на законите коишто ја регулираат даночната материја. Особено се влијае директно при дефинирање на предметот на оданочување, вклучувајќи ги обемот и структурата на даночната основица и основата за оданочување. Но, најчесто, фискалната корупција се остварува преку даночната администрација. Притоа, влијанието се остварува најпрво преку поттикнување на поединечно толкување или одрекување од толкување на одредени правни норми со цел воспоставување на одредена даночна пракса. Од друга страна, влијанието може да се врши во секој чекор од процесот на оданочување, а сè поради иста цел, и тоа: при идентификацијата и регистрацијата на даночните обврзници, при утврдување и наплата на даночниот долг, следење на наплатата на даночниот долг, оценка на опциите за наплата и рефундирање, како и истрага од страна на даночните органи насочена спрема даночните службеници при постоење на основано сомневање. Корупцијата ги крши принципите на буџетирање и управување со трошоците, како и компромисот на политичката волја при вршење на законодавната власт.¹⁷

¹⁵⁾ Ibid, стр.204.

¹⁶⁾ Ibid, стр.205.

¹⁷⁾ Види: Prof.Dr.Edling, H.:Preventing Corruption in Public Finance Management, A practical

Даноците претставуваат основен приход на државата кој се собира во посебно пропишана законска постапка со цел финансирање и извршување на функциите на државата. Ваквата функција на даноците ја имплицира важноста и местото на даноците во структурирањето на финансиската политика и финансискиот систем и тоа не само на национално туку и на локално ниво. Даноците, како едни од најзначајните извори на финансирање на централната и на локалната власт, овозможуваат реализирање на предвидените проекти и планови што придонесуваат за континуиран развој, како на централно така и на локално ниво.

Како би можеле да ги извршуваат своите законски овластувања, владите (национални и субнационални) избрани од страна на граѓаните на демократски начин треба да ги собираат јавните приходи на ефикасен и соодветен начин и притоа совесно, одговорно и ефикасно истите да ги алоцираат. Важна димензија при оценување на обемот и ефикасноста на финансирањето на јавните добра е начинот на кој е регулирано собирањето на даноците од страна на даночните органи на национално и на локално ниво, како и начинот на нивното трошење. Ова покренува сет на комплицирани прашања бидејќи постојат многу различни видови на даноци, различни видови на трошоци и многу различни начини за поделба на (економските) надлежности.¹⁸

Имајќи го предвид горенаведеното, одредени видови на владини активности би можеле да создадат „плодна почва“ за корупција.

Резултатите од управувањето во процесот на децентрализација ќе зависат, пред сè, од дизајнот на фискалните трансфери од централната власт. Ваквите фискални трансфери можат да бидат извршени на повеќе начини. Притоа може да се појават различни приоритети при трошење на собраните даноци на локално и централно ниво. Нарушување на фискалната политика помеѓу националната и локалната власт при одредување на приоритетите може да биде причина за појава на корупција во јавните финансии.¹⁹

За воспоставување и одржување на систем на добро владеење и управување со јавните финансии е потребно, пред сè, создавање на ефикасен даночен систем кој е заснован на јасни и прецизни закони за даночна регулатива каде што ќе бидат избегнати честите односи помеѓу даночните обврзници и даночните административни службеници. Децентрализацијата на фискалните надлежности може да создаде проблем на координација што се однесуваат на даночната стапка и преклопување на даночната основица. Конкуренцијата помеѓу локалната и централната власт може да доведе до даночни стапки кои ќе бидат

Guide, Eschborn, 2005, стр.3.

¹⁸⁾ Види: Schaeffer, M.: Corruption and Public Finance, 2002, стр.5.

¹⁹⁾ Ibid, стр.5.

многу високи. Тоа може да биде причина за појава на разни шеми за избегнување на данокот и пред сè за појава на корупција во даночниот систем.²⁰

Во децентрализираните даночни системи треба да се воспостави таква даночна политика каде што надлежностите ќе бидат координирани на тој начин што ќе овозможат слободно движење на економските ресурси од еден регион на друг. Таквата миграција ќе овозможи поделените надлежни институции да се натпреваруваат помеѓу себе преку воведување на пониски даноци или други влијанија, а на тој начин се создава „плодна почва“ за појава на корупција.²¹

Особено треба да се има предвид дека треба да постојат правила за алокација на даночните приходи помеѓу надлежните институции на различно локално и централно ниво со цел избегнување на двојно оданочување или неоданочување воопшто. Таму каде што постои мобилна даночна основа, децентрализираните даноци создаваат простор за избегнување на даноците и појава на даночно затајување. Даноците за кои е овластена централната власт треба да ги опфатат мобилните даночни основи, чувствителни на промена на доходот и даночните основи кои се нерамномерно распоредени по региони. Соодветно на ова, локалните даноци бараат релативно неподвижни даночни основи, стабилен и предвидлив даночен принос, релативно едноставна администрација и адекватни даночни приходи кои ќе ги задоволат локалните потреби.²²

3. Корупција во царинскиот сектор

Царинскиот сектор влијае на обемот и структурата на трговските текови и опфаќа значителен процент од јавните приходи. Корупцијата во царинскиот сектор доведува до намалување на јавните приходи, ја попречува борбата против нелегалната трговија и ја отежнува легалната меѓународна трговија. Повисоките трансакциони трошоци предизвикани од корупцијата ја ограничуваат конкурентноста на државите и нејзините претпријатија, а со тоа се потиснува и интересот на странските инвеститори. Царинската корупција се манифестира преку законодавната власт, како и преку царинската администрација особено во контекст на царинење на стоки и плаќање на царинските давачки. Тука се прават обиди да се влијае на обемот и структурата на царинските стапки, царинската основа, природата и обемот на нецаринските трговски бариери и времето потребно за ослободување од испорачаната стока.²³

²⁰⁾ Ibid, стр.6.

²¹⁾ Ibid, стр.7.

²²⁾ Ibid, стр.8.

²³⁾ Види: Prof.Dr.Edling, H.:Preventing Corruption in Public Finance Management, A practical Guide, Eschborn, 2005, стр.4.

Царинските служби често се на мета на големи измами и корупција, а со тоа стануваат потенцијални кандидати за вклучување во националната стратегија за контрола на корупцијата. Злоупотребата на службената положба во царинскиот сектор може да биде решен преку создавање на поголема слобода во управувањето на државните органи надлежни за собирање на јавните приходи (вработување и отпуштање на персонал), воспоставување на одредено прифатливо ниво на систем на плати, како и поголема непосредна контрола во работењето. Преку контрола на измамите, добро управуваниот финансиски систем ја менува економијата на корупцијата. Организационото реструктурирање на царинскиот сектор и постојаната ротација на персоналот ќе создаде можност за редуцирање на корупцијата. Но, од особено значење е и постојано вршење на супервизија од страна на специјализирани супервизорски органи.²⁴

4. Корупција при управување со јавните расходи

Буџетот е клучен инструмент на државата за планирање на обемот и структурата на јавните приходи и јавните расходи. Преку буџетот се врши алокација на ресурсите помеѓу приватниот и јавниот сектор, како и во рамките на јавниот сектор на различни нивоа на власта. Буџетската корупција доведува помеѓу другото и до алокација на ресурсите кои немаат демократски легитимитет. Тоа е корумпирано однесување кое ја детерминира дистрибуцијата на буџетските фондови до различни владини сектори. Инвестициите во големи проекти се повеќе подложни на корупција и тие се „повеќе профитабилни“ за учесниците, за разлика од проектите со тековни расходи за одржување на постоечката инфраструктура (на пример, при обновување на патиштата) или малите проекти (на пример, локална здравствена заштита). Корупцијата доведува до промена во структурата на трошоците, а во исто време намалување на продуктивноста на јавните инвестиции и влошување на квалитетот на инфраструктурата. Ова влијае негативно на растот и развојот.²⁵

Имајќи го предвид горенаведеното, од особено значање е воспоставување на стабилен систем на финансиска контрола. Основна задача на финансиската контрола е откривање, но и превенирање на корупцијата. Во својот капацитет како неутрален орган за надзор и контрола супервизорските финансиски органи се овластени за зајакнување на финансиската, правната и институционалната рамка, која ќе овозможи правен, економски, ефикасен и транспарентен финансиски менаџмент. Истовремено, супервизорските органи во рамките на

²⁴) Види: Schaeffer, M., „Corruption and Public Finance, 2002, стр.9.

²⁵) Види: Prof.Dr.Edling, H.: Preventing Corruption in Public Finance Management, A practical Guide, Eschborn, 2005, стр.10.

своите надлежности се овластени да систематски ги елиминираат потенцијалните фактори за влез на корупцијата. Исто така, служат како независен извор на информации за локалните парламентарни тела и постојани комисии, кои ја поддржуваат политичката контролна функција (на пример, при одобрување на новиот буџет). Поради тоа, корупцијата во системот за финансиска контрола, како составен дел на буџетскиот циклус, не само што прави потешко да се идентификува корупцијата, но истовремено го ограничува превентивниот ефект на мониторингот.²⁶

Алокацијата на ограничените ресурси помеѓу јавниот и приватниот сектор се врши преку системот за јавни набавки, поради што корупцијата во јавните набавки директно се одразува врз целокупниот систем на јавни финансии. Корупцијата при доделување на договорите за јавни набавки влијае на конкурентноста на одделни претпријатија и обично предизвдува влошување на квалитетот на нивните услуги, кои исто така стануваат поскапи. Постојат доволно докази кои потврдуваат дека корупцијата во јавните финансии негативно влијае на малите и средните претпријатија и посиромашната група на население. Преку корумпирана распределба на средствата при јавните набавки потешко погодени се сиромашните групи население, меѓу другото затоа што тие се политички помалку влијателни. На тој начин, корупцијата го отежнува пристапот до јавните средства за помалите правни ентитети, а го олеснува пристапот за моќните и политички влијателни субјекти.²⁷

ЗАКЛУЧОК

Од сè горенаведено можеме да заклучиме дека јавните финансии, поврзани во единствен систем кој се нарекува буџет, се клучниот сегмент за стекнување и одржување на стабилноста на националната економија. Транспарентноста во донесувањето и извршувањето на буџетот овозможува поголема контрола во процесот на управување со јавните финансии, кое нешто претставува клучен фактор за меѓусебна доверба и сигурност.

Неефикасното управување со јавните финансии може да резултира со создавање и развој на неефикасна и некомпетентна јавна администрација, недостаток на ефикасни институции на системот, како и појава на институционална корупција.

Корупцијата во јавните финансии може да се јави во сите области на јавната администрација, вклучувајќи го даночниот систем, царината, како и при управување и буџетирање на трошоците.

Исто така, можеме да заклучиме дека корупцијата повеќе не се смета само како трансакција помеѓу две заинтересирани страни, туку

²⁶⁾ Ibid, стр.10.

²⁷⁾ Ibid, стр.10.

како „приватизација на јавната политика“, односно „недостаток на непристрасност во владата“, при што јавните пари и овластувања се користат на начин што негативно влијае врз човечката благосостојба.

Корупцијата ги разнишува јавните приходи, па на тој начин ја ограничува способноста на владата за инвестирање во продуктивност-подобрување на одредени области, како што се образованието, инфраструктурата и здравството.

Корупцијата ги поткопува и јавните инвестиции и ја зголемува вкупната потрошувачка што вообичаено води до поголем дефицит, а тоа значи акумулација на јавниот долг, повисоки исплати на долгот и неизбежно, ограничување во други области кои можат директно да влијаат на подобрување на продуктивноста и економскиот раст.

Исто така, корупцијата негативно влијае на буџетот бидејќи финансиските бенифиции кои доаѓаат од корупцијата не се оданочуваат со оглед дека истите се скриени. На тој начин државата губи дел од јавните приходи на име даноци.

Корупцијата негативно се одразува и на квалитетот на јавните работи, кои при постоење на корупција најчесто се со полош квалитет и поскапи бидејќи при конкурентното натпреварување во процесот на јавните набавки не победува најдобриот понудувач, туку оној кој е подготвен да плати највисока провизија за да ја добие работата на тој начин. На тој начин најчесто се добива лоша инфраструктура што доведува до губење на довербата на граѓаните во правната држава или, пак, во најлош случај тие се приклучуваат кон процесот на корупција.

Буџетот е клучен инструмент на државата за планирање на обемот и структурата на јавните приходи и јавните расходи. Преку буџетот се врши алокација на ресурсите помеѓу приватниот и јавниот сектор, како и во рамките на јавниот сектор на различни нивоа на власта. Корупцијата во буџетскиот процес особено негативно влијае на целокупниот општествено-економски систем, бидејќи доведува помеѓу другото и до алокација на ресурсите кои немаат демократски легитимитет. Корупцијата доведува до промена во структурата на трошоците, а во исто време намалување на продуктивноста на јавните инвестиции и влошување на квалитетот на инфраструктурата. Ова влијае негативно на растот и развојот.

На крај, можеме да заклучиме дека за решавање на проблемот со корупција, кој е навлезен во сите пори на општествено-економскиот и финансискиот систем е потребен поширок и повеќеслоен холистички пристап, кој бара лидерство, промена на стимулациите и градење на систем на интегритет кои помеѓу себе ќе се надополнуваат и поткрепуваат, каде што лидерите ќе бидат подготвени да ги постават

јавните над личните интереси. Исто така, треба да постои силен поттик за засилување на степенот на одговорност, а во исто време, владите треба да осигураат дека јавните службеници заработуваат плати доволни за живот. Отвореноста на економијата преку дерегулација и либерализација, како и зголемувањето на транспарентноста на владините активности и трансакции можат значително да помогнат во решавање на проблемот на корупцијата. Но, не помалку важно е и градењето на системот на интегритет. Државите треба да промовираат култура чии вредности ќе го „прочистат“ системот на владеење. Градењето на таква култура бара едукација на граѓаните, со цел нивно поголено и активно вклучување во јавните политики преку организациите на граѓанското општество.

Библиографија

- Akrap, V.: Corruption prevention in the public sector in Republic of Croatia.
- Aras, S.: Korupcija, Pravnik, 41, 1 (84), 2007.
- Badjun, M.: Odnos političke korupcije i javnih investicija-Slucaj Hrvatske, Institut za javne financije, Zagreb, 2009.
- Claros, A., L.: Removing Impediments to Sustainable Economic Development, The Case of Corruption, The World Bank, Financial and Private Sector Development Global Indicators and Analysis Department, November 2013.
- Dr.sc.Getos, A., Cupic, Z., Mihajlevic, P.: Analiza koncepta „Edukacijom protiv korupcije“ na primjeru praktičnih iskustava s „Antikorupcijskog sata“, Ноември, 2011.
- Dubravcic, D.: Ekonomika korupcije, Privredna kretanja i ekonomska politika, 2001.
- Escresa, L., PicciA.: New Cross-National Measure of Corruption, World Bank Group, July, 2015.
- Harvey, R., S., Ted, G.: Јавни финансии, Скопје, 2008;
<http://www.imf.org>.
- <http://www.publicfinanceinternacional.org/opinion/2015/11/corruption-hidden-tax-growth>.
- Letunić, P.: Korupcija i društveno-ekonomski razvoj, Politička misao, god. 48, br. 2, 2011.
- OECD: Preventing Corruption in Public Procurement, 2016.
- Prof.Dr.Edling, H.: Preventing Corruption in Public Finance Management, A practical Guide, Eschborn, 2005.
- Schaeffer, M.: Corruption and Public Finance, 2002.
- Šumah Š., Klopota I., Mahič E.: Factors which impact on corruption in the public sector, Tehnički glasnik 8, 3(2014).
- Šumah, Š., Klopota, I., Mahič, E.: Factors which impact on corruption in the

-
- public sector, Tehnički glasnik 8, 3 2014.
- Third Biennial Meeting of the World Bank Group's, International Corruption Hunters Alliance: Ending Impunity for Corruption Global Knowledge for Local Impact, Conference Report, December 8–10, 2014.
- Toye, J.: Corruption, The Re-Design of Tax Systems and the Value-Added Tax, Zagreb Internacional Review of Economics&Business, Vol.1, pp.45-60,1998;
- World Bank study: Drivers of corruption, Washington DC, 2014.
- World bank: Corruption from the Perspective of Citizens, Firms and Public Officials, National Political Publishing House, 2012.
- World bank: Fighting Dirty Money and Illicit Flows to Reduce Poverty-Transparent Financial Systems and Robust Mechanisms for Asset Recovery, april 2012.
- Закон за буџетите, Службен весник на РМ бр.64/05, 103/08, 156/09, 95/10, 180/11, 171/12.
- Закон за даночна постапка, Службен весник на РМ бр.13/06, 88/08, 159/08, 105/09, 133/09, 145/10, 171/10, 53/11, 39/12, 84/12, 187/13, 15/15, 97/15, 129/15, 154/15.
- Закон за спречување корупција, пречистен текст, Службен весник на РМ бр.83/04, 126/06, 10/08, 161/08, 145/10, 97/15, 148/15.
- Закон за царинската управа, Службен весник на РМ бр.46/04, 81/05, 107/07, 103/08, 64/09, 105/09, 47/10, 158/10, 53/11, 113/12, 43/14, 167/14, 33/15, 61/15, 129/15.
- Пендовска, В., Максимовска-Велјановски, А., Мангова-Поњавиќ, К.: Финансово право, Скопје 2010;
- Царински закон, Службен весник на РМ бр.39/05, 4/08, 47/10;

**КРИВИЧНИТЕ ДЕЛА ПРОТИВ ЗЛОУПОТРЕБА НА
СЛУЖБЕНАТА ДОЛЖНОСТ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА
СОГЛАСНО СО КРИВИЧНИОТ ЗАКОНИК**

АПСТРАКТ: Трудот ја обработува проблематиката на кривичните дела против злоупотреба на службената должност утврдени со Кривичниот законик на Република Македонија кои се едни од позастапените. Овој вид на кривични дела уште се нарекуваат службенички кривични дела, поради повредата на службената должност што ја чини службено лице во вршењето на својата службена должност. Поголем дел од кривичните дела против службената должност имаат елементи на коруптивни дејствија и затоа кај овие кривични дела се пропишани високи санкции. Исто така, во трудот се анализирани сите кривични дела против злоупотребата на службената должност од чл. 353-362 од Кривичниот законик на Република Македонија.

КЛУЧНИ ЗБОРОВИ: *злоупотреба, службено лице, службена должност, кривични дела, корупција, казна*

Darko MAJHOSEV¹

**CRIMINAL ACTS AGAINST ABUSE OF OFFICIAL DUTIES IN
THE REPUBLIC OF MACEDONIA IN ACCORDANCE WITH THE
CRIMINAL CODE**

ABSTRACT: The paper addresses the issue of crimes against abuse of office stipulated by the Criminal Code of the Republic of Macedonia is one of pozastapenite. This kind of crimes are also called clerical crimes, due to violation of official duties makes the official in the performance of his official duty. Most of the crimes against official duty have elements of corruptive actions and because of these crimes are set higher penalties. Also, the paper analyzed all crimes against malfeasance of articles 353-362 of the Criminal Code of the Republic of Macedonia.

KEYWORDS: *abuse, official, official duty, crimes, corruption, punishment*

¹⁾ Doctoral studies, "Goce Delchev" University-Stip

ВОВЕД

Кривичниот законик на Република Македонија ги систематизира казнените дела во XXXI глава, почнувајќи од кривичните дела против животот и телото (глава I), завршувајќи со кривичните дела против човечноста и меѓународното право (глава XXXI). Казнениот закон на Република Македонија (Службен весник на РМ бр. 37/96 и сите понатамошни новели)² ги обработува кривичните дела против службената должност во глава XXX, поточно од член 353 до 362. Мораме да напоменеме дека КЗ на Република Македонија од неговото донесување во 1996 година до денешен ден (2017) година е менуван 24 пати. Куриозитет претставува 2014 година кога Кривичниот законик е менуван дури седум пати.

Кривичните дела против службената должност претставуваат група на кривични дела кои заземаат посебно место во кривичното законодавство. Овој вид на кривични дела уште се нарекуваат службенички кривични дела, односно *се дефинираат како повреда на службената должност што ја чини службеното лице во вршење на својата службена должност*. Најчести дела на злоупотреба на службената должност се дела на злоупотреба на власта, на службената положба или овластување, на искористување на службената позиција за разни недопуштени дејствија спротивни на јавно-правниот карактер на службата.

Кривичниот законик на Република Македонија содржи повеќе кривични дела кои се однесуваат на злоупотреба на службената положба и овластување извршени од користољубие можат да се подведат под поимот корупција во поширока смисла.³ Кривичните дела кои се однесуваат на активно и пасивно поткупување се смета за корупција во потесна смисла.

²) Кривичниот законик е објавен во „Службен весник на РМ“ бр. 37/96. Изменет е со Законот за изменување и долонување на Кривичниот законик објавен во „Службен весник на РМ“ бр. 80/99, „Службен весник на РМ“ бр. 4/02, бр. 43/03, бр. 19/04, бр. 81/05, 60/06, 73/06, 7/08, 139/08, 114/09, 51/11, 135/11, 185/11, 142/12, 55/13, 82/13, 14/14, 27/14, 28/14, 115/14, 132/14, 160/14, 199/14, .

Со Одлука на Уставниот суд на РМ У.бр. 220/2000 е укинат ставот 3 од чл. 184. Дел од ставот 2 на чл. 101 е укинат со Одлука на Уставниот суд на РМ, У. бр. 210/2001 објавена во „Службен весник на РМ“ бр. 16/2002. Со Одлука на Уставниот суд на РМ, У. бр. 206/2003 објавена во „Службен весник на РМ“ бр. 40/2004 укинат е член 423 од Законот, а со Одлука У. бр. 228/2005 објавена во „Службен весник на РМ“ бр. 50/2006 е поништен чл. 38-д од Законот. Со денот на започнување на примената на Законот за малолетничка правда, објавен во „Службен весник на РМ“ бр. 87/07 престануваат да важат одредбите од чл. 70-96 од Кривичниот законик.

³) Кривични дела коишто можат да се подведат под поимот корупција во поширока смисла спаѓаат: злоупотреба на службената положба и овластување (чл. 353); противзаконско посредување (369); оддавање службена тајна (353-в); несовесно работење во службата; прикривање на потеклото на несразмерно стекнат имот (359-а).

Причини за корупцијата, односно кривичното дело злоупотреба на службената должност има многу, меѓутоа најприсутни се од економска, правна, политичка, но и субјективна природа.

Кривичните дела против службената должност се опфатени во глава XXX од член 353 до 362. Кривични дела против службената должност се: злоупотреба на службената положба и овластување (чл. 353), повреда на чување на државната граница (353-а), неизвршување на наредба (чл. 353-б), несовесно работење во службата (чл. 353-в), проневера во службата (чл. 354), измама во службата (чл. 355), послужување во службата (чл. 356), примање поткуп (чл. 357), давање поткуп (чл. 358), примање награда за противзаконско влијание (чл. 359), прикривање на потеклото на несразмерно стекнат имот (359-а), оддавање службена тајна (чл. 360), злоупотреба на државна, службена или воена тајна (чл. 360-а), фалсификување на службена исправа (чл. 361), противзаконита наплата и исплата (чл. 362).

Дел од кривичните дела кои се однесуваат на групата кривични дела на злоупотреба на службената должност имаат елементи на корупција. Казнениот законик на Република Македонија ги предвидува следните кривични дела што можат да се поведедат под поимот корупција: злоупотреба на службената положба и овластување (чл. 353); несовесно работење во службата (чл. 353-в); примање поткуп (чл. 357); давање поткуп (чл. 358); примање награда за против законско влијание (чл. 359); прикривање на потеклото на несразмерен имот (чл. 359-а); оддавање на службена тајна (чл. 360).

1. Злоупотреба на службената положба и овластување (чл. 353)

Службената положба можеме да ја дефинираме како збир на права и овластување на службените и одговорните лица, коишто се востановуваат со изборот, именувањето, поставувањето или на друг легален начин конституирањето на тоа својство. Според друга дефиниција, пак, под службени должности⁴ се подразбира збир на обврски што произлегуваат од јавно-правниот карактер на функцијата на службата, кон кои мора да се придржуваат лицата во тие служби. Најчесто тоа се дела на злоупотреба на власта, на службената положба или на овластувањата, на искористување на службената позиција за извршување разни недопуштени дејности.⁵ Ваквите инкриминирани дејствија не треба да се толерираат, бидејќи ги еродира правниот систем, функционирањето на правната држава и владеењето на правото во државата. Корумпираната администрација претставува синоним за неодговорна власт, бидејќи ги крши правата на

⁴) Basic, Separovic (1992), *Krivicno pravo-Poseban deo*, Zagreb, str. 306.

⁵) Витларов, Т. (2006), *Репресија и превенција на корупцијата*, 2-ри Август С, Штип, стр. 306.

граѓаните, но и нанесува огромна штета на општествената заедница. Таа ги слабеа правниот систем и правната држава, го нарушува угледот и кредибилитетот на власта, ја губи довербата на граѓаните и предизвикува општо незадоволство кон правниот систем. Интересот на државата е овие служби да функционираат правилно за да не се доведе во прашање довербата во законитостана нивната работа. Сите претходно споменати негативности се резултат на корупцијата која придонесува за кршење на основните принципи на правната држава, а тоа се начелото на законитост и еднаквост на граѓаните пред законот. Позицијата на овие лица, по правило, произлегуваат од должностите и овластувањата коишто имаат своја содржина и свои обврски. Кривичното дело *Злоупотреба на службената положба и овластување* се појавува во три облика кои во продолжение од трудот на соодветно место ќе ги објасниме. Ова кривично дело се карактеризира со противзаконско вршење на правата и должностите што произлегуваат од положбата и овластувањето на службеникот. Зборот злоупотреба значи искористување на службената положба, односно пречекорување на границите на службената положба и нејзино неизвршување, со цел да се прибави за себе или за друг некаква корист или на друг да му се нанесе штета. Секое кривично дело си има свое дејствие со кое се искористува за да се стори кривичното дело, па така дејствието на искористување на ова кривично дело е кога службеното лице има широки овластувања самиот да ја цени целесообразноста на еден акт и врз основа на истата да донесува конкретни одлуки (донесување на управни акти на давање на разни согласности за изградба на објекти за отпочнување со работа на угостителски или трговски објекти).

Пречекорувањето на границите на службеното овластување постои кога службеното лице ги врши своите службени дејствија што се надвор од неговите службени овластувања, па со тоа однесување на службеното лице кога ќе се утврди дека службеното лице постапило надвор од своите овластувања, односно презело одредени дејствија коишто не се во негова надлежност или пак презело дејствија, а за тие дејствија не прибавило согласност од претпоставениот а таквата согласност била неопходна, ќе се квалифицира како пречекорување на службените овластувања.

Неизвршувањето на службената должност се одразува на начин што службеното лице кое има овластување не го презема или го пропушта службеното дејствие кое е во рамките на неговото службено овластување, па така секое овластување, пречекорување и неизвршување на службената должност не значи дека постои некое кривично дело, за да има кривично дело мора да има последица, а тоа е да се стекне каква корист за себе или за друг или нанесување на штета на друг. Последицата од ваквото кривично дело можат да се сфатат како штета која е нанесена на физичко или правно лице, група, граѓани, државата итн. Во казнено-

правна смисла, под поимот „корист“ се подразбира имотна и неимотна. Имотната корист се подразбира како секако зголемување или подобрување на својот или туѓ имот, односно спречување на намалување на тој имот или неговата вредност.⁶ Како друга корист, по правило неимотна, се подразбира создавање на секој поволна положба или погодност за едно лице во која било сфера на општествениот живот. Класични корупциски деликти кои се тесно поврзани со злоупотребата на службената положба се: злоупотреба на службената положба и овластување, противзаконско посредување, несовесно работење во службата и прикривање на потеклото на несразмерно стекнат имот. Злоупотреба на службената положба во смисла на оваа инкриминација се јавува во три облика:

- а. Искористување на службената положба од страна на службено лице;
- б. Пречекорување на границите на службеното овластување;
- в. Неизвршување на својата службена должност.

а) Искористување на службената положба

Овој вид на злоупотреба најмногу е застапена во врска со дискреционите акти. Најчесто се јавува кога службеното лице има широки овластувања. Овој вид на кривични дела во практиката најчесто се јавуваат при донесување на разни управни акти со дискрециони овластувања на службените лица.

б) Пречекорување на границите на службеното овластување

Овој вид на пречекорување постои кога службеното лице врши службени дејствија што се надвор од неговите службени овластувања. Овој вид на кривично дело се состои во донесување на акти кои се во надлежност на некое друго службено лице и ваквиот донесен акт е незаконски поради причина што со донесувањето на ваквиот акт од страна на службено лице кое не е надлежно да донесува акти, при вршењето на својата службена положба се повредуваат некои од прописите со кои е определена надлежноста на дејноста на определено службено лице.

в) Неизвршување на службената должност

Ваквото кривично дело се состои во преземање или пропуштање да се преземе одредено службено дејствие, кое е во рамките на службените овластувања на службеното лице. Овој вид на кривично дело постои кога службеното лице не донело некој акт кој било должно да го донесе (кога одбие да издаде уверение кое граѓанинот го бара) или формално неизвршување на службената должност.

⁶⁾ Витларов, Т., Казнено право - посебен дел, авторизирани предавања, УГД, Правен факултет, Кочани, стр. 77.

Секое извршување на службената должност не значи дека претставува кривично дело, само она невршење на службената должност претставува злоупотреба односно кога сторителот (службено лице) не ги почитува своите должности кои се пропишани во законот или други подзаконски акти и притоа мора да има и последица, а тоа е некаква корист за себе или нанесување штета на друг.

Сторители на кривичното дело

Овој вид на кривично дело спаѓа во групата на *delicta propria* и како сторители на ова кривично дело се: службено лице, одговорно лице во странско правно лице кое има претставништво или врши дејност во Република Македонија или лице кое врши работи од јавен интерес, ако делото е сторено во вршење на неговото посебно овластување или должност.

За сторителите на ваквите кривични дела е дадена легална дефиниција содржана во чл.122 од КЗ. Оваа законска одредба поради усогласување на националното законодавство со меѓународните стандарди е дополнета со измените на КЗ од 1999 година. Со овие измени се определија и поимите странско службено лице, одговорно лице во странско правно лице, како и определување на поимот лице кое врши работи од јавен интерес.

Субјективен елемент

Кривичното дело злоупотреба на службената положба и овластување е умислено. Сторителот на ова кривично дело е свесен дека ја искористил својата службена положба и овластување, дека ги пречекорил границите на службеното овластување или дека не ја врши службената должност согласно со законот.

Постојат квалифицирани видови на кривичното дело Злоупотреба на службената положба и овластување од чл. 353 од КЗ: „Ако сторителот ќе прибави поголема имотна корист или ќе предизвика поголема имотна штета или потешко ќе ги повреди правата на друг, ќе се казни со затвор од 6 месеци до 5 години».

Како квалифициран вид на основното дело се смета и во случај „потешка повреда на правата на друг” и со ваквата законска формулација на кривичното дело не е дефинирано значењето на потешко или полесно повредување на правата на друг. Се смета дека причината, *de lege ferenda*, формулација на ваквото кривично дело треба да биде изоставена.

- Друг квалифициран облик за овај вид на кривично дело е кога сторителот ќе прибави значителна имотна корист или нанесе значителна штета, сторителот ќе се казни со затвор од најмалку 3 години.

- Во измените на КЗ од 2004 година, чл. 353 е дополнет со нов став (ст. 5), во кој е пропишана казна затвор од најмалку 5 години и тоа за кривично дело при вршење на јавни набавки или на штета на средствата од Буџетот на Република Македонија, од нејзините јавни фондови или од некои други средства од државата.

Услови за инкриминација на делото

Кривичното дело се смета за извршено кога сторителот на ваквото кривично дело за себе или за друг прибавил некаква корист или на некој субјект му причинил штета.

Во практиката за овој вид на кривично дело се присутни толкувања за тоа дали има штета или корист во одредени случаи и многу често субјективната оценка на лицето се менува од страна на обвинетиот.

Штетата од кривичното дело злоупотреба на службената положба и овластување се јавува кај сите правни лица без разлика на тоа каква е структурата на сопственоста во истото (приватна, општествена, мешовита).

2. Повреда на чување на државната граница (чл. 353-а)

Државната граница е симбол на територијалниот интегритет, суверенитетот и независноста на секоја држава. Државната граница е тесно поврзана и со правото и должноста на секој граѓанин на одбрана на Република Македонија,⁷ кое право и должност се уредува со посебен закон (Закон за одбрана). Суверенитетот на државата претставува битно својство на државата со чија помош таа станува независна од надворешните фактори (надворешен суверенитет).⁸ Суверенитетот, всушност, претставува врвна и неограничена јавна власт на одредена државна територија.

Според Уставот, *одбрана на земјата* е една од уставните должности на граѓаните. Чувањето на државната граница е издигнато до степен на најодговорна должност на секој граѓанин, особено на службените лица кои вршат служба на границата кои имаат должност за чување на државната граница.⁹ Оттука, законодавецот посветил значајно место во Кривичниот законик на Република Македонија во однос на злоупотребата на службената должност за повреда на чување на државната граница.

Така во чл. 353-а став 1 од КЗ на Република Македонија е пропишано: *„службено лице кое вршејќи ја службата на границата ќе постапи спротивно на прописите за чување на државната граница, на*

⁷) Чл. 28 став 1 од Уставот на Република Македонија.

⁸) Шкарик С., Силјановска-Давкова Гордана (2007), Уставно право, Култура, Скопје, стр. 312.

⁹) Види чл. 353-а од Казнениот законик на Република Македонија

поради тоа ќе настапат потешки штетни последици за службата или службата е потешко загрозена, ќе се казни со затвор од три месеци до три години».

Овој вид на кривично дело е дополнето и со повеќе ставови, така што во став 2 од овој вид на кривично дело е пропишано кривично дело кое е сторено со настапување на тешка телесна повреда или пак имотна штета од големи размери, настапиле други тешки последици така што сторителот на ваквите кривични дела ќе се казни со затвор од шест месеци до пет години.

Постојат и квалифицирани видови на ова кривично дело, така што во став 3 од овој вид на кривично дело е квалифицирано така што е пропишано оној кој ќе стори кривично дело од став 1 на овој вид на кривично дело и воедно настапила смрт на некое лице сторителот на ваквото кривично дело ќе биде казнет со казна затвор во времетраење од една до десет години.

Став 4 од ова кривично дело пропишува доколку делото од став 1 е сторено од небрежност тогаш во тој случај сторителот на делото ќе се казни со парична казна или со затвор од една година.

Доколку делото од став 4 настапува како последица од став 2, тогаш сторителот на кривичното дело ќе се казне со парична казна или со затвор до три години, а доколку настапила последица од став 3, сторителот ќе биде казнет со затвор од една до десет години.

Со Законот за измени и дополнување на Кривичниот законик („Сл. весник на РМ“ бр. 51/11 во член 353 се додава став 5 кој гласи: „Службено лице или одговорно лице во орган на државната управа или друго правно лице кое со повреда на законските прописи за спроведување на управна постапка, со пропуштање на должен надзор или друг начин, несовесно постапува во вршењето на своите овластувања и должности и со тоа ќе прибави за себе и за друг некаква корист или на друг ќе му нанесе штета, ќе се казни со затвор од 6 месеци до 3 години и со парична казна». Во став 6 од чл 353 стои дека „тој што делото од став 5 ќе го стори од небрежност ќе се казни со затвор од 6 месеци до 2 години и со парична казна».

3. Неизвршување наредба (чл. 353-б)

Наредбата е поим за општ и поединечен акт, кој се издава во процесот на извршување на законот или друг пропис. Со наредбата се наредува или забранува одредена постапка во одредена ситуација.¹⁰ Наредбите како општ правен акт можат да ги донесуваат само органите доколку со закон или друг пропис имаат овластување за нејзино донесување (издавање). Наредба како облик на одлука најчесто донесуваат

10) Политичка енциклопедија, Савремена администрација, Београд, 1975, стр. 612.

органите во вооружените сили и полицијата, односно органите коишто функционираат врз принципот на субординација.

Ова кривично дело е пропишано во чл. 353-б во Казнениот закон на Република Македонија, а со него се налага дека службено лице кое при вршење на должност што се однесува на спречување и откривање на кривични дела, фаќање на сторители на кривични дела или одржување на јавниот ред, мир и безбедноста на земјата не изврши или одбие да изврши наредба на претпоставен да преземе некое службено дејствие, па поради тоа ќе настапи потешка повреда на правата на друг, потешко нарушување на јавниот ред и мир, или значителна имотна штета, ќе се казни со затвор од три месеци до три години.

Во став 2 од овој член за ова кривично дело е пропишано за службеното лице кое од небрежност нема да ја изврши наредбата на претпоставениот од став 1 од овој член, а воедно извршителот на ваквото кривично дело ќе биде казнет со парична казна или со затвор до една година.

Нема да се смета за кривично дело доколку службеното лице одбие да изврши незаконска наредба од страна на претпоставениот, ова е пропишано во став 3 од член 353-б од КЗ на Република Македонија.

4. Несовесно работење во службата (чл. 353-в)

Во член 353-в став 1 е пропишано дека службеното лице или одговорно лице кое работи во јавно претпријатие или јавна установа и ќе ги повреди законските прописи за судир на интересите или за совесно постапување при вршењето на дискреционо овластување, исто така и со пропуштање на должен надзор или на друг начин очигледно несовесно постапува во вршењето на своите овластувања и должности и со тоа ќе прибави за себе или за друг некаква корист или на друг ќе му нанесе штета, ќе биде казнет со затвор од три месеци до три години.

Во став 2 од овој член е пропишано доколку сторителот на делото од ставот 1 прибави поголема имотна корист или предизвика поголема имотна штета или потешко ги повреди правата на друг ќе биде казнет со затвор од шест месеци до пет години.

Ова кривично дело има квалификуван облик кој е пропишан во ставот 3, така што доколку сторителот на делото од став 1 прибави значителна имотна корист или нанесе значителна штета, ќе биде казнет со затвор од најмалку 3 години.

Во став 4 од ова кривично дело ќе биде казнето и одговорно лице, одговорно лице во странско правно лице кое има претставништво во Република Македонија или лице кое врши работи од јавен интерес, доколку делото е сторено во вршење на неговото посебно овластување или должност, определено со закон.

Со Законот за измени и дополнување на Кривичниот законик („Сл. весник на РМ“ бр. 51/11) се додаваат два нови става 5 и 6 кои гласат:

Став 5 *„Службено лице или одговорно лице во орган на државна управа или друго правно лице кое со повреда на законските прописи за спроведување на управна постапка, со пропуштање должен надзор или на друг начин на несовесно постапува во вршењето на своите овластувања и должности и со тоа ќе прибави за себе или за друг некаква корист или на друг ќе му нанесе штета ќе се казни со казна затвор од шест месеци до три години и со парична казна“.*

Став 6 *„Тој што со делото од став 5 ќе го стори од небрежност, ќе се казни со затвор од шест месеци до две години и со парична казна“.*

5. Проневера во служба (чл. 354)

Проневерата на службата ја извршува службено лице кое со намера сака да пробави за себе или за друг противправна имотна корист, ќе присвои пари, хартии од вредност или пак некои други подвижни предмети доверени во службата, а лицето кое го сторило кривичното дело ќе се казни со затвор од шест месеци до пет години.

Во 2010 година според статистика на финансиската полиција на Република Македонија, делото од членот 354 од КЗ на Република Македонија го сториле две лица, додека пак според статистиката во 2012 година значително се зголемил бројот на извршители на ваквото кривично дело и достигнало бројка од 14 сторители.

Доколку сторителот на ваквото кривично дело прибави поголема имотна корист, истото лице ќе биде казнето со затвор од една до десет години.

Законот пропишува и квалифициран обид за ваквото сторено кривично дело, па така законот сторителот на ваквото кривично дело ќе го казни со затвор од најмалку четири години, поради причина што сторителот би прибавил значителна имотна корист.

Доколку сторителот на ова дело од став 1 прибавил мала имотна корист и одел кон тоа да прибави таква имотна корист ќе се казни со парична казна или со затвор од една година.

Со Законот за изменување и дополнување на КЗ на Република Македонија во членот 102 се додава уште еден став, став 5 кој гласи: *„Со казната од став 1, 2, 3 на овој член ќе се казни и одговорно лице, одговорно лице во странско правно лице кое има претставништво во Република Македонија или лице кое врши работи од јавен интерес, ако делото е сторено во вршење на неговото посебно овластување или должност, определено со закон“.*

6. Измама во службата (чл. 355)

Со членот 355 од КЗ на Република Македонија се казнува службено лице кое во вршење на службата со намера за себе или за друг да прибави противправна имотна корист, а притоа со поднесување на лажни сметки или на друг начин ќе доведе во заблуда овластено лице да изврши незаконита исплата, тогаш лицето ќе биде казнето со затвор од шест месеци до пет години.

Доколку со истото дело од став 1 е прибавена поголема имотна корист, сторителот на ваквото дело ќе биде казнет со затворска казна од една до десет години.

Доколку сторителот на ваквото кривично дело прибави значителна имотна корист тогаш сторителот на ваквото кривично дело ќе се казни со затвор од најмалку четири години.

Исто така, доколку ваквото кривично дело е сторено од страна на одговорно лице, одговорно лице во странско правно лице што има претставништво во Република Македонија или лице кое врши работи од јавен интерес или пак ако делото е сторено во вршење на неговото посебно овластување или должност.

7. Послужување во службата (чл. 356)

Во чл. 356 од КЗ на Република Македонија е регулирано кривичното дело послужување во службата. Имено, службеното лице кое неовластено ќе се послужи со пари, со хартии од вредност или со други подвижни предмети доверени во службата или овие предмети ќе му ги даде на друг да се послужи, ќе се казни со затвор од три месеци до пет години.

8. Примање поткуп (чл. 357)

Примањето поткуп во казнено-правната теорија уште се нарекува и пасивно поткупување. Примањето поткуп е едно од најопасните кривични дела по однос на функционирањето на јавните служби и нивното вршење од поткупувањето – корумпираноста на носителите на тие функции. Поткупот е типично коруптивно дело кое во Кривичниот законик на Република Македонија се јавува во два облика и тоа како примање поткуп и давање поткуп.

Ова кривично дело настанува кога службено лице директно или индиректно ќе побара или ќе прими подарок или друга имотна корист или ќе прими ветување за подарок или друга корист за себе или за друг за да изврши во рамките на своето службено дејствие што не би смеело да го изврши или да не изврши службено дејствие што би морало да го изврши.

-
- Ова кривично дело се појавува во три основни облици, и тоа:
- а) Примање на поткуп за да се извршат законски службени дејствија (право пасивно поткупување)
 - б) Примање поткуп за да се извршат законски службени овластувања (неправо пасивно поткупување)
 - в) Примање на поткуп по извршено службено дејствие (дополнително поткупување)

Како дејствија на сторување се барање или примање подарок или друга корист или примено ветување за подарок или друга имотна корист.

Барањето на поткуп може да се изврши по директен пат, со зборови или спогодба, но тоа може да се изврши и со конклюдентни дејствија.

Доколку некое лице прими ветување за подарок или друга корист, тогаш сторителот на кој било начин подготвеност за да го прифати подарокот или некоја друга корист.

Во ова кривично дело како предмети на подарок секогаш се пари, хартии од вредност, девизи, односно сите подвижни и неподвижни предмети.

Во однос на поимот за поткуп со неимотна корист се подразбира: добивање кредит надвор од пропишаните услови или под поволни услови, добивање на работно место, добивање стипендија, специјализација и др.

Како и кај правото поткупување, и кај неправото се работи за исти дејствија на сторување односно за службеното лице да изврши некое службено дејствие што би морал да го изврши или да не го изврши што не би смеел да го изврши.

Кај дополнителното поткупување дејствие на сторување е барањето или примањето подарок, или некоја друга корист од страна на службеното лице после извршеното или неизвршеното службено дејствие, без разлика дали тоа е законско или не.

Сторителот ова кривично дело го врши со умисла, односно со свест и волја да бара или прима поткуп за извршување на незаконити или извршување законити дејствија за кој се бара поткупот.

Сторителите на ваквите кривични дела се казнуваат со казна затвор, но казната се заснова во зависност од тоа кое дело е сторено, па така за пасивното поткупување сторителот ќе се казни со казна затвор од четири до десет години, за неправото ќе се казни со казна затвор од една до пет години и за дополнителното поткупување ќе се казни со казна затвор од шест месеци до три години.

9. Давање поткуп (чл. 358)

Давањето поткуп како кривично дело во дејствијата на сторување е слично со примањето на поткуп, па од тука важи и истото дека за да дојде до извршување на ваквото кривично дело мора да постои давање на подарок, друга корист, барање, примање, примено ветување и др.

За разлика од примањето поткуп, кај кривичното дело давање на поткуп како сторители на кривичното дело можат да бидат само определен круг на лица (службено лице, лице кое врши работи од јавен интерес, одговорно лице кое врши работи од јавен интерес и др.), сторител на ваквото кривично дело не е службено лице, туку странката (лицето) кое се обраќа до службеното лице во вршењето на неговата службена должност.

Како и кај примањето поткуп и кај давањето поткуп се разликуваат три основни дејствија на негово сторување, па така постојат:

- А) Право активно поткупување
- Б) Неправо активно поткупување
- В) посредување во давање на поткуп

Правото активно поткупување постои кога на службено лице ќе му биде дадено или ќе му се вети подарок или друга корист, за извршување незаконско дејство или да не изврши законско дејство.

Подарокот или другата корист можат да бидат ветени со усна или писмена изјава или конклюдентно однесување од кое произлегува ветување за пораок или друга корист.

Со самото ветување или давање на подарок во врска со вршењето на незаконско дејство од страна на службеното лице односно неизвршување на законско дејство од негова страна се смета дека делото е сторено.

Кривичното дело довршува со давање на поткупот, со што е ирелевантно дали по ова службеното лице го извршило или не го извршило службеното дејствие.

Во Кривичниот законик на Република Македонија за ова кривично дело е пропишана казна затвор од шест месеци до пет години.

Б) Неправото активно поткупување е пропишано со ставот 2 од Казнениот законик на Република Македонија и во него се пропишани дејствија на извршувањето и останати обележја, слични на претходното дело.

Разликата помеѓу правото активно и неправото активно поткупување е во давањето или ветувањето на подарок или друга корист, додека примателот (службеното лице) во рамките на своите овластувања изврши службено дејствие што би морало да го изврши или да не го изврши определено службено дејствие што не би смеело да го изврши.

Во Кривичниот законик на Република Македонија за ова кривично дело е пропишана парична казна или казна затвор од една до три години.

Освен ваквата казна за ова кривично дело, законодавецот пропишува казнување и за посредување во овие дејствија.

В) Кривичното дело посредување во давање на поткуп е секоја дејност со која некое друго лице придонесува ветениот подарок или друга корист да се реализира. Овој вид на кривично дело може да се стори на различни начини:

-
- воспоставување врска помеѓу давателот и примателот на поткуп;
 - пренесување порака;
 - соопштување услови;
 - примање на подарокот од давателот и негово пренесување до примателот.

Во сите споменати случаи посредникот дејствува како поттикнувач на давање поткуп или како помагач. Сторител на ваквото кривично дело може да биде секое лице, а извршителот на ваквото дело го врши со умисла. Сторителот е свесен за давањето или за ветувањето за подарокот или некоја друга корист или пак за посредувањето во тоа и ова го прави во врска со вршењето или невршењето на службената должност или овластувањето на службеното лице.

Во сите случаи од ваквото кривично дело се зема дека постои стек помеѓу кривичното дело давање поткуп, а поткупувачот се јавува како поттикнувач во другото кривично дело кое го чини службеното лице.

Во измените на Кривичниот законик од 1996 година за ваквото кривично дело се пропишувало ослободување од казната за сторителот, во случај кога сторителот на ваквото кривично дело го дал поткупот по барање на службеното лице, а ќе го пријави делото пред да дознае дека истото е сторено.

Со примената на законска одредба потребно е да се исполнат два услови:

1. Поткупот да е даден во по барање на службеното лице;
2. Лицето да го пријави делото пред да дознае дека е откриено.

Оваа одредба од законот ја има во многу законодавства и е во насока на спречување на корупцијата и претставува стимул на лицата од кои што се бара поткуп од страна на службени лица, тоа да го пријавуваат, при што би биле ослободени од одредената казна која што ги следува.

Во 1999 година во Кривичниот законик на Република Македонија е направена измена и со истата се пропишува основа за исклучување на противправноста на ваквото дејствие, па така од сево ова следува дека јавниот обвинител како овластен тужител за ваквите кривични дела, уште при иницирањето на кривичната постапка и може истата да не ја поведе против лицето.

Ваквата законска одредба дава позитивни резултати со тоа што поуспешно се откриваат корупциските кривични дела.

Ова кривично дело најчесто се открива така што лицето од кое се бара поткуп пријавува во полиција, а поради тоа што најчесто за ваквиот поткуп се бараат пари, банкнотите се одбележуваат со нивните сериски броеви на посебен записник, а може и да се фотографираат. Лицето кое го дало поткупот во кривичната постапка се јавува како сведок.

Направена е измена во став 4 од чл. 358 од Кривичниот законик на Република Македонија и според меѓународните стандарди и одредбите од ставовите 1, 2 и 3 се применуваат кога поткупот е даден или ветен на одговорно лице, лице кое врши работи од јавен интерес, одговорно лице во странско правно лице и странско службено лице.

Доколку лицето е пријавено и подарокот е пронајден во став 6 е пропишано задолжително одземање на дадениот подарок или имотна корист, како и кај претходно кривично дело примање на поткуп, но постои разлика така што доколку лицето кое дало поткуп по барање од службеното лице, а ќе го пријави без да дознае дека делото е откриено (ст. 3), тогаш во тој случај подарокот или имотната корист ќе му биде вратена на лицето кое го дало поткупот.

Со најновите измени во Кривичниот законик на Република Македонија е воведена одговорност и за правните лица.

Во судската практика за ваквиот вид на кривични дела произлегува дека најчесто се изрекуваа условни осуди, но казнената политика на судовите не е адекватна на тежината на сторените дела.

Со Законот за измени и дополнувања на Кривичниот законик („Сл. весник на РМ“ бр. 51/11) со чл. 25 се воведе нов член 358-а со наслов „Давање награда за противзконито влијание».

Во став 1 стои: *„Тој што на друг директно или индиректно ќе му даде награда, подарок или друга корист или ветување или понуда занекаква корист, за него или за трето лице, за да со искористување на своето реално или претпоставено влијание, службена или општествена положба и углед бара интервенирање, поттикнува или на друг начин влијае да се изврши определено службено дејствие што би морало да се изврши или да не се изврши службено дејствие што не би смеело да се изврши ќе се казни со затвор од една до три години».*

Во став 2 стои: *„Тој што наградата, подарокот или друга корист, ветувањето или понудата за таква корист, директно или индиректно, ќе ја даде на друг за да со искористувањето на своето реално или претпоставено влијание, службена или општествена положба и углед бара, интервенира, поттикнува или на друг начин влијае да се изврши определено службено дејствие што би морало да се изврши или да не се изврши службено дејствие што не би смеело да се изврши или да не се изврши службено дејствие требало да се изврши, ќе се казни со затвор од една до пет години».*

Односот помеѓу активно и пасивно поткупување

Овие две кривични дела секогаш одат заедно без разлика на тоа од која страна потекнува иницијативата односно овој е двонасочен процес и овде се јавуваат две инкриминирани сторители на ваквите дела:

-
1. Личноста која ветува или дава подарок или друга корист на службено лице (сите можни сторители на ова кривично дело) заради остварување на свои интереси;
 2. Службеното – одговорно лице коешто во границите на своите службени овластувања го крши основното начело на еднаквост на граѓаните пред законот.

Овие кривични дела (активно и пасивно поткупување) се дела на среќавање, како еден облик на нужно соизвршителство, кога нужните соизвршители се носители на взаемно противпоставените казнени дела.¹¹

Многу често се поставува прашање дали е можно да се стори едно од ваквите дела, без истовремено да се стори другото кривично дело. Па така кривичното дело примање поткуп е свршено кога:

1. Службеното и одговорното лице бара подарок или некоја друга корист или пак ветување за тоа дека во границите на своите службени овластувања ќе изврши службени дејствија иако не би смеел да ги изврши или пак да не го изврши службеното дејствие, што би морало да го изврши.
2. Службеното лице кое прима одреден подарок или некоја друга корист или пак ветување за ова за да изврши во рамките на своето службено овластување, службените дејствија што би морало да ги изврши или да не ги изврши службените дејствија што не би смеело да ги изврши.

Кај овој вид на кривични дела се работи за еднострана волја на службеното лице, односно тоа што службеното лице бара подарок или корист не кореспондира дека на другата страна има лице што дава, тоа значи дека доколку има барање од службеното лице за поткуп не мора да значи дека мора да постои на на другата страна кривичното дело давање на поткуп.

Во ова кривично дело доколку давателот на поткупот ветува на службеното или одговорното лице дека ќе даде подарок односно друга корист, а од друга страна службеното лице на тоа не се согласи, па тој делото го пријави, ќе станува збор за кривично дело давање поткуп, но не и за кривично дело примање поткуп. Давателот за ова ќе одговара иако ништо не примил, ниту пак дошло до корупциски договор.

За овие кривични дела најзначајно е дека тие се завршени во моментот на склучувањето на „договорот“ преку давателот и примателот на поткупот или кога има изразена еднострана волја односно ветување на подарок или некоја друга корист.

Кај овие две кривични дела разликата треба да се бара во субјективниот елемент, односно доколку посредникот презема некое дејствие со намера за да му помогне на примателот на поткупот, тогаш

¹¹⁾ Марјановиќ, Ѓ., (1998), Казнено право-општ дел, стр. 222

станува збор за помагање во кривичното дело примање поткуп, но доколку пак намерата на посредникот е да му помогне на давателот на поткупот, тогаш се работи за кривичното дело давање поткуп.

Во ваквите кривични дела имаме и една интересна ситуација, односно кога во улога на посредник се јавува службено лице. Тогаш во такви ситуации не се работи за посредување во давање поткуп туку за кривичното дело противзаконско посредување на службени лица.

Давањето на поткуп и примањето на поткуп во практиката најчесто се поставува прашањето кои подароци се сметаат како „дозволен за давање – примање“.

Во светот дозволеноста на примањето односно давањето на подарок зависи од вредноста на подарокот. Според непишано правило, во Лондон се сметаат за дозволен примања на подароци, кои можат да се испијат во рок од 24 часа, во Малезија е забрането примање на подароци чијашто вредност не е во позитивна корелација со целта заради која е даден подарокот. Организацијата за етика на САД на сојузните службеници им дозволува примање на дарови или вредности под 25 долари, со тоа што нивната вкупна вредност не смее да надмине 100 долари во една календарска година.¹²

Во Република Македонија во Законот за спречување на корупција, забранува примање на подароци или ветувања за подарок, па така службено и одговорно лице во јавно претпријатие или друго правно лице кое располага со државен капитал, освен пригодни подароци, како книги, сувенири и сл.¹³

Од сево ова се налага дека треба да биде прецизно определено што би се сметало како помала вредност, со поврзувањето со европската парична единица, но користејќи го искуството од САД, со ограничување на вредноста на примените подароци, на годишно ниво.

10. Примање награда за противзаконско влијание (чл. 359)

Ова кривично дело е слично со кривичното дело злоупотреба на службената положба. Кај ова кривично дело службеното лице ја искористува својата службена положба и влијание за остарување на некоја парична или пак некоја друга корист.

Противзаконското посредување има големи сличности со кривичното дело примање на поткуп, така што противзаконитосте посредува за да се изврши или нема да се изврши некое службено дејствие, за кое што се прима награда или друга корист, и ова дело претставува еден облик на корупција во службата.

¹²⁾ Витларов Т., стр. 224.

¹³⁾ Чл. 30 од Законот за спречување на корупција

Сите до сега објаснети кривични дела со кривичното дело противзаконско посредување имаат разлика, а разликата е во тоа што наградата или другата корист ја прима лицето кое што влијание да се изврши или да не се изврши службеното дејствие, додека кај кривичното дело примање на поткуп користа ја бара или прима лицето кое ги врши односно пропушта да ги изврши службените дејствија.

Кривичното дело од член 359 од Казнениот законик на Република Македонија се состои во противзаконско посредување да се изврши или да не се изврши некоја службена должност.

Во ова кривично дело со фактот дали се прима награда или не постојат три основни облици на кривичното дело:

- А) Посредување за да се изврши законско службено дејствие;
- Б) Посредување за да се изврши незаконско службено дејствие;
- В) Посредување за вршење незаконско службено дејствие за примање награда или друга корист.

А) Посредувањето за да се изврши законско службено дејствие постои кога службеното лице или некое друго лице кое ја искористува својата службена положба или општествена положба и влијание прима некои награди или некоја друга корист, со цел да посредува за да се изврши или да не се изврши некое службено дејствие.

Кај овој облик на кривично дело посредувањето се однесува на вршење на законско службено дејствие, односно од службеното лице се бара тоа да преземе службено дејствие што и онака би го презело односно да се воздржи од преземање на службеното дејствие.

Под поимот на посредување за ваквото кривично дело се сметаат повеќе дејствија: ставање во изглед идно напредување во службата, влијание по устен или писмен пат, ветување на подарок и др.

Поимот на општествена положба се објаснува со користење на угледот кој има некое лице во општеството.

Угледот и честа се сметаат како определени вредности што некоја индивидуа ги стекнува со својата работа, поведение и др., па така честа, како дел од поимот на угледот, се дефинира како вкупност од човечки, морални и социјални вредности на човекот и како социјално битие.

Угледот за разлика од честа се стекнува со човековото секојдневно поведение и низ неговото извршување на работните обврски и угледот претставува еден морален суд на околината за чесноста на поединецот.

Суштината на ова кривично дело е во тоа што посредувањето се врши од страна на позиција на службена или на општествена положба, доколку посредувањето се врши преку хиерархискиот однос кој постои во однос на лицето кај кое се посредува, но не секогаш мора да постои хиерархиски однос помеѓу службеното лице или лицето кое посредува.

Ваквото дело се смета за завршено кога веќе е примана наградата или некоја друга корист, па овде е суштината на противзаконско на ваквото кривично дело, за посредувањето кај службеното лице да може да ја изврши службената должност, односно да се воздржи од преземања на службени дејствија кои се надвор од неговите овластувања, така тоа понекогаш претставува и законска обврска на некое службено лице и е надредено во хиерархијата на службеното лице кое ги презема дејствијата.

Наградата која лицето ја прима најчесто е парична, но може да биде и секој вид на подарок што има употребна вредност, а под друга имотна корист важи истото што е кажано за претходните кривични дела.

Делото се смета за завршено кога сторителот на делото при примане на награда или некоја корист посредува со искористување на својата службена положна или општествена положба и влијание.

За постоење на ова кривично дело е и тоа дали навистина кај службеното лице ја извршило или се воздржало од извршување на службената должност.

За ова кривично дело е пропишана казна затвор од една до три години.

Б) Посредување за да се изврши незаконско службено дејствие постои кога противзаконски се посредува, за да се изврши некое службено дејствие што не ви смеело да се изврши или пак да не се изврши службено дејствие што би морало да се изврши.

Помеѓу ова кривично дело и посредувањето за да се изврши законско службено дејствие нема никаква разлика, така што сторители на ваквите кривични дела се лица кои што ја користат својата службена и општествена положба.

За да се случи ова кривично дело не е потребно сторителот за посредувањето да примил награда или друга корист.

Делото е свршено со тоа што службеното лице извршило одредено влијание за да се изврши службеното дејствие, што не би смеело да се изврши односно да не се изврши службеното дејствие што би морало да се изврши.

Казната која е пропишана за сторителите на ова кривично дело е казна затвор од шест месеци до пет години, а исто така ова кривично дело има и квалифициран облик, а тоа е доколку ова кривично дело е сторено од ст.2 од КЗ и е сторено во врска со покренување или водење на кривична постапка против определено лице.

За ова кривично дело покренувањето на кривична постапка значи и ограничување на сите слободи и права на сторителот. Надлежниот орган кој ќе раководи со покренувањето на кривичната постапка мора да има собрано доволно докази, при што треба да биде исклучено секако влијание и посредувањето однадвор или од која било страна.

Во кривичната постапка која ќе се започне мора да се води сметка и за правата на обвинетиот поради причина што обвинетиот да може да ги коментира сите прибрани докази во текот на постапката.

Пропишаната казна за ова кривично дело е затвор од една до пет години.

В) Посредување за вршење незаконско службено дејствие за примање награда или друга корист постои кога има посредување во незаконското вршење на службените дејствија, како и влијание сторено во врска со покренување или водење на кривична постапка против определено лице и е примена награда или некоја друга корист.

Ова кривично дело постои кога користа е примена пред или по посредувањето, но е битно посредувањето да е сторено.

Доколку е примена награда или некоја друга корист, а не е посредувано во незаконско вршење на службената должност, во тој случај станува збор за обид за ова кривично дело којшто е казнив.

Ваквото кривично дело е казниво за закон и тоа е пропишана казна затвор од една до десет години.

Во 1999 година поради измена на меѓународните стандарди во борбата против корупцијата, направени се измени и кај ова кривично дело, па така пред сè измените се однесуваат на казнување на противзаконското посредување и кај одговорни лица, одговорни лица во странско правно лице што врши дејност во РМ или пак лице кое врши работа од јавен интерес, за да се изврши или пак да не се изврши некое дејствие што е спротивно на неговата должност.

Согласно со овие измени од 1999 година, пропишано е и казнување и за посредување со искористување на службената положба или друга положба, општ углед или влијание за награда или друга корист кај странско службено лице, за да изврши или не изврши некое дејствие што е спротивно на неговата должност на штета на Република Македонија, нејзин граѓанин или правно лице.

За ваквото кривично дело е пропишана парична казна или казна затвор од една година.

За ова кривично дело со измените има воведено и нов став каде што е пропишано казнување со казна затвор од три месеци до три години, за случаи кога делото од претходниот став имало последица противзаконско стекнување или губење на права или стекнување на некоја поголема имотна корист или нанесување на поголема штета на друго лице, на домашно или странско правно лице

11. Прикривање на потеклото на несразмерно стекнат имот (чл. 359-а)

Во ова кривично дело она службено или одговорно лице во некое јавни претпријатие или некоја јавна установа ќе постапи спротивно на

законската должност за пријавување на имотна состојба дава лажни податоци за своите приходи, или пак кога ќе се утврди дека неговиот имот значително ги надминува неговите легални и пријавени приходи за оданочување ги прикрива неговите вистински извори, ќе биде казнето со затвор од шест месеци до пет години и со парична казна.

Ставот 2 од овој член пропишува за лицата коишто нивниот имот значително ги надминува приходите што ги остварува и пријавените приходи за оданочување, за кои сторителот ги прикрива вистинските извори се одзема, а доколку неговото одземање не е можно од сторителот се одзема од друг имот што одговара на неговата вредност. Имотот исто така може да биде одземен и од трети лица на кои е пренесен без соодветен надоместок.

12. Одавање службена тајна (чл. 360)

Лицата коишто на јавноста или на некое неповикано лице ќе соопшти, предаде или на друг начин ќе му овозможи податоци коишто претставуваат службена тајна или прибавува податоци со намера да ги соопшти или предаде на јавноста или на некое неповикано лице, за ваквите дејствија ќе биде казнето со затвор од три месеци до пет години.

Доколку делото е сторено од користољубие или пак заради поради користење на податоците во странство, сторителот на ваквото кривично дело ќе се казни со затвор од најмалку една година.

Ставот 3 од ова кривично дело пропишува за тоа дека доколку делото од ставот 1 е сторено од небрежност сторителот на ваквото дело ќе се казни со парична казна или пак со затвор до три години.

Како службена тајна се сметаат сите податоци или документи коишто со закон, со друг пропис или со одлука на надлежниот орган се донесени и врз основа на закон се прогласени како службена тајна и тие откривање има или може да има штетни последици за службата, ова е пропишано во ставот 4 од овој член.

13. Злоупотреба на државна, службена или воена тајна (чл. 360-а)

Во ова кривично дело службеното лице кое што ќе искористи одредени податоци коишто претставуваат државна, службена или воена тајна со намера за прибавување за себе или пак за друг некаква корист или нанесување штета на друг, ќе се казни со затвор од три месеци до пет години.

Со казната од ставот 1 ќе се казни лицето кое што по престанокот на неговата службена должност, со намера ќе ги искористи таквите податоци или ќе му ги соопшти, предаде или пак му ги овозможи или ги направи достапни на друг за користење.

14. Фалсификување службена исправа (чл. 361)

Службено лице кое во службена исправа, книга или спис ќе внесе неистинити податоци или пак нема да внесе некој важен податок или со свој потпис, односно службен печат ќе завери службена исправа, книга или спис со неистинитата содржина или со свој потпис, односно со службен печат ќе овозможи правење службена исправа, книга или спис со неистинитата содржина, ќе биде казнето со затвор од три месеци до пет години.

Ставот 2 пропишува дека со казната од ставот 1 од овој член ќе се казни и службеното лице коешто исправите од тој став ќе ги употреби во службата како да се вистинити или пак ќе ги уништи, прикрие или во поголема мера ќе ги оштети или на друг начин ќе ги направи неупотребливи.

Исто така одговорно лице во правно лице коешто располага со државен или пак со општествен имот кое ќе ги стори делата од ставовите 1 и 2 ќе биде казнето со казна која е пропишана за тие дела.

15. Противзаконска наплата и исплата (чл. 362)

Ова кривично дело е последно од кривичните дела кои што ја сочинуваат главата XXX од Казнениот законик на Република Македонија, односно Кривични дела против службената должност. Овој член за ова кривично дело пропишува дека службено лице или некое одговорно лице во правно лице кое располага со државен или општествен имот кое од некого ќе наплати износ што тој не е должен да го плати или пак ќе му наплати повеќе отколку што е должен да плати или кое при исплатата или предавањето на предметите ќе исплати или пак ќе предаде помалку отколку што бил должен, лицето за стореното кривично дело ќе се казни со парична казна или со казна затвор до три години.

Со Законот за измените и дополнувања на Кривичниот законик („Сл. весник на РМ“ бр. 114/09) се додадоа два нови члена 362-а и 362-б кои гласат: за кривичните дела од чл. 357, 358 и 359 судот на сторителот ќе му изрече забрана за вршење на професија, дејност или должност во траење од една до десет години.

ЗАКЛУЧОК

Казнениот законик на Република Македонија од неговото донесување во 1996 година до декември 2015 година е менуван и дополнуван 24 пати, односно за дваесет години овој закон се менувал во просек на секои 11 месеци. Ова покажува дека казнената материја била една од најдинамичните правни сфери во државата и се должи пред сè на потребата од пополнување на правните празнини, слабостите на

казнената политика и хармонизација на казненото право на Република Македонија со европското казнено право.

Од направената опсежна анализа на законската регулатива во Република Македонија можеме да констатираме дека најважните закони со кои се регулира проблематиката на корупцијата, односно злоупотребата на службената должност се донесени. Се разбира таа постојано се менува и дополнува согласно со потребите на казнената политика во државата. Единствен проблем засега останува нивната имплементација во практиката.

Кривичните дела против злоупотребата на службената должност се едни од позастапените во Република Македонија. Од анализата на бројот и структурата на кривичните дела против злоупотреба на службената должност, статистичките податоци покажуваат дека најзастапено кривично дело против злоупотребата на службената должност е кривичното дело злоупотреба на службената положба и овластување кое во вкупно пријавените кривични дела од оваа група партиципира со 85.6%. Во периодот 2007-2013 година вкупно биле пријавени 5.803 полнолетни лица за кривичното дело против злоупотреба на службената должност, а осудени вкупно 1.737 полнолетни лица. **Стапката на осуденост** за кривичните дела против злоупотребата на службената положба и овластување во однос на вкупниот број на пријавени кривични дела против службената положба **изнесува 29.9%.**¹⁴

Библиографија

- Bacic, F., Separovic (1992), *Krivicno pravo-poseban deo*, Zagreb;
Витларов, Т., (2006), *Репресија и превенција на корупцијата*, 2-ри Август С, Штип;
Витларов, Т., (2008), *Казнено право-посебен дел*, авторизирани предавања, УГД, Правен факултет, Кочани;
Камбовски, В., (2006), *Казнено право - општ дел*, трето изменето издание, 2-ри Август, Штип;
Кошевалиска, О., (2013), *Практикум за казнено право-применета програма*, УГД, Штип;
Мајхошев, Д. (2015), „Репресија на државата во случаите на кривичните дела против службената должност”, магистерски труд одбранет на Правниот факултет при Универзитетот «Гоце Делчев»-Штип на ден 22.09.2015;
Марјановиќ, Ѓ., (1988) *Кривично право - општ дел*, Правен факултет, Скопје;

¹⁴⁾ Мајхошев, Д., (2015), „Репресија на државата во случаите на кривичните дела против службената должност” (магистерски труд одбранет на ден 22.9.2015), УГД, стр.119

Марјановиќ, Ѓ., (1998), Македонско кривично право - општ дел, Правен факултет, Скопје;
Политичка енциклопедија (1975), Савремена администрација, Београд;
Устав на Република Македонија од 17.11.1991;
Шкарик С., Силјановска-Давкова Гордана (2007), *Уставно право*,
Култура, Скопје.

Закони

Кривичниот законик е изменет неколку пати од неговото донесување, така што се инкорпорирани сите последователни измени и дополнувања од „Службен весник на Република Македонија“ бр. 37/96; 80/99; 04/02; 43/03; 19/04; 81/05; 60/06; 73/06; 7/08; 139/08; 114/09; 51/11; 135/11; 185/11; 142/12; 166/12; 55/13, 82/13; 14/14; 27/14, 115/14; 132/14; 160/14; 199/14; 196/15; 226/15

Закон за спречување на корупцијата е изменет неколку пати од неговото донесување, така што се инкорпорирани сите последователни измени и дополнувања од „Службен весник на Република Македонија» бр. 28/02; 83/04; 126/06; 145/10; 97/15; 148/15

Одлуки на Уставен суд на РМ

Одлуки на Уставниот суд на Република Македонија, У. бр. 220/2000 од 30 мај 2001 година, објавена во „Службен весник на Република Македонија“ бр. 48/2001; У. бр. 210/2001 од 6 февруари 2002 година, објавена во „Службен весник на Република Македонија“ бр. 16/2002; У. бр. 206/2003 од 9 јуни 2004 година, објавена во „Службен весник на Република Македонија“ бр. 40/2004 и У. бр. 228/2005 од 5 април 2006 година, објавена во „Службен весник на Република Македонија“ бр. 50/2006. Закон за малолетничка правда („Службен весник на Република Македонија“ бр. 87/2007, 103/2008 и 161/2008)

ИЗБОРОТ НА СООДВЕТНО ПАРЧЕ ОБЛЕКА СЛЕДЕН ОД СОЦИОЛОШКИ АСПЕКТ

АПСТРАКТ: Облеката и општеството или модата и општеството имаат специфичен однос, кој гледано од социолошки аспект претставува една комплексна, но доста интересна целина за проучување. Модата е социјално-психолошки феномен, заеднички за повеќе полиња на човечките активности. Начинот на облекување треба да се смета како дел од општествените процеси на дискриминација, односно репродукција на хиерархиската позиција и престижот во длабоко нееднаквото општество. Развојот на родовиот идентитет е социјална конструкција со облеката и модата кои се два фактори на оваа конфигурација. Облеката се однесува на социјалната структура на сличностите и разликите во изгледот, а облекувањето влијае и ја одразува перцепцијата за себеси и има специфичен карактер како материјален предмет, како резултат на директниот контакт со телото, а делува и како филтер помеѓу поединецот и општествениот свет кој го опкружува.

КЛУЧНИ ЗБОРОВИ: *општество, вредности, идентитет, облекување*

Stefan MAKSIMOV
Marija STOJCEVSKA

THE CHOISE OF APPROPRIATE PIECE OF CLOTH FOLLOWED BY SOCIOLOGICAL ASPECT

ABSTRACT: Dressing and society and the fashion and society have a specific relationship seen from the sociological aspect which is a complex, but very interesting for the whole study area. Fashion is a social psychological phenomenon common to many fields of human activities. The manner of dress should be considered as part of the social processes of discrimination or reproduction of hierarchical position and prestige in a deeply unequal society. The development of gender identity is a social construct clothing and fashion

¹⁾ Студент на прв циклус студии на Технолошко-технички факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип

²⁾ Студент на прв циклус студии на Технолошко-технички факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип

that are two factors in this configuration. Clothing refers to the social structure of the similarities and differences in appearance and dress affects and reflects the perception of himself and has a distinctive character as a material object, as a result of direct contact with the body and acts as a filter between the individual and social world surrounds.

KEY WORDS: *society, dressing, values, identity*

БОБЕД

Иако модата веќе цело столетие ги интригира научниците од различни подрачја, сепак оваа тема никогаш небила толку актуелна како во времето во кое токму сега се наоѓаме. Имено, продорот на потрошувачкото општество, постојаното влијание на трошењето, бомбардирањето со реклами, како и честите промени во трендовите во производството ги зачестиле обидите за рационално објаснување, наоѓање на законитост или смисла во модните движења. Модата е важна општествена и стопанска појава, но и еден од најчувствителните показатели на одредени вкусови на епохата³ која се темели на секое естетско и критичко вреднување на некој историски период.

Релацијата помеѓу модата и општеството и социолошкиот аспект е комплексна и интересна за проучување. Модата е социјално психолошки феномен, заеднички за повеќе полиња на човечките активности. Општо прифатено со изразот мода денес се означува облеката како модна креација. Модата е „постојано движечки феномен кој ја опфаќа индивидуата и времето во кое таа живее со неговите специфичности”. Таа е комплексен феномен кој во исто време ги изразува: индивидуата, општеството, несвесното и личната еволуција на индивидуата. Модата е многу повеќе од збир на крпчиња обесени во нашиот плакар и нејзината улога е поприсутна во нашето надворешно и внатрешно егзистирање отколку што можеме да си замислиме. Креирањето на модата е интегрирање во едно од опозитните потреби за конформитет и новитет. Личноста сака да експериментира со нови моменти со кои ќе се одвои од толпата, но истовремено сето ова да биде прифатено и асимилирано од нејзиниот социјален контекст. Метаморфозата низ облекувањето е нешто што спонтано се појавува кај индивидуата. Таа се трансформира себе си, расте во сопствените очи и се диференцира себе си од другите, а ова диференцирање мора да одговара на социјалното опкружување каде што таа припаѓа.

Изборот на соодветно парче облека следен од социолошки аспект
Облеката и модата се предмет на интензивна социолошка, историска,

³⁾ Dorfler, G. (1997), *Moda, Golden marketing*, Zagreb.

антрополошка и семиотичка анализа во современата општествена теорија. Феноменот на модата, влијанието кое е признато од страна на познатото клише „вие сте она што носите“ нуди богат сет на опции на облекување и открива повеќе и неочекувани начини преку кои модата е дел од длабок, сложен и симболичен процес на формирање на модерниот и постмодерниот идентитет, тело и општествени односи.

Развојот на родовиот идентитет е социјална конструкција со облеката и модата кои се два фактори на оваа конфигурација. Дури и модата треба да се смета како дел од општествените процеси на дискриминација, односно репродукција на хиерархиската позиција и престижот во длабоко нееднаквото општество. Личниот стил е одраз на нашата лична историја, интелектуално ниво, економскиот статус, карактер, професионални атрибути, традиција и друго. Модата е секогаш движечки процес, но стагнацијата може да се одвива на внатрешно ниво кај личноста и таа да се заглави во еден непроменлив стил 5-10 години, како што се заглавува човекот во своите навики на било кое поле. Модниот стил е надворешниот облик на нашето внатрешно „јас“, креативноста привлекува уште креативност, а пак таа помага да го менаџираме стресот од динамичното темпо на живеење.

Улогата на облекувањето

Луѓето понекогаш комуницираат преку објекти, во овој случај преку облеката сакајќи да им покаже на другите луѓе дека она во што тие веруваат, тоа и го претставуваат.⁴ Директниот физички контакт и интимноста на облеката со телото го прави мошне видлив социјалниот односно општествениот идентитет воопшто, и полот во суштина. Материјалите што се носат на телото се очигледни и со нив луѓето создаваат „социјални контакти“ вклучени во нестабилната интеракција помеѓу телото и надворешниот свет.⁵ Облеката како форма на материјална култура е особено погодна за да се искаже односот помеѓу личните вредности и оние доделени на материјалните добра поради своите блиски односи со перцепциите на сопственото „јас“. Облекувањето влијае и ја одразува перцепцијата за себе си и има специфичен карактер како материјален предмет, како резултат на директниот контакт со телото, а делува и како филтер помеѓу поединецот и општествениот свет кој го опкружува.⁶ Телото се смета за материјална и видлива надворешна

⁴) Adelman, M. (2008). Reviews: Gender Matters: Malcolm Barnard, ed., Fashion Theory: A Reader, *International Sociology*, 23, 735 – 739.

⁵) Joyce, A. (2005). Archaeology of the Body. *Annual Review of Anthropology*, 34, 139 – 158.

⁶) Crane, D., & Bovone, L. (2006). Approaches to Material Culture: The Sociology of Fashion and Clothing, *Poetics*, 34, 319 – 333.

граница на себе си, но функционира и како колективно искуство, до степен до кој посредува помеѓу личните активности и надворешната средина односно општеството, делувајќи како дел од природните и општествените односи. Телото е симбол на општеството и се категоризира од него, а особено женското тело кое е исто така средство за зачувување на културните симболи.⁷ Традиционалните народни носии, во многу делови на светот, сè уште се носат во најголем дел од жените, а помалку од мажите. Истовремено телото се доживува како индивидуа, тоа е заштитено, тоа може да се сокрие или ограничи преку облеката и на тој начин границите на личноста постојано се повторно обновени, односно парадоксално облеката се користи за да ги замагли границите на телото.⁸

Општествените информации како да се отпечатени на телото. Движењето, како и физичкото (или „опипливо“) искуство ги импресионира културните знаења и верувања на личноста кои претставуваат материјални знаења.⁹ Моделите во модните емисии секогаш се движат ритуално во изговор на општествената улога. Костимот го трансформира движењето на телото и ја регулира неговата употреба во секојдневниот живот. Облеката не е фиксен елемент кој се облекува на веќе дефинирано или фиксирано тело, ниту на однапред оформен идентитет, туку е начин на кој општествените идентитети се импресионирани и натурализирани во телото.¹⁰ Бидејќи за време на социјалните интеракции облеката и телото се истовремено видливи, облеката е особено силна во оптичките преговори за идентитетот. Општествената кожа¹¹ се состои од облека, ставови, формирање на телото и гестовите олеснувајќи ја интеграцијата во поголемите групи.¹² Облеката се однесува на социјалната структура на сличностите и разликите во изгледот.¹³ Облеката е видлива и отстранлива „кожа“ која изразува желби, фантазии, соништа, ставови и општествен статус. Но, некогаш не секој има целосна контрола над својот изглед, како што е

⁷) Gasouka, M., & Arvanitidou, Z., (2007). Fashion, gender and social identity, First fashion Colloquia, London.

⁸) Fisher, G., & Loren, D. (2003). Embodying Identity in Archaeology: Introduction. Cambridge Archaeological Journal, 13, 225 – 230.

⁹) Gasouka, M., & Arvanitidou, Z., (2007), Fashion, gender and social identity, First fashion Colloquia, London.

¹⁰) Butler, J. (1990). Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity, New York: Routledge.

¹¹) Turner, S. (1980). The Social Skin, In Chérfas, J., & Lewin, R. (Eds), Not Work Alone: A Cross-Cultural View of Activities Superfluous to Survival, Beverly Hills: SAGE.

¹²) Fisher, G., & Loren, D. (2003). Embodying Identity in Archaeology: Introduction. Cambridge Archaeological Journal, 13, 225 – 230.

¹³) Butler, J. (1993). Bodies that Matter: On the Discursive Limits of „Sex“, New York: Routledge.

тоа диктирано од страна на модната индустрија, но исто така и од други движења надвор од неа.¹⁴ Начинот на кој секој се формира преку облеката, шминката и однесувањето го претставува неговиот сексуален идентитет и општествената положба.¹⁵ Видот на облекувањето е важен за толкувањето на телото и, се разбира, има уште повеќе импликации во одговорноста на ставот.¹⁶ Облеката има функционални предности, но исто така и означува параметри, идентитет и начин на живот.¹⁷

Општествени ограничувања на облекувањето и соодветните реакции

Постојат општествени односно социјални ограничувања на облекувањето проследени со законски спроведени дисциплински практики кои ги ограничуваат луѓето и го зголемуваат притисокот врз учесниците да се прилагодат на стандардите кои преовладуваат за нивниот изглед и однесување. Облекувањето, поради неговата способност да го трансформира општественото тело исто така се користи за претставување на општествените идентитети преку законите кои ги ограничуваат трошоците за облека и маркетинг. Поради овие прописи, тензијата која се создава дава чудна способност на облека да ја изрази поделбата или отстапувањето од општествената група со што се придонесува за создавање на подгрупи.¹⁸ Така, облеката може да стане оператор на социјализација, социјална контрола и/или слобода од културните фактори. Оваа социјализација е прикажана преку важната улога која ја има униформата во образованието, верските организации и војската, додека пак либерализацијата е прикажана преку многуте различни форми во облекување на популарните групи (фолклорните групи) во текот на последните педесет години.¹⁹

Облеката и вредностите

Секој во моментот на својата интеракција со другите, преку облека го избира ликот кој тој или таа сака да биде. Имено, тој/таа може

¹⁴) Carter, A. (1978). Fashion: a Feminist View, Sunday Times Magazine, 1, 50 – 55.

¹⁵) Craik, J. (1993). The Face of Fashion: Cultural Studies in Fashion, New York: Routledge.

¹⁶) DeLong, M., & Salusso-Deonier, C., & Larntz, K. (1980). Use of Perceptions of Female Dress as an Indicator of Role Definition, Home Economics Research Journal, 11, 327 – 336.

¹⁷) Davis, F. (1988). Clothing, Fashion and the Dialectic of Identity. In: Maines, D. & Couch J. (Eds.), Communication and social structure, Springfield: Charles & Thomas.

¹⁸) Voss, B. (2008). Poor People in Silk Shirts: Dress and Ethnogenesis in Spanish Colonial San Francisco, Journal of Social Archaeology, 8, 404 – 432.

¹⁹) Crane, D., & Bovone, L. (2006). Approaches to Material Culture: The Sociology of Fashion and Clothing, Poetics, 34, 319 – 333.

слободно да избере еден од повеќето определби или подобро, да одлучи кој се залага за нејзиното/неговото самоопределување во тоа време.²⁰ Облекувањето е важен и контролиран начин преку кој се комуницира со нечиите вредности, особено богата со емоционални и психосоцијални последици. Јавноста и видливата природа на облекувањето го прави тоа идеална област за проучување на вредностите кои го опколуваат еден корисник на добра како врска помеѓу вредностите и облеката. Стилот во облекувањето е комбинација на личниот израз и општествени правила. Облекувањето е под влијание на доминантните вредности, социјалните ставови, социо-економскиот статус, статусот на животот и некои од околностите преку кои луѓето сакаат да обезбедат свое само-воведување. Облеката комуницира симболично со социјалниот идентитет, имено како човекот сака и се обидува да се појави во општеството.²¹ Во секој случај тоа е одраз на длабоките карактеристики на класата на современото општество, со оглед на големата разлика помеѓу трошоците за стекнување на брендирана облека наспроти евтините копии. На пример, машката облека ја одразува концентрацијата на моќ и го нагласува машкиот престиж.

Облеката и идентитетот

Врската помеѓу облеката и идентитетот е долга тема основана во студиите за облекувањето, иако оваа врска даде нов поттик на растот на постмодернизмот со својот акцент врз идентитетот. Оваа врска е разбрана на голем број начини. Најмногу позната е во однос на социјалната класа. Од времето на Веблен (1889) и Симел (1904) па натаму социолозите го истражувале начинот на кој облеката функционира како дел од класниот идентитет, со модата која се распространувала на општествената хиерархија како што тие се сукцесивно донесени и напуштени од страна на елитите, и како пониските групи го презеле стилот. Емулацијата на конкурентната класа е моторот на модата. Bourdieu (1984) врши анализа на улогата на облеката како маркер на разликите на класата во која облеката е аспект на културниот капитал, дел од тоа како елитата ги воспоставува, одржува и ги репродуцираат позициите на моќ и го зајакнува односот на доминација и субординација. Во поново време доминацијата на класата на сметка на модата е доведена во прашање. Демократизацијата на модата и подемот на уличните стилови ја направи својата динамичност помалку централна²² со тоа што другите аспекти на идентитетот сè повеќе се потенцираат.

²⁰⁾ Ibid

²¹⁾ Davis, F. (1985). *Clothing and Fashion as Communication*. In Solomon, M. (Ed.). *The psychology of fashion*, Lexington: Lexington Books.

²²⁾ Ibid

Од нив, полот отсекогаш била најзначаен. Навистина теоретичарите како Entwistle (2000A) ја претставуваат модата како суштински преокупирана со полот. Облеката веќе долго време се користи за да се сокријат половите разлики во нивната силна биолошка смисла, а во исто време да се укажува и да се сигнализира тоа преку претпоставки во однос на родот во кодовите на облеката. Модата на тој начин помага да се репродуцира полот како форма на стил, создавајќи комплексна интеракција меѓу половите и родовиот идентитет. Голем дел од пишување за полот и модата е вкоренето во феминистичката анализа. Феминистките на вториот бран имаат тенденција да бидат критични за системот на модата и малигните влијанија врз животот на жените. Модата беше видена како наметнување на угнетувачки форми на родовиот идентитет, вградувајќи практики со цел да се објективизираат и да се ограничат жените заклучувајќи ги во одбранбени и неавтентични форми на презентација и зајакнување на нивната културна асоцијација со нарцизам и секојдневие. Во поново време, феминистките под влијание на постмодернизмот, имаат преземено помалку негативен поглед, препознавајќи ги прашањата за стилот и културното формирање во однос на телото и изгледот. Тие се подготвени да ја видат модата како дел од карактеристичната култура на жените, како задоволство и експресивност што оди надвор од репродукцијата на патријархатот и капитализмот.²³

Облеката и идентитетот исто така се теоретизирани во однос на перформативноста, нагласувајќи ја својата улога во процесите на самореализација и презентација. Во овој дел е влијателен трудот на Butler (1992) за перформативноста на родот. Таквата анализа има предност во однос на тоа дека тие ја опфаќаат динамичната интеракција на себеси, телото и облеката признавајќи го отелотворувањето на природата на облеката како што и го изразува идентитетот на надворешниот свет и влијае повторно на зајакнување на поединецот на директно физичко ниво. Облечените тела на тој начин стануваат како што Craik (1994) укажува „алатки за управување со себе“. Ова се одразува на постмодерните теми на експресивноста и изборот²⁴ и тие се носат добро со начинот на кој е прикажана модата во потрошувачката култура во што постои акцент на создавање на единствена и индивидуална верзија на себеси низ стоките за широка потрошувачка. Тоа е забележително во современото општество за тоа колку се слични луѓето. Ова е делумно поради тоа што луѓето купуваат на пазар кој е обликуван од масовното производство и модниот систем,²⁵ но тоа исто така ја одразува вистината за тоа дека

²³) Wilson, E. (1985). *Adorned in Dreams: Fashion and Modernity*, London: Virago

²⁴) Finkelstein, J. (1991). *The Fashioned Self*, Cambridge: Polity Press

²⁵) Fine, B. & Leopold, E. (1993). *The World of Consumption*, London: Routledge

опсегот на самоизразувањето на луѓето е прилично тесен. Носењето на вистинска облека, соодветна облека за секоја пригода, се доминантни проблеми кај повеќето луѓе. Како што Simmel посочува, модата мора да биде разбрана во однос на конкурентните желби за социјална еднаквост и индивидуалните диференцијации, интеракцијата помеѓу желбата да се издвои²⁶ во која би сугерирале дека првиот на многу начини е позначаен. Навистина Clarke и Miller (2002) тврдат дека постмодерната флуидност и опционата производна анксиозност колку што се задоволство со желбата да го изберат правото парче облека толку се и страв од погрешен избор што доминира кај многу трговски избори кај жените. Franklin исто така, забележува за тоа дека иронијата на тоа како „поголемиот акцент на индивидуалноста не не охрабрува да создадеме уникатно прекрасен изглед за себе си «.

И на крај, модата и идентитетот се често теоретизирани во однос на анализа на подгрупите во кои облеката и стилот се гледаат како маркери на границите на групата, средство за стабилизирање на идентитетот и регистрирање на припадноста.²⁷ Таквите пристапи имаат тенденција да се фокусираат на младинската култура, уличните стилови и континенталните модели и тие ретко се применуваат на конвенционалните или доминантни групи.

ЗАКЛУЧОК

Облекувањето е важна општествена и стопанска појава, но и еден од најчувствителните показатели на одредени вкусови на епохата која се темели на секое естетско и критичко вреднување на некој историски период. Иако модата веќе цело столетие ги интригира научниците од различни подрачја, сепак оваа тема никогаш небила толку актуелна како во времето во кое токму сега се наоѓаме. Релацијата помеѓу модата и општеството и социолошкиот аспект е комплексна и интересна за проучување. Модата е социјално психолошки феномен, заеднички за повеќе полиња на човечките активности. Општо прифатено со изразот мода денес се означува облеката како модна креација. Модата е „постојано движечки феномен кој ја опфаќа индивидуата и времето во кое таа живее со неговите специфичности”. Таа е комплексен феномен кој во исто време ги изразува: индивидуата, општеството, несвесното и личната еволуција на индивидуата.

Личноста сака да експериментира со нови моменти со кои ќе се одвои од толпата, но истовремено сето ова да биде прифатено и асимилирано

²⁶) Simmel, G (1904/1971). 'Fashion' On Individuality and Social Forms: Selected Writings, trs D.C.Levine, Chicago: University of Chicago Press

²⁷) Polhemus, T. (1994). Streetstyle: From Sidewalk to Catwalk, London: Thames and Hudson

од нејзиниот социјален контекст. Метаморфозата низ облекувањето е нешто што спонтано се појавува кај индивидуата. Таа се трансформира себе си, расте во сопствените очи и се диференцира себе си од другите, а ова диференцирање мора да одговара на социјалното опкружување каде таа припаѓа.

Директниот физички контакт и интимноста на облеката со телото го прави мошне видлив социјалниот односно општествениот идентитет воопшто, и полот во суштина. Облеката како форма на материјална култура е особено погодна за да се искаже односот помеѓу личните вредности и оние доделени на материјалните добра поради своите блиски односи со перцепциите на сопственото „јас“. Постојат општествени односно социјални ограничувања на облекувањето проследени со законски спроведени дисциплински практики кои ги ограничуваат луѓето и го зголемуваат притисокот врз учесниците да се прилагодат на стандардите кои преовладуваат за нивниот изглед и однесување, а облекувањето е под влијание на доминантните вредности, социјалните ставови, социо-економскиот статус, статусот на животот и некои од околностите преку кои луѓето сакаат да обезбедат свое само-воведување.

Библиографија

- Adelman, M. (2008). Reviews: Gender Matters: Malcolm Barnard, ed., Fashion Theory: A Reader, *International Sociology*, 23, 735 – 739.
- Barnard, M. (1996). Fashion as Communication, *New York: Routledge*.
- Bourdieu, P. (1984). Distinction: A Social Critique of the Judgment of Taste. Boston: Harvard University Press.
- Butler, J. (1990). Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity, *New York: Routledge*.
- Butler, J. (1993). Bodies that Matter: On the Discursive Limits of „Sex“, *New York: Routledge*.
- Carter, A. (1978). Fashion: a Feminist View, *Sunday Times Magazine*, 1, 50 – 55.
- Craik, J. (1993). The Face of Fashion: Cultural Studies in Fashion. *New York: Routledge*.
- Crane, D., & Bovone, L. (2006). Approaches to Material Culture: The Sociology of Fashion and Clothing, *Poetics*, 34, 319 – 333.
- Davis, F. (1985). Clothing and Fashion as Communication. In Solomon, M. (Ed.). The psychology of fashion. *Lexington: Lexington Books*.
- Davis, F. (1988). Clothing, Fashion and the Dialectic of Identity. In: Maines, D. & Couch, J. (Eds.), Communication and social structure. *Springfield: Charles & Thomas*.
- DeLong, M., & Salusso - Deonier, C., & Larntz, K. (1980). Use of Perceptions

-
- of Female Dress as an Indicator of Role Definition. *Home Economics Research Journal*, 11, 327 – 336.
- Dodd, C., & Clarke, I., Baron, S., & Houston, V. (2000). Looking the Part: Identity, Meaning and Culture in Clothing Purchasing — Theoretical Considerations. *Journal of Fashion Marketing and Management*, 4, 41 – 48
- Dorfles, G., (1997). *Moda*. Golden marketing, Zagreb, 8
- Finkelstein, J. (1991). *The Fashioned Self*. Cambridge: Polity Press
- Fine, B. & Leopold, E. (1993). *The World of Consumption*. London: Routledge
- Fisher, G., & Loren, D. (2003). Embodying Identity in Archaeology: Introduction. *Cambridge Archaeological Journal*, 13, 225 – 230.
- Joyce, A. (2005). Archaeology of the Body. *Annual Review of Anthropology*, 34, 139 – 158.
- Polhemus, T. (1994). *Streetstyle: From Sidewalk to Catwalk*, London: Thames and Hudson
- Simmel, G. (1904/1971). 'Fashion' On Individuality and Social Forms: Selected Writings, trs D.C.Levine, Chicago: University of Chicago Press
- Turner, S. (1980). The Social Skin. In Cherfas, J., & Lewin, R. (Eds). *Not Work Alone: A Cross-Cultural View of Activities Superfluous to Survival*. Beverly Hills: SAGE.
- Voss, B. (2008). Poor People in Silk Shirts: Dress and Ethnogenesis in SpanishColonial San Francisco. *Journal of Social Archaeology*, 8, 404 – 432.
- Wilson, E. (1985) *Adorned in Dreams: Fashion and Modernity*, London: Virago

БЕЗБЕДНОСТ ВО СООБРАЌАЈОТ НА ПАТИШТАТА ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

АПСТРАКТ: Сообраќајот на патиштата е мошне значаен елемент за економскиот просперитет и има голема важност за економскиот развој на градовите и на државата. Безбедноста во сообраќајот претставува примарна општествена одговорност на сите субјекти. Секоја сообраќајна незгода, секоја повреда или загубен човечки живот како последица од сообраќајни незгоди претставува ненадоместлива штета пред сè за семејството, но и за општеството. Опасните места на сообраќајната мрежа претставуваат една од најголемите причини за настанување на сообраќајните незгоди, но и човечкиот фактор е, исто така, голем причинител за незгодите.

Овој труд се осврнува на анализата на законските и подзаконските акти, како и статистичките податоци кои се однесуваат на подобрување на безбедноста во сообраќајот на патиштата во Р. Македонија. Исто така, овој труд става акцент врз согледувањето на тоа колку законската регулатива ќе придонесе за безбедноста на граѓаните кои се учесници во сообраќајот што се издвојуваат во повеќе ризични категории учесници во сообраќајот.

Сообраќајот на патиштата во Р. Македонија носи ризици и закани врз безбедностана граѓаните. Имено, во последните две децении интензитетот на сообраќајот на патиштата постојано добиваше тенденција на раст на возилата и возачите, како и на сите други учесници во сообраќајот. Република Македонија во своите стратешки и програмски определби ја постави безбедноста на сообраќајот на патиштата како долгорочна цел.

КЛУЧНИ ЗБОРОВИ: *причинители, мерења, национални стратегии, безбедност на сообраќајот, локална заедница*

¹⁾ Студент на втор циклус студии, Правен факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип

Baze MILEV

TRAFFIC SAFETY ON THE ROADS IN REPUBLIC OF MACEDONIA

ABSTRACT: Traffic on the roads is very significant element for economical prosperity and has a great importance for economical development of the cities and the state itself. Traffic safety is the primary social responsibility of all subjects. Every traffic accident, every injury or lost human life, it constitutes irreparable harm for the family, but also for society.

This paper deals with the analysis of legal, underlegal and statistical data related to the improvement of traffic safety on the roads in Macedonia.

Also, this paper put accent on the perception of how the legislation will contribute to security of citizens that participate in the traffic, that are allocated in several risky categories of traffic participants.

Road traffic in Macedonia, carries risks and threats to the security of citizens. Namely, in the last two decades the intensity of road traffic constantly got a tendency of growth of vehicles and drivers and all other participants in the traffic.

Republic of Macedonia in its strategic and programmatic objectives set traffic safety on the roads as a long term goal.

KEYWORDS: causes, measurements, national strategies, traffic safety, community.

БОБЕД

Сообраќајот, посебно патниот сообраќај, како начин и стил на социјално и индивидуално живеење е еден од современите предизвици на нашето време и се манифестира како широка дифузија на технички средства, енергија и партиципација на огромен број хетерогени учесници во него. Од друга страна, сообраќајот истовремено е многу сериозен извор на разновидни загрозувања, опасности и сообраќајни незгоди чии последици се: човечките животи, потешки и полесни повреди и големи материјални штети.

Република Македонија е сместена во југоисточниот дел на Европа, во центарот на Балканот. Иако нема излез на море, Македонија има доста поволна географска положба, бидејќи таа претставува мост преку кој се поврзуваат сите балкански земји. Низ Македонија минуваат доста важни европски патишта со кои таа е поврзана со останатите земји од Европа, како и со блиските земји од Африка и од Азија. Добрата географска положба е условена и од важните сообраќајни патишта и меѓународни комуникациски коридори, кои се особено развиени по

речните текови, котлините и по планинските преслапи. Во прилог на поволната сообраќајна положба е и релативната мала оддалеченост од Јадранско Море и Егејско Море. Сепак, во добро развиената сообраќајна положба, најважно место има долината на реката Вардар. Моменталната вкупна должина на патната мрежа во Р. Македонија изнесува 10.600 км, а должината на модерните патишта е 5.100 км. Вкупната должина во Македонија изнесува 201 км. Поминува низ централниот дел на земјата, по должината на реката Вардар, и претставува главна артерија на патната мрежа на земјата.

Имено, овој труд се осврнува врз анализата на законските и подзаконските акти, како и статистичките податоци кои се однесуваат на подобрување на безбедноста во сообраќајот на патиштата на Р. Македонија. Исто така, овој труд става акцент врз согледувањето на тоа колку законската регулатива ќе придонесе за безбедноста на граѓаните кои се учесници во сообраќајот што се издвојуваат во повеќе ризични категории учесници во сообраќајот, како што се: пешаците, децата, мотоциклистите, велосипедистите.

Од 1991 година, кога Р. Македонија стана независна држава, државата немаше подготвено план за развојот на земјата во различни сектори, вклучувајќи го и сообраќајот. Од голема важност беше да се дефинира акциониот план за реализација на националната стратегија за интеграција со ЕУ и да се одредат насоките за понатамошниот развој. Без ваквиот приод, Р. Македонија не може да очекува успешна иднина. Но, со подготвувањето на аплицирањето за влез на Р. Македонија во Европската Унија ја изготви *Националната стратегија за интеграција на Р. Македонија* во ЕУ која го вклучува и развојот на сообраќајниот сектор. Пред изработката на оваа стратегија, Р. Македонија немаше национална сообраќајна стратегија од кој било вид. Како резултат на националната стратегија се наметна потребата за донесување нов Закон за безбедност во сообраќајот на патиштата во кој беа содржани законски одредби (новини во системот) за зголемување на глобите (казните) кои се во насока на превенција и безбедност во сообраќајот.

Нормативните акти поврзани со безбедноста во сообраќајот во Република Македонија

Сообраќајот на патиштата е мошне значаен елемент за економскиот просперитет и има голема важност за економскиот развој на градовите и државата. Според неговата организираност се мери целокупното ниво на развој на едно општество, притоа посебно внимание се посветува на безбедноста.

Безбедноста во сообраќајот претставува примарна општествена одговорност на сите субјекти. Секоја сообраќајна незгода, секоја повреда

или загубен човечки живот како последица од сообраќајни незгоди претставува ненадоместлива штета, пред сè, за семејството, но и за општеството.

Сообраќајните незгоди претставуваат водечки причини за смртност кај младите луѓе, а загубата на млади животи го оневозможува долгорочниот развој на општеството. Покрај социјалните последици, сообраќајните незгоди, исто така, придонесуваат за екстремно високи економски загуби за целото општество. Постои тенденција на намалување на жртвите од сообраќајни несреќи, но загубата на секој човечки живот е ненадоместлива, затоа што сите чинители треба постојано да работат на намалување на овој процент или бројка.

Новиот Закон за безбедност на сообраќајот² претставува надградба на стариот и приближување до европските регулативи, со цел поголема безбедност на патиштата. Главните промени се однесуваат на превенцијата, односно на превентивното работење, а неизбежни се и казните односно глобите кои имаат за цел да ја подигнат сообраќајната свест кај учесниците во сообраќајот, потоа ограничувањето на максималната брзината на движење во градовите на 50 км/ч, зголемување на безбедносните мерки за велосипедистите, мотоциклистите и возачите на mopеди, заострување на условите за обука за возачи и уште низа одредби со кои се регулира однесувањето на сите категории во сообраќајот.³ Како резултат на зголемениот број на сообраќајни незгоди граѓаните се насочени да го заобиколат законот, а со тоа се намалува безбедноста во сообраќајот и се зголемуваат штетните последици за животот и здравјето на луѓето.

Покрај економските бенефити, сообраќајот на патиштата носи ризици и закани врз безбедноста на граѓаните. Имено, во последниве две децении интензитетот на сообраќајот на патиштата постојано добиваше тенденција на раст на возилата и возачите, како и на сите други учесници во сообраќајот. Република Македонија во своите стратешки и програмски определби ја постави безбедноста на сообраќајот на патиштата како долгорочна цел.

Така, главната цел се осврнува врз влијанието на повеќе ризични групи (деца, пешаци, велосипедисти и мотоциклисти), кои се издвојуваат како ризични категории учесници во сообраќајот.

Деца

Превентивното образование има главна улога за нивото на

2) „Сл. весник на РМ“ бр.169 од 30.9.2015 година, пристапено на 10.5.2016 година, стр.16

3) Статистички податоци од МВР – издадено во Годишен извештај за 2016 година, стр.12

правилното однесување на идните млади возачи. Важно е на оваа категорија (деца) да ѝ се посвети посебно внимание, поради тоа што децата не се ставаат во категорија на доминантни ризик-учесници во патниот сообраќај.

Според статистичките податоци⁴ на бројот на деца загинали во сообраќајни незгоди за период од 2009 до 2013 година, се укажува дека од 2009 до 2011 година се бележи тенденција на благ пораст на загинали деца во сообраќајни незгоди, а во 2013 година се дојде до рекордни 18 загинали деца. Поради тоа, проценката на деца загинали во сообраќајни незгоди за периодот 2014–2020 година е да има тенденција на намалување со цел во 2020 година да се дојде до 0 загинали деца. Едноставно треба да се промени цивилизацискиот кодекс на однесување. Сообраќајната култура се учи од најрана возраст, се започнува од личниот пример со што кај децата како идни учесници во сообраќајот најчесто има пресудно влијание во формирањето на сообраќајната свест. Овие статистички податоци укажуваат на тоа дека бројот на загинали деца во сообраќајни незгоди е недозволиво висок и дека учеството на децата во вкупниот број загинали лица во сообраќајни незгоди покажува тренд на зголемување, што ја наметнува потребата за преземање соодветни мерки за поголема безбедност на децата во сообраќајот. Воедно, се нагласува дека родителите се најодговорни и треба да внимаваат на младите активни учесници во патниот сообраќај, било како возачи или како родители, пред сè да влијаат со личниот пример, како многу важна сообраќајно-воспитна компонента. Без оглед на фактот што децата се едуцираат за безбедно учество во сообраќајот уште во предучилишните институции и во основните училишта, улогата на родителите е најважна и незаменлива. Во рамките на подготовката на децата за училишната година потребно е на детето да му се покаже најбезбедниот и најкраткиот пат од дома до училиште и обратно. Да се објаснат основните сообраќајни правила и посебно да се укаже на потенцијалните опасни места и опасни ситуации. Децата не се секогаш доволно вешти и секогаш не знаат и не можат да проценат како да се однесуваат во сообраќајот и кога, каде и како да ја поминуваат улицата. Без надзор од возрасен и без соодветно познавање на сообраќајните правила децата може за секунда да се најдат во опасност. Согласно со светските статистики, голем дел од настраданите во сообраќајни незгоди се деца, а уште повознемирувачки е фактот дека 54 % од настраданите пешаци се исто така деца. Зачувување на безбедноста на децата во сообраќајот е глобален проблем кој директно

4)Преглед на бројот на загинали деца во сообраќајни незгоди – Втора национална стратегија на РМ за унапредување на безбедноста на сообраќајот на патиштата 2015-2020, стр.54

нè засега сите нас.⁵ Не можеме да го игнорираме фактот и да гледаме од страна додека премногу деца ги губат своите животи на патиштата и со тоа се лишени од можноста да ги следат нивните соништа. Во Македонија најмногу страдаат децата пешаци и децата патници кои се превезуваат во автомобил, а притоа не се заштитени со сигурносен појас или не се уредно сместени во детското седиште. Еден од најважните начини кој воедно има и најголема и најважна улога во развојот и во заштитата на детето од опасностите со кои може да се соочи на улиците е соодветното сообраќајно образование (како да се однесуваат во сообраќајот, кои се нивни права, а кои обврски, кои се сообраќајните знаци, како се поминува на пешачки премин и сл.). Едукацијата за сообраќајот започнува од најрана возраст, според истражувањата од двегодишна возраст, почнувајќи уште во предучилишните групи во градинките, а потоа и во училиштата. Друг начин, кој е наменет за возрасните, а ги штити децата е воведување построги закони и казни за непочитување на правилата и прописите во сообраќајот.

Со помош на овие преземени мерки многу развиени земји ја имаат намалено бројката на повредени или загинати деца за 50 % во изминативе 25 години. Ова е со цел да се намалат овие застрашувачки бројки, имајќи ги предвид изнесените факти, методи и начини кои се дозволени и им се достапни на сите, а кои служат да ги спасат невините детски животи.

Пешаци

Оваа категорија е најзастапената група на ранливи учесници во сообраќајот. Бројот на загинати пешаци во сообраќајни незгоди е намален⁶, но и покрај ова апсолутниот број на жртви пешаци во сообраќајни незгоди е несразмерно висок.

Поради ова мерките и активностите насочени кон подобрување на безбедноста на оваа ранлива група во сообраќајот треба да бидат приоритетни и континуирани во наредниот период до 2020 година. Проценката на бројот на загинати пешаци од 2010 до 2020 година изнесува во: 2010 – 32, 2013 – 45, 2015 – 32, 2016 – 28, за во 2020 година да изнесува 20 загинати пешаци во сообраќајни незгоди.⁷ Анализите покажуваат дека

5) Втора национална стратегија на РМ за унапредување на безбедноста на сообраќајот на патиштата 2015-2020, стр.53

6) Интернет страница: Статистички извештај на РСБСП за 2016 година, пристапено на 24.2.2017 година

7) Втора национална стратегија на РМ за унапредување на безбедноста на сообраќајот на патиштата, Преглед и проценка на бројот на загинати пешаци во сообраќајни незгоди, 2010 – 2020 година, стр.54

најзагрозена група на учесници во сообраќајот се пешаците.⁸ Во 2015 година 43 пешаци го загубиле животот во сообраќајни незгоди. За жал, во пораст е и бројот на загинати деца во сообраќајни незгоди. Податоците покажуваат дека во 2015 година 9 деца на возраст до 4 години го загубиле животот во сообраќајни незгоди, односно 13 деца на возраст од 5 до 18 години. Сообраќајните правила и прописи се важни, а исто така важни се и добрите навики и корисните практики кои можеби не се предвидени со законот, кои може значително да ја подобрат безбедноста на пешаците во сообраќајот. Наспроти сите сообраќајни правила и прописи и добри практики, голем дел од пешаците се однесуваат крајно неодговорно и на тој начин го загрозуваат сопствениот живот и безбедното одвивање на сообраќајот.

Истражувањата покажуваат дека најголеми причинители за несреќите се: пешаци кои поминуваат улица на црвен пешачки семафор, пешаци кои поминуваат улица надвор од пешачки премин без да погледнат лево и десно, учесници во сообраќајот кои се движат помеѓу две коловозни ленти, учесници во сообраќајот кои го пресекуваат текот на сообраќајот каде што ним им одговара, учесници во сообраќајот кои непотребно се задржуваат на коловозот, учесници во сообраќајот кои користат мобилни телефони, слушаат музика и не го следаат сообраќајот и случувањата во сообраќајот итн.

Велосипедисти

Голем процент од фаталните повреди на велосипедистите се случиле на патиштата надвор од населените места. Мнозинството од велосипедистите загинале на патиштата во урбаните средини и затоа е непходно да им се дава поддршка на мерките за нивна поголема безбедност во сообраќајот, помагајќи да се постигне солидарно решение на проблемот.

Според чл. 96 од Законот за безбедност на сообраќајот на патиштата⁹, со кој е предвиден сообраќај на велосипедисти, велосипеди со помошен мотор, mopеди, мотоцикли, трицикли, лесни трицикли и четирицикли, се укажува на тоа дека возачот на велосипед е должен да се движи што поблиску до десниот раб на коловозот, а ако постои велосипедска патека – да се движи по велосипедската патека односно лента. Но, задолжително е возачот да носи заштитен шлем на главата за време на возењето, што е предвидено во член 99 од истоимениот закон.

Исто така, потребно е да се подготви информативен материјал составен од мапи на постоечки велосипедски патеки и брошури за совети

8) Интернет страница: Републички совет за безбедност на сообраќајот на патиштата, декември 2015 година, пристапено на 28.2.2017 година

9), „Службен весник на РМ“ бр. 169 од 30.9.2015 година, стр. 65

за безбедно возење на велосипедистите. Сè повеќе треба да се грижime за оваа категорија учесници во сообраќајот, бидејќи во европските земји примената на велосипеди е понагласена, а тоа е заложба и на Р Македонија.

Мотоциклисти

Во споредба со сите останати учесници во сообраќајот на патиштата, мотоциклистите се соочуваат со највисок ризик од смртоносни повреди со што во исто време тие претставуваат голем ризик и за останатите учесници во сообраќајот. Најголем број од загинатите моторциклисти припаѓаат на возрасна група од 25 до 34 години.¹⁰ Од сегашните искуства се покажува дека несоодветната брзина на возење и неупотребата на заштитна опрема (кациги, одела, специјални чевли, рефлектирачка опрема и др.) се главна причина за незгоди со трагични последици.

Од 2009 година бројот на загинати мотоциклисти во сообраќајни незгоди изнесува 10 жртви, во 2013 година изнесува 17 жртви, во 2016 година 13 жртви, а проекциите се до 2020 година бројот на загинати мотоциклисти да биде во тенденција со пад, односно околу 5 – 7 жртви.¹¹ Имено, целта е да се зголеми безбедноста во сообраќајот, а со тоа да се намали бројот на сообраќајни незгоди и последици од истите, потребно е да се вклучат ефикасно не само централната власт, регионалните и локалните органи на управата, туку и професионалните организации (автошколите, транспортерите, транспортните компании итн.), бизнис сектори и приватни субјекти, невладини организации, граѓански здруженија и сл.

ЗАКЛУЧОК

Во науката за безбедност на сообраќајот важно прашање е дали може да се процени ситуацијата за безбедноста во сообраќајот со соодветните показатели, индикатори, и слично, кои во себе ќе ги задржат информациите на пример на загрозените области во безбедноста во сообраќајот. Со следење на индикаторите на безбедноста на сообраќајот се овозможува да се сфатат и прецизно да се дефинираат проблемите во безбедноста на сообраќајот, но и да се планираат ефективните мерки за безбедноста на сообраќајот. Односот помеѓу постоечките и саканите вредности на индикаторите одредува што би требало да се предвиди во програмите за безбедноста на сообраќајот и кои мерки треба да се

10) Втора национална стратегија на РМ за унапредување на безбедноста на сообраќајот на патиштата 2015 – 2020, стр.15 - 55

11) Преглед и проценка на бројот на загинати мотоциклисти во сообраќајни незгоди за период од 2009 – 2020 година од Втората национална стратегија на РМ, стр. 55 - 56

презemat. Целосното почитување на законската регулатива од сите учесници во сообраќајот е важна мерка која доведува до подобрување на безбедноста во сообраќајот. Голем број сообраќајни незгоди се предизвикани од субјективен фактор, а најчесто од човечки фактор.

Како заклучок може да се посочи дека особено е важно почитувањето и целосното спроведување на Законот за безбедност на сообраќајот на патиштата и доброто работење на полицијата, како и сите учесници во сообраќајот. Неопходните претпоставки за ефикасна работа се брзо одредување на санкцијата и нејзина поефектна реализација. Исто така, законските и организационите промени во работата на сообраќајната полиција и во овластувањата се од големо значање.

Со оглед на опфатот на наведената област, многу е тешко да се специфицира влијанието на квантитативна форма со цел намалување на бројот на сообраќајните незгоди, но со поддршката на сите целосни мерки тие ќе ја покажат директно својата ефикасност. Основните вложувања во обезбедувањето побезбедна патна околина (во споредба со другите мерки) се многу високи, но „враќањето на вложените средства“ преку намалување на сообраќајните незгоди и нивните последици е за многу кус временски период. Согласно со меѓународните искуства, докажано е дека со примената само на следните мерки – доброто планирање, проектирање, градба и одржување безбедна патна инфраструктура ќе бидат во функција на намалување на сообраќајните незгоди и намалување на трошоците врз основа на загуба на човечки животи, нега и ресоцијализација на повредените, материјалната штета и друго, а резултатите ќе се почувствуваат во идниот временски период. Како еден од најзначајните проблеми на безбедноста во сообраќајот во Р. Македонија е зголемиот процент на загинати и сериозно повредни пешаци и велосипедисти. Но, за да се смени однесувањето на групите учесници во сообраќајот, посебно изложени на опасност, неопходно е да се вклучат што е можно повеќе партнери, а пред сè училиштата и невладините организации. Од особено значење е да се посвети внимание на децата, велосипедистите, мотоциклистите, како и на другите учесници во сообраќајот со цел олеснување на учеството во сообраќајот на групи посебно изложени на опасност за што треба да се преземат мерки за адаптација на патниот појас (за пешаци и за велосипедисти) или специјални семафори за слабовиди и слепи лица во согласност со препораките на ЕУ.

Со ова може да се очекува дека со целосна примена на мерките предвидени за оваа група учесници ќе бидат спасени најмалку 10 – 15 животи годишно. Имено, од особено важно е да се истакне дека опремата за пасивна безбедност (сигурносен појас, седишта за деца) е еден од најважните елементи во внатрешноста на возилото и ја обезбедува пасивната безбедност.

Исто така, треба да се заклучи дека следењето на причинителите за безбедност на сообраќајот има повеќекратно значење и е дел од системот за управување со безбедноста на сообраќајот, со тоа што во голема мера влијае на унапредувањето на безбедноста на сообраќајот. На тој начин возможно е да се дефинираат главните проблеми во безбедноста на сообраќајот и областите на делување, а исто така се насочуваат и дејностите и расположливите ресурси за да се оствари целта за унапредување на безбедноста на сообраќајот. Имајќи предвид дека на национално ниво во Република Македонија треба да се препознае значењето и да ја развие методологија за следење на причинителите за безбедност во сообраќајот, сите локални заедници (општини) треба да ги развијат сопствените причинители за безбедност на сообраќајот, кои се специфични за своите локални услови, за да имаат можност на ефикасен начин да ги дефинираат клучните проблеми во безбедноста во сообраќајот.

Треба да се користат различни модели за дефинирање на клучните области и секоја локална заедница би имала можност квалитетно да управува со својот систем за безбедност на сообраќајот.

Во исполнувањето на целта за зголемување на безбедноста на патниот сообраќај клучни ќе бидат улогата и однесувањето на секој поединец што учествува во сообраќајот. Секој поединец има право да се движи безбедно, но има и обврска да дејствува и да придонесува за поголема безбедност во сообраќајот на патиштата. Подигнувањето на јавната свест и сообраќајна култура значи помалку жртви и повеќе спасени човечки животи. Со почитување на правилата за безбедност во сообраќајот, следење на патната сигнализација и приспособување на брзината многу помалку луѓе ќегинат на патиштата во Република Македонија.

Библиографија

- Меѓународно кривично право**, **Антонио Касезе**-Oxford University Press 2003 (второ издание); Просветно дело, 2009.
- Административното право на земјите од Европа, **М. Фромонт**-Oxford Higher Education 2008; Табернакул, 2010.
- Анализа на јавните политики, **В. Н. Дан**-Pearson Prentice Hall 2007(четврто издание); Академски печат, 2009.
- Прирачник за злоупотреба на дрога и алкохол, **Г.Вингер, Вудс и Хофман**-Oxford University Press, 2004 (четврто издание); Арс Ламина, 2010
- Динамика на моторните возила, **М.Мичке и Х.Валентовиц**-Springer Science+Bussines Media 2004 (четврто издание); Табернакул, 2009.

-
- Проблем во урбаниот превоз, Ј.Р.Мејер, Ј.Ф.Кејн, М.Вол-Rand Corporation 1965 (шесто издание); Арс Ламина, 2009.
- Пиењето како проблем, Ник Хедер и Ијан Робертсон- Oxford University Press 1997; Арс Ламина, 2010.
- Основи на превозни и сообраќајни опреации, Карлос Ф. Даганцо-JAI Press 2008; Арс Ламина, 2009.
- Втора Национална стратегија на Р.Македонија за унапредување на безбедноста на сообраќајот на патиштата 2015 – 2020 година
- Теорија на копнени возила; Ј.У Вонг-John Wiley&Sonc Inc, (трето издание); Арс Ламина, 2009.
- Основи на патно инженерство и сообраќајна анализа, Фред Л. Манеринг и други-John Wiley&Sonc Inc,2009 (четврто издание); Арс Ламина, 2011.

Интернет страници

www.mvr.gov.mk

www.wikipedia.com

АНАЛИЗА НА СЛУЧАЈ ОД МЕЃУНАРОДНИОТ КРИВИЧЕН СУД ВО ХАГ ОБВИНИТЕЛСТВОТО ПРОТИВ ПРЕДРАГ БАНОВИЌ

АПСТРАКТ: Овој труд се однесува на воениот конфликт кој настанува како последица на распаѓањето на Југославија и желбата на определени политички фактори да прибават што поголема моќ на една етничка заедница во однос на друга во одредени краишта каде што постои мешан етнички состав на населението дури и по можност таа територија да припадне на државата која ја управуваат, како такво место каде што биле застапени етникуми на босанската, српската и хрватската заедница ставајќи ја предвид и нивната религиозна припадност и определба е Приједор каде што како последица на воениот конфликт ова место е пример за прогон на одреден таргет население а дел од нив се притворани и чувани како заложници во нехумани услови. Па како издвоен посебен случај кој е процесуиран од страна на Меѓународен кривичен суд е случајот на обвинителство против Предраг Бановиќ како чувар во Кератерм кампот, заедно со другите учествувал во заедничко криминално здружение кое оперирало во кампот Кератерм. Во однос на обвинетиот Бановиќ, прогонувачките дела наведени во конослидираното обвинителен акт вклучуваат: а) убиство на седум затвореници, б) тепање на безброј неспрски затворенци во Кератерм кампот како што е наведено во параграфите 15 и 16 од обвинението и распоредот Д прикачени кон Обвинението и ц) држење во нехумани услови, малтертирање, понижување и психолошка злоупотреба на босански муслимани, босански Хрвати и друго неспрско население затворено во Кератерм кампот, како што е наведено во параграфите 15 и 16 од обвинението. Според фактичката основа, Предраг Бановиќ и сообвинетите според обвинението значително учествувале во заедничката криминална организација.

КЛУЧНИ ЗБОРОВИ: *Меѓународен кривичен суд, меѓународна правна помош, помош во кривична материја, спогодба за вина, казнена практика на Хашкиот суд*

^{1) **} Студент на прв циклус студии на Правен факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип

Andrej MITEVSKI
Antonio STOILOV
Nadica MITEVA

CASE ANALYSIS FROM THE INTERNATIONAL CRIME COURT IN THE HAGUE THE PROSECUTION VS PREDRAG BANOVIC

ABSTRACT: This paper refers to the war conflict which occurs as a consequence of the Yugoslavia's federal secession and wishes of some political factors to achieve much bigger power of one ethnical community in comparison to the other groups in regions where there are mixed ethnicities of the population, even there are efforts those territories to become part of their country who are administrating it, a place as described above where there are ethnicities of Bosnian, Serbian and Croatian community also keeping in mind their religious belief and orientations is Prijedor where as consequence of the war conflict this place is an example for persecution of a target community and a part of them are imprisoned and kept as hostages in inhuman conditions. So as a separate case which is processed by the international criminal court is the prosecutors case of Predrag Banovic as a security guard of the Keraterm camp, together with the others, was included in a joint criminal association who operated in the named camp. Regarding the accused Banovic listed crimes in the consolidated indictment include: A) murder of seven prisoners B) beating countless nonserbian prisoners at Keraterm camp as referred in paragraphs 15 and 16 of the indictment and schedule D attached to the indictment act and C) holding in inhuman conditions, harassment, humiliation and psychological abuse of Bosnian Muslims, Bosnian Croats and other nonserb citizens imprisoned in Keraterm camp as referred in paragraphs 15 and 16 of the indictment. According to factual basis Predrag Banovic and other accused according the indictment significantly participated in joint criminal organization while performing their duties in Keraterm camp.

KEY WORDS: *International criminal court, international legal assistance, assistance in criminal matters, plea bargain, sentencing practice of the Hague court*

БОБЕД

За злосторствата кои биле извршени во војните за време на „студената војна“, односно за нивно судење, меѓународната заедница не можела да интервенира, поради различните политички позиции и интереси на светските сили. Во ситуација на релативно порелаксирана состојба во односите помеѓу големите сили и по повод на дотогаш невидените нечовечки постапки против човекот, а според последиците најтешките злосторства во 20 век извршени во вооружените судири во

бивша Југославија и во Руанда, формирани се два ад хок трибунали за судење на злосторствата.

Трибуналите се основани со одлука на Советот за безбедност на ОН, зотоа што немаше доволно време за елаборирање на меѓународен договор за да се формира суд. Со нив не е предвидено по завршувањето на војната да им се суди само на победените, туку имаат задача да им судат на сите страни во судирите.

Судот има јурисдикција над четири групи на криминал извршен во поранешна Југославија од 1991 г.:

- тешки прекршувања на Женевските конвенции од 1949,
- прекршувања на законите и обичаите на војувањето,
- геноцид и
- злосторства против човештвото.

Судот може да суди само поединци, но не и држави или политички организации. Максималната казна што може да ја изрече е доживотен затвор. Разни земји имаат потпишано договори со ОН за спроведување на издржувањето на казните на осудените.

Предраг Бановиќ е роден на 28 октомври 1969 година во Општина Приједор лоцирана во северо-западниот регион на Босна и Херцеговина. Пред конфликтот тој работел како келнер.

Судијата Лал Чанд Вохрах го потврдил оргиналното обвинение против Предраг Бановиќ на 21 јули 1995 г. Предраг Бановиќ бил осуден на 25 точки од обвинението за злосторства против човештвото и прекршување на законите или обичаите на војната, сите поврзани со настаните во Општина Приједор за време на летото 1992 година. Првобитното обвинение против Предраг Бановиќ и другите веднаш станале јавни и налози за нивно апсење бил издадени истиот ден.

Обвинетиот бил префрлен во притвор на Меѓународниот суд за гонење на лица одговорни за сериозни прекршувања на меѓународното хуманитарно право извршени на територијата на поранешна Југославија од 1991 година (Меѓународниот суд или трибунал) на 9 хоември 2001 г., по неговото апсење во Србија на 8 ноември 2001 г. На неговото првично појавување на 16 ноември 2001 г. обвинетиот се изјасни дека за невин по сите обвиненија против него.

Првобитните обвиненија против Предраг Бановиќ биле изменети неколку пати, а за најнова верзија е поднесена на 5 јули 2002 г.

Во консолидираното обвинение се наведува во текот на раните утрински часови на 30 април 1992 г. босанско-српската полиција и војска ја презеле контролата на градот Приједор². По насилното преземање на Приједор, Босанските-српскиот кризен штаб наметнал

²) Prosecutor v. Zeljko Meakić, Momcilo Gruban, Dusan Fustar, Predrag Banović, Dusko Knezević, Consolidated Indictment (Omarska and Keraterm Camps), Case No. IT-02-65, 5 July 2002 (“Indictment”), para. 10.

строги рестрикции на сите аспекти на животот за неспрското население, главно босанските муслимани и босанските Хрвати, вклучувајќи го нивното движење и работење³. Според обвинението, помеѓу мај и август 1992 г. властите на босанските Срби во Општина Приједор незаконски сегрегирале, привеле или ограничиле над 7.000 босански Муслимани, босански Хрвати и друго неспрско население од областа Приједор во камповите на Омарска, Трнопоље и Кератерм. Се шпекулира дека овие настани биле организирани и режирани од страна на босанско-српските власти со цел да се оствари перманентно чистење на босанските муслимани и босанските Хрвати и друго неспрско население жители на Приједор со цел да се осигура создавање и контролирање на посебна српска територија во Босна и Херцеговина.⁴

Случајот на обвинителство против Предраг Бановиќ е тоа што како чувар во Кератерм кампот. Предраг Бановиќ, заедно со другите, учествувал во заедничко криминално здружение кое оперирало во кампот Кератерм. Во обвинението е наведено дека помеѓу 24 мај 1992 г. и 30 август 1992 г. Кератерм кампот помеѓу останатите оперирал на начин дизајниран да ги малтертира и да го гони неспрското население од Приједор и други области со цел да се ослободи од територијата или да потчини неспрско население. Испитувањата, физичките тепања, сексуалните напади и убиствата наводно се случувале на дневна база во Кератерм кампот.⁵ Условите за живот биле брутални и нехумани. Учествовањето на Предраг Бановиќ во здружената злосторничка организација било ограничено на неговите активности во кампот Кератерм, во кои спаѓале учество во тепање, злоупотреба и убиства на затвореници.

Во обвинението се наведува во врска со точка 1 (гонење на политички, расни или религиски основи, кривично дело против човештвото казниво според член 5(X) од статут на Трибуналот тоа помеѓу 24 мај 1992 и 30 август 1992 г., Предраг Бановиќ заедно со другите кои учествувале во прогонот босанските муслимани, босанските Хрвати и друго неспрско население во Кератерм кампот врз политички, расни или религиски основи. Во однос на обвинетиот Бановиќ, прогонувачките дела наведени во конослидираното обвинителен акт вклучуваат: а) убиство на седум затвореници, б) тепање на безброј неспрски затвореници во Кератерм кампот како што е наведено во параграфите 15 и 16 од обвинението и распоредот Д прикачени кон обвинението и в) држење во нехумани услови, малтертирање, понижување и психолошка злоупотреба на босански муслимани, босански Хрвати и друго неспрско население

³) Ibid, para. 11.

⁴) Ibid, para. 19.

⁵) Ibid, para. 15.

затворено во Кератерм кампот како што е наведено во параграфите 15 и 16 од обвинението. Предраг Бановиќ е исто така обвинет за кривично одговорен за дела и/или пропусти на друите учесници во заедничкото злосторничко здружение.

За неговата наводна вмешаност во овие дела и врз основа на неговата индивидуална кривична одговорност според членот 7, параграф 1 од Статутот на трибуналот, обвинението е надополнето со четири дополнителни точки за индивидуална кривична одговорност: убиство, злосторства против човештвото според член 5(а) од Статутот и прекршување на законите и обичаите на војна според член 3 од Статутот (точки 2 и 3), нехумани дела, злосторства против човештвото според член 5 (И) од статутот (точка 4) и сурово постапување и прекршување на законите или обичаите на војна според член 3 од Статутот (точка 5).⁶

Спогодба за вина

На 18 јуни 2003 г., Канцеларијата на Обвинителството и обвинетиот Предраг Бановиќ, претставуван од неговиот адвокат, поднеле доверлив заеднички предлог за разгледување на спогодување за вина меѓу Предраг Бановиќ и Канцеларијата на Обвинителот според правило 62 од Деловникот за процедура и докази на меѓународниот суд (Правила). Според спогодбата за вина, обвинетиот на точка 1 од консолидираното обвинение, прогон врз основа на политичка, расна или религиска основа, злосторства против човештвото, казниви според член 5(х) и 7(1) од статутот на Трибуналот.⁷

Спогодбата за вина содржи одредби кои се одраз на разбирањето на Предраг Бановиќ за правната природата на обвиненијата за прогон како злосторства против човештвото.

Објаснето е и рекол дека разбира дека за да биде прогласен за виновен за делата, како што се наведени во обвинението, обвинителството треба да докаже надвор од разумно сомение дека бил во тоа време и место кога имало вооружен конфликт, во тоа време и место постоел широко распространет или систематски напад врз цивиливита популација, однесувањето на обвинетиот поврзано со широко распространет или систематски напад насочен врз цивилна население, обвинетиот имал знаење за поширокиот контекст за неговото однесување, обвинетиот сторил дела или пропуштил против жртви или население на жртви прекршувајќи основни или фундаментални права, обвинетиот имал намера да направи прекршок, однесувањето на обвинетиот било врз политички, расни или религиски основи и однесувањето на обвинетиот

⁶ Ibid, Counts 2 to 5.

⁷ Plea Agreement, Case No. IT-02-65-PT, dated 2 June 2003, filed 18 June 2003 ("Plea Agreement"), para. 3.

било со дискриминаторска или прогонска намера⁸.

Обвинителството и одбраната се согласија дека Обвинителството ќе му препорача на Судскиот совет вкупна казна од 8 години. Двете страни се согласија дека Предраг Бановиќ разбира дека, како што е опишано во правилото 101 од Деловникот, тој може да се соочи и со казна доживотен затвор и дека Судскиот совет не е обврзан со препораката и де факто е слободен да го осуди по свое уверување. Во определувањето на соодветната казна, судскиот совет треба да ги земе предвид факторите, како што се: тежината на делата, личните својства на осудениот, сите отежнувачки или олеснувачки околности и општата пракса за одредување затворска казна во поранешна Југославија.⁹ Предраг Бановиќ исто така разбира дека со изјаснувањето дека е виновен, доброволно се откажал од одредени процедурални права гарантирани со Статутот.

Во Спогодбата, обвинителството се согласи дека по изјаснување на виновен и осудување на обвинетиот ќе побара да ги повлече останатите без предрасуди сите останати точки од обвинението.

На сослушувањето одржано 26 јуни 2003 година обвинетиот се огласи за виновен по точка 1 од консолидираното обвинение. По разгледување на спогодбата судскиот совет забележа дека е задоволен од барањата од правило 62 биле исполнети.¹⁰

Сослушување за казната беше одржано на 3 септември 2003 г. За време на сослушувањето страните ги образложија своите аргументи во врска со казната и двете страни побараа од судскиот совет да досуди казна затвор од 8 години. Судскиот совет го задржа правото да ја донесе пресудата на подоцнежен датум.

Фактичка основа

По настаните на 30 април 1992 г. и превратот на власта во Општина Приједор, босанско-српските сили извршиле серија на напади на селата и во областите каде што живеело несрпско население што резултирало со иселување и биле фатени големи бројки на мажи, жени и деца.¹¹ Босанско-српскиот кризен штаб во Приједор основал три големи кампа за да се справи со овие лица, еден од овие бил Кератерм кампот, лоциран во керамичка фабрика во источното предградие на Приједор во Циркин Поље¹².

Кампот Кератерм почнал со оперирање на 23 мај 1992 г. и во него

⁸) Ibid, para. 7.

⁹) Ibid, para. 10.

¹⁰) Sentencing Hearing, Transcript (“T.”) 73.

¹¹) Factual Basis of Plea Agreement, Annex 1 to Plea Agreement (“Factual Basis”).

¹²) Ibid, para. 2.

имало околу 1.500 затвореници.¹³ Помеѓу 20 јуни и 6 август 1992 г., Предраг Бановиќ ги извршувал неговите должности како чувар во Кератерм кампот. Душко Сикирица бил командир на кампот. Во чуварите на Кератерм камот спаѓале резервната полиција и биле организирани во смени од по 10-15 чувари, надгледувани од Драган Колунџија, Дамир Дошен и Душан Фуштар, биле командири на смена, а Предраг Бановиќ бил чувар под смена на Дамир Дошен.¹⁴

Притворениците бил пребарувани при самото доаѓање во Кератерм кампот и сите лични предмети, вредности им биле конфискувани. Многу од нив биле тепани пред да бидат однесени во една од четирите складишни простории позади метални врати за време на жешките летни месеци во 1992 г. Во фактичката основа биле опшани мизерните услови за живеење во кампот.¹⁵ Собите биле пренатрупани, затворениците често немале место да се лежат или да се движат. Исто така, немале промена на облеката, постелнината и имале ограничена медицинска грижа. Биле хранети со многу мали недоволни порции на храна и имале ограничен пристап до вода.¹⁵ Тоалетите и просториите за лична хигиена биле неадекватни и во екстремно лоши хигенски услови. Притворениците немале услови за вежбање и често не е им било дозволувано да одат на отворен простор за свеж воздух. Додека биле затворени повеќе затвореници во Кератерм кампот биле носени на испитување кое го спроведуваа т.н. инспектори кои биле од Бања Лука и Приједор. Тепањето е честа појава додека биле на испитување и при враќањето. Притворените притоа биле класифицирани или за трансфер во кампот Омарска или за престој во специфична просторија во Кератерм.¹⁶ Властите на Кератерм, како и „посетителите“, често ги тепале затворениците, се однесувале сурово и понижувачки, а многу од затворениците биле и убиени. Сите видови на оружје и алатки биле користени за тепање, вклучувајќи полициски и бејзбол палки.¹⁷ Тепање често се случувало пред очите на останатите затвореници и биле проследени со понижувачки и дерогирачки коментари. Несрпските политички и цивилни лидери и оние кои им давале отпор на Србите биле особено тепани и убивани. Тепањето предизвикувало сериозна физичка и ментална штета, а недоволно или воопшто медицинска грижа и помош не им била дадена по тепањето. Телата биле товарени и носени на закопување на гробишата Прашинац во Приједор. Други затвореници биле извадени од притворите да извршат одредени задачи и никогаш повеќе не биле видени.

¹³) Ibid, para. 7.

¹⁴) Ibid, para. 8

¹⁵) Ibid, paras 10-11

¹⁶) Ibid, para. 12.

¹⁷) Ibid, paras 12-13.

Според фактичката основа, Предраг Бановиќ и сообвинетите според обвинението значително учествувале во заедничката криминална организација. Додека ги вршел своите должности во Кератерм кампот, Предраг Бановиќ немал никаков ранк и немал контрола врз останатите чувари во кампот. Меѓутоа, како чувар во Кератерм кампот, знаел за системското понижување и учествувал во малтертирањето, тепањето и убивањето на затворениците во кампот и имал намера да продолжи со ваквиот третман. За цело време обвинетиот бил во потребната состојба на умот односно бил свесен за извршување на секој од кривичните дела наведени во спогодбата.

Казнени факти

Судскиот совет ќе започне со разгледување на овие различни фактори пресметувајќи ја првенствено тежината на одмерувањето на казната. Врз основа на ова облигацијата на Судскиот совет е формулирана во Купрешкиќ¹⁸, а потоа усвоено со неколку одлуки од Жалбениот совет.¹⁹

Обвинителството вели дека прогонот е „чадор“ криминал кој опфаќа различни форми на криминално дејствие. Во сегашниот случај споменатите деликти на криминалот на прогон за кој обвинетиот се изјасни за виновен се пет убиства и тепање на 27 затвореници во затворот во Каратерм камп. Обвинителството потврди дека овие деликти се многу сериозни казнени дела познати во секое национално законодавство. Пресудите за вакви повеќекратни убиства се сметаат за исклучително сериозни.²⁰

Условите врз кои се извршени кривичните дела се опишани врз основа на факти. Според овој документ, Кератерм кампот е основан и работел како дел од заеднички злосторнички потфат, целта е да се притворат сите што не се Срби во сурови и нехумани услови за да ја ослободат територијата од оние што не се Срби заради нивниот етникум. Кривичните дела сторени од Предраг Бановиќ се сторени во околности од широк и систематски напад на цивилната популација, со дискриминаторски побуди.

Условите на притворањето во Каратерм кампот се објаснети како брутални, нечовечки и деградирачки за сите затвореници. Притворениците се чувани во услови на константни психички и физички терори, на милост на надредените во кампот. Омаловажувањето, навредувањето и психолошките присилби на затворениците биле

¹⁸) Kupreskic Trial Judgement, para. 852

¹⁹) Prosecutor v Jelisić, Appeal Judgement, Case No. IT-95-10-A, 5 July 2001 (“Jelisić Appeal Judgement”), para. 101; Ćelebić Appeal Judgement, para. 731; Aleksovski Appeal Judgement, para. 182.

²⁰) Prosecution Sentencing Brief, para. 19.

чести. Предраг Бановиќ ја има злоупотребеено својата положба како чувар на Кератерм Кампот со преземање на дејствија на константно омаловажување и насилство. Обвинетиот призна дека има директно учествувано во тепањето на затворениците со резултирање на убиство на пет и причинување на тешки повреди на телото на 27 други.

Во овој случај, обвинетиот призна учество во неколку казнени деликти и тоа:

1. Убиство на 5 затвореници
2. Тепање на 27 затвореници и
3. Затворањето во нечовечки услови, насилство, омаловажување и психолошко насилство на босанските муслимани, Босанците, Хрватите и останатите етникуми кои не се Срби затворени во Кератерм камп.

Обвинетиот призна дека при учеството во кривичните дела и при тепањето на затворениците има користено различни алатки, вклучувајќи бејзбол палки, железни топки, притоа имплицирајќи неколку физички повреди на затворениците и ментално насилство на тие што ги имаат следено тие дејствија.²¹ Овие кривични дела се дел од целосното насилство таргетирано кон етникумите кои не се Срби и притоа обвинетиот призна дека за тоа знаел.²²

Одбраната изјави дека при одмерувањето на тежината на казненото дело и улогата на обвинетиот, Судскиот совет треба да има предвид и друг број на фактори. Прво, одбраната изјави дека обвинетиот го имал најнискиот ранг во целокупната структура во управителството на Кератерм кампот. Тој не е бил во наредувачка функција на чуварите во истата смена, исто така немал никаква моќ кај оние што доаѓале во Кампот за да сторат кривични дела во истиот, а биле нарекувани по називот „посетители“. Како чувар на Кератерм кампот, обвинетиот не бил во позиција да ги подобри условите на затворениците. Второ, како што е кажано претходно, без разлика што учествувал во тепачките кои биле проследени со смрт на 5 затвореници, обвинетиот никогаш не претендирал да убие некого. Трето, одбраната изјавила дека учеството во овие кривични дела треба да се стави во поширок контекст на агресивна воена пропаганда што преовладувала на цела територија, особено во Приједорската област и во Кератерм кампот. Како млада, неедуцирана и незрела личност, обвинетиот подлегнал на пропагандата.

Врз основа на произнесеното од страна на одбраната и признатите кривични дела од страна на обвинетиот, Судскиот совет ги сумира сите фактори и врз основа на тоа ќе ги земе предвид при утврдувањето на тежината на кривичното дело. Исто така, улогата на воената пропаганда јасно не делува на тежината на деликтното однесување на обвинетиот и

²¹⁾ Factual Basis, paras 13, 16

²²⁾ Prosecution Sentencing Brief, para. 26

повеќе може да се смета во релација на олеснувачка околност.

Јавниот обвинител изјави дека во утврдувањето на тежината на кривичното дело, Судскиот совет треба исто така да го има предвид статусот на жртвите, вклучувјќи ја нивната здравствена состојба.²³ Обвинителот тврди дека фактот што затворениците се цивили што биле заробени над 3 месеци е релевантно да се земе предвид при утврдувањето на тежината на кривичното дело.²⁴ Судскиот совет прифати дека овој елемент е релевантен на сериозноста на деликтот. Сепак, статусот на жртвите како цивили не е потребно да ја вложи тежината вклучувајќи го криминалот од прогон во член 5 од Статутот на кој обвинетиот е осуден вклучувајќи го цивилниот карактер на жртвите како неопходна правна состојка.

Обвинителството понатаму потврдува дека затворениците биле особено ранливи, уплашени и изолирани индивидуалци, постојано бирани од обвинетиот да бидат жртви на тепачки и омаловажување додека биле држани во нехумани услови.²⁵ Судскиот совет прифати дека позицијата на инфериорноста и ранливоста на жртвите исто така во контекст во кој деликтите биле направени се релевантни фактори во утврдувањето на тежината на кривичното дело.

Отежнувачки околности

Обвинителот понатаму тврди дека, како чувар во Кератерм кампот, кривичните дела се сторени од страна на обвинетиот во константно непочитување на својата должност како чувар во кампот да ги штити затворениците во неа. Обвинителот истакна дека како чувар во Кератерм кампот, обвинетиот ја имал можноста да ги смени условите на заробеништвото колку што тој ќе посака, под условите, обвинетиот одлучил да ги направи уште полоши.²⁶

Судскиот совет тврди дека обвинетиот ја узурпирал позицијата на авторитет врз затворениците додека бил на должност, без почитување и со примена на сила нарушувајќи им го животот и дигнитетот на цивилите. Судскиот совет ова го смета како отежнителна околност.

Олеснителни околности

Како што е предвидено според правилото 101 Б ИИ од Правилникот, Судскиот совет сега се префрла на утврдување на какви било олеснителни околности и вклучувајќи ги соработката помеѓу обвинителот од засегнатата страна, личност пред или по осудата.

Обвинителот смета дека признавањето на вина и должноста може да се сметаат како олеснителни околности. Одбраната смета дека Судскиот

²³) Prosecution Sentencing Brief, para. 20.

²⁴) Ibid, para. 26.

²⁵) Prosecution Sentencing Brief, para. 26

²⁶) Sentencing Hearing, T. 109-110.

совет треба да ги има предвид следните фактори што се сметаат како олеснителна околност и тоа признавање на вина, каење, ранкот на Предраг Бановиќ и субординираната позиција во полициските функции, лични околности и карактерот на обвинетиот и однесувањето на обвинетиот во Одделението за притвор при Обединетите нации (УНДУ)²⁷

Со сегашниот предмет, обвинителот тврди дека постои некоја соработка и обекање дека ќе постои идна соработка. Сепак, обвинителот тврди дека нивото на соработка не може да се смета како значително.²⁸ Од друга страна пак, одбраната тврди дека обвинетиот внел значителен напор за да обезбеди соработка со тоа што ја призна вината за стореното дело, интервјуа со обвинителот и ветување дека ќе постои идна соработка. На краток преглед на содржината на интервјуата што е направен со обвинителот е изложено во доверлива форма односно прикачено.

Казнената практика во судовите на Југославија

Членот 24 од Статутот и правилото 101 од Правилникот бараат Судскиот совет да ја земе предвид генералната пракса на судовите од бивша Југославија.

Обвинителството потврди дека членот 41 став 1 од Кривичниот законик на СФРЈ²⁹ поставува различни фактори за проверка при пресметувањето на казната. Ова го вклучува личните услови на неговото однесување по извршувањето на кривичното дело.³⁰

Обвинителството упатува на член 142 од КЗ на СФРЈ, назначено како Кривични дела против човештвото и меѓународното право што уредува санкции поврзани со воени кривични дела против човештвото.³¹ Обвинителството наведува дека оваа одредба опфаќа злосторства аналогни на оние наведени во точка 1 од обвинението и предвидува неколку казни.³² Обвинителот тврди дека, според Кривичниот законик на СФРЈ, судовите во бивша Југославија може да му изречат на сторителот казна за убивање, тортура, нечовечки третман на цивилната популација,

²⁷) Defence Sentencing Brief, paras 10-17.

²⁸) Sentencing Hearing , T. 126-128.

²⁹) Adopted by the SFRY Assembly at the Session of the Federal Council held on 28 September 1976; declared by decree of the President of the Republic on 28 September 1976; published in the Official Gazette SFRY No. 44 of 8 October 1976; took effect on 1 July 1977.

³⁰) Prosecution Sentencing Brief, paras 34-35.

³¹) Article 142(1) provides: "Whoever, in violation of international law in time of war, armed conflict or occupation, orders that civilian population be subject to killings, torture; inhumane treatment [. . .], immense suffering or violation of bodily integrity or health [. . .]; forcible prostitution or rape; application of measure of intimidation and terror, [. . .] other illegal arrests and detention [. . .] forcible labour [. . .] or who commits one of the foregoing acts shall be punished by imprisonment for not less than five years or by the death penalty".

³²) Prosecution Sentencing Brief, para. 36.

предизвикувајќи големи страдања или сериозни повреди на телото и здравјето, нелегални апсења, до максимум казна и минимално 5 години затворање.

Одбраната изјави дека, во прилог на горенаведените одредби што се изведени, Судскиот совет треба да го земе предвид членот 42 од КЗ СФРЈ, според кој судијата може да утврди дали има воопшто олеснителни околности што се такви што укажуваат на тоа дека целта на казнувањето може да биде постигната со намалувањето на казната.³³ Одбраната дополнително изјави дека, следејќи ја аболицијата на смртната кана во Републиките на СФРЈ, освен во Босна и Херцеговина, новата максимална казна за најтешките кривични дела може да биде 20 години.

Исто Обвинителството и одбраната се согласуваат дека казнената пракса во судовите на СФРЈ треба да биде земена предвид, Судскиот совет нема обврска да ја следи ваквата пракса.³⁴

Судскиот совет нотира дека, иако мора да се земе предвид праксата во судовите на СФРЈ, Судскиот совет го има дискретното право да даде поголема казна од онаа која ја укажува праксата во СФРЈ. Судскиот совет прифаќа дека двата члена 142 и 41 став 1 од КЗ СФРЈ нудат многу битни патокази во одредувањето на казната. Членот 142 не дозволува криминално однесување кое кореспондира со криминалот од прогон кое лице е обвинето. Судскиот совет опсервирајќи под законот кој е во сила во СФРЈ во време на извршувањето на прекршоците, обвинетото лице може да биде казнето на максимум 20 години казна затвор. Членот 41 став 1 е генерално слично со одредбите на казната од член 24 став 2 од Статутот и Правилникот 101 Б од Правилникот, во кој се бара да се даде простор на личната ситуација и однесувањето по извршеното кривично дело, како и други услови кои се поврзани со личноста на сторителот. Судскиот совет ја зема предвид казнената пракса во бивша Југославија во одредувањето на казната.

Одредување на казната

Имајќи ја на ум најважната обврска да се разгледа тежината на казната, која бара испитување на одредени околности на предметот како и формата и степенот на учеството во сторителот во кривичното дело, Судскиот совет дозволи да се разгледа и да се мери секоја друга релеватна фактичка состојба во одредувањето на кривичната санкција во овој предмет, вклучувајќи ги сите отежнителни и олеснителни околности. Судскиот совет исто така ги зема предвид сите релевантни цели на казнувањето, како и генералната пракса поврзата со казнените санкции во судовите на бивша Југославија.

³³) Defence Sentencing Brief, para. 26

³⁴) Prosecution Sentencing Brief, para. 34; Defence Sentencing Brief, para. 20.

Обвинетиот Предраг Бановиќ е осуден за прогон, злосторство против човечноста кој, на сметка на своите посебни особини, е осуден на повеќе кривични дела. Кривичното дело за кое обвинетиот е осуден е посериозно предвид сметајќи ги останатите споредни кривични дела. Обвинетиот ја призна својата директна, лична инволвираност во причинувањето на неколку повреди со насилнички тепања на затворениите во Кератерм камп. Уште побитно, Предраг Бановиќ беше осомничен за учество во тепачките што беа проследени со убиство на 5 затвореници. Неговите кривични дела се особено сериозни во условите на заштитени интереси што тој ги има прекршено: Животот како и физичкиот и менталниот интегритет на жртвите, последиците за жртвите (убиство на 5 од нив и големи страдања за 27 затвореници) и многуте причини за кои кривичните дела се сторени³⁵. Секоја пресуда мора соодветно да се рефлектира на секој од овој фактор.

Судскиот совет најде дека обвинетитот ја узурпирал својата позиција додека бил на должност во кампот, не третирајќи ги и омалувајувајќи ги нивните права и дигнитет. Фактот што бил сторител од низок ранг во општата структура на Кератерм кампот не одложува одмерување на казната за што тој се товари дека ги сторил.

Прифаќањето на вина и неговото изјавување на каење, немањето на кривични дела од порано во казнената евиденција, неговото однесување во УНДУ се услови кои што на Судскиот совет му даваат за право да ги смета како олеснувачки. Личните услови на обвинетиот исто така се земени предвид. Додека сметајќи за неговите фамилијарни услови во олеснувањето, Судскиот совет го одби поднесокот кој во време на деликтите, обвинетиот би можел да трпи во која било форма ментална попреченост што може да се смета како олеснувачка околност за него.

Со договорот за признавање за вина и неговата согласност со правило 62 А од Правилникот, страните заеднички препорачаа дека казната од 8 години може да биде изречена.³⁶ Исто така, како што е претходно нотирано, Судскиот совет не е обврзан со овој договор, но имајќи ги предвид најразличните фактори што се процесуирани со должно внимание од страна на судот. Судскиот совет смета дека казна од 8 години затвор е соодветна во овој предмет.

Предраг Бановиќ е затворен во затворската единица на Обединетите нации уште од неговото апсење и трансфер на 9 ноември 2001 г. Согласно на Правилото 101 Ц од Правилникот, обвинетитот му е пресметано времето за кое веќе е бил во притвор коешто се пресметува до 716 дена. Во координација со Правилото 102 А, пресудата треба да стапи на сила денес.

³⁵) Vasiljević Trial Judgement, para. 303

³⁶) Plea Agreement, para. 9.

Библиографија

Камбовски, В (1998) Меѓународно казнено право, Просветно дело,
Скопје,
<http://www.icty.org/x/cases/banovic/tjug/en/ban-sj031028e.pdf>
<http://www.icty.org/en/press/judgement-case-prosecutor-v-predrag-banovi%C4%87>
<http://www.icty.org/case/banovic/4>

**АНАЛИТИЧКИ ПРИСТАП КОН СЛУЧАЈОТ
ЛУКИЌ, ВИШЕГРАД
- СУДЕЊЕ ЗА ГЕНОЦИД ПРЕД ХАШКИОТ ТРИБУНАЛ**

АПСТРАКТ: Резимето се однесува на елаборирање на меѓународна пресуда која како таква е значајна за меѓународното право, конкретно, анализа на пресуден случај од прв степен, пресуден случај од страна на Меѓународниот кривичен суд за поранешна Југославија или познат како Хашки трибунал, за кој исто така се дадени аспекти на неговото значајно постоење. Меѓу другото, неизбежно е, а да не се спомене научно толкување на поимот геноцид, кој претставува алка на пресудата која е предмет на истражување и анализа. Инаку, станува збор за случај кој е општопознат на секој, а во анализата на истиот се вклучени неколку појдовни точки: наслов на делото, датум, суд и страни, односи меѓу страните, тези на одбрана, процедурални факти, пресуда, инкриминации, образложение, издвоени мислења и наши коментари.

КЛУЧНИ ЗБОРОВИ: *злосторство, геноцид, меѓународно право, анализа, казна*

**Renata MITREVA
Mihail KESKINOV**

**ANALYTICAL APPROACH TO THE CASE LUKIC VISEGRAD
-SUDENJE GENOCIDE BEFORE THE ICTY –**

ABSTRACT: The summary refers to the elaboration of an international judgment which is important for the international law, in particular, it's an analysis of the completed case of first instance, a case completed by the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia, known as the Hague Tribunal, of which also we have some certain aspects of its meaningful existence. Among other things, it is inevitable not to mention the scientific interpretation of the term genocide, which is the link to the judgment which is the subject of research and analysis. Otherwise, it is a case that is generally known to everyone, and analysis of it included several points: title of work, date, court and parties, relations between the parties, thesis of the defense,

¹⁾* Студент на прв циклус студии на Правен факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип

procedural facts, judgment, incriminations, an explanation, dissenting opinions and our comments.

KEYWORDS: *crime, genocide, international law, analysis, penalty*

БОБЕД

Предмет на истражување на овој труд е анализа на пресуда на Хашкиот трибунал, која се однесува на едно од судењата посветени на злосторствата сторени на територијата на некогашна Југославија. Од големо значење е посветување внимание и длабока анализа на овој тип на пресуди, сè со цел да се даде осврт на тоа колку е значајно во негативна смисла историското збиднување во блиско минато на нашата и соседната територија. Предмет на анализа е пресуда која укажува на сторен геноцид, во градот Вишеград во Босна и Херцеговина, кое име го користи и самата пресуда водена против две лица, Милан и Сredoје Лукиќ. Овие дела се сторени пред повеќе од 20 години и овие лица сè уште ја издржуваат својата казна. Геноцидот во Вишеград е извршен врз муслимански цивили од страна на српски воени и полициски цивили на почетокот на војната во Босна. Според документите на Меѓународниот кривичен трибунал за поранешна Југославија, врз основа на извештаите на жртвите, биле убиени околу 3.000 Бошњаци од кои 600 жени и 119 деца. Според Судот, Вишеград е познат како една од најпознатите безмилосни кампањи за етничко чистење во босанскиот конфликт. Поради тоа, ќе посветиме внимание на еден случај кој би го нарекле мултиплициран случај, бидејќи не само што се однесува на двајца сторители, туку опфаќа над 150 убиени лица токму од тие две лица. Пред да навлеземе во суштината на ова анализирање, ќе се осврнеме на тоа што значи меѓународното право и меѓународните пресуди, заедно со екстрадицијата, што претставува геноцидот како таргет тема на самиот случај и која е улогата на Хашкиот трибунал во оваа ситуација.

Значење на меѓународното право и екстрадицијата

Светот без граници денес не е само посакуван идеал, туку и прагматична филозофска поставка за извонредно динамичната активност на државите и нивните организации. Така, поимот светска заедница го сочинуваат не само психолошки или идеалистички детерминирани определби кон нешто единствено, заедничко, туку и практичните акции за обединување, што имаат различни меѓународно институционализирани облици: од билатералните и мултилатералните односи меѓу државите во различни области, од кои не останува надвор буквално ниедна држава, до многубројните меѓународни организации.

Криминалот претставува неизбежна придружна појава на општеството и неговиот развиток. Состојбите со криминалот во втората половина на 20 век ги карактеризираат неколку моменти. Прво, неговата ерупција, рапидниот пораст на речиси сите негови облици, што мошне разочарува наспроти убедувањата дека со порастот на општата благосостојба ќе бидат поттиснати факторите што ги генерираат, и од друга страна, дека усилбите на превентивно-репресивен план, бездруго би морале да резултираат со негово редуцирање. Второ, појавата на нови облици на криминал. Трето, пораст на бруталниот, насилнички криминал, како тероризам, крвни деликти и други дела на насилство, што ја поматуваат сликата за хумано, хармонично и бесконфликтно општество. Четврто, пораст на рецидивизмот што ја наметнува потребата од преиспитување на постојниот концепт на криминална превенција и репресија.²

Во текот на развојот на МКП се развиваат и т.н. супранационални, меѓународни императивни норми³. Афирмацијата на супранационалната природана МКП се манифестира првенствено низ појавата на меѓународни злосторства.⁴ Под меѓународни злосторства се подразбираат деликти што во формална смисла се забранети со меѓународни конвенции, а во материјална смисла претставуваат повреда или загрозување на општите интереси на меѓународната заедница, заштитени со тие конвенции. Со други зборови, зад нив стојат забрани што се над сите меѓународни договори и над националните законодавства. Тие не можат да бидат укинати со билатерални договори или со национални закони, делата содржани во меѓународните конвенции се третираат како такви дури и без оглед на нивното пропишување во националниот закон. Едни од првите обиди за хуманизација на војната потекнува од крајот на 19 и почетокот на 20 век, а тоа се хашките конвенции од 1899 и 1907 година за мирно решавање на меѓународните спорови.⁵

Поимот на екстрадиција подразбира облик на меѓународна соработка во спречувањето на криминалот што се состои во предавање, под определени услови и во определена постапка, на извршителот на казниво дело од една на друга држава заради казнено гонење или извршување на казнената санкција што таму му е изречена. Покрај овој општоприфатен поим, еден дел од теоријата зборува и за поширок поим,

²) В. Камбовски, Меѓународно казнено право, Просветно дело, Скопје 1998, стр. 10-11.

³) *Jus cogens* норми – со кои се хармонизираат и се унифицираат националните правила на МКП, или се поставуваат наднационални казнено-правни правила и стандарди.

⁴) (лат.) *Delicta iuris gentium, delicts des gens*.

⁵) В. Камбовски, Меѓународно казнено право, Просветно дело, Скопје 1998, стр. 28.

што подразбита каков било трансфер на едно лице во друга држава.⁶

Геноцид – најтешко кривично дело во меѓународното право

Геноцид е меѓународно злосторство на намерно потполно или делумно уништување на националните, етничките, расните и религиските групи. Спаѓа во најтешка група на злосторства против човештвото. Терминот „геноцид“ е усвоен на заседанието на Генералното собрание на ООН. За разлика од етничкото чистење, каде е цел да се исчисти територијата од одредена група на луѓе (акцентот е на протерување, макар што е застапено и физичко уништување), кај геноцидот цел е физичко истребување. Можеби најпознат пример е Холокаустот⁷, но ништо помалку значајно е и геноцидот којшто е сторен на територијата на поранешна Југославија, како што се кобните примери од Босна (со познатиот случај Вишеград и Сребреница) а потоа и Руанда, Бурунди.

Формирање на Хашки трибунал

Меѓународниот суд за кривично гонење на лица одговорни за тешки кршења на меѓународното хуманитарно право извршени на територијата на поранешна Југославија од 1991 година основан од страна на Советот за безбедност врз основа на Повелбата бр. VII од Обединетите нации.

Меѓународниот суд е овластен кривично да ги гони лицата кои извршиле или наредиле извршување на тешки повреди на Женевските конвенции од 12 август 1949 год., односно следните дела против лица или имоти заштитени со одредбите на релевантната Женевска конвенција: (а) намерни убиства; (б) тортура или нечовечко однесување, вклучувајќи и биолошки експерименти; (в) намерно предизвикување на големи страдања и нанесување тешки телесни повреди или нарушување на здравјето; (г) уништување и одземање на имот од големи размери кое не е оправдано од воени потреби и е направено на бескрупулозен и против правен начин; (д) присилување на воени заробеници или цивили да служат во единиците на непријателската сила; (е) намерно скратување на правото на воените заробеници или цивили на правилна и редовна судска постапка; (ж) противправно депортирање или противправно затворање на цивили; (з) земање на цивили за заложници. Меѓународниот суд е овластен кривично да ги гони лицата кои извршиле геноцид. Се казнуваат следните дела: (а) геноцид; (б) здружување за извршување на геноцид; (в) директно и јавно поттикнување за извршување на геноцид; (г) обид да се изврши геноцид; (д) соучество во геноцид. Меѓународниот суд е

⁶ В. Камбовски, Меѓународно казнено право, Просветно дело, Скопје 1998, стр. 111.

⁷ Холокауст е термин кој се користи за масовното систематско убивање на околу шест милиони европски Евреи, во текот на Втората светска војна, од страна на нацистичкиот режим во Германија, предводен од Адолф Хитлер.

овластен кривично да ги гони лицата одговорни за следните кривични дела извршени во вооружени борби, било да се од меѓународен или внатрешен карактер и насочени против кое било цивилно население: (а) убиство; (б) истребување; (в) поробување; (г) депортирање; (д) затворање; (ѓ) тортура; (е) силување; (ж) гонење од политички, расни или верски побуди; (з) други нехумани дела. Меѓународниот суд го сочинуваат следните органи: (а) Судските совети, составени од три Претресни совети и еден Жалбен совет; (б) Обвинителот; (в) Секретаријат, кој ги опслужува како советите, така и Обвинителот.⁸

Пресуда за Милан Лукиќ и Средоје Лукиќ

Хаг, 20 јули 2009

ПРЕСУДА ЗА МИЛАН ЛУКИЌ И СРЕДОЈЕ ЛУКИЌ

Подолу е образложена пресудата на судијата Робинсон:

Судскиот совет денес ја доставува пресудата од сускиот процес против Милан Лукич и Средоје Лукич. Накратко ќе ги резимирам наодите на Судскиот совет. Судскиот совет нагласува дека ова е само преглед на наодите и дека единствениот авторитативен документ е писмената изработка на пресудата која ќе биде достапна по завршувањето на оваа расправа.

Во овој случај станува збор за настани кои се случиле во Општина Вишеград и во градот под исто име, во Босна и Херцеговина во периодот помеѓу 7 јуни 1992 година и 10 октомври 1994 година. Општината се наоѓа во југоисточниот дел на Босна, близу до источната граница на Република Србија. Во април 1992 година, актот на насилство врз муслиманското население во општината се случил кога Армијата на Југославија или ЈНА навлегла во Вишеград, а истата се повлекла на 19 мај 1992 година. При напуштањето на општината нападите врз несрпската популација, како што се силување, убиства, уништување на секаков имот освен имотот на српската популација, исчезнувања драстично се зголемиле. Ваквите напади биле извршени од воената група која оперирала на тие територии под надлежност на српските власти. Бројот на убиства и исчезнувања на локалното население евентуално престанал да се зголемува во мај и јуни 1992 година.

Така во контекст на наведеното, Милан Лукиќ и Средоје Лукиќ двајцата од село Рујиште кое се наоѓа во близина на градот Вишеград, наводно ги сториле делата за кои се обвинети.

Милан Лукиќ е обвинет за сторување на делата поттикнување на

⁸) Ревидиран статут на Меѓународниот кривичен суд за поранешна Југославија, септември 2009, член 1, 2, 4, 11.

прогон, убиство, истребување, грубо однесување и други нечовечки однесувања врз локалното население во врска со шест дискретни инциденти, а тоа се: 1) убивање на петмина муслимани кај реката Дрина на 7 јуни 1992 г.; 2) убивање на седум лица муслимани кај фабриката Варда во Вишеград на 10 јуни 1992 г.; 3) околу 70 муслимани запалени живи во куќата на Амир Омерагич на улица Пионирска во Вишеград на 14 јуни 1992 г.; 4) околу 70 лица муслимани запалени живи во куќата на Мехо Алјич исто така во Бикавац на 27 јуни 1992 г.; 5) Убиството врз Харја Ќорич од муслиманска вероисповест во јуни 1992 г.; 6) претепување на муслимани во периодот од август 1992 и октомври 1994 година во Узамница.

Средоје Лукиќ е обвинет за сторување на делата прогонување, убиство, истребување, грубо и нечовечко однесување и злосторства против човештвото и воени злосторства и тоа во врска со 3 до 6 инциденти: 1) запалување на приближно околу 70 муслимани во куќата на Амир Омерагич на 14 јуни 1992 г.; 2) запалување на околу 70 муслимани во куќата на Мехо Алјич на 27 јуни 1992 г.; 3) Претепување на муслимани во затворскиот камп Узамница.

Во врска со случајот кај реката Дрина, доказите укажуваат на тоа дека Милан Лукиќ собрал седум мажи муслимани на 7 јуни 1992 г., ги превезол до реката Дрина каде што ги наредил за стрелање. Милан Лукиќ игнорирајќи ги молбите на муслиманите за нивните животи да бидат поштедени им наредил на војниците кои биле со него да ги застрелаат наредените жртви во грбот убивајќи ги на лице место, а потоа испукал и дополнителни куршуми во веќе мртвите тела на жртвите. Петмина биле мртви, а само двајца преживеале преправајќи се дека се мртви.

Во врска со случајот кај фабриката Варда доказите укажуваат на тоа дека на 10 јуни 1992 г. Милан Лукиќ влегол во фабриката Варда и собрал 7 машки лица муслимани од нивните работни места. Потоа ги однесел надвор пред фабриката каде што ги наредил за стрелање, а потоа ги застрелал пред очите на одреден број на луѓе меѓу кои и жената и ќерката на една од жртвите Ибришим Мимишевич. Сите 7 жртви биле убиени на лице место.

Беа доставени достојни докази во врска со случајот на улица „Пионирска“. Доказите укажуваат на тоа дека група од 70 муслимани од кои повеќето биле од селото Коритник, вклучувајќи многу членови од семејството Курспахич, биле киднапирани од група наоружени Срби и однесени во куќата на Јусуф Мемич која се наоѓала на улица „Пионирска“ каде што биле ограбени од нишан, подоцна во нокта одреден број на жени биле силувани. Подоцна една група од киднапираните биле однесени во куќата на Амир Омерагич и биле заклучени во подрумот каде што врз килимот имало запаливо средство при што наоружените луѓе поставиле

експлозивни направи поради кои дошло до пожар од кои жртвите се обидуваа да побегнат од двата прозори во подрумот, но наоружаните луѓе кои биле надвор ги убивале оние кои се обидуваа да побегнат. Само неколкумина од жртвите преживеале и сведочеле пред Судскиот совет. Околу 59 луѓе биле запалени живи.

Одбраната на Милан Лукиќ се повикувала на тоа дека пожарот воопшто не настанал. Обвинителството успеало да стави одредена тежина на доказите кои ги имало при вкрстено испрашување на експерти кои го посетиле местото на злосторството во 2009 година. Кои без цврсти докази, базирано само на нивната експертиза констатирале дека пожарот настанал и дека е возможно да бил предизвикан од eksplozivna naprava. Одбраната на Милан Лукиќ исто така се обидела да дискредитира одредени сведоци на обвинителството повикувајќи се на алибито на Митар Василјевич дека не бил на улица „Пионирска“. Сепак, Судскиот совет утврдил дека Митар Василјевич бил и во куќата на Јусуф Мемич и во куќата на Адем Омерагич при трансферот на жртвите.

Доказите укажуваат на тоа дека Милан Лукиќ бил во куќата на Јусуф Мемич и дека им ги одземал вредните работи на жртвите. А исто така учествувал и во преместувањето на жените кои наводно биле силувани. Исто така доказите укажуваат на тоа дека Милан Лукиќ учествувал во преместувањето на жртвите во куќата на Адем Омерагич, укажуваат на тоа дека и тој ја затворил вратата на подрумот кога групата веќе била внатре и го запалил истиот со гореспоменатите eksplozivni napravi. Потоа почнал да пука по жртвите кои се обидуваа да го избегнат пожарот преку прозорците при што ранил една од жртвите која успеала да побегне.

Доказите покажуваат дека Средоје Лукиќ, кој бил полицаец во Вишеград, исто така бил присутен и наоружан во куќата на Јусуф Мемич. Учествувал во ограбувањето и во остранивањето на жените кои наводно биле силувани, а учествувал и во трансферот на жртвите во куќата на Адем Омерагич. Сепак, Судскиот совет нема цврсти докази дека Средоје Лукиќ ја запалил куќата на Адем Омерагич каде што биле заробени жртвите или дека пукал во прозорите преку кои се обидуваа да побегнат истите.

Одбраната на Милан Лукиќ исто така го предизвикало предизвикувањето на пожарот во Бикавац преку соодветните експерти поради причините споменати претходно, Судскиот совет им даде мала тежина на овие докази во врска со пожарот во Бикавац. Не постави никаква тежина на доказите на одбраната базирани на психолошкиот експерт Џорџ Хоу кој провидирал перспектива од доказите од единствениот преживеан Зера Турјачанин без претходно да има каков било контакт со неа. Одбраната се обидела да ја дискредитира Зера Турјачанин врз

основа на нејзините објаснувања како ги добила изгорениците на одредени српски војници при нејзиното бегство. Сепак, Судскиот совет ја прогласил Зера Турјачанин за релевантен сведок кој ја кажува вистината.

Судскиот совет е задоволен со присуството на Милан Лукиќ и со тоа дека истиот бил наоружан при случувањето на целиот инцидент. Тој го употребил своето оружје за да ги внесе жртвите во затворениот простор, притоа запалувајќи го истиот и не дозволувајќи им на жртвите да побегнат. Ги изговорил и зборовите „ајде да внесеме што е можно повеќе луѓе внатре“. Судскиот совет не е убеден со самото присуство на Средоје Лукиќ на инцидентот во Бикавац.

Во однос на случајот со Хајра Кориќ, и нејзиното убиство, Милан Лукиќ ја издвоил од толпата жени, ја застрелал, а потоа се смеел, го свртел со ногата нејзиното тело, и ја застрелал уште еднаш во грбот.

Во врска со затворскиот камп Зумница, доказите укажуваат дека Милан Лукиќ и Средоје Лукиќ го посетувале истиот, но Милан Лукиќ почесто од Средоје Лукиќ. При ваквите посети тие ги тепале и малтретирале затворениците во кампот. Одреден број на жртви сведочеле пред Судскиот совет за овие нечовечки однесувања од страна на Милан Лукиќ и Средоје Лукиќ. Сведоците им покажаа на судот последици од тепањето и малтретирањето.

За случаите кај реката Дрина, фабриката Варда и на улицата Пионирска, Бикавац и Умница, Милан Лукиќ се повикал на алиби. За време на случаите кај Дрина и Варда бил во Белград и Нови Пазар во Србија од 7 до 10 јуни 1992 г. Судскиот совет во ваквото алиби пронајде доста недоследности и грешки и заклучиле дека двајца клучни сведоци немаат кредибилитет. Одреден сведок за случајот Бикавац исто така сведочил дека Милан Лукиќ на крајот на јуни 1992 бил во Рујиште на три или четири дена. И овој сведок бил некредибилен поради доказите кои ги имал Судскиот совет дека истиот овој сведок примил пари за лажно сведочење.

Исто така и сведочењата за алиби во случајот на улица „Пионирска“ биле дискредитирани поради недоследностите и недоволниот кредибилитет на сведокот. Според ова алиби Милан Лукиќ бил пратен на задача како полицаец во Копито.

Постоеле некои докази во врска со случајот затворски камп Зумница кои го поддржувале алибито на Милан Лукиќ дека бил затворен за одреден релевантен период. Но Судскиот совет овие докази ги прогласи за нерелевантни поради непоклопување на временските периоди.

Презентираните докази кои го поддржуваат алибито на Средоје Лукиќ за инцидентите во Бикавац и улица „Пионирска“ дека тој се сретнал со Верољуб Живкович и Бранимир Бугарски во Обреновац,

Србија, вечерта на 14 јуни 1992 г. Судскиот совет во одредени аспекти на ваквите докази пронајде недоследности и сведоците ги прогласил за некредибилни.

За секој инцидент одбраната презентираше докази за алиби од кои алибијата за инцидентите кај реката Дрина и фабриката Варда Судскиот совет ги прогласил за цинични и оркестрирани. Судскиот совет заклучил дека Обвинителството без сомневање ги докажало обвиненијата врз Милан Лукиќ и Средоје Лукиќ.

Исто така биле изложени и голем број на докази и за други разни злосторства на односните територии кои некои од нив наводно биле сторени од обвинетите. Под овие злосторства спаѓаат силување, тепање, прогонување, груби и нечовечки однесувања.

Ваквите злосторства на обвинетите Судскиот совет ги карактеризираше како нечовечки однесувања без никаква почит и вреднување на човечкиот живот од страна на обвинетите. Судскиот совет заклучи дека Милан Лукиќ лично убил 132 муслимани. На почетокот на јуни 1992 убил 12 муслимани на реката Дрина. Ладнокрвно ја убил Харја Кориќ лекомислено без никаква грижа на совест. Како редовни посетители на затворскиот камп Зумница доаѓале само за да ги тепаат и малтретираат затворениците иако Средоје нешто поретко го посетувал гореспоменатиот затворски камп.

Судскиот совет заклучил дека Милан Лукиќ имал клучна улога во инцидентите на улица „Пионирска“ и во Бикавац, во кои 59 односно 60 лица го загубиле животот, така што биле запалени живи. Додека Средоје Лукиќ иако не ја запалил самиот куќата, сепак знаел што ќе им се случи на жртвите при помагањето истите да бидат преместени во куќата на Адем Омерагиќ.

Пожарите на улица „Пионирска“ и во Бикавац се пример и демонстрација на најлошите злосторства на нечовечноста кои човек може да ги нанесе на некој друг. Од сите мрачни и страшни настани од ваков калибар низ долгата историја на човештвото овие два инциденти сигурно котираат многу високо на листата.

Милан Лукиќ ве молиме станете.

Судскиот Совет ве прогласува вас Милан Лукиќ за виновен согласно со членот 7(1) од Статутот на извршување:

Прогонување, злосторство против човештвото, т. 1.

Убиство, злосторство против човештвото, т. 2.

Убиство, нарушување на законите и правилата за војна, т. 3.

Нечовечко однесување, злосторства против човештвото, т. 4.

Грубо однесување, прекршување на законите и правилата за војна, т. 5.

Убиство, злосторство против човештвото, т. 6.

-
- Убиство, прекршување на законите и правилата за војна, т. 7.
Убиство, прекршување на законите и правилата за војна, т. 10.
Нечовечко однесување, злосторства против човештвото, т. 11.
Грубо однесување, прекршување на законите и правилата за војна,
т. 12.
Убиство, прекршување на законите и правилата за војна, т. 15.
Нечовечко однесување, злосторства против човештвото, т. 16.
Грубо однесување, прекршување на законите и правилата за војна,
т. 17.
Убиство, злосторство против човештвото, т. 18.
Убиство, прекршување на законите и правилата за војна, т. 19.
Нечовечко однесување, злосторства против човештвото, т. 20.
Грубо однесување, прекршување на законите и правилата за војна,
т. 21.
Со мнозинство на Судскиот совет, судија Ван ден Вингарт, вас
Милан Лукиќ ве прогласува за виновен согласно со членот 7(1) на
Статутот за извршување.
Истребување, злосторство против човештвото, т. 8 и
Истребување, злосторство против човештвото, т. 13.
Судскиот совет ти одредува казна затвор до крајот на твојот живот.
Во согласност со член 103(С) имате право да ви се пресмета
издржаниот притвор од 1.404 дена во казната, а ќе останете во притвор
на Трибуналот до крајот на преговорите со државата во која треба да ја
одслужите казната.
Милан Лукиќ можете да седнете.
Средоје Лукиќ ве молиме станете.
Со мнозинство на Судскиот совет, судија Давид, вас Средоје Лукиќ
ве прогласува за невинен по следниве точки:
Т. 8, истребување, злосторство против човештвото.
Т. 13, истребување, злосторство против човештвото.
Т. 14, убиство, злосторство против човештвото.
Т. 15, убиство, прекршување на законите и правилата за војна.
Т. 16, нечовечко однесување, злосторство против човештвото.
Т. 17, грубо однесување, злосторство против човештвото.
Судскиот совет, вас Средоје Лукиќ ве прогласува за виновен
согласно со член 7(1) од Статутот помагање и поттикнување:
Прогонување, злосторство против човештвото, точка 1.
Нечовечко однесување, злосторство против човештвото, точка 11.
Грубо однесување, прекршување на законите и правилата за војна,
точка 12.
Со мнозинство на Судскиот совет, судија Робинсон, вас Средоје
Лукиќ ве прогласува за виновен согласно со член 7(1) од Статутот за

помагање и поттикнување:

Убиство, злосторство против човештвото, точка 9.

Убиство, прекршување на законите и правилата за војна, точка 10.

Судскиот совет ви изрекува казна од 30 години затвор.

Во согласност со член 103(C) имате право да ви се пресмета издржаниот притвор од 1.404 дена во казната, а ќе останете во притвор на Трибуналот до крајот на преговорите со државата во која треба да ја одслужите казната.

Средоје Лукич можете да седнете.

Рочиштето е завршено.⁹

Анализа на пресудата

Станува збор за пресуда на Хашкиот трибунал кој, како што потенциравме погоре, е основан заради злосторствата кои се сторени на територијата на бивша Југославија и како што станува збор во претходните точки, за геноцидот како едно од најголемите меѓународни злосторства сторени во претходниот век. Она што е неминовно да се спомене е дека Вишеград е место коешто се наоѓа во Босна и Херцеговина, низ кој тече реката Дрина. Кога ќе се спомене името Вишеград, нè потсетува токму на злосторството кое е објект на заштита во наведената пресуда против Милан Лукиќ и неговиот роднина Средоје. Во Вишеград живееле повеќе од 60% муслиманско население. А, Лукиќ, со постапките за кои е осуден како да потсетува на познатиот Хитлер и неговата омраза кон Евреите. Доволно е да се погледнат документарните филмови направени за ова злосторство и да се сослушаат изјавите на неколкуте сведоци, за да се почувствува згрозување од настаните кои во детали ги објаснуваат сведоците.

„Излегов. Ни покажа со раката ‘одете долу’. Не знам точно на колку оддалеченост долу видов русокос Србин кој држи голема батерија и го осветлува патот по кој одевме. Тој ни рече да се движиме кон него. Знаев дека ако се приближам на русокосиот Србин, дека нема спас. Јас никогаш не сум имала страв од смртта, само се плашев од силување и мислев дека ако му се приближам, ќе нè раздвои и ќе ги однесе со него девојките и жените како што и правеше претходно. Потоа се свртев кон куќата и погледнав кон Србинот кој имаше мустаќи, тој ме забележа дека на момент застанав и тргна неколку чекори позади мене, јас продолжив да одам и повторно се свртев, а тој гледаше во куќата, а другиот Србин ме изгледуваше озгора надолу. Јас го искористив тој момент, претрчав десетина метра и се фрлив позади една шупа“.

Ова е изјава дадена од една жена која сведочи за злосторството

⁹) Пресудата е преведена од англиски јазик. Преземено од официјалната веб-страница на МКСЈ.

сторено во една од куќите. Друга од жените изјавува како била стрелана во раката на 2 метра од самиот осуден Лукиќ, а потоа побегнала во шахта и таму била 3 дена без вода и храна.¹⁰

Постојат многу сведоштва кои говорат за вистинитоста на сторените злосторства од страна на Милан и Средоје Лукиќ.

Во почетокот на пресудата е објаснето кон што се однесува оваа пресуда, односно за настани сторени на територијата на Вишеград во периодот меѓу 1992 и 1994 г. Милан Лукиќ е осуден на доживотен затвор за повеќе кривични дела кои опфаќаат шест немилосрдни настани. Неговиот роднина Средоје е осуден на 30 години затвор за помал број на кривични дела во кој земал учество заедно со Милан.

Карактеристики

Овој случај е насловен како „Вишеград“, во кој како тужена страна се јавуваат лицата Милан Лукиќ и Средоје Лукиќ. Пресудата е донесена на 20 јули 2009 година и е сумирана на 6 страници, од страна на Хашкиот трибунал (Меѓународен кривичен суд за поранешна Југославија).

Факти

- Однос меѓу страните кои се јавуваат во овој случај се тоа што Милан Лукиќ и Средоје Лукиќ се роднини и двајцата се воедно осудени за повеќе сторени дела и се јавуваат како тужени. Другите односи кои може да се идентифицираат се односите помеѓу тужените со лицата врз кои ги сториле кривичните дела, а во чие име настапува Трибуналот, како и односот со сведоците.

- Како релевантни факти се јавуваат сите настани подведени под името „геноцид“ во Вишеград, конкретно во овој случај за тоа говорат: 5 убиени муслимани на реката Дрина, 7 убиени муслимани во фабриката „Варда“, живозапалени 70 муслимани во куќа на улица „Пионирска“, живозапалени 70 муслимани во куќа во Бикавац, убиство на Хајра Кориќ, муслиманка и тепање на муслимани во камп во Узамница.

- Процедурални факти:

- инкриминации:

Милан Лукиќ и Средоје Лукиќ се судат за повеќе сторени дела и тоа: убиства, прогон, сурово постапување, нехумани дејствија и истребувања, кои спаѓаат во дела против човештвото и против кршење на законите и обичаите за време на војување.

- тези на одбрана:

Милан Лукиќ изнесува свое алиби во однос на неколку ситуации, во однос на пожарот изнесува нерелевантно алиби дека пожарот воопшто не настанал, во однос на случајот на р.Дрина, „Варда“ и случајот во Бикавац

¹⁰⁾ Документарен филм „Crimes before the ICTY: Visegrad“, изјава на сведок.

неговото алиби гласи дека тој бил во друг град, различен од местото на злосторот. Во однос на случајот на улицата „Пионирска“ негово алиби е дека во тоа време бил распределен како полицајски службеник во друга општина, а за случајот Узамница, вели дека бил во затвор. Во однос на изнесеното алиби од страна на Милан, но и на Средоје, Судот смета дека се нерелевантни таквите изјави, дека доказите го зборуваат спротивното и дека самите сведоци на настаните ја докажуваат вината.

Суштински проблем:

Суштинскиот проблем при анализа на случај се состои од **два дела:**

- Правото и одредбите кои се повредени (во нашиот случај се наведени точки од повреда на член 7 од Статутот).

Прогон, злосторство против човештвото, точка 1.

Убиство, злосторство против човештвото, точка 2.

Убиство, кршење на законите и обичаите на војување, точка 3.

Нехумани дејства, злосторство против човештвото, точка 4.

Сурово постапување, кршење на законите и обичаите на војување, точка 5.

Убиство, злосторство против човештвото, точка 6.

Убиство, кршење на законите и обичаите на војување, точка 7.

Убиство, кршење на законите и обичаите на војување, точка 10.

Нехумани дејства, злосторство против човештвото, точка 11.

Сурово постапување, кршење на законите и обичаите на војување, точка 12.

Убиство, кршење на законите и обичаите на војување, точка 15.

Нехумани дејства, злосторство против човештвото, точка 16.

Сурово постапување, кршење на законите и обичаите на војување, точка 17.

Убиство, злосторство против човештвото, точка 18.

Убиство, кршење на законите и обичаите на војување, точка 19.

Нехумани дејства, злосторство против човештвото, точка 20.

Сурово постапување, кршење на законите и обичаите на војување, точка 21.

Истребување, злосторство против човештвото, точка 8.

Истребување, злосторство против човештвото, точка 13.

- Правно-релевантни факти

Правно-релевантните факти ги поврзуваме со фактите кои настанале пред да постои ова судење, односно ги поврзуваме со законските одредби под кои подлежат овие факти, кои се клучот за разрешување на проблемот. Одговорот на тоа кои се тие факти, го добивме преку формулата: Ако овој факт се промени, дали резултатот на пресудата ќе биде ист?

Прв факт: убивање петмина муслимани на р. Дрина. Доказ: преживеани двајца, нерелеватна одбрана. Инкриминации: прогон, убиство, нехумани дејства, сурово постапување.

Втор факт: убивање седуммина муслимани пред фабриката „Варда“. Доказ: стрелање пред неколку луѓе меѓу кои и жената и децата на една од жртвите. Инкриминации: убиство, нехумани дејствија, сурово постапување.

Трет факт: живозапалени 70 муслимани во кука на ул. „Пионирска“. Доказ: преживеаните сведоци, нерелеватно алиби. Инкриминации: Убиство, нехумани дејства, сурово постапување, истребување.

Четврт факт: живозапалени 70 муслимани во Бикавац. Доказ: единствената преживеана Зера Турјачанин. Инкриминации: убиство, нехумани дејства, сурово постапување, истребување.

Петти факт: ладнокрвно убиство на Хајра Кориќ. Доказ: сите девојки и жени од толпата. Инкриминации: убиство, нехумани дејства, сурово постапување.

Шести факт: претекувања во кампот Зумница. Доказ: честото претходно посетување и тепање на муслиманите во затворскиот камп, нерелевантна одбрана. Инкриминации: нехумани дејства, сурово постапување.

Пресуда

Милан Лукиќ е казнет на доживотен затвор. Има право да му се пресмета издржаниот притвор од 1.443 дена, а му е пресудено да остане во притвор на Трибуналот, додека да биде пренесен во државата во која ќе ја издржува казната. Истото се однесува и за Средоје Лукиќ, со таа разлика што е казнет на 30 години казна затвор, и ќе му се пресметаат во казната 1.404 дена притвор.

Извор (правен принцип на примена)

Извор на донесената одлука е Статутот на МКСЈ и тоа член 7(1).

Образложение

Толкувањето на судот во поглед на оваа пресуда е крајниот заклучок и образложение поврзано со секое од сторените кривични дела, кое дава еден негативен социјален исход и тоа конкретно дека станува збор за едно грубо и нечовечко постапување со човечкиот род (геноцид – убиство на над 132 муслимани), намерно и рамнодушно постапување (убиството на 12 мажи на р.Дрина и фабриката „Варда“), ладнокрвно убиство (врз девојката). За сите дела, Судот сумира дека се извршени со извонредна бруталност и предизвикувајќи трајни штети, дека ова се дела кои се злосторнички, дела кои го достигнуваат врвот на злосторството врз

човечкиот род, дела каде жртвите се изложени на тортура, измачување, сурово и нечовечко постапување, како и тоа дека сите дела се извршени со намера и дискриминација.

Спротивставени (дополнителни) мислења

Неколку судии даваат свои мислења на крајот од пресудата кои се додаваат на истата, а се разликуваат од вкупното мислење на Судскиот совет на Трибуналот, како што се:

Судијата Robinson додава дека во дискриминаторското однесување на двете осудени лица во извршување на наведените кривични дела, со иста толкава тежина треба да се земе предвид и преносот на 70 муслимани во куќата на Адем Омерагиќ и намерата да се убијат тие лица во таа куќа, за време на инцидентот на „Пионерска“.

Судијата Judge Van den Wyngaert додава дека покрај наведените точки за казнување од страна на мнозинството на Судот, Милан Лукиќ треба да се казни за уште две точки и тоа, истребување, злосторство против човештвото, точка 8 и точка 13.

Судија David заклучува дека Средоје Лукиќ НЕ е виновен за следните точки. Истребување (точка 8 и 13), убиство (точка 14 и 15), нехумани дејствија (т. 16) и свирепо постапување (т.17).

Судија Robinson заклучува дека Средоје Лукиќ е виновен за: убиство, злосторство против човештвото, т.9 и убиство, кршење на законите и обичаите на војување, т. 10.

Лични коментари

Сметаме дека судот правилно ја донел својата одлука, почитувајќи ја заштитата на сите меѓународно признати човекови права, земајќи ги предвид сите факти, основајќи ја вистината врз докази, од кои најмногу беа директни сведоци. Сметаме дека врз основа на големата бројка на злодела, проследени со ладнокрвност, суровост, нехуманост и врз основа на големата бројка на инкриминации кои се опфатени со истите тие злодела, Судот со право ја изрече доживотната казна за Милан Лукиќ и 30-годишната казна за Средоје Лукиќ, земајќи предвид дека тој се јавува делумно како извршител во делумно набројаните случаи, во кои почесто бил соучесник и соизвршител.

ЗАКЛУЧОК

Како резултат на сè она што е произнесено во рамките на овој труд може да се заклучи дека меѓународното кривично право е една комплексна област која во себе опфаќа дела за кои може да се суди и по неколку години, иако се суди од страна на најдобрите судии на меѓународно ниво. Како пример беше наведена пресуда, врз чија анализа

можеме да заклучиме дека Хашкиот трибунал работел напорно речиси 4 години, за да може да ја донесе конечната одлука, да ги собере сите потребни докази и доказни средства, за да може да ја изрече правилната одлука и да не оштети никого. Бидејќи станува збор за повреда на најосновните човекови права, бидејќи станува збор за т.н. злосторства против човештвото кои се земаат како кршење на т.н. *ius cogens* норми, казните се енормни – по живот. Сепак, сметаме дека станува збор за одлична пресуда, со мала критика кон тоа, дека можеби би требало да се соберат повеќе сведоци и повеќе докази во однос на прифаќањето на некои од случаите за кои се казнува Милан Лукиќ, а во однос на Средоје Лукиќ можеби би можело да се докаже дека сепак и тој е виновен во иста мера како и неговиот роднина, но за негова среќа не се собрани толку сведочења против него. Сепак, станува збор за одлука донесена во прв степен на Судот, што значи би постоеле можности за понатамошно дообработување. Политичките, економските и социјалните влијанија на оваа пресуда се значајни, затоа што ги допира токму овие три полиња, во поглед на смирување на политичките агресији и закана за истите, заплашување од понатамошно нарушување на мирот, а со тоа и уривот на економијата, и што е најважно социјалното значење укажува на гаранција која Судот ја дава на народот, дека со праведно и правично пресудување, секој ќе биде заштитен, затоа што како што рекол Цицерон, *justitia omni auro carior*, или правичноста е поскапа од секое злато.

Библиографија

- Камбовски, В. (1998): Меѓународно казнено право. Просветно дело, Скопје, 10-111.
- Ревидиран статут на Меѓународниот кривичен суд за поранешна Југославија, септември 2009, член 1-11.
- International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. Cases. Completed cases. Lukić Milan & Lukić Sredoje (IT-98-32/1) “Višegrad”. Преземено во декември 2016. http://www.icty.org/x/cases/milan_lukic_sredoje_lukic/tjug/en/090720_judg_summary_en.pdf
- Milan Lukić and Sredoje Lukić Convicted of War Crimes in Višegrad. Press release. Преземено во декември 2016. <http://www.icty.org/en/sid/10188>
- University of Houston. Law center. Orientation case brief. Преземено во декември 2016. <https://www.law.uh.edu/lrw/casebrief.pdf>
- Crimes before the ICTY: Višegrad. Documentary film. Youtube Channel: International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY). Преземено во декември 2016. <https://www.youtube.com/watch?v=eQL2edzoJ5M>

ЕВРОПСКИОТ ИДЕНТИТЕТ, НЕИЗБЕЖНА ИДНИНА ИЛИ НЕДОСТИЖЕН КОНЦЕПТ?

АПСТРАКТ: Во овој труд ќе го разгледаме и опишеме европскиот идентитет. Првично треба да се докаже дали истиот е нешто што во 21 век постои, дали сè уште е апстрактен или е опиплив и јасен. Ќе биде разгледан европскиот идентитет низ вековите на нашата цивилизација и низ очите на различни владетели, државници, филозофи и поети. Ќе ја подложиме на анализа и денешната состојба на овој концепт и неговата поврзаност со Европската Унија и нејзините супранационални институции. Врз основа на анализата на минатото и сегашноста, ќе биде проектирана и иднината (или неколку можни алтернативи).

Со ова можеме да го формулираме проблемот во три основни компоненти:

- Дали европскиот идентитет постои?
- Во која форма тој постои и кои се неговите карактеристики?
- Дали истиот е во полза на оние кои што треба да го прифатат (европските граѓани)?

КЛУЧНИ ЗБОРОВИ: Европски идентитет, *европеизација*, *транснационализам*, *космополитанизам*

Aleksandar MLADENOVSKI

ABSTRACT: In this paper we will analyze and describe the European identity. At first we will need to prove if that is something that exists in the 21-st century, if it is still abstract or if it is tangible and clear. The European identity will be examined throughout the centuries of our civilization, and through the eyes of different rulers, statesmen, philosophers and poets. We will subject under analysis today's state of this concept and his connection with the European Union and her supranational institution. On the basis of the analysis of past and present, we will also project the future (and few possible alternatives).

With this we can formulate the problem into three basic components:

- Does the European identity exist?
- In what form does it exist and what are his traits?
- Does aforementioned benefit the ones who have to adopt it (the European citizens)?

KEY WORDS: *European identity, Europeanization, Transnationalism, Cosmopolitanism*

БОБЕД

Европскиот идентитет, познат и како паневропски идентитет, е концепт за заемно идентификување на сите жители на европскиот континент, низ потенцирана заедничка историја, традиции, вредности и идеологии. Во денешницата, тој концепт е користен во голема мера од страна на Советот на Европа, како и супранационалните институции на Европската Унија. Евроидентитетот е користен со инспирација за да се генерираат (и подоцна и оправдаат) разните видови на политички, економски и правни одлуки кои Советот на Европа, ЕУ и владите на земјите членки ги преземаат во текот на историјата, и поради тоа можеме да видиме различни дефиниции и декларации за европски идентитет. Тие можат да се поделат во две основни категории, а тоа се:

• Идеолошките дефиниции

Искрени напори од страна на поединци и групи низ историјата (на пример Виктор Хуго или Паневропската унија), кои предлагаат здружување на европските народи преку самоидентификација како Европјани и потенцирање на заедничкото потекло, традиции, религија и вредности. Тие вистински се залагаат да се создаде европски идентитет со кој ќе биде вметнат паралелно со националниот и етничкиот идентитет, и со текот на времето можеби и ќе ги надмине истите. За да ја намалиме апстрактноста на оваа идеја, можеме да ја споредиме со некои други наднационални идентитети како кинескиот, индискиот и индонезискиот (иако денес ги перципираме како единствени држави сепак тие содржат во себе огромен број на заедници со различни јазични, културни и етнички карактеристики). Ваквите идентитети биле полесни за формирање поради отсуството на силен национализам и со тоа разликите помеѓу народите биле полесно премостливи. Овој начин на дефинирање, колку и да е чист и искрен, се сретнува со огромен број на проблеми. Основниот проблем е тоа што истиот бара постепено, природно и интензивно здружување на европските народи, кое често во минатото било спречено преку војни, внатрешни конфликти (граѓански војни, религиозни судири, етнички тензии, шовинизам и други) и економски кризи. За истите да може да се развијат и да излезат надвор од концептите, потребно е да се има долгогодишен мир, добра економија и политичка стабилност.

• Прагматички дефиниции

Овие начини на размислување се настанати од периоди на

несигурност и криза, каде што ослабените европски нации се труделе да се одржат и изградат повторно. Најзначаителен ваков период е по Втората светска војна, во кој потребата Европа да се спаси од тотално општествено пропаѓање, довела до прагматични договори и решенија помеѓу државите (ЕЗЈЧ, Евроатом, Европските заедници, монетарна, царинска и економска унија и слично). Првичните концепти за европско здружување наведувале размислувања за формирање на здружен политички ентитет во Европа (со централна власт, некогаш дури и *de jure* европски устав), заеднички пристап во надворешната политика, како и заедничка безбедносни и одбранбени механизми (како Плевеновиот план за европска војска водена од заеднички европски министер за одбрана). Иако денес би сметале дека ваквите планови се претерано амбициозни и неостварливи, бидејќи премногу ја нарушуваат сувереноста на државите, сепак мораме да земеме предвид дека светот за време на Студената војна бил многу поинакво место од светот денес. Уништена економија и инфраструктура, внатрешни стравови од криминални, паравоени и други формации (се стравувало дека ќе се појават партизански движења кои се лојални на поразената Оска или на Советскиот Сојуз, како и остатоци од некои екстремно-десни влади кои соработувале со нацистите) ги довеле државите во состојба на подготвеност да се откажат од големи делови од својата национална сувереност само да се извлечат од тешкотиите.

Основните карактеристики на овој пристап е залагањето за еднакви базични вредности на демократија, човечки права и слободи, еднаквост, владеење на правото и слично. Врз основа на истите се прават логички чекори за решавање на сите проблеми кои државите ги имаат, пред сè економските. Но овој концепт е преполн со проблеми. Иако тој евидентно функционира (ова го гледаме со секој чекор и развој на ЕУ), сепак тој е премногу механички и нешто очигледно недостасува. Државите решаваат што е најдобро за нивните заеднички интереси и многу малку се трудат да создадат заеднички европски идентитет за нивните граѓани. Концептот на создавањето на еден политички ентитет во Европа не е еднаков на европски идентитет, бидејќи тој може да постои и без таков идентитет. Во рамките на Декларацијата на европскиот идентитет од 1973 г. донесена од европските заедници на Копенхагеншкиот самит, терминот европски идентитет е само накратко објаснет и заедно со насловот е споменат 4 или 5 пати. Во рамките на евроидентитетот се спомнати „фундаментални елементи“ во кои се вброени елементи како демократија, владеење на правото и социјална правда. Иако тие елементи можат да се изразат како инструменти преку кои ќе се постигне унификација на Европа и со тоа со текот на времето и созревање на европски идентитет, сепак тие не можат да бидат наречени негови интегрални делови. Декларацијата повеќе служи како изнесување

на ставовите за продолжена внатрешна соработка, желба за заеднички пристап на меѓународната сцена и реафирмирање на важноста на НАТО и САД во одбраната на европските заедници.

1. ЕВРОПСКИОТ ИДЕНТИТЕТ ДО ВТОРАТА СВЕТСКА ВОЈНА

Европскиот идентитет како концепт е неодамна оформен. Потребно е да се забележи дека за време на стариот век, освен географскиот термин Европа (кој бил доделен од античките Грци според првата кралица на Крит од нивната митологија), ништо друго не може да се забележи. Иако во текот на средниот, а особено новиот век и модерното време, идејата за обединета Европа е сè попопуларна, сепак голем дел од тие извори не се релевантни за предметот на овој труд. Причината е бидејќи истите повикуваат на политичко, правно, дури и економско/монетарно унифицирање на Европа, речиси никој од нив не споменува ништо што дури и малку потсетува на заеднички културен идентитет. Сепак, за да се одржи некаков континуитет, накратко ќе се опишат разните инстанции каде што европско унифицирање е спомнато.

Во средниот век првиот предлог за мирно обединување на христијанските држави во Европа потекнувало од хуситскиот крал на Бохемија Јиржи Подебрадски во 1464 како противмерка спрема навлегувањето на Отоманите на Балканот. Меѓутоа, овој предлог се базирал спрема заедничката религија, а не нивната етничка блискост. Светата Римска Империја (која траела од 800/962 до 1806) како европска хегемонија сепак никаква карактеристика која би алудирала спрема европски идентитет. Кон крајот на 17 и низ целиот 18 век, разни автори како Вилијам Пен, Чарлс де Сејнт-Пјер, Жилберт Мотиејр-маркизот на Лафајет и Тадеуш Кошќушенко изразиле некаков начин на европско унифицирање, најчесто инспирирани од сè по деструктивните војни (30-годишната војна и разните конфликти помеѓу Шпанија, Франција и Англија во тој период) водени од големите монархии. Лафајет и Кошќушенко ги изразиле нивните визии за обединета Европа по моделот на новоформираните САД (и обајцата имале директно и активно учество во борбата за независност од страната на колонистите).

Тиери Мулние (Thierry Maulnier), француски новинар и писател, во првите денови од мај 1930 год. неволно одмавнуваше со главата. Во тоа време, 21-годишниот меморандум на француската Влада за „организацијата на една европска сојузна унија го означиле како ‘апсурден’, па дури и ‘смешен’, а неговиот предлагач, министерот за надворешни работи на Франција, Аристид Бријон, му се чинеше како да бега од реалноста. Мулние можеби си рече дека овој корпулентен човек со брада страда од уремична енцефалопатија, од патолошка промена на

мозокот, па оттаму доаѓа неговиот претеран оптимизам и патетичните говори пред Друштвото на народите во Женева; како и предлогот за една Паневропа, која дванаесет години по големиот колеж во Првата светска војна навистина беше добар предлог, но политички не можеше да се земе сериозно – беше опасна: дека во Европа мора да паднат царинските рампи и дека мора да постои слободен европски пазар; дека европските држави треба да имаат свој постојан претставник во Друштвото на народите во Женева за таму европските државници заедно да можат да советодаваат за прашања и проблеми; дека во Европа мора да има „федерална поврзаност“, создадена со мирољубива трговија, одредена за тоа да етаблира „универзален поредок на мирот“¹.

По Првата светска војна, концептите и предлозите се многу поконкретни и ги гледаме и првите организации кои се залагаат за обединување на Европа (пред сè, станува збор за политичка унификација). За жал, и овие концепти активно не се залагаат за формирање на каков било европски идентитет. Некои од концептите од ова време се формирањето на Христијанска (читај како католичка) Обединета Европа од страна на Паневропското движење на австрискиот Гроф Ричард фон Куденхов-Калерги во 1923 г. Ја имаме политиката на Троцки за „социјализам низ целиот свет“ и идејата за комунистичко обединување на Европа. Една од позабележителните идеи е онаа на францускиот премиер Аристрид Брианд за федерација на Европа со желба за заеднички економски, политички и социјален напредок. Брианд на два наврати, во 1929 и 1930 г.го изразил овој предлог пред Лигата на народите (вториот пат со подготвен меморандум) и имал поддршка од многу видни економисти. Полскиот државник Јосеф Пилсудски во меѓувоениот период ја имаше претставено идејата за федерација на Европа, наречена *Intermarum* или помеѓу мориња (која е полско-ориентирана верзија на *Mittleuropa*). Но, Големата депресија и подемот на фашизмот и национал-социјализмот во многу држави придонесе до неостварување на кој било од овие предлози.

Во текот на Втората светска војна, идеите за обединета Европа биле користени и од едната и од другата страна како начин на пропагирање на своите политики. Повици за европско обединување, иронично, биле константно прокламирани и од различни автори и државници од двете завојувани страни (меѓу нив се премиерот на колаборационистичката влада во Виши – Жак Беноист-Мешин, австрискиот министер за надворешни работи, национал социјалистот Артур Сејус-Инкуарт, италијанските антифашисти Роси и Спинели, Жан Монет – од комитетот за национално ослободување на Слободна Франција и други.)

¹) Kelley, Judith, 'New Wine in Old Wineskins: Promoting Political Reforms through the New European Neighbourhood Policy' JCMS 2006 Volume 44. Number 1. pp. 29-55.

2. ЕВРОПСКИОТ ИДЕНТИТЕТ – ОД ВТОРАТА СВЕТСКА ВОЈНА ПА НАВАМУ

Во повоениот период соочувајќи се со разните кризи и опасности кои претходно ги опишавме, Европа го започна процесот на интеграции. Од разните меѓувладини соработки започнаа да се оформуваат првите супранационални институции, кои според последните промени во 2009 г. со Лисабонскиот договор прераснаа во Европската Унија. Конечно, за прв пат во историјата имаме барем некаква европска унификација. **Иако европските држави го започнаа процесот на соработка и интеграција поради практични причини, сепак не можеме да кажеме дека од нив воопшто не зависи развивањето на европскиот идентитет. Овој став можеме да го воведеме како еден вид на помирување помеѓу чистите идеолошки замисли и прагматичните решенија.** Имено, иако е вистина дека за создавање на какво било чувство на припаѓање (локално, регионално, национално, супранационално) потребни се заеднички карактеристики и вредности кои тие луѓе ги споделуваат, но сепак неопходна е и **политичка волја**. Потребно е да забележиме дека политичката волја е онаа која во 19 век го „спонзорираше“ развивањето на силни, централизирани нации (најчесто базирани врз основа на културните карактеристики на жителите на престолнината на таа земја). Причините можеме да ги најдеме во потребата да се централизира власта или да се намали влијанието на феудалното благородништво, или за да се задуши и асимилира некој регионален идентитет кој би можел да предизвика иридентизам. Сепак, потребен е jump start од страна на политичките кругови, со цел да се насочи и дефинира европскиот идентитет. Кон ова помагаат во голема мера и шенген зоната, монетарната унија и слични институти (како и брзиот и евтин авиопревоз) кои многу ја олеснуваат мобилноста на ЕУ добра, информации, финансиски средства и граѓани.

При градењето на европскиот идентитет во модерните услови се забележуваат неколку теоретски концепти кои се многу важни²:

- **Европскиот идентитет и идентификувањето со Европа** – кога еден поединец избира да се идентификува со една или повеќе групи на народи. Овие групи околу кои идентитетот на поединецот ќе гравитира се флуидни и можат да се сменат од ситуација во ситуација. Ова е мозаик на различни ситуациско-специфични идентитети, а не едно цврсто множество од идентитети. Иако самиот евроидентитет многу малку луѓе ќе го сметаат за примарен, тој сепак ќе излегува на површина кога ќе биде потребен.

- **Европеизација** – концепт ориентиран спрема националните

²) Превземено од the Development of european idenity/identities: unfinished business.од Професор Роберт Милер, публикувано од Европската комисија во 2012 година.

институции и органи на земјите членки и како со текот на времето тие прифаќаат заеднички практики, унифицирана работна етика и унифицирани „европски“ цели.

- **Транснационализмот** – Разните олеснителни околности преку кои едно лице може да го води животот во две или повеќе различни држави (на пример, да работи во Данска а да живее во Германија).

- **Космополитизмот** – Активен контакт со други култури, нивно разбирање, ценење и прифаќање (на определени нивни аспекти). Космополитизмот е во склоп со европските вредности за толеранција и еднаквост (иако истиот не треба да се разбере како негирање или целосно игнорирање на својата култура).

Според овие концепти, оформени се девет концептуални целини кои обработуваат различен аспект на модерното живеење во Европа и како тоа придонесува спрема формирање на европски идентитет. Тие се:

- **Повеќе социјални идентитети и биографски идентитет** – Едно лице, како што претходно спомнавме, може да има различни идентитети во исто време (локален, регионален, национален и исто така наднационален). Појавата на поврзаност со различни групи на луѓе во Европа се јавува сè повеќе, со зголеменото мигрирање од една во друга европска држава, романтичните, брачните и другите врски кои можат да се основаат помеѓу луѓе со различни идентитети. Ваквите лица имаат „транснационално“ припаѓање и можат да „жонглираат“ помеѓу различните идентитети со кои се поврзани, а европскиот идентитет може да „исплива“ на површина во ситуации кога тие би се нашле во општество кое го перципираат како туѓинско (на пример, Јапонија или Јужна Кореја).

- **Транснационални интимни врски** – Подвид на првиот концепт, каде што транснационализмот се оформува преку интимни врски помеѓу лица со различни идентитети. Ваквите врски можат да влијаат многу на поединците, дури и целосно да ги изменат нивните веќе оформени идентитети. Ваквите врски можат да бидат изразени во неколку форми

- а) Имање на близок, пријателски однос со лице со друг национален идентитет;
- б) Имање родители од две различни култури;
- в) Имање на дете со лице од друга култура.

Ова многу често се изразува преку **јазикот** кој ќе се користи во рамките на тој дом, додека децата се одгледувани, како и **односите** на децата со семејствата на нивните родители.

- **Колективна акција** – концепт поврзан со формирање и функционирање на групи, организации и општествени движења со разни општествени, економски и/или политички цели. Лицата кои членуваат во истите ќе се идентификуваат со заедничките цели и

размислувања. Заедно со тоа, административниот и технички елемент на функционирањето на овие групи ќе доведе до заеднички „официјален“ јазик на организацијата, унифицирани термини, заеднички *modus operandi* и слично. Пример за вакви колективни акции се организациите создадени од разни граѓани на ЕУ од Источна Европа кои емигрирале и работат во Западна Европа.

- **Стандардизација и регулација** – Ова е широк дијапазон на **регулации** кои се формални и институционализирани со цел да промовираат централен модел на културална норма. Различни култури во Европа ги штитат своите административни и официјални начини на комуницирање на нивните јазици преку создавање на „прочистена“ верзија од нивниот јазик (англискиот јазик со *received pronunciation*, германскиот *Hochdeutsch* и слично). Ваквите регулации можат да се употребат во правен административен, јазичен или културен контекст. Тие се корисни за разјаснување и развивање како на националниот, така и на европскиот идентитет.

- **Културално производство** – Создавањето на уметност или било какви културални артефакти можат да создадат *feed back* во личниот идентитет на европјаните и да ги сменат нивните перцепции. Ова може да се однесува и на „висока“ и на „ниска“ култура (позната како поп-култура). Пример за ова би било создавањето на Еурофестивал, Евровизија, Европски филмски фестивал и слично.

- **Интеркултурално преведување** – концепт кој го гледа точното преведување и интерпретирање на еден европски јазик во друг како јадрото на добра комуникација помеѓу различните европски етникуми. Истото е посочено спрема **јазичните** и **едукативните** политики во ЕУ.

- **Иклузија/ексклузија** – Иако политичките, економските и правните достигнувања на ЕУ дозволуваат европските општества да се поврзат на начин кој претходно никогаш не бил виден, овој феномен сепак постои. Лице со определена (на пример, национална) култура доаѓа во контакт со различни странски култури. Тој може тие да ги перцепира како **други** (анг. **Other**), односно култури кои на него му се странски но сепак имаат некои сличности кои придонесуваат кон нивна компатибилност, и како туѓи (анг. **Alien**), кои му се целосно несфатливи. Со недостатокот на информации и непознавањето на јазикот на другите култури, лицето може да изнесе погрешни заклучоци и да создаде предрасуди.

- **Структурални услови и структури на опортунитет** – Во овој концепт се опишани состојбите на европските инфраструктури и можности во Европската Унија (или нивното непостоење) кои влијаат на чувство на припаѓање и заеднички идентитет во жителите на ЕУ. Пример за ова се фармерите, чии живот и работа се подобрени од заедничката

агрокултурна политика на ЕУ, а со тоа тие се чувствуваат како моќен и самостоен колектив. Друг пример за ова се и масовните медиуми, кои се приспособуваат на јазиците на различни малцинства во Европа (пример арапското малцинство). Тие функционираат на јазиците на овие малцинства со цел да го намалат нивното информирање стриктно од медиумските компании од нивните матични држави.

- **Јавна сфера и државни институции** – Иако Европа и нејзиниот идентитет се многу повеќе од институциите на Европската Унија, таа сепак има голем удел во нејзиното постоење. Со тоа, институциите на ЕУ треба да се погрижат со својата работа и одлуки колку што е можно да се доближат до европските граѓани. На тој начин граѓаните ќе ги идентификуваат тие институции како „нивни“, а не како некоја дисконектирана „бриселска“ администрација.

3. ЕВРОПСКИОТ ИДЕНТИТЕТ ВО ИДНИНАТА

По Втората светска војна поттикнала идеја за европска интеграција, што не беше цел сама по себе, туку политика водена од интереси. Постоеле пет главни мотиви, кои ги навеле Европејците кон идејата за интеграција³:

- Желбата за ново саморазбирање: по националистичките заблуди, Европа требаше да понуди можност за нови заеднички искуства, односно создавање на демократски настроена Европа како алтернатива за одбиеното националистичко владеење;

- Желбата за безбедност и мир: државите посебно не биле во состојба да ја спречат Втората светска војна и постоела надеж дека обединета Европа ќе биде поуспешна во тој поглед и истовремено ќе овозможи заштита од опасноста од експанзија на комунизмот. Европа требало да биде заедница на мирот;

- Желбата за слобода и слободно движење: многу години наназад луѓето пателе под воено условените ограничувања во делот на сообраќајот на патници, стоки и капитал. Поради тоа била мошне разбирлива желбата за непречено слободно движење на луѓето, мислењата, информациите и стоките;

Надеж за стопанска благосостојба: Обединета Европа требало да ги воведо луѓето во период на голема економска стабилност и просперитет. Заедничкиот пазар требаше да ја засили трговијата и да овозможи ефикасна економија; очекувањето на заедничката моќ: европските држави, кои пред 1914 година долго време биле доминантни на меѓународен план, се распарчија во текот на двете светски војни.

³) Вернер Вајденфелд, Волфганг Веселс, „Европа од А до Ш“, Прирачник за европска интеграција, Фондација „Конрад Аденауер“, Сектор за европска интеграција, Скопје, 2003 година

Новите светски сили се САД и СССР, кои поставија мерила на нова меѓународна моќ, кои далеку повеќе ги надминуваа можностите на помалите европски држави. Западноевропските држави се надевале дека со политичкото обединување ќе можат да повратат поголем дел од моќта што поединечно ја загубиле.

Иако иднината за каков било концепт или појава е секогаш нејасна, ќе се обидеме да дадеме неколку можни исходи.

1) **Силно формирање на европски идентитет** – Со текот на времето, во согласност со процесите и концептите објаснети во претходниот сегмент, европски колективен идентитет станува реалност. Според Еторе Речи, постојат две спротивни варијации на ова, и тоа:

а) **Културален модел** – Оваа варијација инволвира силно јадро на заеднички и јасно утврдени вредности и цели, одржувани од институции во рамките на правен систем. Граѓаните се оформуваат и живеат асоцирајќи се со исти симболи и органи. Ова се постигнува преку процес на социјализација во детството и адолесценцијата, и индоктринација во полнолетството.

б) **Структурален модел** – Оваа варијација е поблиску до идеолошките дефиниции објаснети во воведот. Инволвираат спонтан процес на социјализирање на различните групи во Европа и нивно постепено идентификување како Европјани и заедничко чувство на припадност.

2) **Балканизација, односно неуспех на европскиот идентитет** – Нова војна, политичка криза, економски проблеми и слични ситуации би довеле спрема неуспех на европскиот идентитет. Во најлош случај, неговата судбина ќе биде иста како судбината на југословенскиот идентитет.

3) **Status quo на европскиот идентитет** – Ништо не се променува, барем не во блиска иднина. Има големи можности, да поради недостаток на политичка волја или некакво неконтролирано распаѓање на ЕУ, европскиот идентитет да треба да го чека своето „материјализирање“ (истиот да се одложи за 50, 100 или 150 години, како што се одложувал концептот на европското унифицирање низ годините на модерниот и современиот век).

ЗАКЛУЧОК

Процесот на создавање на европскиот идентитет е долг и комплексен. На неговиот пат стојат многу скриени проблеми. Поголема политичка криза проследена со дисолуција на ЕУ може да биде погубна за овој наднационален идентитет. Истото е вистина и за економските кризи. Нивната појава секогаш доведува до заострување на односите помеѓу различни групи во општеството. Во моментот ЕУ се соочува

и со политички и со економски проблеми. Европската должничка криза, настаната кон крајот на 2009 г. инволвира неколку земји членки и нивната неможност да ги платат своите доспеани обврски. Тие сега зависат од Европската централна банка, меѓународниот монетарен фонд и останатите земји членки. Овие економски предизвици доведуваат до политички проблеми. Во моментот, ЕУ се соочува со голема бегалска криза, која е логистички кошмар за сите кои се инволвирани, како и опасноста Велика Британија да си замине од ЕУ. Погрешни, или пак недоволно сериозни одлуки од ЕУ или националните влади би можеле да бидат катастрофални. Ваквите погрешни одлуки потекнуваат не само од економските и политичките проблеми, туку и од идеолошки проблеми. Овие идеолошки проблеми се должат на погрешна и буквална интерпретација на концепти како социјална правда, политичка коректност, мултикултурализам, толеранција и слични од страна на партиите на власт во ЕУ.

Во повоениот период, перцепцијата на Европјаните спрема силните национални чувства беше негативна. Ова особено го гледаме во Германија, каде што луѓето започнаа сами да го асоцираат својот национален идентитет исклучиво со злоделата на Третиот Рајх. Идејата дека германскиот народ има инхерентно насилна природа која мора да се спречи по секоја цена стана ѕвезда-водилка на државните надворешни и внатрешни политики. Ваквиот негативен став кон германскиот национален идентитет постоеше и во останатите држави во Европа. Процесот на рехабилитација од ова е сè уште во тек. Останатите западноевропски држави го прифатија овој тренд во различна форма и интензитет. Од еднаш, националниот идентитет се претвори во нешто што е небитно, негативно, па дури и непотребно. Во меѓувреме, Европа се обиде да оди во друг правец. Да промовира толерантно и мултикултурално општество, каде што сите можат слободно да ги изразуваат своите културни карактеристики. Европа претставува област на слобода, безбедност и правда, во која се почитуваат фундаменталните права и различните правни системи и традиции на државите членки. Таа обезбедува отсуство на контрола за лица на внатрешните граници и развива заедничка политика за азил, миграција и контрола на надворешните граници, исто Европа се стреми кон обезбедување на високо ниво на безбедност, борба против криминалот, расизмот, ксенофобијата и други мерки за координација и соработка со полицијата и судските власти. Унијата го олеснува пристапот до правдата, посебно преку начелото за взаемно признавање на судски и вонсудски одлуки во граѓански прашања.⁴ Со текот на времето, овие благородни идеи започнаа да се интерпретираат екстремно. Вредностите на мултикултурализмот

⁴) Доц. д-р Горан Илиќ, „Вовед во правото на Европската Унија“, Битола, 2011 година

започнаа да се извршуваат механички, без анализа и согледување, а понекогаш се преземаа екстремни мерки за општеството да „остане толерантно”. Започнаа да се избегнуваат јавни славења на национални и традиционални празници. Полицијата, обвинителите и судските органи почнаа да внимаваат доколку виновникот е дел од малцинство и со тоа нивната објективност беше нарушена. Во медиумите започнаа сè повеќе да се споменуваат „no-go“ зони, гета и опасни предели каде што ниту полицијата не сака повеќе да влезе за да го штити редот и мирот (особено во текот на ноќта). Според официјални извори, ваквите опасни гета се урбани митови. Но видеозаписите од деструктивните демонстрации во европските метрополи го предложуваат спротивното. Сите овие информации се добиваат спорадично. Транспарентноста е нарушена за да се избегнат негативните реакции на граѓаните. Европскиот идентитет и европските вредности не се единствените жртви на овие политики. За нив страдаат и вистински луѓе, од крв и месо, чии животи се засекогаш променети (понекогаш и засекогаш згаснати) од ваквите напади. Сите граѓани, без разлика на тоа дали се мнозинство или малцинство заслужуваат правда и заштита, објективен пристап кој нема да биде попречен од политички ставови. Се ова директно се одразува на европскиот идентитет. Тој треба да биде изграден од страна на здрави и зрели локални, регионални и национални идентитети. Жителите на Европа треба да ја познаваат и критички да ја разгледаат историјата на сопствениот народ, како и историите на оние околу нив. Да учат од грешките и мудростите на минатото, но никако да не дозволуваат тие да ја компромитираат иднината. Само на тој начин може да се воспостави успешна хармонија помеѓу различните идентитети во Европа и космополитанизам во вистинска смисла на зборот.

Но со текот на времето, политичката клима се менува. Големите политички кризи и скандали кои ги потресуваат европските општества доведуваат до промена на властите. Незадоволниот народ ќе пронајде некој кој ги согледува овие проблеми реално, и ќе доведе до нивно решавање. Тоа се политички движења кои долго време беа исмевани поради своите ставови. Во последните неколку години, тие од маргинализирани движења станаа популарни партии. Ќе се воспостави еквилибриум помеѓу деструктивниот национализам и неконтролираната политичка коректност. Со оваа стабилизација и сабсеквентно оживување на националните идентитети, процесот на создавање на европскиот идентитет ќе продолжи. Но како и да е, ова се само предвидувања. Проекции на што може да се случи со Европа и нејзиниот наднационален идентитет. Претпоставките, колку и да се комплексни и разработени, во нив сепак нема целосна гаранција за нивното исполнување. И најмалата, навидум тривијална случка може да започне секвенца на настани кои

тектонски ќе ги променат европските општества. Сè што ни преостанува е да почекаме и да посведочиме што понатаму ќе се случи.

Библиографија

Вернер Вајденфелд, Волфганг Веселс, „Европа од А до Ш“, Прирачник за европска интеграција, Фондација „Конрад Аденауер“, Сектор за европска интеграција, Скопје, 2003 година

Горан Илиќ, „Вовед во правото на Европската Унија“, Битола, 2011 година

Pan-European union; преземено на 19 февруари 2017 <https://wikipedia.org>

Kelley, Judith, ‘New Wine in Old Wineskins: Promoting Political Reforms through the New European Neighbourhood Policy’ JCMS 2006 Volume 44. Number 1. pp. 29-55

Копенхагеншки самит на Европските Заедници (14 декември 1973 година)

Declaration of European Identity преземено на 20 февруари 2017

Професор Роберт Милер (2012 година) Development of european identity/ identities: unfinished business.Европската комисија. Преземено на 21 февруари 2017

The ‘hideous’ sexual assault problem at music festivals is causing major tensions in Europe од Елахе Изади; 7ми јули 2016 www.washingtonpost.com преземено на 22 февруари 2017

Revealed: 1,200 women were sexually assaulted by 2,000 men in German cities on New Year’s Eve од Гарет Дејвис; 15 јули 2016 www.dailymail.co.uk преземено на 22 февруари 2017

УЛОГАТА НА ЕВРОПСКИОТ СОЦИЈАЛЕН ФОНД ЗА ПОСТИГНУВАЊЕ НА ЕКОНОМСКА И СОЦИЈАЛНА КОХЕЗИЈА

АПСТРАКТ: Во овој труд се анализира влијанието на Европскиот социјален фонд за постигнување одржлив развој преку инвестирање во луѓето.

Исто така во трудот се потенцираат можностите за вработување на работниците во внатрешниот пазар и со тоа да се придонесе за подобрување на животниот стандард. Во овој труд е опфатена кратка анализа на документите на Европската Унија за постигнувањето на Фондот.

КЛУЧНИ ЗБОРОВИ: *одржлив развој, солидарност, економска и општествена трансформација*

ВОВЕД

Имајќи ја предвид сегашната ситуација со невработеноста, социјалната и економската несразмерност, предвремено напуштање на училиштето, сиромаштијата, се наметнува потреба од изнаоѓање начин за финансиска поддршка, економска и финансиска кохезија помеѓу земјите членки на ЕУ, како и земји кои не се членки на ЕУ, но се во процес на пристапување кон ЕУ.

Според дефиницијата на Советот на Европа, социјалната кохезија е капацитет на општеството да обезбеди благосостојба на своите жители преку намалување на разликите и избегнување на поларизацијата на општеството. Општество што се стреми кон социјална кохезија е составено од заедници што заедничките цели ги остваруваат со демократски средства. Социјалната кохезија не е само прашање на борба против социјалната исклученост и сиромаштијата. Таа го опфаќа и прашањето на солидарност на помош на послабите со цел да го постигнат потребниот капацитет користејќи ги мерките за превенција и заштита.

За што поцелосно остварување на политиката на вработување, за што пофункционално остварување на принципот на слободно движење на работниците во рамките на земјите членки на Заедницата, неопходно било формирањето на еден фонд кој би можел сето тоа да го направи

1) Студент на втор циклус студии на Правен факултет, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип

реалност. Формирањето на една таква институција како што бил случајот со Европскиот социјален фонд. До формирање на Европскиот социјален фонд доаѓа со Уредбата бр.9 од 1960 г. Во годините што следеле, во овој фонд на неколку наврати биле преземени реформи, со предвидување на нови домени на неговата интервенција.² Управувањето со овој Фонд било осигурано со формирањето на посебна комисија и одбор со трипартитен состав на заинтересираните субјекти. Европскиот социјален фонд дејствува посредно, на барање на земјите членки на заедницата или на нивните институции кои го следат проблемот на вработувањето и на слободното географско и професионално движење на работниците, а не во директен контакт со невработените лица.

2. Надлежност на Европскиот социјален фонд

Инвестирањето во човечкиот капитал е главна основа на која Унијата може да се потпре за да обезбеди меѓународна конкурентност и закрепнување на економијата. Унијата се соочува со структурни предизвици кои произлегуваат од економската глобализација, технолошките промени, стареење на работната сила, недостаток на работна сила и вештини во некои сектори и региони.³ Европскиот социјален фонд е насочен кон промовирање на високи нивоа на вработеност и квалитетни работни места, подобрување на пристапот до пазарот на труд, поддршка за географска и професионална мобилност на работниците и приспособување на индустриските промени и промени во системите за производство, го поттикнува високото ниво на образование и обука на младите, борба против сиромаштијата, зајакнување на социјалната инклузија, промовирање на родовата еднаквост, недискриминација и еднакви можности, со тоа се придонесува за приоритетите на Унијата во однос на зајакнување на економската, социјалната и територијалната кохезија. Фондот исто така обезбедува поддршка за работниците, компаниите, вклучувајќи ги засегнатите страни во социјалната економија, претприемачи, со цел да се овозможи нивна адаптација на новите предизвици, намалувајќи ги разликите во нивните вештини, социјален напредок и спроведување на реформи особено во областите на вработување, обука и социјална политика.

—Група на работници кои се изложени на ризик да го изгубат своето работно место примаат помош од Европскиот социјален фонд, а доколку е потребно се обучуваат за потребните задачи. Фондот исто така поддржува мобилност на работна сила, помага во стекнување на

²Проф.д-р Гзие Старова: Меѓународно трудово право и законодавство, Просветно дело, Скопје, 2009г. Стр: 84;

³ REGULATION (EU) No 1304/2013 of the European parliament and of the council on the European Social Fund and repealing Council Regulation (EC) No 1081/2006

јазични вештини и наоѓање на работни места за лица кои сакаат да се преселат во рамки на Европската Унија.

— За нискоквалификувани работници ЕСФ нуди програми за обука и образование кои ќе создадат подобри можности за вработување. На долгорочно невработените лица, кои често губат надеж и стануваат неактивни, се мотивираат преку насочување и стекнување на вештини кои се потребни за да се вратат на работа и да бидат финансиски независни.

— Низ цела Европа многу родители, особено мајките, престануваат да работат подолго време, со цел да се посветат на одгледувањето на децата, но кога ќе се вратат на работно место сфаќаат дека нивните вештини се застарени. ЕСФ им помага да ги обноват вештините и да постигнат рамнотежа во исполнување на обврските на работа и во приватниот живот.

— ЕСФ, исто така, промовира претприемништво како начин на добивање на вработување. Жените во руралните области добиваат стимулативни мерки за самовработување за да се исполнат потребите на локалниот и туристички пазар. Уметници и креативни професионалци добиваат обука и совети кои се потребни за да понудат иновативни услуги на компаниите. Родители на малолетни деца можат да стекнат информатички вештини потребни за започнување работа преку Интернет.

— Проектите кои се спроведуваат од страна на Европскиот социјален фонд, исто така, нудат широк опсег на можности за напредување преку надминување на традиционалните предрасуди при изборот на кариера. На пример, компании и организации одржуваат отворени денови за млади жени со цел да им укажат за придобивките од техничките науки. Слично на тоа, на мажите им се презентираат погодностите од професии како што се здравствените услуги и работа во градинки и училишта.

— „Во Полска жените добиваат поддршка за да стартуваат сопствен бизнис преку обука за компјутерски вештини до насоки за водење на мал бизнис”.⁴

Младите лица кои го напуштиле училиштето при барањето на работа ќе се соочат со поголеми пречки. Финансиската и економската криза довеле до високо ниво на невработеност. Европскиот социјален фонд инвестира значителни средства и им помага да ги направат почетните чекори на пазарот на трудот. Особено внимание се посветува на лица кои влегуваат во групата „невработен, необучен, необразован” или она што се нарекува NEET-not in Employment, Education, or Training.

Џејмс (23) од Велика Британија, благодарение на поддршка од Европскиот социјален фонд, е во можност својата голема љубов кон

⁴) European Social Fund-Investing in people, European Communities, Belgium, 2007;

скејтбордингот да ја претвори во работа. „Со поддршка на Фондот испративме скејт рампи низ цела Англија и создадовме скејт паркови. Ме прави навистина среќен тоа што можам да заработувам од мојата страст кон скејтбордингот”, вели Џејмс.⁵

Проектот „Hothouse” во Корнвол (Велика Британија) финансиран од Европскиот социјален фонд е наменет за млади луѓе на возраст од 14 до 19 години кои се изложени на ризик од рано напуштање на училиште. Се фокусира на креативност, иновации, социјални и бизнис претпријатија и управување со ризик, проектот поттикнува младите луѓе да постигнат повеќе.

Програмата за обука во Португалија, со поддршка на ЕСФ, помогнале на околу 100.000 луѓе во стекнување на корисни вештини за пазарот на трудот. Центарот за стручно оспособување во прехранбениот сектор (CFPS) промовира програми за обука за контрола на квалитетот на храната. Програмата е понудена за млади луѓе во потрага по работно место и за оние кои сакаат да ги подобрат своите вештини. Сите учесници преку стекнатите вештини од програмата имаат можност за вработување.⁶

Приоритетите на Европскиот социјален фонд за развој на човечките ресурси во програмскиот период 2007-2013 ги вклучуваат сите активности поврзани со образованието и обуката. Нивна цел не е само подобрување на квалитетот и достапноста на образование и обука за подобро вработување, но и да поттикне обука како процес кој им помага на работниците да ги задржат работните места, напредување, промена на работни места и реинтеграција во пазарот на работна сила во случај на загуба на работно место. Европската комисија предложила дека средствата од Фондот за 2014-2020 година изнесуваат најмалку 84 милијарди евра. За тој период, предлог од Европската комисија е називот да биде „Инвестирање од денес за утре”. Предложениот буџет на ЕСФ во износ од 84 милијарди евра претставува 25% од средствата наменети за спроведување на кохезионата политика или над 8% од вкупниот буџет на ЕУ.⁷

⁵ “Investing in people: EU funding for employment and social inclusion”, Social Europe guide, Volume 7, European Commission, June 2014;

⁶ Europski socijalni fond na djelu, Zaposljavanje ljudi, Europska Komisija (2014);

⁷ Agencija za strukovno obrazovanje i obrazovanje odraslih: “Europski socijalni fond i razvoj inovacija u strukovnim skolama”, Zagreb;

3. Значење на Европскиот социјален фонд

3.1. Зошто Европа има потреба од социјален фонд?

Денес, повеќе од 200 милиони работници во Европа се соочуваат со многу предизвици-потреба за нови вештини, компјутерска технологија, глобализација, стареење на европските општества. Во брзо движечкиот свет повеќе не постојат „доживотни работни места“. Ова значи можност за промени и различни работни места. Тоа значи дека секој мора да го одржува и осовременува своето образование.⁸ Преку Европскиот социјален фонд Европа инвестира повеќе од 10 милијарди евра годишно за своите граѓани. Овие средства се додаваат на она што земјите членки сами го инвестираат во својот народ. Годишниот износ на европски пари кои се на располагање обезбедува долгорочно планирање и одржлива поддршка за вклучување на граѓаните на пазарот на трудот.

Финансиските средства од Фондот се насочени во најсиромашните региони и земји членки кои добиваат три четвртини од средствата. Сепак, тоа не се само работниците во посиромашните региони на кои им треба поддршка. Во рамките на Европската Унија луѓето се подготвуваат за пазарот на труд и како да напредуваат. ЕСФ, според тоа, ги поддржува луѓето во сите делови од Европската Унија.

3.2. Европскиот социјален фонд од 2000 до 2006

- На повеќе од 200 оперативни програми биле инвестирани вкупно 105 милијарди евра: повеќе од половина (54 милијарди евра) платени од ЕСФ, а останатите средства од јавните и приватни сектори на државите членки.

- Повеќе од 75 милиони луѓе имале директна корист од активностите на Фондот, што одговара на 24% од вкупното население во ЕУ на возраст меѓу 16 и 64 години;

- ЕСФ поддржува еднакви можности. Генерално, еднакво ги поддржува и мажите и жените: 52% од учесниците биле жени и 48% мажи;

- ЕСФ помага младите луѓе да најдат соодветно вработување: 37% од сите учесници биле на возраст од 16-25 години;

- ЕСФ ги поддржува иницијативите луѓето да останат на пазарот на трудот, особено кога станува збор за сите постари работници: 7% од учесниците на ЕСФ биле постари од 55 години;

- Резултатите од мониторингот покажале меѓу 40 и 80% од невработените лица се вработиле во рок од 12 месеци со завршување на активностите.

Глобализацијата и технолошкиот напредок брзо ги менуваат потребите на работниците и претпријатијата. Компаниите се под зголемен

⁸⁾ European Social Fund-Investing in people, European Communities, Belgium, 2007;

притисок да се приспособат и да ги развијат своите услуги и производи побрзо. Во периодот од 2014 до 2020 година Европскиот социјален фонд продолжува како главен инструмент на ЕУ за инвестирање во човечкиот капитал. ЕСФ ќе даде конкретна поддршка и ќе ги интензивира напорите за борба против сиромаштијата и социјалната исклученост на ранливите групи.⁹ Од вкупниот буџет на ЕУ околу 10% се наменети за финансирање проекти со кои ќе се подобри вработувањето преку Европскиот социјален фонд или околу 75 милијарди евра. Според член 6 од Регулативата за Европскиот социјален фонд, дел од целокупниот буџет е резервиран за иновативни мерки. Видовите на проекти кои се поддржани во рамки на член 6 вклучуваат пилот-проекти, истражувања и активности за размена на искуства и информации. Проектите на ЕСФ согласно со член 6 дозволуваат експериментирање со нови идеи за да покажат нови пристапи.

Кога станува збор за иновативни мерки, главните проекти на Европскиот социјален фонд се фокусираат на две клучни теми:

- Приспособување на новата економија во рамки на социјалниот дијалог;

- Локални стратегии за вработување и иновации.

Значителен напор се прави во голем број на земји со цел да ја намалат веројатноста за појава на социјално исклучени поединци. Активности кои ги презема Европскиот социјален фонд се:

- Спречување на предвремено напуштање на училиштето, бидејќи тоа е поврзано со непостигнување на образовни квалификации и сиромашен пазар на труд;

- Работа со работодавци за да ги променат ставовите за вработување главно на групи во неповолна положба, групи на мигранти, лица со посебни потреби.¹⁰

Заклучок

Во период на економска криза, поддршката на земјите и регионите од Европскиот социјален фонд е поважна од кога било. Стекнување на нови вештини, подобрување на постоечките вештини и персонални советувања им помогна на многу лица да бидат успешни на пазарот на трудот: повеќе од 15 милиони луѓе учествуваат во проектите на Европскиот социјален фонд секоја година. Во фокусот на многу активности ќе бидат младите лица. ЕСФ ќе им помогне да се вработат преку подобрување на системите за образование или финансиска поддршка за претприемништво и мобилност.

⁹ EUROPEAN SOCIAL FUND, 50 years investing in people, Luxemburg, European Communities, 2007;

¹⁰ European Commission (2014): ESF Expert Evaluation Network, Final synthesis report: Main ESF achievements 2007-2013;

Економската и социјалната коезија е водечки принцип на Европскиот социјален фонд и други структурни фондови кои имаат за цел да овозможат територијална распределба на ресурсите со давање предност на региони чиј развој заостанува. Според овој принцип добиената финансиска поддршка е назначена на европско ниво но спроведувањето на терен е во надлежност на националните и регионалните власти на секоја земја членка. Главен приоритет за заедничко управување со Европскиот социјален фонд е поттикнување вработување и професионални програми и служби за обука.

Ефикасното и ефективно спроведување на активностите на Европскиот социјален фонд зависи од доброто владеење и соработка помеѓу сите релевантни територијални и социо-економски фактори, особено на социјалните партнери и други заинтересирани страни, вклучувајќи ги и оние на национално, регионално и локално ниво. Социјалните партнери имаат централна улога во зајакнување на економската и социјалната кохезија преку подобрување на вработувањето и создавање на можности за работа.

Библиографија

- "Investing in people: EU funding for employment and social inclusion"*, Social Europe guide, Volume 7, European Commission, June 2014;
- Agencija za strukovno obrazovanje I obrazovanje odraslih: *"Europski socijalni fond I razvoj inovacija u strukovnim skolama"*, Zagreb;
- European Commission (2014): *ESF Expert Evaluation Network*, Final synthesis report: Main ESF achievements 2007-2013;
- EUROPEAN SOCIAL FUND, 50 years investing in people, Luxemburg, European Communities, 2007;
- European Social Fund-Investing in people*, European Communities, Belgium, 2007;
- Europski socijalni fond na djelu, Zaposljavanje ljudi, Europska Komisija (2014);
- REGULATION (EU) No 1304/2013 of the European parliament and of the council on the European Social Fund and repealing Council Regulation (EC) No 1081/2006;
- Г. Старова. *Меѓународно трудово право и законодавство*, Просветно дело, Скопје, 2009г.

**POLITICAL PHILOSOPHY OF N.F. FEDOROV AS THE
DEVELOPMENT OF HIS PHILOSOPHY
OF REJECTION OF DEATH**

ABSTRACT: The article deals with the main provisions of the “philosophy of common cause” of N.F. Fedorov and his political doctrine, which is a reflection of his moral philosophy. Political views of N.F. Fedorov represent a synthesis of Patriarchal monarchy, which he contrasts to the state, and religious anarchism that, in fact, is the development of the political philosophy of the Slavophiles.

KEY WORDS: *Russian philosophy, ethics, political philosophy, Russian cosmism, Slavophilia, religious anarchism, monarchism.*

Сергей РЯПОЛОВ*

**ПОЛИТИЧЕСКАЯ ФИЛОСОФИЯ Н.Ф. ФЕДОРОВА КАК
РАЗВИТИЕ ЕГО ФИЛОСОФИИ НЕПРИЯТИЯ СМЕРТИ**

АННОТАЦИЯ: В статье рассматриваются основные положения «философии общего дела» Н.Ф. Федорова и политическое учение мыслителя, которое является отражением его нравственной философии. Политические воззрения Н.Ф. Федорова представляют собой некий синтез патриархальной монархии, которую он противопоставляет государству, и религиозного анархизма, что, по сути, является развитием политической философии славянофилов.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: *русская философия, этика, политическая философия, русский космизм, славянофильство, религиозный анархизм, монархизм.*

Значимость философского наследия и самой личности Н.Ф. Федорова для русской философии и, шире, русской культуры сложно переоценить. Не случайно за ним закрепилось имя «московского Сократа», потому как если Сократ стал некоторой чертой для греческой философии, разделившей ее на «до Сократа» и «после Сократа», так

^{1)*} аспирант факультета философии и психологии Воронежского государственного университета, Воронеж, Российская Федерация

и Н.Ф. Федоров стал, в некотором роде, таким же рубежом в истории русской философии. Уже при жизни он оказал существенное влияние на русскую философскую культуру: его идеями интересовались В.С. Соловьев, Ф.М. Достоевский, Л.Н. Толстой. «...вот что писали о нем самые замечательные русские люди. Вл. Соловьев пишет ему: “Проект” ваш я принимаю безусловно и без всяких оговорок. Со времени появления христианства ваш “проект” есть первое движение вперед человеческого духа по пути Христову. Я, с своей стороны, могу только признать вас своим учителем и отцом духовным”. Л. Толстой говорил о Федорове: “Я горжусь, что живу в одно время с подобным человеком”. Очень высокого мнения о Федорове был и Достоевский, который писал о нем: “Он (Федоров) слишком заинтересовал меня... В сущности, совершенно согласен с этими мыслями. Их я принял как бы за свои”»². Философия Н.Ф. Федорова оказала значительное влияние на литературу и искусство русского авангарда, на творчество К.Э. Циолковского, В.И. Вернадского, Н.А. Бердяева, В.Я. Брюсова, М.М. Пришвина, Б.Л. Пастернака, А.П. Платонова, А.А. Богданова и других русских мыслителей, на кинематограф и на культуру Советского Союза в целом. Н.А. Бердяев писал: «В учении Федорова очень многое должно быть удержано, как входящее в русскую идею»³.

Н.Ф. Федорова традиционно принято относить к представителям направления русского космизма и даже указывать его как родоначальника этого направления, что, бесспорно, имеет вполне существенные и обоснованные основания. Но все же, стоит отметить, что центральным вопросом, который Н.Ф. Федоров ставит в рамках своей философской системы, является вопрос о смерти, которую он понимает как наивысшее проявление зла в мире. Все же остальные положения его «философии общего дела», в том числе относительно места и роли человека во Вселенной, в той или иной степени являются отражением самого важного утверждения Н.Ф. Федорова о смерти как об абсолютном зле и следуют из безусловного ее неприятия. В.В. Варава в работе «Этика неприятия смерти» пишет: «Как пишет Ю.В. Линник, характеризуя взгляды Федорова, “...категорическим императивом этики ... стало неприятие смерти”. Тем самым в нравственной философии правомерно рассматривать смерть как высшее нравственное зло, производными от которого можно считать все иные виды существующего зла»⁴. Наличное состояние мироздания, в котором смерть воспринимается как что-то естественное, в таком случае может быть охарактеризовано как болезненное, и смерть в этом смысле выступает как симптом такой «болезни

²) Бердяев Н.А. Русская идея. Миросозерцание Достоевского. Москва, 2016. С. 254.

³) Бердяев Н.А. Русская идея. Миросозерцание Достоевского. Москва, 2016. С. 258.

⁴) Варава В.В. Этика неприятия смерти. Воронеж, 2005. С. 172.

бытия». С.Г. Семенова отмечает: «В учении “общего дела” высшим злом предстает сам существующий онтологический статус человека и природы, мироздания вообще, которое подвержено закону конечности и смерти»⁵. Потому преодоление смерти требует преобразования всего мироздания.

Смерть, если она оказывается сильнее жизни, лишает жизнь всякого смысла, обесценивает ее. В.М. Бехтерев пишет: «Если вместе со смертью навсегда прекращается существование человека, то спрашивается, к чему наши заботы о будущем? К чему, наконец, понятие долга, если существование человеческой личности прекращается вместе с последним предсмертным вздохом?»⁶. Действительно, жизнь, отравленная смертью, требует решения вопроса о смерти, иначе сам ее смысл ставится под сомнение: «Я живу, жил, я должен жить, и вдруг – смерть, уничтожение всего. Зачем же жизнь?»⁷. С.Г. Семенова отмечает, что «русская душа особым образом уязвлена фактом смертного конца человеческой жизни; ее глубиннейшая метафизика есть метафизика смерти, в которой очень важен подсознательный отказ принять нормальность этого факта»⁸. И потому Н.Ф. Федоров требует радикального решения проблемы смерти: она должна быть преодолена для всего человечества, не только для живых, но и для мертвых. Нужно отметить, что русская философия, безусловно, испытывая сильное влияние православного учения о мире и о человеке, имеет сильно выраженную эсхатологическую составляющую. Особенное место в христианской эсхатологии занимает пророчество о всеобщем воскресении мертвых. Именно это пророчество в рамках своей философской системы актуализирует Н.Ф. Федоров. Тем не менее, преодоление смерти, предполагающее и воскрешение мертвых, по мысли Н.Ф. Федорова, должно быть осуществлено усилиями самого человечества. В решении этого вопроса особенное внимание Н.Ф. Федоров уделял развитию науки и техники. Н.А. Бердяев пишет: «Человек призван активно овладеть стихийными силами природы, несущими ему смерть, и регулировать, упорядочивать не только социальную, но и космическую жизнь. Н. Федоров был православный христианин, и обоснование его “общего дела”, дела победы над смертью и возвращения жизни, всем умершим, было христианское. Но он верил также в науку и технику, необычайно верил. У него нет обоготворения науки и техники, ибо он верил в Бога и Христа, но наука и техника

⁵ Семенова С.Г. Николай Федоров: Творчество жизни. Москва, 1990. С. 147.

⁶ Бехтерев В.М. Бессмертие человеческой личности как научная проблема (<http://lib.ru/FILOSOF/BEHTEREW/bessmertie.txt> от 09.03.2017).

⁷ Толстой Л.Н. Записки сумасшедшего // Полное собрание сочинений Льва Николаевича Толстого. Том XX. Москва, 1913. С.11.

⁸ Семенова С.Г. Тайны Царствия Небесного. Москва, 1994. С. 265.

для него величайшие орудия человека в победе над стихийными, иррациональными, смертоносными силами природы. Он верил в чудеса техники и призывал к их свершению»⁹.

Необходимо указать, что к вопросу воскрешения русские мыслители обращались и до Н.Ф. Федорова. Так, о. Феофан (Авсенев) пишет: «Как ни естественна человеку смерть при настоящем устройстве природы, однако он может с достоверностью гадать, что она есть некоторое чуждое истинному существу вещей пришлое зло, – что человек и должен быть и был некогда бессмертен не только по душе, но и по телу»¹⁰. К теме воскрешения умерших обращался Н.И. Пирогов, чье тело было забальзамировано Д.И. Выводцевым и в настоящее время покоится в православной церкви-некрополе. Другой русский философ Д.В. Веневитинов пишет: «Между тем мысль о разрушении, об уничтожении так противоречит всем нашим чувствам, так убийственна для врожденной в нас любви к существованию, к устройству, что мы хоть памятью стараемся оживлять былое, вызываем из гроба тех героев человечества, в коих более отразилось чувство жизни и силы, и, с горестью собирая прах их, рассеянный крылами времени, образуем новый мир и обещаем ему бессмертие. С этим миром бессмертия, с этим лучшим из наших упований сливаем мы все понятия о будущем. Этой мысли посвящаем всю жизнь, в ней видим свою цель и награду»¹¹. Однако именно в философии Н.Ф. Федорова вопрос о воскрешении умерших можно назвать центральным. Поскольку только через воскрешение умерших возможна окончательная победа над смертью. Но для Н.Ф. Федорова речь идет не только о преодолении природной необходимости, но и о решении нравственной задачи. Как пишет В.В. Варава: «Главная забота человека – это забота об ушедших, и пока не будет решена проблема смерти, делающая всех существующих потенциально несуществующими, заботиться только о благе живущих безнравственно и бессмысленно»¹².

Тем не менее, решение проблемы смерти, по Федорову, возможно только усилиями всего человечества, объединившегося ради победы над своим самым главным врагом. «Общее дело» преодоления смерти требует объединенного усилия всего человечества, победившего зло «небратского», «неродственного», «немирного» состояния¹³. Потому

⁹ Бердяев Н.А. Человек и машина (<https://docviewer.yandex.ru/?url=http%3A%2F%2Fphilosophy.spbu.ru%2Fuserfiles%2Fberd.doc&name=berd.doc&lang=ru&c=58c04aedfa07> от 09.03.2017).

¹⁰ Авсенев П.С. Из записок по психологии. Санкт-Петербург, 2008. С. 293.

¹¹ Веневитинов Д.В. Утро, полдень, вечер и ночь // “С глаголом неба на земле”. Воронеж, 2003. С. 138.

¹² Варава В.В. Этика неприятия смерти. Воронеж, 2005. С. 173.

¹³ Федоров Н.Ф. Вопрос о братстве, или родстве, о причинах небратского, неродственного,

Н.Ф. Федоров решительно критикует любую форму правления и систему организации общества, способствующую разделению человечества. Это было следствием огромной силы нравственного чувства, живущего в нем. Н.А. Бердяев так характеризует философа: «Он был скромный библиотекарь Румянцевского музея, живший на 17 рублей в месяц, аскет, спавший на ящике, и вместе с тем противник аскетического понимания христианства. Н. Федоров характерно русский человек, гениальный самородок, оригинал <...> Это был русский искатель всеобщего спасения. В нем достигало предельной остроты чувство ответственности всех за всех, – каждый ответствен за весь мир и за всех людей, и каждый должен стремиться к спасению всех и всего»¹⁴. Н.Ф. Федоров остро критикует капитализм как систему, способствующую «небратскому» состоянию человечества, разъединяющую его. Капитализму он противопоставляет патриархальную монархию. Но присущая Н.Ф. Федорову идеализация патриархальной монархии не отменяет таких важных составляющих его мировоззрения как вера в позитивную роль развития науки и техники, активности человека, вера в его могущество. Но и саму патриархальную монархию он понимает, скорее, через призму религиозного анархизма, который с особенной силой выражен у Л.Н. Толстого. Н.А. Бердяев отмечает, что монархический анархизм был присущ уже мировоззрению славянофилов, испытывавших неприязнь к государству. Так, у К.С. Аксакова можно обнаружить следующие выражения: «государство, как принцип, – зло», «государство по своей идее – ложь»¹⁵. К.С. Аксаков противопоставлял «торжество внешнего закона», присущее Западу, и «добровольность, свободу и мир», лежащие в основании русского государства¹⁶. И.А. Ильин объясняет эту противоположность: «Русская идея есть идея сердца», и потому даже «история русского правосознания свидетельствует о постепенном проникновении его <...> духом братского сочувствия и индивидуализирующей справедливости»: «любовь есть основная духовно-творческая сила русской души»¹⁷. Н.А. Бердяев пишет: «Хомяков говорит, что Запад не понимает несовместимости государства и христианства. Он, в сущности, не признавал возможности существования христианского государства. И вместе с тем славянофилы были сторонниками самодержавной монархии <...> Монархизм славянофилов, по своему обоснованию и по своему внутреннему пафосу,

т.е. немирного, состояния мира и о средствах к восстановлению родства // Сочинения. Москва, 1982. С. 53–441.

¹⁴ Бердяев Н.А. Русская идея. Миросозерцание Достоевского. Москва, 2016. С. 253.

¹⁵ Бердяев Н.А. Русская идея. Миросозерцание Достоевского. Москва, 2016. С. 179.

¹⁶ Бердяев Н.А. Русская идея. Миросозерцание Достоевского. Москва, 2016. С. 179.

¹⁷ Ильин И.А. О русской идее // О русском национализме. Сборник статей. Москва, 2007. С. 110–111.

был анархический, происходил от отвращения у власти»¹⁸. Так же и у Н.Ф. Федорова патриархальная монархия, которая противопоставляется государству, совмещается с анархизмом.

Человечество, одержавшее победу над смертью, по Федорову, должно быть лишено всякой вражды и разделения. Как уже отмечалось, преодоление разделения и разрыва внутри человечества было бы неполным, если бы преодоление смерти не предполагало бы не только достижение бессмертия, но и воскрешение умерших. Идея «воскрешения отцов» и расселения человечества в космосе является, по сути, центральной в философской системе Н.Ф. Федорова. Об этом очень точно пишет Б. Гройс: «Социализм обещал доведенную до совершенства социальную справедливость. Но социализм также отождествлял это свое обещание с верой в прогресс. Эта вера подразумевает, что только будущим поколениям, которые будут жить в новом социалистическом обществе, будет дарована социальная справедливость. <...> Таким образом, будущие поколения смогут наслаждаться социалистической справедливостью только за счет циничного признания вопиющей исторической несправедливости: исключения прошлых поколений из царства справедливости. Таким образом, социализм предстает как эксплуатация мертвых в пользу живых – и как эксплуатация ныне живущих в пользу тех, кто будет жить после них. Поэтому социалистическое общество нельзя назвать справедливым: ведь оно основано на дискриминации прошлых поколений в пользу будущих»¹⁹.

Все же, если говорить о человечестве, лишенном всякого разделения, то в данном случае, тем не менее, имеет место быть потенциальная опасность разделения на тех, кто умер и был воскрешен, «воскрешенных отцов» и тех, кто воскрешал, достигнувшего бессмертия человечества. Следует предположить, что для преодоления этого потенциального разрыва внутри человечества на имеющих опыт смерти и его не имеющих, последователи «философии общего дела» должны акцентировать внимание на необходимости переживания опыта смерти для всего человечества. В данном случае речь идет о первоначальном воскрешении умершего человечества и уже последующей смерти и воскрешения «отцами» тех, кто до этого воскрешал их.

С другой стороны, возникает вопрос о справедливости возвращения к жизни мертвых другими людьми помимо их воли. Тем не менее, как представляется, по Федорову, представление о смерти как о наивысшем проявлении зла и о необходимости ее преодоления отменяет подобные вопросы. С.Г. Семенова и А.Г. Гачева пишут: «Борьба со смертью,

¹⁸⁾ Бердяев Н.А. Русская идея. Миросозерцание Достоевского. Москва, 2016. С. 179.

¹⁹⁾ Гройс Б. Русский космизм: биополитика бессмертия // Русский космизм. Антология. Москва, 2015. С. 9–10.

включающая возвращение к преображенной жизни всех когда-либо рожденных и живших, дает у Федорова основное содержание всеобщему делу именно потому, что смертность является наиболее разительным показателем еще несовершенной, дисгармонично растущей природы человека, оставаясь в то же время глубочайшей причиной зла и нигилизма разного рода и масштаба в человечестве»²⁰. Н.Ф. Федоров, по выражению о. Сергия (Булгакова), «превращает хозяйство в теургию, или, вернее, то и другое до неразличимости сливает, поскольку для него воскрешение мертвых перестает быть теургическим, но всецело становится хозяйственно-магическим»²¹. Тем не менее, как представляется, существенным в философии Н.Ф. Федорова является именно нравственное составляющее неприятия смерти как зла.

В.В. Варава пишет о Н.Ф. Федорове: «Глубина и оригинальность этой философии столь значительна, что одних она приводит в недоумение и желание вообще проигнорировать наличие этой фигуры в пантеоне русской мысли; других, наоборот, чрезмерный восторг перед невероятным проектом Федорова подвигает выдвинуть его в число вершинных представителей человеческого рода»²². Как представляется, в «философии общего дела» Н.Ф. Федорова нашли отражения все наиболее существенные черты русской мысли от неприятия «торжества внешнего закона» и пафоса свободолюбия до глубокой этической проблематики.

Литература

- Авсенов П.С. Из записок по психологии / П.С. Авсенов. – Санкт-Петербург: Тропа Троянова, 2008. – 335 с.
- Бердяев Н.А. Русская идея. Миросозерцание Достоевского / Н.А. Бердяев. – Москва: Издательство «Э», 2016. – 512 с.
- Бердяев Н.А. Человек и машина (<https://docviewer.yandex.ru/?url=http%3A%2F%2Fphilosophy.spbu.ru%2Fuserfiles%2Fberd.doc&name=berd.doc&lang=ru&c=58c04aedfa07> от 09.03.2017)
- Бехтерев В.М. Бессмертие человеческой личности как научная проблема (<http://lib.ru/FILOSOF/BEHTEREW/bessmertie.txt> от 09.03.2017)
- Булгаков С.Н. Свет невечерний / С.Н. Булгаков. – Москва: Республика, 1994. – 415 с.
- Варава В.В. Неведомый Бог философии / В.В. Варава. – Москва: Летний сад, 2013. – 256 с.
- Варава В.В. Этика неприятия смерти / В.В. Варава. – Воронеж: Изд-во

²⁰ Гачева А.Г., Семенова С.Г. «В усилия к будущему времени...» Николай Федоров – мыслитель, библиотечарь, педагог. – Рязань, 2015. С. 187.

²¹ Булгаков С.Н. Свет невечерний. Москва, 1994. С. 310.

²² Варава В.В. Неведомый Бог философии. Москва, 2013. С. 164.

-
- Воронеж. гос. ун-та, 2005. – 240 с.
- Веневитинов Д.В. Утро, полдень, вечер и ночь / Д.В. Веневитинов // “С глаголом неба на земле”. – Воронеж: Центр духовного возрождения Черноземного края, 2003. С. 138–140.
- Гачева А.Г., Семенова С.Г. «В усилии к будущему времени...» Николай Федоров – мыслитель, библиотекарь, педагог / А.Г. Гачева, С.Г. Семенова. – Рязань: «РИПД ПервопечатникЪ», 2015. – 400 с.
- Гройс Б. Русский космизм: биополитика бессмертия // Русский космизм. Антология. Москва: Ад Маргинем Пресс, 2015. С. 6 – 29.
- Ильин И.А. О русской идее / И.А. Ильин // О русском национализме. Сборник статей. Москва: Российский Фонд Культуры, 2007. С. 109–122.
- Ряполов С.В. Смерть/бессмертие: к вопросу о смерти в русской философии / С.В. Ряполов // Новое прошлое/The New Past: Живые и мертвые, №4, 2016. С. 22–30.
- Семенова С.Г. Николай Федоров: Творчество жизни / С.Г. Семенова. – Москва: Советский писатель, 1990. – 384 с.
- Семенова С.Г. Тайны Царствия Небесного / С.Г. Семенова. – Москва: Школа-Пресс, 1994. – 415 с.
- Толстой Л.Н. Записки сумасшедшего / Л.Н. Толстой // Полное собрание сочинений Льва Николаевича Толстого. Том XX. – Москва: Типография Т-ва И.Д. Сытина, 1913. С. 5–13.
- Федоров Н.Ф. Вопрос о братстве, или родстве, о причинах небратского, неродственного, т.е. немирного, состояния мира и о средствах к восстановлению родства / Н.Ф. Федоров // Сочинения. – Москва: Мысль, 1982. С. 53–441.

ЕТНИЧКИОТ НАЦИОНАЛИЗАМ НА БАЛКАНОТ

АПСТРАКТ: Преку овој труд ќе се обидеме да ги утврдиме причините за настанување на модерните форми на етнички национализам на Балканот преку анализа во историите на неколку балкански земји (имено Македонија и нејзините соседи, Бугарија, Грција, Србија и Албанија, поради нивната заедничка историја и блискост) во последниот период на владеењето на Османлиската Империја над нив и периодите на национално будење и создавање на нации и национален идентитет кај нив. Исто така ќе се даде дефиниција на термините на нација, национален идентитет и етнички идентитет како средство што ќе ни помогне во ова. Главната теза на овој труд е дека во периодот на борбата против Османлиската Империја и националното будење на балканските народи се создаваат нивните национални идентитети врз основа на глорификација на историјата на тие народи и нивната борба против Османлиите, којашто потоа се имплементира врз луѓето кои живеат во овие територии. Без разлика на етничката припадност на еден човек тој се здобива со национален идентитет заснован на местото на живеење, но овој национален идентитет е тесно поврзан со етничкиот идентитет на доминантниот етникум со што на определен број на луѓе им е наметнат туѓ идентитет.

КЛУЧНИ ЗБОРОВИ: *нација, идентитет, етницизет, самоопределување*

Zlatko STOJANOV

ETHNIC NATIONALISM IN THE BALKANS

ABSTRACT: Through this paper we will attempt to determine the cause of the modern form of ethnic nationalism in the Balkans by analyzing the histories of several Balkan nation (namely Macedonia and her neighbors, Bulgaria, Greece, Serbia and Albania, because of their joint history and closeness) in the final period of Ottoman rule over them, as well as the periods of national awakening and the creation of their nations and national identities.

¹⁾ Студент на втор циклус студии на Правен факултет при Универзитет „Гоце Делчев“ - Штип, Македонија

We will also attempt to define the terms nation, national identity and ethnic identity as the means of helping us in our endeavor. The main thesis of this paper is that in the period of struggle against the Ottoman Empire and the national awakening of the Balkan people, their national identities were created based of glorifying their histories and their struggle against the Ottomans, which are then implemented over the populace in these territories. Despite the ethnic affiliation of a single person he gains the national identity based of his place of residence, but this national identity is closely linked with the ethnic identity of the dominant ethnicity and with this a certain group of people have a foreign identity forced upon them.

KEY WORDS: *Nation, Identity, Ethnicity, Self determination*

БОБЕД

Низ целокупната човекова историја се појавува едно прашање поврзано со дефинирањето на колективниот идентитет на заедницата. Човекот по својата природа е социјално животно кое создава заедници во кои секој член се здобива со определени привилегии кои не би ги имал доколку би живеел изолирано од остатокот од човештвото.

Во оваа заедница се создаваат правилата по која таа се раководи и секој од нејзините припадници ја користи комбинацијата на своите должности и привилегии како член на самата заедница за своите придобивки, како и за зајакнување и продолжување на постоењето на заедницата. Самото постоење на заедницата создава една низа на прашања поврзани со неа, главно во тоа како се создала и што е тоа што ги држи нејзините членови во заедништво. Овде се појавува прашањето поврзано со колективниот идентитет на една заедница т.е. како настанува идентитетот кој ги поврзува сите индивидуи во еден колектив. За колективот може да речеме дека е комбинација од определени карактеристики кои ги имаат неговите припадници и овие карактеристики дејствуваат како „лепак“ кој го држи колективот во стабилна состојба, а со тоа и самото општество. Овие карактеристики на групата може да ги поделиме на безброј категории преку кои се стекнуваме со информации за групата и кои ја издвојуваат од другите групи. По самиот назив на овој труд ќе се фокусирам на етницитетот како карактеристика која ги издвојува луѓето од една колективна група од останатите.

Дефиниција на етницитетот

Биолошкиот аспект на етницитетот може да се поврзе со расниот профил на индивидуата. Ова всушност е и почетната форма на објаснување на оваа карактеристика преку нејзиното поврзување со

расните карактеристики на една индивидуа преку кои се дава јасен начин на диференцирање на индивидуата, а со тоа и диференцијација на неговата општествена група. Самиот поим за етницитет се појавува во општествените науки релативно доцна при што зборот се имплементира во Оксфордскиот речник дури во 1972 година (Nathan Glazer Daniel Moyhinan – *Ethnicity: Theory and Experience* 1975). Поимот етницитет се користел во САД како начин за етикетање на лицата кои се разликувале од доминантната група, но кои немале доволно различни расни карактеристики. Ова се користело за издвојување на Евреите, Италијанците, Ирците, како и групи на доселеници од доминантната група на потомците на доселениците од протестантските делови на Европа. На прв поглед Евреинот, Италијанецот или Ирецот не се разликуваат од англосаксонските протестантски белци во САД, но тие се издвојуваат. На нив не може да им се даде различна диференцијација по расна основа како што може на црнечкото или азијатското население, но им се дава диференцијација на етничка основа при што се дава идејата дека тие не се припадници на истата група како протестантското население. Го потенцирам овој религиозен елемент бидејќи етницитетот не е чиста биолошка разлика, туку главно е културолошка. Бидејќи претходно споменатите Евреи, Италијанци и Ирци не се припадници на протестантската религија, но се белци од расниот аспект тие не можат да се одвојат од доминантната група и затоа се користи етничката основа. Разликата во религијата не е единствениот аспект кој може да се користи при дефинирањето на етницитетот. Тој најчесто се раководи од начинот како текот на историјата ги обликува народите и им дава определени особености преку кои тие се разликуваат едни од други. Овој можеби е порадикалниот пристап кон дефинирањето на етницитетот како чиста културолошка категорија која се оформува од самите народи и нивните идеи за тоа како треба да се однесуваат со што тие создаваат своја култура различна од другите и ова ја дефинира нивната култура.

Сепак поради фактот што етницитетот е нешто што се формира низ текот на подолг период на време од страна на група луѓе кои имаат определени биолошки сличности тоа добива и биолошка димензија. Ваквите биолошки сличности се производ на животниот стил на етничката група која низ нејзиното постоење трпи одреден степен на изолација од останатите етнички групи. Релативната изолација на групата и дозволува да ги зачува своите карактеристики до таков степен што таа може да се нарекува посебна група. Етничките групи не живеат во вакуум и разликите помеѓу нив можат да постојат само ако има некој со кого групата може да се спореди.

Оваа дефиниција за етницитетот се раководи од концептот дека определените групи на луѓе кои создаваат општества можат да имаат

биолошки разлики преку кои тие би се разликувале, но главно разликите помеѓу групите треба да се гледаат во културолошките аспекти. Ериксен тврди дека етницитетот кога се користи при формирањето на националниот идентитет е важен само поради претпоставките кои се формираат за идентитетот, т.е. нивната самодефиниција. Според него националниот идентитет е конструкција на модерната доба како и етницитетот, а со тоа и расата бидејќи реалните начини на разликување на луѓето од биолошка смисла не даваат доволно добри линии на раздвојување².

Други диференцијации

Етницитетот не е единствениот начин за разликување на определена група на луѓе од остатокот од општеството. Иако преку јасно дефиниран етнички идентитет може да се даде лесна слика за тоа во која општествена група припаѓа индивидуата, сепак самата комплексна форма на општеството создава повеќе форми на диференцијација. Би рекол дури и дека ова е одраз на самата природа на човекот константно да врши редукција и да ги квалифицира луѓето на определени групи по свои зададени стандарди. Ваквите квалификации ги поделуваат луѓето на различни групи при што е можно поклопување на индивидуи според една квалификација а оддалечување од друга. Овде се поставува прашањето по кои одлики треба да се создаваат квалификациите и кои од нив треба да се сметаат за релевантни во научната заедници. Како пример за една форма ќе ја дадеме марксистичката теорија според која општеството се дели на буржоазија и пролетаријат, т.е. на класа која ги поседува средствата за производство и класа која го нуди својот труд како начин за стекнување на средства за преживување. Овде веднаш ќе забележиме дека оваа теорија се раководи од економски причини и поделбата на општеството на потисната класа и нејзините експлоататори се смета како резултат од општествените структури. Етничката поделба на едно општество може да ги земе предвид и другите форми на диференцијација како начин на создавање на појасна слика на една етничка група. Како што споменав претходно етницитетот може да се објасни како културните особености на групата, нејзиниот јазик, обичаи, традиции и начин на интеракција со остатокот од општеството вклопено со биолошките разлики со кои лесно се гледа кој е припадник на таа група. Секој друг облик за класифицирање на населението може да помогне на етничката класификација на два начина, прво може да се дојде до ситуација кога етничката група има определена карактеристика која се провејува низ поголемиот нејзин дел, но која карактеристика не е од етнички карактер (пример појава на сиромаштија и понизок

²⁾ Eriksen T., 2004, *Etniciteti Nacionalizam*, Biblioteka XX Vek, Beograd, 19

општествен статус) и со помошта на друга форма за диференцијација се доаѓа до нови сознанија за етничката група. Второ може да се добијат сознанија за внатрешната динамика на самата група во општеството преку анализа на различните карактеристики на општествени подгрупи во кои влегуваат припадниците на таа етничка заедница. Ова е особено значајно кога се обидуваме да добиеме сознание за определена етничка заедница чиј јазик, култура и обичаи се слични со тие на друга заедница и затоа е потребно да се направи детална анализа на групата.

Етничка класификација и деградација на односите меѓу етничките заедници

Етничката класификација на едно население може да се погледне на два начина, на научната класификација која и се дава на етничката група, како и на самодетинирањето на етничката група. За проучување на етничките односи и можните конфликти меѓу етнички групи оваа категорија е далеку поважна (особено кога ќе зборуваме за концептот и раѓањето на нациите). Причината за ова е во тоа што етничкиот идентитет кој го има припадникот на една група, т.е неговата перцепција за самиот себе и за својата група не мора да соодветствува на физичката реалност. При самодетинирањето на идентитетот поважна е претставата која произлегува од митолошките аспекти на етничката група и создадената реалност.

Еврејската религија (а со тоа и еврејската етничка група) е раководена од низа идеи и правила кои се создадени низ нејзината долготрајна историја и кои потекнуваат од комбинација на мит и историја. Преку ова се создава не само идентитетот на Евреите гледани од друга група, туку и нивната сопствена перцепција. Но голем дел од нивната историја пренесена во светите книги е само мит за кој модерните археолози не можат да пронајдат докази дека се случил. Карен Армстронг тврди дека старите Јудеи во почетокот се раководеле на ист начин како и останатите народи од тој период со политеизам се додека не дошло до промена на овој менталитет и промена на религијата во монотеистичка, а со тоа промена на старите текстови и традиции³. Преку ова тие го создаваат својот идентитет без разлика колку тој е втемелен во реалноста.

Исто така етничкиот идентитет се формира кај една група и покрај тоа дали идентитетот не е доволно добро дефиниран или има премногу сличности со други групи. Мајкл Мурман во неговото истражување на етничката група Луе од Тајланд која имала толку големи сличности во јазикот, обичаите и културата со другите етнички групи што дури и антрополог би имал тешкотии во нивното разликување. Единственото нешто со што некој би се дефинирал како припадник на оваа етничка

³) Armstrong K, 1993, A History of God, Ballantine Books, New York, 16

група е ако тој самиот се изјасни за тоа.⁴

Етницитетот е нешто што во определени случаи се води од митолошка претстава. Идентитетот на една индивидуа може да се формира од перцепциите што таа ги има за себе. Слично со ова перцепциите за својата група или за другите групи можат да го дефинираат идентитетот. Ова може да донесе голема штета во меѓуетничките односи и во нивна деградација до таков степен што се предизвикува тензија меѓу етничките групи, проследена со ескалирачки конфликти за на крај да дојде до отворен судир меѓу групите врз основа на влошените односи. Влошените односи можат да се случат поради перцепцијата која една етничка група ја има кон другата (како пример ќе го дадеме геноцидот во Руанда во 1994 година извршен од страна на етничката група Хуту врз етничката група Тутси поради перцепцијата дека припадниците на Тутси популацијата се аристократска група која раководи со земјата и го потиснува Хуту народот).

За да можеме да ја разбереме причината за ваквите конфликти, а особено за етничките конфликти испреплетени со негативни чувства и перцепции кон останатите етнички групи треба да разбереме како овие перцепции можат да се користат за поттикнување на конфликт.

При примерот со геноцидот во Руанда едната етничка група врши насилство врз другата мотивирана од перцепциите кои ги има за неа. Сепак перцепциите не се доволно силна мотивација за извршувањето на вакви дела. Потребно е нешто што ќе ги насочува луѓето, а и истовремено ќе користи одреден степен на организираност. Ова е нешто што може да се каже дека е на повисок степен од етницитетот при контролата на групата, а тоа е нацијата. За да погледнеме како концептите на нацијата и етницитетот работат заедно потребно е да го анализираме концептот на нацијата.

Раѓањето на нацијата

Нацијата како поим денес честопати се сврзува со државата и се смета дека таа е само синоним за неа. Овој став има одреден степен на вистина, но сепак нацијата може да се гледа и како колектив кој настанува со формирање на определен национален идентитет кој е различен од другите национални идентитети и кој се користи за зацврстување на нацијата. Разликата помеѓу етничкиот и националниот идентитет е во тоа што националниот идентитет е темелот на постоење на една држава и се проткајува низ општеството додека етничкиот идентитет се поврзува со определена група која не секогаш го претставува мнозинството во

⁴) Moerman M, 1965, Ethnic Identification in a Complex Civilization: Who Are the Lue?, Center for Southeast Asia Studies, Institute of International Studies, University of California, - Eriksen T., 2004, Etniciteti Nacionalizam, Biblioteka XX Vek, Beograd, 29

општеството. Едноставно кажано националниот идентитет е концептот на постоење на еден идентитет кој ѝ дава насока на индивидуата во општеството и преку кој нацијата, т.е. државата се идентификува. Во една држава можат да постојат повеќе етнички идентитети на различните групи, но тие се подредени на националниот идентитет.

Националниот идентитет има определени сличности со етничкиот во својата генеза. Тој се раководи од еден колективен идентитет на народот кој преку покажување на една заедничка историја на народот се обидува да создаде врска помеѓу луѓето во нацијата и да се дојде до степен на општествена кохезија. Ваквата заедничка историја има определени сличности со историите на етничките групи, таа е обвиеана во мит и националниот идентитет се појавува како резултат на перцепциите на луѓето поврзани со оваа претстава за заедничката историја, а со тоа и заедничкиот идентитет. Интересно е да спомнам дека ваквиот концепт на заедничка историја влијае врз голем број научни трудови преку вметнување на идејата за постоење на т.н. „заедничка душа на народот“ т.е. на една идеја дека народот има определени заеднички особености настанати од прастарите времиња кои му дозволуваат да создаде своја карактеристична нација. Ова се појавило во романтичарскиот период на 18 и 19 век, а германските романтичари дури и му даваат име на овој концепт на душа на народот – Volksspeele⁵. Сепак претставата за заедничката митолошка историја може да предизвика проблеми кај народите. Оваа заедничка историја честопати има арбитарна селекција и може да предизвика конфликти помеѓу националисти од спротивставени земји ако постојат спротивставени истории кои и двете страни ги претставуваат како вистина. Конфликтот настанува кога претпоставената историја се зема како вистина и се создава обид за поправање на историските навреди. На Балканот денес постојат безброј националистички движења кои земаат една претпоставена митолошка историја и се обидуваат да ги реализираат своите цели во согласност со неа. Карти на Голема Албанија, Голема Македонија, Голема Србија, Голема Унгарија во границите пред Трианонскиот договор од 1920 г. и други слични модели ги украсуваат домовите на голем број припадници на ваквите национални движења. Историскиот контекст се заборава, а својата историја се зема за тотална вистина без простор за компромис.

Секако дека секоја рационална личност веднаш би забележала дека невозможно е да се даде посакуваната земја назад и да се исправат историските неправди на секоја нација бидејќи како прво нивните цели се поклопуваат, и како второ невозможно е да се даде детелна слика за тоа што се случило во минатото и дали претпоставените историски неправди се вистина или само се дел од митолошката национална

⁵)Reiss H., 1955, The Political Thought of the German Romantics 1793-1815, Oxford

претстава во која нацијата која ги претрпела тие неправди се поставува во рамката на жртва која бара компензација.

За нациите може да кажам дека настанале во истиот период како и државите, т.е. дека дури и во античките времиња кога човекот ги создава првите градови и се создава потребата за администрација која би раководела а со тоа се развива државата, но концептот на национализмот и на историјата на народот т.е. „националната душа“ се развива доцна во човековата историја. Ако го погледнеме развитокот на европските нации ќе забележиме дека во средновековието се создава една транзициона форма на власт која ќе ѝ даде шанса на модерната нација да излезе како доминантната форма. Ентони Смит ни дава објаснување за формирањето на модерната нација преку идејата за еволуција на старите феудални држави во богати нации, при што се создава националниот идентитет како резултат од ваквиот прогрес. Ова го објаснува преку тезата за концентрацијата на моќ и богатство во државниот апарат од една страна и на новата буржоазија настаната од развитокот на трговијата и акумулацијата на богатство што довело до ситуација на високо развиена држава и државни структури кои постепено ја создаваат модерната нација (Anthony Smit - Ethnic origin of nations). Според ова гледиште националниот идентитет настанува органски при што идентитетот со кој населението се претставувало самото себе се менува од религиозна самодетерминација во национална. Со други зборови населението започнало да се гледа првенствено не како припадници на својата религија (во Европа преобладава во овој период е христијанската), туку во новиот национален идентитет. Централизацијата на моќта доведува до оваа ситуација, а таа е директен резултат од економскиот просперитет. Во феудалните држави народните маси се раководеле воглавно по своите религиозни убедувања и модерната идеја за национализмот не постоела. Во Османлиската Империја населението било поделено на муслимани и немуслиманско население – раја. Кај немуслиманското население и покрај диверзитетот на етнички групации сепак не постоела идеја за национални движења засновани врз нивниот етничитет. Националниот идентитет се појавува како резултат од просперитетот на нацијата и е особено нагласуван од определени движења во 18 и 19 век. Ваквите идеи се распространуваат од Западна Европа низ остатокот од светот. Национализмот којшто денес го гледаме, како и самиот концепт на нацијата како колектив од луѓе кои го делат истиот национален идентитет е резултат на ваквата промена. Филозофиите кои го проповедаат овој национален идентитет исто така имаат големо значење во афирмацијата на ова нова форма на размислување, особено во земјите надвор од Западна Европа, во кои концептот на национален идентитет е проповедан од интелигенцијата на земјата и ова постепено

се претвора во идентитетот со кој народот се самодефинира. Еволуцијата на мислата доведува до формирањето на националниот идентитет преку постепеното напуштање на средновековната схоластика и нејзината замена со хуманистичките теории кои ќе доведат до можноста за промена на мислата. Просветителскиот период кој е одбележан со појавата на голем број значајни мислители како Лок, Хобс, Русо кои ги создаваат темелите на новиот поглед кон светот во кој човекот има определени права дадени од Бог, но истовремено се развива духот на одбивање на црковната догма и контрола и на зајакнување на државните институции како резултат на овој вакуум. Ова дури и може да се нарече промена на свеста на масите предизвикана од вакуумот на моќ помеѓу световната власт и црковната. Промената во самодефинирањето на индивидуата и создавањето на националната свест е резултат од новите филозофии кои го променуваат погледот на индивидуата кон светот и од зајакнувањето на државата и нејзините институции. Државата се смета за заштитник на сувереноста и божјо дадените права на граѓанинот (неговите природни права), а таа својата власт ја црпи од народот. Со фактот што народот се поставува на ваква позиција на извор на легитимноста на власта на една држава, припадниците на тој народ мора да имаат определена карактеристика со која тие би се дефинирале. Ова се смета за почетокот на модерниот национален идентитет. Дефинирањето на самиот себе како припадник на нацијата и дава определени погодности на самата нација во зачувувањето на националната кохезија па затоа денес определена форма на национална гордост се вметнува во психата на просечниот граѓанин.

Етничката нација

Нацијата и концептот на националниот идентитет во определен случај може да се поклопуваат со етничкиот идентитет на една група со тоа што не постои дистинкција помеѓу нацијата и етносот. Нацијата и покрај фактот што е дом на лица од повеќе етнички групации може да го заснова својот национален идентитет врз етничкиот идентитет на една група (доминантната група) и сите идеи поврзани со етничката група се повторуваат во нацијата. Во ваквиот случај важно е да се напомене дека нацијата, т.е. државата како ентитет во модерниот свет првенствено се грижи за својата безбедност, зачувување на своето постоење и проектирањето на својата моќ кон останатите нации. Државата која се раководи од национална идеологија, која е поврзана со етничката идеологија која во остатокот на овој текст ќе ја нарекуваме етничка национална идеологија или етнички национализам, честопати го користи овој етнички национализам за зачувување на кохезијата на општеството преку создавање на определен начин на размислување

кој е проектиран кај народот и кој може да се користи како државна пропаганда за зачувување на стабилност на општеството и покорноста на народот преку алузии кон заедничката митска историја. Сепак фактот дека државата мора да го зачува своето место на меѓународната сцена значи дека национализмот е нешто што државните структури го користат тактички како средство за контрола и како мотиватор на народот во извршувањето на нивните политики, но истовремено државата не секогаш ја користи оваа национална реторика за да започне отворен конфликт со друга земја или во најлош случај војна. Национализмот се користи од владејачките структури повеќе како симбол за унификација, а етничкиот национализам не се разликува во оваа функција од стандардниот.

Формирање на балканскиот национализам и национална свест

Претходно споменав дека во научната заедница постои мисла дека национализмот е резултат на прогресијата на општеството, т.е. тој е манифестација на народниот идентитет, на начинот на кој населението се обидува да се дефинира самото себе, а под прогрес на општеството се подразбира неговата промена предизвикана од развитокот на технологијата, научната мисла и економската благодет. Ова мислење е прилично евроцентрично, поточно се фокусира кон развитокот на национализмот низ призмата на Западна Европа. Во другите делови од светот националната мисла се појавува поради различни причини. Дури и идејата дека национализмот настанува во Западна Европа како резултат од евентуалниот позитивен прогрес на општеството не може да се смета за корисна при дефинирањето на тоа како настанале националните движења во остатокот од светот. Денес модерниот концепт на нацијата е доминантен и всушност е застапен во секоја држава, но корените на националниот идентитет на секој народ се различни. Ако националниот идентитет во Западна Европа настанува поради промената на детерминираната идеологија, која пак се променува поради развитокот на општеството и акумулацијата на богатство и моќ во овие земји, тогаш националниот идентитет во остатокот од светот ќе настане на различен начин. Во денешните нации коренот на националниот идентитет се провлекува од најразличните идеологии и мисли, во некои земји етничкиот идентитет е синонимен со националниот, во некои земји религиозниот идентитет е поврзан со националниот и слично. За да направиме анализа на балканскиот национализам мора да имаме увид во националната свест на балканските народи.

Балканот бил под раководството на Османлиската Империја во периодот на настанувањето на националните идентитети како што ние ги разбираме денес. Пред османлискиот период балканските кралства се раководеле под нивниот христијански идентитет. Ваквиот

идентитет е користен во дефинирањето на народите кои живеат на балканската територија и продолжува да се користи при дефинирањето на христијанското население по освојувањето на овие христијански кралства од муслиманските Османлии. Во Османлиската Империја фактот дека населението имало различни етнички карактеристики и култура бил делумно игнориран од владејачките Османлии, главно бидејќи ваквите карактеристики не постоеле во научниот дискурс како што ние денес би ги гледале, но низ текот на времето се создава една поделба на христијанското население на повеќе групи. Групите се Словените, Грците, Арнаутите и низ текот на времето се создаваат нови дистинкции. Ова навидум претставува промена на перцепцијата при што населението во почетокот се гледа според нивната религиозна припадност за да со текот на времето се откриваат нови карактеристики за нив преку кои тие започнуваат да се самоделираат, но се не е како што изгледа. При формирањето на модерните национални идентитети на балканските народи црковните институции имаат големо влијание. Религиозната поставеност на балканските народи, поточно православно христијанство е користено како еден од корените во втемелувањето на идните национални идентитети. Во почетокот тоа се формулира како панправославие при што се поврзува отпорот кон исламската Османлиска Империја со националниот дух на балканските народи и нивната желба за отстранување на Османлиите како нивни господари. Ваквото панправославие е краткотрајно и се заменува со панславизмот од една страна кон словенското население а од друга страна се појавува грчкиот религиозен дух кој се трансформира во грчки национален идентитет. Другите несловенски народи исто така го започнуваат градењето на својот национален дух преку имплементирањето на митолошката историја на етносот. Словенските народи го користат панславизмот како начин на одделување на самите себе не само од османлиското господство, туку и од стегите на грчкото православие преку желбата за одржување на богослужбите на своите јазици наместо на грчки. Национализмот кој се појавува кај Словените е дистинктно антигрчки, поточно е против грчкото православие. Освен богослужбата, грчкиот јазик е застапен во образованието и со тоа се сметало дека навлегува во културата на негрчките народи па затоа е потребно движење кое ќе ја искорени грчката доминација во овие сфери. Панславизмот со текот на времето се трансформира во различните видови на национални идентитети на словенските народи поврзани со него преку различните карактеристики на овие народи. Разликите во културата, јазикот, обичаите и во помала мера разликите во религиозните обичаи доведуваат до појасно дефинирање на националните идентитети на словенските народи и нивното издвојување од панславизмот. Чистиот панславизам

се заменува со националните идентитети иако постои определена форма на панславизам која продолжува да постои како определен концепт за обединување на балканските словенски народи.

Почетните форми на националните идентитети се појавуваат како резултат од градењето на митолошката претстава за нив и преку ова се помага во формирањето на нацијата. Кај балканските народи митолошките претстави по долгогодишното османлиско господство се фокусираат кон ослободувањето на своите земји од ова. Заедничката историја на народот е претставена како константна желба за ослободување, а османлиите се претставувани во сè понегативно светло. Османлиското господство се претставува како црна дамка во историјата на балканските народи, во насоката на уништувања на византиското христијанство и неговата замена со репресивните исламски системи во кои христијанското население е поробено и експлоатирано. Ваквата експлоатација од некој е претставена како ритуална форма на деградирање на христијаните, забраната за нивно носење на оружје, високите даноци за немуслиманското население – цизија, крвниот данок – девширме, како и други форми навлегуваат во националниот дух и ја градат оваа култура на отпор. По ослободувањето на овие земји од Османлиската Империја нивниот новосоздаден национален идентитет се цементира во националната психа преку користењето на новите државни институции, особено образовните институции за зајакнувањето на нацијата и националниот дух. Споменав дека при формирањето на националните идентитети на балканските народи се провејува идејата за отпор кон Османлиите. Ваквиот отпор во определени случаи се претвора во една култура на виктимизација или поточно кажано се прославуваат паднатите херои, а се демонизираат Османлиите. Ваквата култура подоцна ќе се трансформира во една идеја за враќање на изгубените територии, т.е. исправање на историските неправди.

Бугарскиот национален идентитет и национализам

Националниот идентитет на бугарската нација се формира пред самото формирање на државата. За време на османлиското господство кај бугарската интелигенција се развива идејата за преродба на бугарскиот народ и се појавува бугарскиот национален идентитет преку неговата еволуција. Ова го споменав претходно, со транзицијата од панправославието, преку пансловенизмот и на крај бугарскиот идентитет, но интересно е да се напомене дека бугарскиот идентитет е проследен не само со идејата за ослободување од османлиите, туку и се одликува со повикување кон нивното минато. Минатото на бугарскиот народ се глорифицира преку повикувањето на нивните христијански средновековни кралства. Интересно е што национализмот

кај балканските народи, вклучувајќи го и бугарскиот истовремено се повикува на нивното славно минато и ги глорифицира успехите на старите кралеви, но и се повикува на нивниот виктимолошки статус преку залагање за „поправање на неправдите од минатото“.

Една од најраните списи во кои се гледа оформувањето на бугарскиот национален идентитет е делото „Историја словенобугарска“ од Свети Паисиј Хилендарски од 1762 година во која се покажува јасниот бугарски карактер на населението во таа територија. Ваквите дела се користат во националната преродба за потенцирање на посебниот бугарски идентитет. Бугарскиот карактер се развива во училиштата при што народниот јазик го заменува грчкиот. Училиштата во почетокот го задржуваат црковниот карактер, но хеленизмот се заменува со бугарскиот национален дух, додека во определени училишта се формира секуларен дух кој исто така е националистички поставен. Првото вакво училиште е формирано во Габрово во 1834 год.⁶

Антигрчкиот карактер на образованието е резултат од поголемите слободи дадени на бугарскиот милет и се забележува во делата на бугарските преродбеници. Марин Дринов ги напаѓа грчките фанариоти како угнетувачи на бугарскиот народ ставајќи ги на исто ниво со Османлиите⁷. По формирањето на бугарската држава и нејзината зајакната национална политика низ наредниот век Бугарија се раководи од неа и поминува низ турбулентни периоди на раст и развој како и неуспех и стагнација во други периоди.

Модерниот национален дух ги користи и овие периоди во виктимолошката култура, како и во славната историска ревизионистичка култура за давање на свои верзии и желби за исправување на историјата. На пример постои желба за враќање на териториите на Санстефанска Бугарија од модерните националисти поради претпоставената историја која се претставува како вистина, како и други аспирации за „обединување на Бугарите“.

Модерната форма на етнички национализам во Бугарија се појавува во комунистичкиот период при што владејачкиот комунистички режим ги спојува идеите на бугарскиот културен и етнички национализам со комунистичката традиција и идеологија. Ова е тактиката на инструментализација на национализмот кој постоел во општеството и користењето на него како политичка алатка. И покрај универзалниот карактер на комунистичката идеологија, лидерите на бугарските комунисти користат националистички реторики во раководењето со

⁶ Стојановски С. , 2016 , Од милет до нација , Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип , Центар за правно-политички истражувања, 187

⁷ Словенска Колекција, вол.3 дел 3 , Санкт Петербург 1877

земјата и во желбата за унификација на народот⁸. Етничките малцинства во Бугарската држава во комунистичкиот период се занемарувани и има обиди за нивно рedefинирање во Бугари. Такви се прашањата за етничките малцинства на Македонците, Турците, Власите во Бугарија, како и религиозното малцинство на муслиманските Бугари, при што кај сите нив се форсира еден Бугарски идентитет со определени предиспозиции и култура, додека истовремено се негира нивниот сопствен идентитет.

Бугарските Турци се гледаат како негативен елемент во државата и кон нив се водат кампањи за присилна промена на нивните имиња 1984-1985⁹. Ваквите кампањи се резултат од сликата на Турците како нелојални кон бугарската држава која пак ги третира како аутсајдери поради нивните културни, религиозни и етнички разлики. Ова ја покажува сликата на бугарскиот национализам во негирањето на самото постоење на етничките заедници. Национализмот овде е слика на општествената желба за хомогеност која во екстремните случаи го изедначува националниот идентитет на бугарскиот граѓанин со неговата етничка припадност, т.е. Бугарин е само етничкиот Бугарин.

Македонското прашање во Бугарија

Едно од поголемите проблеми во Бугарија во комунистичкиот период, како и денес е националистичката претстава за непостоењето на посебниот македонски етницитет и во презентирањето на тезата дека македонскиот етницитет е всушност бугарски како вистина. Претходно споменав дека националистичките струи во едно општество имаат навика да ја претставуваат својата претпоставена верзија на историјата како вистинита и ова се случува овде.

Би сакал непристрасно да се изјаснам кон овој проблем без да навлегуваме во прашањето дали историите кон кои и двете етнички групации се повикуваат се вистинити, дали навистина постои македонскиот етнос или не и која е вистинската историја, и да напоменам дека културолошки македонската нација постои и таа има свој јасно дефиниран идентитет кој и покрај фактот што се раководи со определени митолошки претстави (како и секоја друга нација) сепак го има правото за постоење. Етничките тензии помеѓу македонското малцинство и бугарското мнозинство се резултат од перцепцијата за непостоењето на македонската нација како и дека борбата за ослободување на териториите од Османлиите е дел од бугарското ослободително движење.

⁸ Savova M. , 2001 , The politics of nationalism under communism in Bulgaria – Myths, Memories, and Minorities , University College London – The School of Slavonic and East European Studies , 172

⁹ Ibid , 292

Конфузијата околу македонскиот национален идентитет е продлабочена со самодефинираниот идентитет на голем број на македонски интелектуалци и револуционери во овој период како Бугари. Дури и црковните прашања се одраз на ваквиот конфликт со желбата на Бугарската Егзархија да ги присвои македонските територии кон нејзина јурисдикција со што се обидува да ги „обедини Бугарите“ и со ова се објаснува врската меѓу балканскиот национализам и религијата¹⁰.

Низ наредните години македонското прашање поминува низ турбуленции и постојана битка помеѓу идентитетот – дали македонските Словени се Бугари или Срби. По завршувањето на Втората светска војна во почетокот се појавила ситуација на толерирање на македонското малцинство во Пиринска Македонија но по заладувањето на односите помеѓу Бугарија и Југославија оваа политика се променува. Во периодот на подобрени односи лидерот на БКП и премиер на Бугарија Георги Димитров дозволува македонски учители од Југославија да го опишнуваат населението во Пиринска Македонија, како и да вршат едукација за нивниот македонски идентитет, под условот Југославија да нема претензии за припојување на Пиринска Македонија кон неа.

По смртта на Димитров БКП прогласува дека во Бугарија не постои македонско малцинство со што се гледа желбата за етничка хомогеност на нацијата и започнува процес на демакедонизација на Пиринска Македонија. Според Савова¹¹ бугарскиот национализам кој се развива од 18 век до тој период одсекогаш се раководел со претпоставката декамакедонската нација и национален идентитет не постојат и македонскиот народ е всушност бугарски кој подлегнал на асимилација. Ваквите ставови се зачестуваат во комунистичкиот период и кон луѓето кои претходно се залагале за помирување и за прифаќање на македонското малцинство се вршел притисок и тие честопати биле принудувани да се откажат од ваквите ставови или во спротивно им следуваа строги казни.

Еден пример на бугарските политики кон македонското малцинство се помалиот број на луѓе кои отворено се идентификуваат како Македонци во бугарскиот национален цензус. Во 1946 година во Пиринска Македонија 252.908 луѓе се изјасниле како Македонци, во 1956 г. бројот се намалил на 187.789 додека во 1965 г. се намалува на 8.750. Бугарскиот национализам се става на служба на БКП и резултатите од оваа унија се чувствуваат и денес. Модерната бугарска држава е делумно раководена

¹⁰) King R. , *Minorities under Communism: Nationalities as a Source of Tension among Balkan Communist States*, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1973, 187

¹¹) Savova M. , 2001 , *The politics of nationalism under communism in Bulgaria – Myths, Memories, and Minorities* , University College London – The School of Slavonic and East European Studies , 23

од силно националистичко чувство во кое е вкоренето негирањето на македонскиот идентитет.

Грчкиот национален идентитет и национализам

Како и кај повеќето балкански народи грчкиот национален идентитет се формира во Османлиската Империја под раководството на грчката интелигенција како начин за унифицирање на грчкиот народ при нивниот обид за ослободување од Османлиското господство. Грчкиот модерен национален идентитет се раководи со идејата за спојување на античката грчка историја со средновековната византиска традиција, со што определени аспекти од овие две истории се ставаат во фокусот при градењето на идентитетот.

Кај грчкиот национализам овие две истории создаваат амалгам кој во определените периоди на грчката држава се насочува кон едната или кон другата страна. Просто кажано кога треба да се потенцира грчкиот православен идентитет се врши фокус на византиското минато, а кога треба да се глорифицираат успехите на грчкиот народ почесто се користи античката грчка историја.

Кај грчкиот народ националниот идентитет кој се естаблира за време на Османлиското господство се користи при борбата за ослободување. Грчките националисти се организираат во здружението Филики Етерија во 1814 година и планираат ослободување на Грција и нејзиното поставување на светската сцена. Во некои кругови постоеле и идеите за создавање на панправославна балканска држава. Грчкиот преродбеник *Ригас Фереос е еден од зачетниците на оваа балканска панправославна држава*. Постои проблем на прифаќањето на панправославието од словенските и други негрчки народи, бидејќи православието во османлискиот систем бил под грчка контрола. Пансловенизмот како и националните движења на словенските народи делумно ја должат својата историја и идеолошки погледи на борбата против хеленската доминација во црквата. Грчките свештеници ја извршувале богослужбата на грчки јазик со што се вршело отуѓување на негрчкото население и појава на националистички антигрчки движења кај нив.

Самото грчко движење за независност имало обид за формирање на балканска држава, при што на територијата на денешна Романија се кренало востание против Османлиите. Ова било неуспешно, но грчките бунтовници помогнати од големите сили, Велика Британија, Франција и Русија имале успеси во грчките територии, со што во 1832 г. официјално се признава новата грчка држава. Грчкото движење за независност како и грчкиот национален идентитет се развива како резултат од интересот кој западните земји го добиваат кон Грција од една страна поради интересот кон античката грчка историја која била особено популарна

во романтичарските движења на Западна Европа, а од друга страна поради интересот кој католичката и протестантските цркви го добиваат кон Балканот преку нивните мисионерски трудови. Се создава една перцепција на континуитет на мислата и делата на античка Грција, преку Византија па сè до тој период и ова ќе биде основата кон која грчките националисти планирале националниот идентитет да се раководи. Според Раптис грчките историчари, фолклористи и интелигенција создавале наратив на континуитет на традициите на античка Грција и ова најдобро може да се забележи преку формирањето на јазикот *катеревуса* кој би го претставувал мостот помеѓу антиката, средновековието и модерното. Овој јазик бил непрактичен бидејќи не бил разбирлив и користен од обичниот народ. Раптис теоризира дека ова, како и другите акции на новата грчка држава се доказ за политизираноста на грчкиот фолклор и народна традиција, како и тоа дека грчкиот национален идентитет е конструиран.¹²

Силата која го унифицира грчкиот народ и ја стабилизира новата грчка држава не е само национализмот предизвикан од ваквиот идентитет, туку и институцијата на грчката црква, како и едукативниот систем. Заклучокот е дека грчкиот модерен национализам е создаден под строги услови предизвикани од движењето за независност и постои како унификатор на грчкиот народ и нивните идеали (со што се потенцира претходно споменатата теза за национализмот како средство за зачувување на општествениот мир и кохезија). Грчката држава низ своето постоење доаѓа во судир со другите народи во нејзината територија, што е нешто симптоматично за балканските земји.

Малцинствата се гледаат како туѓ елемент кој треба да се отстрани, бидејќи е закана за општествената кохезија. Во 20 век постојат поголем број на случаи кога грчката држава водена од ваквиот строг национализам се обидува да ги хеленизира негрчките народи, слично како што грчката православна црква ги држела народите во нејзината хегемонија.

Грчкиот национализам и македонското прашање

Прашањето поврзано со македонското малцинство на територијата на Грција, т.е. на територијата која во Македонија популарно се нарекува Егејска Македонија е доста контроверзно. И покрај фактот што авторот на овој текст е етнички Македонец, сепак ќе се обидам да дадам непристасен поглед кон овој проблем. Во научниот дискурс постојат повеќе верзии поврзани со историјата на овој проблем и од различните верзии добиваме увид во идеите по кои тие се раководат. Ако кон овој проблем пристапиме со идејата дека историјата може да се конструира

¹² Raptis M., 1998, Greece: A Study in Nationalism, Government Documents Publications, 85 - http://archive.helvidius.org/1998/1998_Raptis.pdf

за да се постигнат определени општествени и политички цели тогаш комплексноста на прашањето само се продлабочува. Модерните македонски националисти ја поставуваат тезата дека врз негрчкото словенско (македонско) население е извршен геноцид како и врз нив е форсирана хеленизација во периодите на Балканските војни, Првата и Втората светска војна, како и во подоцнежните периоди, додека кај модерните грчки националисти постои мислата дека таа територија одсекогаш била културолошки грчка. Според Превелакис, грчкиот национализам добива една варијанта предводена од историчарот Константин Папаригополоус во која таа (нацијата) е историска движечка сила на Балканот, т.е. дека нацијата треба да ја користи својата историја како основа на националниот дух без разлика дали останатите фактори во нацијата се изменувале.¹³ Додека кај модерниот грчки националист постои поврзување на својата етничка, т.е. национална припадност како Грк со богатата историја на својата, во периодот на раниот 20 век етничкиот национализам добива слична приказна, но на таков начин што останатите групации се поврзуваат со грчката нација. Секој којшто живее во Грција е Грк според ова мислење. Словените кои живееле на териториите на грчката држава под влијанието на неа, како и на грчката црква постепено се хеленизираат. Дури и во периодите пред формирањето на грчката држава поради влијанието на црквата населението на овие територии се самодефинирало како грчко без разлика дали тие се етнички Грци или не. Кај националниот идентитет постои тенденција како и кај етничкиот идентитет, културата на еден народ да ги претставува нивните самоперцепции. Ако словенското население се хеленизира тие се претвораат во Грци без разлика на етничка припадност и со тоа дури и нивната етничка припадност се изменува и така тие навлегуваат во рамките на етничкиот национализам. Населението кое се идентификува како грчко го прави ова под надворешен притисок или како начин за здобивање привилегии.

Ова е случај на менување на етничкостот на еден народ во друг со што се гледа дека етничкостот како категорија не само што е менлива, туку и може да се нарече и општествен конструкт. Честопати ваквите промени на етничкостот и националноста се раководеле од потребите на народот. Богат стопанственик еден ден би се нарекувал Грк, а друг ден Бугарин, во зависност од тоа што му одговара. Ваквата појава се зачестила во Балканските војни. Кога различните страни во војната ќе преземеле област се менувала националноста на луѓето во неа, а замрела во подоцнежните периоди кога меѓу државите се создале јасно

¹³) Prevelakis N. „The spirit of Greek Nationalism: the Greek case in the light of Greenfield’s conceptual framework“, http://www.lse.ac.uk/europeanInstitute/research/hellenicObservatory/pdf/1st_Symposium/N_Prevelakis_paper.pdf

дефинирани граници и меѓудржавни договори.

Друг интересен проблем поврзан со македонското прашање е идејата за формирањето на македонската нација под влијанието на комунистичка Југославија, како и формирање на т.н. лажен славомакедонски идентитет за одбрана на југословенските интереси од Бугарија. Голем број на грчки националисти го користат овој аргумент против модерната македонска држава како вештачка творба која го користи својот национализам против Грција со претензии кон припојување на т.н. Егејска Македонија кон неа. Би сакал да споменам дека ова гледиште е фундаментално погрешно поради фактот што самиот национален идентитет на различните нации во светот е делумно конструиран за да се задоволат определени политички, социо-економски, културни или религиозни струи во општеството и самиот национализам е само средство за задржување на општествената кохезија. Дали македонскиот национален идентитет е конструкт е ирелевантно, бидејќи во секоја нација постојат конструирани факти и митови со цел да се задржи националното единство.

Српскиот национален идентитет и национализам

Кај српскиот народ постои период на национално будење под раководство на српската интелигенција која го користи ова будење при обидите за формирање на српска држава. По двете српски востанија од 1804 и 1814 г. Србија добива статус на вазално кнежевство во рамките на Османлиската Империја со висок степен на автономија, при што како една од поважните елементи на автономијата била можноста српските власти самите да ги собираат своите даноци, да имаат свои институции кои самите би ги контролирале што е најважно за формирањето на национална свест и нејзино распространување особено за образовните институции. Србија се стекнува со независност по Берлинскиот конгрес во 1878 г. но пред овој настан автономната форма на владеење доведува до силно развиен национален идентитет кој се распространува низ српските покраини. Во почетните периоди на ова распространување српскиот народ се идентификува првенствено како христијански за подоцна ова да се промени под раководството на државните институции кои се обидуваат да го искористат овој национален идентитет за заштита и развој на својата држава. Според Абазии, националниот идентитет морал да биде наметнат во новите држави како начин за зачувување на државата преку создавање заеднички идентитет и чувство на лојалност кај народот.¹⁴ Србија за време на деновите на автономија се здобила со додатни територии, а овој тренд продолжува за времето на комплетната независност при што се забележува дека секои новоздобиеени територии

¹⁴ Abazi B., 2007, The Shaping of Bulgarian and Serbian National Identities, 1800-1900, Skopje, 123

се србизираат, т.е. кај нив преку користењето на државните институции се наметнува идејата за српскиот идентитет во овие територии, како и идејата за хомогеноста на него. Ваквите романтичарски идеи за етничка, културна и национална хомогеност се креација на државата а не одраз на реалната ситуација.

Абази ни престставува една ситуација во која ваквите желби за национална хомогеност се прекршуваат со реалната етничка хетерогеност, при што определена личностможела различно да биде претставувана во различни држави, како и една фамилија да има членови од различни националности, при што наведува анегдота од Коларз¹⁵ за лидерот на Српската радикална партија Никола Пашиќ кој по потекло имал бугарски родители, но се идентификувал како Србин и бил образован во српско училиште. Пратениците во српскиот парламент во определени случаи се потсмавале со неговата тенденција да користи српски и бугарски зборови во своите говори. Српската нација во овој период ја користи митолошката претстава за српскиот народ како бранители на православието, водејќи алузии кон Косовската битка и кнез Лазар (со што денешните српски националисти го базираат тврдењето дека Косово е дел од српската држава). Ваквата ситуација доведува до формирање на модерниот српски национализам и тврдењето за хомогеноста на српската нација и идентитет. Во подоцнежните периоди во првата половина од 20 век големосрпскиот национализам е водилката на српската држава и нејзината експанзионистичка политика, слично како што бугарскиот национализам бил за бугарската држава.

За време на кралството Југославија постои желбата за србизација на населението (со исклучок на населението кое било уставно признато – во Кралството Југославија или Кралството СХС, народи кои биле признати биле Србите, Хрватите и Словенците). Во комунистичкиот период пак се појавува една желба за замрување на големосрпскиот национализам и создавање на граѓанска нација на надетничка основа. Сепак со текот на времето доаѓа до судир во националистичките идеи на народите во Југославија при што хрватските и словенечките националисти бараат создавање на свои држави, додека српските бараат зачувување на федеративниот принцип, но со засилена контрола од српската страна. Истовремено во Босна постои засилена желба за сепарација, но овде национализмот се води по религиозна основа со фактот што бошњачкиот идентитет се раководи по нивниот муслимански карактер (што делумно е резултат на бошњачкиот модел на формирање на националниот идентитет како муслимани во контраст со христијанските соседи). Една од поважните факти во модерниот српски национализам е тоа што тој

¹⁵ Ibid 81 - Kolarz W., 1946, *Myths and Realities in Eastern Europe*, London: Lindsay Drummond Ltd.

за време на распадот на Југославија се поставува како идеологијата на голем број српски политичари и се користи како начин за задржување на општествената кохезија преку претставување на земјата како земја нападната од антисрпски провокатори и симпатизери.¹⁶

Албанскиот национален идентитет и национализам

Патот кон формирањето на албанскиот национален идентитет и албанската нација има определени сличности со останатите балкански земји, но има и големи разлики во времето на создавање. Имено албанската нација се здобива со независност дури во 1913 година во Лондонската конференција, а последните турски војници ја напуштаат нејзината територија во 1914 година. Формирањето на албанската нација е помогнато од бројните албански востанија кои кулминираат со формирањето на Призренската лига во 1878 година како организација која бара независност на Албанија од Османлиската Империја.

Исто така, уникатно за Албанија е фактот што мнозинството од нејзиното население е од муслиманска вероисповед што доведува до потребата за формирање на албански национален идентитет одделен од исламот при нивната желба за отцепување од Османлиите. Кај христијанските балкански народи панправославието се појавувало како двигател во нивната желба за ослободување, додека кај Албанците водечката сила била комбинација од нивниот национален идентитет и негативната перцепција која постоела кон Османлиите. Тие биле претставувани како угнетувачи на народот со нивните високи и неправедни даноци, како и со злосторствата кои биле извршувани врз албанското население во периодите на бунт.

Националниот идентитет на албанскиот народ се формира спротивно од нивната вера, до степен што национализмот постои и кај Албанците христијани и се наметнува кај целокупното население. Овде постои едно спојување на христијанската традиција на борба против Османлиите претставена преку националниот херој Ѓорѓија Кастриот – Скендербег, со моменталната религиска припадност на мнозинството Албанци на муслиманската религија. Надрелигиозноста на национализмот особено се потенцира во комунистичкиот период под раководството на Енвер Хоџа. Модерниот албански национализам е воден од една надрелигиозна идеја за албанштина и се стреми кон создавање на силна албанска држава со тенденција на исправање на историските неправди.

¹⁶ Pesic V, 1996, Serbian Nationalism and the origin of the Yugoslav crisis, United States Institute of Peace, 7 - <https://www.usip.org/sites/default/files/pwks8.pdf>

Македонски национален идентитет и национализам

Идентитетот на македонскиот народ е еден од најкомплексните проблеми за изучување во балканската историја. Зависно од тоа кој извор е прашан за тоа постојат безброј конфликти поврзани со македонското национално прашање од речиси секој аспект. Првенствено голем проблем е тоа што балканската историја кога е раскажувана од балкански историчари не може да излезе надвор од своите зададени историски „вистини“ на секоја држава и од ова се гледа конфликтниот начин на размислување. Претходно споменав дека во една нација постојат определени тврдења кои се претставуваат како вистинити и кои не само што се основата на националниот идентитет, туку и претставуваат дел од националната митологија. Во балканските митологии се појавуваат темите на глорификација на минатото на својот народ (со определени фабрикации), како и темата на вечната борба за исправување на историските неправди кои во определен период на слабост биле присилно наметнати врз народот и најчесто исправувањето на ваквите неправди се состои од враќање на неправедно одземени територии. Ова е тема која се појавува кај секој балкански народ вклучувајќи го и македонскиот и која се појавува како водилка на националистичките идеи. Важно е да напоменам дека ваквите идеи со користат само до определен степен за задржување на општествената кохезија и не се користат за создавање отворен конфликт помеѓу две соседни земји кои имаат спротивставени национални идеологии, т.е. спротивставени национални истории кои тие ги претставуваат како вистинити. Во светот на политиката и меѓународната дипломатија националните идеологии честопати го губат своето значење, а поголемо внимание се посветува на геополитиката и интересите на самата земја.

Самата историја на македонскиот национализам и национално будење има определени разлики од останатите балкански форми и тоа во фактот што македонскиот идентитет бил недефиниран долго време. Недефинираната форма на македонскиот идентитет со состоела од фактот што македонското национално будење главно доживувало неуспеси во обидите за ослободување на териториите од Османлиите, како и притисокот врз населението во дефинирање на својот идентитет од соседните земји кои веќе имаат формирано свој идентитет, како и своја нација. Притисоците започнуваат од црковни линии при обидите на Цариградската Патријаршија, како и Бугарската Егзархија да наметнат контрола врз црковните институции на македонските територии (при ова да напоменам дека грчката патријаршија имала контрола врз православните црковни институции, додека бугарската егзархија се обидува да преземе контрола над нив). Во почетокот оваа борба се водела само во наметнување на ингеренциите бидејќи населението на овие

територии се дефинирало како христијанско пред се и немало развиено чувство на етнички или национален идентитет. Кога идентитетите на бугарската и грчката нација ќе се развиваат посилено, а подоцна и српскиот национален идентитет, тогаш започнува борбата за превласт при што идентитетот на христијани кај населението се заменува со етничкиот идентитет на Бугари, Грци или Срби. Кај македонското словенско население во 19 век не постоел јасно дефиниран етнички идентитет што било различно од веќе дефинираните идентитети на другите европски народи, вклучувајќи ги и балканските народи под османлиско господство, како и новоформираните нации. Кога започнало националното идентификување тоа се раководело по принципот на принуда или по принципот на корист. Ова значи дека определено словенско население го менувало својот идентитет во погодните моменти. Претходно спомнав што се случувало со македонските малцинства во другите земји кои го преземаат идентитетот на таа земја како начин за подобрување на своите позиции (како на пример побогатото население се идентификувало како Грци, додека кај посиромашното население доминирала идентификацијата како Бугари, освен во случаите кога бугарската држава освојувала територии во балканските војни, прва и Втора светска војна, кога населението се идентификува како бугарско, како и случајот со идентификацијата на населението како Срби за време на кралството СХС. Македонскиот идентитет што ние денес го познаваме официјално се признава дури за време на Втората светска војна.

И покрај фактот што македонската нација не успева да се создаде во тандем со останатите балкански земји, таа сепак формира определен национален идентитет благодарение на македонската интелигенција која по теркот на Бугарија и Грција планира да создаде посебна нација со јасно дефиниран идентитет заснован врз етничка основа која би произлегувала од определена митолошка историја за потеклото на народот. Поради неможноста за создавање на држава не постоеле државни институции со кои оваа идеја би се евангелизирала кај народот, сè до создавањето на македонската држава во склоп на комунистичка Југославија кога македонскиот национален и етнички идентитет се признава, и што е многу поважно кога постојат државни институции кои ги спроведуваат едуцирањето на народот во нивниот идентитет (би можел да кажам дека создавањето на стандардизираната македонска азбука, јазик и граматички правила во овој период е всушност користењето на државните институции за наметнување на овој идентитет слично како што другите земји правеле пред 100 години). Непостоењето на државни институции доведува до тоа македонскиот национален идентитет да се развива побавно од другите, како и тоа да постои воглавно кај интелектуалците и револуционери кои планирале да создадат посебна држава. И покрај ова

постоела една форма на протонационален идентитет кој постоел дури и кај општото население, како што забележува Браилсфорд: „Словените од Источна Турција сè уште немаат високо развиена национална совест, а онаа што ја имаат е неодамнешна. Тие немаат страст за својата националност, туку за својата земја. Тие се луѓе вкоренети за земјата, во своите прастари села, со слични чувства за нивните планини, реки и прастари цркви.

Нацијата на овие конзервативни селани за кратко време ќе се развие во реален локален патриотизам. И ова се случува во нивните балади за бунт, во коишто зборуваат за Македонија, што докажува дека имаат своја татковина”.¹⁷ Ваквите мисли се преточуваат во идејата за формирање на нација, но остануваат неуспешни. Мекедонската нација се формира многу подоцна и дури тогаш успева да се афирмира македонскиот национален призив. И покрај релативното доцнење на национално будење сепак постојат определени паралели помеѓу национализмот во Македонија со оној од соседството.

Денес нацијата официјално се претставува како земја со граѓански призив во која граѓанинот на РМ е Македонец, без разлика на неговиот етничкиот, религиска припадност, култура. Во реалноста државата е длабоко поделена на етничка основа при што етничките заедници се дефинираат прво по оваа карактеристика, а дури потоа по граѓанската, со исклучок на мнозинството на етнички Македонци, за голем дел од кои да се биде Македонец (граѓанин на Македонија) е синонимно со етничкиот. На останатите етнички заедници се гледа како на туѓ елемент, кој во определени моменти се претставува како закана (како за време на конфликтот од 2001 год. и годините подоцна), а во други моменти само како неразбирлив елемент кој подлегнува на длабоки стереотипи. Кај етничките групи во Македонија стереотипите се вкоренети во секојдневието и тие ги променуваат етничките односи. Всушност за самите стереотипи може да се каже дека претставуваат една форма на комуникација помеѓу етничките групи. Претходно реков дека етничката или друга форма на група има свои определени правила, митологија и начини како да се разликува од другите и дека својот идентитет таа самата го дефинира. Користејќи ја оваа логика при формирањето на стереотип кон друга етничка група само се потенцира дека групата што го формира стереотипот само се обидува да се оддалечи од групата кон која ги формира стереотипите, т.е. да се дефинира како посебна. Во македонското општество етничките односи се раководат според принципот на глорифицирање на својот етникум, а гледање на останатите како туѓо ткиво. Ова се гледа и во односите

¹⁷⁾ Браилсфорд, 1906:184, *Balkan Social Science Review*, Vol. 4, December 2014, 295-323 : 302, Stojanovski S., Marolov D., Ananiev J.

пomeѓу националните групи од различните балкански земји кои својот етнички идентитет го поставуваат на водечкото место, а останатите ги сметаат или за непријатели или сојузници во согласност со тоа какви се односите помеѓу земјите (пр. анимозитет помеѓу Македонија и Грција за проблемот со името, добри односи помеѓу Македонија и поранешни југословенски земји членки поради заедничкото минато).

ЗАКЛУЧОК

Етничкиот национализам кој денес постои кај етничките Македонци, како и други форми на етнички национализам кај балканските народи се раководат по определена перцепција за постоечки етнички идентитет кој би можел и да се нарече расна диференцијација на народите, иако етничкиот идентитет на Балканот е нешто што воглавно се манифестира културолошки. Фактот што во турбулентните периоди на формирање на балканските нации истовремено се креира националниот идентитет врз етничка основа за потоа луѓе коишто веројатно не ја делат истата етничка позадина да се самодефинираат како такви. Во ваквите периоди еден човек во различно време ќе се дефинира како Србин, Бугарин, Грк, Македонец или нешто друго за крај последната идентификација која ја одбрал да остане кај неговото потомство кое сега се дефинира по таа идентификација. Модерните националисти кои создаваат митови за етничката поделба на народите како и свои дефиниции за етничката и расна чистота на својот народ без да имаат информации за идентификација на своите предци, како и фактичката состојба за нивниот реален идентитет.

Ваквата состојба настанала поради мултиетничката форма на Османлиската Империја во која различните народи од христијанска вероисповед само ја имаат својата вера како форма за идентификација и се мешаат меѓусебе, за да кога се формираат теориите за националните идентитети и тие се наметнуваат врз населението на една територија без оглед на нивниот реален етницитет. Денешните националисти имаат идеја дека нивната земја е хомогена без да ги научат лекциите на историјата кои ни велат дека модерниот национален идентитет на балканските нации е делумно конструиран како начин зачувување на општествената кохезија, како и за создавање на национална култура која би давала идеал кон кој народот треба да се стреми. Реалноста е поинаква од идеалите и таа ни вели дека модерната етничка структура на Балканот е хетерогена со различни етнички групации при што луѓето знајно или незнајно припаѓаат кон нив. Дали некоја индивидуа припаѓа на една етничка група и со тоа нација или друга е невозможно реално да се утврди поради историјата на ова подрачје.

Библиографија

- Abazi B., 2007, *The Shaping of Bulgarian and Serbian National Identities, 1800-1900*, Skopje
- Armstrong K., 1993, *A History of God*, Ballantine Books, New York
- Eriksen T., 2004, *Etniciteti i Nacionalizam*, Biblioteka XX Vek, Beograd
- King R., *Minorities under Communism: Nationalities as a Source of Tension among Balkan Communist States*, Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1973
- Raptis M., 1998, *Greece: A Study in Nationalism*, Government Documents Publications, - http://archive.helvidius.org/1998/1998_Raptis.pdf
- Savova M., 2001, *The politics of nationalism under communism in Bulgaria – Myths, Memories, and Minorities*, University College London – The School of Slavonic and East European Studies - <http://discovery.ucl.ac.uk/1317549/1/248046.pdf>
- Smit A. , 1998 , *Nacionalni identitet* , Biblioteka XX Vek , Beograd
- Stojanovski S., Marolov D., Ananiev J., *Balkan Social Science Review*, Vol. 4, December 2014, 295-323 : 302,
- Стојановски С., 2016, *Од Милет до нација*, Универзитет „Гоце Делчев“ – Штип, Центар за правно-политички истражувања
- Pesic V, 1996, *Serbian Nationalism and the origin of the Yugoslav crisis* , United States Institute of Peace, 7 - <https://www.usip.org/sites/default/files/pwks8.pdf>
- Prevelakis N., *The spirit of Greek Nationalism: the Greek case in the light of Greenfeld's conceptual framework*
http://www.lse.ac.uk/europeanInstitute/research/hellenicObservatory/pdf/1st_Symposium/N_Prevelakis_paper.pdf

**НАРОДНИОТ ПРАВОБРАНИТЕЛ ВО ЗЕМЈИТЕ ОД РЕГИОНОТ
(ЗА ПРАВАТА НА ПАЦИЕНТИТЕ, ЗДРАВСТВЕНА ЗАШТИТА И
ЗДРАВСТВЕНО ОСИГУРУВАЊЕ)**

АПСТРАКТ: Во овој труд ќе зборуваме за народниот правобранител во земјите од регионот (за правата на пациентите, здравствена заштита и здравствено осигурување) и тоа во повеќе земји на Југоисточна Европа.

Во повеќето земји на Југоисточна Европа пред периодот на економска и политичка транзиција, не постои единствен правен документ со кој се регулираат правата на пациентите во тие земји; најчесто правата на пациентите во тоа време се регулирани фрагментирано во повеќе законски и подзаконски акти кои се однесуваат на сферата на здравствената заштита и здравственото осигурување. Една од активностите на новите земји членки на ЕУ, во процесот на подготвување за влез во Унијата беше прилагодување на националната здравствена легислатива кон европските прописи и стандарди.

КЛУЧНИ ЗБОРОВИ: *народен правобранител, пациенти, заштита, здравство, компарација*

Kiril TIMOV

**OMBUDSMAN IN THE COUNTRIES OF THE REGION (FOR THE
RIGHTS OF THE PATIENTS, HEALTH CARE AND HEALTH
INSURANCE)**

ABSTRACT: In this paper we will discuss the Ombudsman in the region (on patients' rights, health care and health insurance), and in many countries of Southeast Europe.

In most countries of South East Europe with the period of economic and political transition, there is no single legal document that regulates the rights of patients in those countries; most patients' rights at the time governed fragmented in several laws and regulations pertaining to the field of health care and health insurance. One of the activities of the new EU member states in the process of preparing for EU accession was adjusting the national health legislation to European regulations and standards.

KEY WORDS: *Ombudsman, patients, health, simile*

ВОВЕД

Во повеќето земји на Југоисточна Европа пред периодот на економска и политичка транзиција, не постои единствен правен документ со кој се регулираат правата на пациентите во тие земји; најчесто правата на пациентите во тоа време се регулирани фрагментирано во повеќе законски и подзаконски акти кои се однесуваат на сферата на здравствената заштита и здравственото осигурување.¹ Една од активностите на новите земји-членки на ЕУ, во процесот на подготвување за влез во Унијата беше прилагодување на националната здравствена легислатива кон европските прописи и стандарди.

Таков беше случајот со Унгарија, која во 1997 година го донесе новиот Закон за здравствена заштита, со кој се регулирани повеќето права на пациентите, како на пример: право на здравствена заштита, право на лекување со достоинство, право на информации, право на тајност на личните податоци, право на жалба, итн. Сепак, со овој закон се предвидени и некои права на кои Европската повелба не обрнува внимание, а на кои законот става еднаков акцент како и на основните 14 европски права: право на одбивање на одредено лекување, право на напуштање на здравствената установа по сопствен избор, право да се почине со достоинство, право на учество во донесувањето на одлуките за сопственото здравје и медицинско лекување итн.

Но, овој процес на донесување легислатива со која потесно и на едно место ќе се регулираат правата на оваа популациска група, не е целосно завршен во сите земји-кандидати и земјитеаспиранти за членство во Унијата. Меѓу нив, и Република Македонија се наоѓа во процес на реформирање на здравствениот и јавно-здравствениот систем, но се уште е во дилема кој е најдобриот и најпогодниот модел на здравствена заштита и здравствено осигурување за нејзините граѓани. Оттука, се наметна потребата за спроведување анализа на постоечката легислатива во оваа сфера во земјите во регионот, кои во изминативе години поминуваа низ слични процеси на економска и политичка транзиција, која има неминовен ефект и врз здравствениот систем, третманот на болните, правата на пациентите но и човековите права воопшто.

Оддругастрана, драматичните промени кои се случуваа во Централна и Источна Европа во изминатите петнаесеттина години, предизвикаа зголемување на ионака големите нееднаквости во здравството, но и во здравјето на луѓето, и тоа не само меѓу земјите во регионот, туку и внатре во секоја земја. Ова може лесно да се поткрепи со податоците од националните здравствени статистики, кои ѝ нудат детална илустрација на ефектите од економската криза и распространетото загадување врз здравјето на цели нации, и кои недвосмислено го откриваат растечкиот

¹⁾ Turkovic, 2005, стр. 116-136

здравствен јаз (хеалтх дивиде)”²

1. Народен правобранител во Србија за правата на пациентите, здравствена заштита и здравствено осигурување

Постоечкиот Закон за здравствена заштита и Народниот правобранител во Србија ги регулира правата на пациентите во рамките на поглавјето за принципите, условите и активностите за медицинско лекување.

Најјасно регулираните права укажуваат на тоа дека медицинска интервенција не може да биде спроведено без писмена согласност од пациентот. Сепак, законот ги опфаќа и состојбите на бесознание, односно посебните психијатриски состојби, како специјални околности, кои може да ја загрозат околината, па за нивен третман не го обврзува здравствениот работник/систем да добие писмено одобрение од пациентот.

Во новиот Предлог-закон за здравствена заштита, влезен во собраниска процедура во декември 2004 година, правата на пациентите се попрецизно регулирани одошто во сите претходни здравствени акти. Овој предлог-закон предлага поширока рамка за правата на пациентите, како и делумно регулирање на човековите права во здравствената заштита. Повеќето од правата содржани во Европската Повелба за правата на пациентите се регулирани и тука, како на пример: право на здравствена заштита според највисоките можни стандарди и вредности, право на физички интегритет, лична безбедност, целосно почитување на етничките, културните, религиозните и филозофските верувања на пациентите, итн.

Покриени се вкупно девет од основните 14 права на Повелбата. Но реалната практика во српскиот контекст, ја покажува и следната слика:

- Недостаток од широкораспространето занење/експертиза во областа на медицинското право (со исклучок на мал број специјализирани правници) делумно и заради погрешното толкување на здравствените работници, дека медицинското право е идентично со судската медицина);
- Медицинското право е во зачеток на развивање како посебна научна дисциплина;
- Постои незадоволително ниво на практикување и спроведување на човековите права во здравството и здравствениот систем;
- Очигледен е и доминантен патерналистичкиот концепт во медицинската практика;
- Некои закони и подзаконски акти треба дополнително да се усогласуваат со регионалните и меѓународните стандарди.

²) The Health Divide, by Margaret Whitehead, in “Inequalities in Health”, 2ed, Penguin Books, 1992.

Како обид да се подобри нивото на спроведување на здравствената регулатива во доменот на заштитата на правата на пациентите, во Србија, од неодамна здравствениот систем вовеле формален систем на назначување на т.н. адвокат во секоја здравствена установа, кој е одговорен за примање и разгледување на оплаките и жалбите од пациентите. Овој систем се смета дека ќе придонесе за повисоко ниво на почитување на пациентот и за зголемување на свеста кај медицинскиот персонал во врска со ова прашање.

2. Народен правобранител во Бугарија за правата на пациентите, здравствена заштита и здравствено осигурување

Во август 2004 година, Бугарското народно собрание го донесе новиот Закон за здравство. Овој закон, честопати нарекуван и здравствен устав на Бугарија” кој стапи на сила од јануари 2005 година, претставува основна законска рамка со која се регулираат сите односи кои се однесуваат на здравството и здравјето на населението во Република Бугарија, нивната заштита и унапредување. Правата на пациентите се регулирани во третата глава на Законот, чија структура и содржина се целосно во согласност со Европската повелба.

Со здравствениот устав”, бугарските пациенти можат да остварат десет од четиринаесетте основни права, бидејќи според изработувачите на Законот, само тие се применливи во бугарскиот контекст. Сепак, во септември 2005 година, до бугарското Народно собрание за усвојување беа доставени два предлог-закопи за правата и обврските на пациентите. Во основа, најголемата новина предложена во овие законски акти е предлогот за воведување на институцијата Здравствен омбудсман како дополнителен механизам во бугарскиот правен систем за заштита на веќе регулираните права на пациентите.

Јавната расправа, организирана и водена од страна на бугарскиот невладин сектор, на ниво на претставници од владини и академски институции, како и невладини организации и групи за застапување и заштита на човековите права, покажа дека во бугарската стручна и општа јавност постои голема контроверзност околу ова прашање, бидејќи од една страна, воведувањето на овој медицинско-правен механизам се очекува да го подобри нивото на имплементација и практикување на правата на пациентите, но дека од друга страна, ќе претставува дополнителен финансиски товар за здравствените установи и институции, кои ионака се соочуваат со сериозни финансиски проблеми.

3. Народен правобранител во Хрватска за правата на пациентите, здравствена заштита и здравствено осигурување

Хрватска ја потпиша и ратификува Европската конвенција за

човекови права и биомедицина во 2003 година, и на тој начин одредбите од Конвенцијата станаа директно применливи во правниот систем на земјата. Некои од правата содржани во Конвенцијата се самоизвршни; за други пак, е потребна дополнителна елаборација преку националното законодавство. Од ратификацијата на овој европски документ, Хрватска има донесено неколку законски акти во оваа сфера: Закон за заштита на правата на пациентите, Закон за екстракција и трансплантација на делови од човечкото тело за целите на медицинско лекување, Закон за заштита на лицата со нарушено ментално здравје, како и Закон за медицински асистирани репродукција.

Некои од правата на пациентите не се признаени во хрватскиот правен систем како законски права, и тие остануваат само аспирација. Традиционално, како и во целиот регион, благосостојбата на пациентот се смета за поважна од правото на пациентот на здравствена заштита и самоодлучување. Оттука, постои оправдана тенденција меѓу правата на општеството и професијата, наспроти правата на поединецот и пациентот.³

Правата на хоспитализираното дете се третирали на посебен начин. Врз основа на Повелбата за децата во болница⁴, усвоена од страна на Европскиот парламент во 1998 година, Хрватското лекарско друштво во 2002 година, вовеле измени на својот Кодекс на медицинска етика и деонтологија, од аспект на педијатриското лекување и грижа. Сопред овој документ, освен во итни ситуации, лекарот ќе изврши медицинско дијагностицирање и лекување на деца и малолетници, имајќи целосна почит кон личноста на детето, во согласност со Конвенцијата за правата на децата на Обединетите нации, како и врз основа на потпишана согласност од страна на родителот, старателот или друго лицето кое е одговорно за грижата за тоа дете/малолетник.⁵

Во 2003 година, Работната група за етички прашања при Владата на Хрватска, го усвои Етичкиот кодекс за вршење истражувања врз деца, што претставува уште еден документ за заштита на правата на децата, како посебна категорија пациенти во здравствениот систем.

4. Компаративни аспекти со македонското законодавство за правата на пациентите, здравствена заштита и здравствено осигурување

Како во периодот пред одамостојувањето, така и денес, во

3) Turkovic, K, The right to informed consent according to Croatian Act on Protection of Patients' Rights, in "Bolesnik: prava i obaveze", Hrvatski lijebnicki zbor, Zagreb 2005.

4) National Association for Welfare of Children in Hospital. A charter for children in hospital. Lancet 1984;2(8415):1350

5) Hrvatski lijebnicki zbor, Kodeks medicinske etike i deotnologije, 2002.

Република Македонија не постои единствен правен документ со кој се регулирани правата на пациентите, туку тие во најголем дел се регулирани во рамките на други законски и подзаконски акти од областа на здравствената заштита и здравственото осигурување.

Во претходно важечката регулатива (Закон за здравствената заштита од 1970 година, и закон за здравствена заштита од 1983 година), правата и обврските на пациентите беа регулирани, но само до одреден степен. Законот за здравствена заштита кој е на сила на територијата на Република Македонија (донесен во 1991 година) многу поопширно го регулира овие права, но и натаму не ги опфаќа сите права наведени во Европската повелба за правата на пациентите.

Законот за здравствена заштита од 1991 година го регулира функционирањето на основниот здравствен систем во земјата и се состои од следниве глави:

- здравствено осигурување,
- права и обврски при користењето на здравствената заштита,
- права и обврски на здравствените работници,
- организациска структура на здравствениот систем, и
- финансирање на здравствената заштита.⁶

Во македонски контекст, Европската повелба за правата на пациентите е применлива во делот на осум основни права, меѓу кои правото на превентивни мерки и пристап до здравствената заштита; право на согласност и слободен избор; право на приватност и доверливост; право на надомест и право на жалба. Според легислативата, институции кои се одговорни за заштитата на пациентите и нивните права се Министерството за здравство, Фондот за здравствено осигурување (заедно со трите комори на здравствени работници кои се одговорни за лиценцирање и следење на соодветноста на медицинската практика на лекарите, стоматолозите и фармацевтите), Народниот правобранител, Етичкиот комитет за права на пациентите (кој постои во рамките на најголемата установа за секундарна и терциерна здравствена заштита - Клиничкиот центар во Скопје) и Етичкиот комитет за медицински истражувања кој функционира во рамките на Медицинскиот факултет во Скопје.

Покрај овие, постојат и неколку други институции и невладини организации кои нудат правна помош и поддршка во процесот на разбирање на механизмите на системот на здравствена заштита и здравствено осигурување, преку кои се остваруваат најголем број од наведените права.

Анализата на постоечката легислатива во однос на спроведувањето на правата и обврските на пациентите, ја покажа следната состојба:

⁶ Закон за здравствената заштита (Сл.весник на РМ”, број 38/91,46/93 и 55/95)

-
- Недостаток на соодветна и систематизирана легислатива со која директно се регулираат правата на пациентите;
 - Недоволна имплементација на постоечката легислатива;
 - Недоволно знаење, односно висок степен на непознавање на сопствените права од страна на пациентите;
 - Нетранспарентен однос од страна на здравствените власти во врска со информирањето на граѓаните за нивните права (но, и обврски) како пациенти - учесници во здравствениот систем;
 - Недоволна развиеност и непостоење на техничка поддршка во здравствените установи за имплементирање на одредени права на пациентите, како на пример правото на приватност и доверливост на личните и медицинските податоци.

ЗАКЛУЧОК

За дефинирање и воведување на правата на пациентите во правосудниот систем на Република Македонија, потребни се опсежни истражувања на случаите во досегашната судска практика. За да имаат значајно влијание и ефект, овие права треба да имаат јасна содржина, разбирлива за секој пациент; пациентите треба да бидат свесни за овие права.

Корисникот на здравствената услуга не треба да се плаши да ги побара своите права, како што е често случај кога се работи за нечие здравје или живот. Системот треба да развие ефикасни механизми за разгледување и одговарање на сите поплаки, но и за доделување и спроведување на одговорноста. Спроведувањето на правата на пациентите треба да се мери и следи. Но, сето ова не е доволно за фундаментална промена во односот лекар-пациент, односно институција-пациент.

Здравствениот систем е огледало на поширокиот социјален, политички и економски систем. Односот на лекарот со својот пациент како и однесувањето на лекарот воопшто, се условени од структурата на здравствените полиси и поставеноста на лекарот во однос на другите здравствени работници и установи, бројни владини институции, и други учесници во здравствениот сектор. Како последица на тоа, промената во односот меѓу лекарот и пациентот е можна само по менување на основите на нашата социјална структура. Во овој период на трансформација на правата на пациентите од мит во реалност, мора постојано да се потсетуваме себеси дека правата на пациентите не се само значајни на хартија, туку дека тие понекогаш претставуваат одлучувачки фактор во спасувањето на животот на пациентот.

Библиографија

-
- Akimovska Maletić, Iskra (2006) European Legal Framework for Public Services.
- Alfredsson, Gudmundur (1999) The Usefulness of Human Rights for Democracy
- Alston, Philip, J. H. H. Weiler (1999) An Ever Closer Union' in Need of a Human Rights Policy: The European Union and Human Rights. Oxford University Press
- Lilić, Stevan, Predrag Dimitrijević, Milan Marković (2004) Upravno pravo. Beograd: Savremena administracija
- Mr. Jacob Soderman, The Role of the European Ombudsman, 6th Meeting of European National Ombudsmen, Jerusalem, Israel, September 9-11, 1997
- O'Boyle, Harris, Warbrick (1995) Law on European Convention on Human Rights. Oxford: Oxford University Press (prijevod: O'Bojl, Харис, Варбрик,
- Матовски, Н. (2003): Казено процесно право, Правен факултет „Јустинијан I“, Скопје;
- Матовски, Н., Бужаровска-Лажетиќ, Г., Калаџијев, Г. (2011): Казнено процесно право, Правен Факултет „Јустинијан I“, Скопје;
- Мемети, Иџет (2009): НАРОДЕН ПРАВОБРАНИТЕЛ НА РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА (ОМБУДСМАН), Евродијалог, бр.16, стр.61-74;
